

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞÂH KÂSİM TEBRÎZÎ'NİN SÜLEYMÂNNÂME
İSİMLİ ESERİ
(METİN-İNCELEME)

EMİNE SARAÇ

2501161131

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi KADİR TURGUT

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL-2022

ÖZ

ŞÂH KÂSİM TEBRÎZÎ’NİN SÜLEYMÂNNÂME ADLI ESERİ

(METİN-İNCELEME)

Bu çalışmada XVI. Yüzyılın başlarında İran’dan Osmanlı topraklarına gelen ve burada Kanunî Sultan Süleymân adına eser telif etmiş şairlerden biri olan Şâh Kâsım Tebrîzî’nin (ö. 1539) hayatı ve Farsça kaleme aldığı *Süleymânnâme* olarak bilinen eseri ele alınmıştır. Süleymâniye Kütüphanesi, Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonlarında yer alan nüshalarından hareketle tenkitli metin çalışması yapılan eser muhteva ve şekil bakımından değerlendirilmiştir.

Eser, ikincil kaynaklarda birbirine yakın dönemlerde yaşamış Osmanlı müelliflerinden Abdurrahman Gubârî ve Kireççizade Mahmud Gubârî’ye ait olarak gösterilmiştir. Ayrıca bazı çalışmalarda farklı eserler bu eserin nüshası sayılmış ya da eser nüshaları başka eser olarak kabul edilmiştir. Bu tezde söz konusu karışıklık ve belirsizlikler giderilmeye çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümü bahsedilen eserin müellifine dair problemlerin çözümüne ayrılmıştır. İkinci bölümde eser dil ve üslup açısından analiz edilerek tarih ilminde ifa ettiği değer incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise eserin tenkitli metin neşri yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şâh Kâsım Tebrîzî, Süleymânnâme, Kanunî Sultan Süleymân, Osmanlı Tarihi, Tarih.

ABSTRACT

SHAH QASIM TABRIZI'S WORK NAMED SULEYMANNAME (TEXT-ANALYSIS)

In this study we make a critical edition of Suleymanname written in Persian by Shah Qasim Tabrîzî (d. 1539) who came from Iran in the beginnings of XVI. century. As a poet, he was charged with writing the Ottoman history for Suleiman the Magnificent. Suleymannames were a kind of historical source of a specific genre focusing on the reign of Suleiman I. They were produced on behalf of Suleyman the Magnificent. This thesis is based on the critical transcription from the copies of the works in the Suleymaniye Library, Hagia Sophia and Hekimoğlu Ali Pasha collections.

This study is consisted of three parts: The first chapter is dedicated to find the real author of the work since there were two different writers associated with the Suleymânnâme, namely Abdurrahman Gubârî and Kireççizâde Mahmud Gubârî. However, it is found that as opposed to present knowledge, the writer of Suleymânnâme was Shah Qasim Tabrîzî. In the second part, the attention is directed to the evaluation of these copies in terms of language, style and historical content. In the last part, the critical edition is fully presented on the basis of technical rules.

Key Words: Shah Qasim Tabrîzî, Suleymannâme, Kanuni Suleyman, Suleiman the Magnificent, Suleiman the Lawgiver, Ottoman History, History.

ÖN SÖZ

Sultan I. Selim (1512-1520) döneminde örnekleri görülen Selimnâme türünün devamı olarak ortaya çıkan Süleymânnâme yazım geleneği çerçevesinde kaleme alınan bir eserin incelenmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Sultan I. Selim zamanında terakki gösteren bu tür Kanunî Sultan Süleymân (1520-1566) devrinde de son derece beğenilmiş ve kabul görmüştür. Çalışmada bu türe katkı sağlayacağı düşünülen ve kaynaklarda hakkında çeşitli bilgiler bulunan Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'ye ait *Süleymânnâme* isimli eserin tenkitli metninin hazırlanması hedeflenmiştir. Ayrıca detaylı incelemelerinin yapılmış olduğu nüshaların müellifleri olarak bilinen Abdurrahman Gubârî ve Gubârî Kireççizâde Mahmud Çelebi'nin kimlikleri üzerinde durulmuş ve haklarındaki mevcut bilgiler toplanarak müelliflerin gerçek eserleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Dönem olarak birbirlerine yakın zamanlarda yaşamış ve çoğu kez birbirlerinin yerine anılan gubârî mahlaslı şairleri ve onların karıştırılan eserlerinin tespiti güç fakat bu sorunun çözümü ilim dünyası için elzemdir.

Çalışmanın konusu olan eserin tenkitli metni hazırlanırken Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonlarında bulunan nüshalardan istifade edildi. Eserin bir eksik parçası olduğu tespit edilen Hacı Selimağa Kütüphanesi'ndeki nüshaya da bazı noktalarda başvuruldu. Ayrıca Gubârî mahlaslı başka bir şaire ait olduğu halde Abdurrahman Gubârî'ye isnat edilen Manisa İl Halk Kütüphanesi Muradiye Koleksiyonu'nda yer alan *Süleymânnâme* metni de çalışma dahilinde incelendi. Tüm bu gayret, kaynaklarda Abdurrahman Gubârî'ye nispet edilen *Süleymânnâme* metninin tespitinin yanı sıra diğer nüshaların gerçek müelliflerini bulmak için yapılmış bir çalışmadır.

Eserin üç nüshasından elde edilen tenkitli metninden sonra, eser içerik, dil ve üslup açısından değerlendirilmiştir. Bu çalışma ile kaynaklarda sıklıkla Abdurrahman Gubârî'ye atfedilen *Süleymânnâme* eserinin gerçek müellifini gün yüzüne çıkararak alanda çalışacak araştırmacıların istifadesine sunmak hedeflenmiş, ilim dünyasına bir “gubâr” katkı sunabilmek umulmuştur.

Tez çalışmam sırasında her türlü desteği gösteren kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Kadir TURGUT'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca kapıları daima öğrencilerine açık Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü hocalarıma, metni okuma zahmetinde bulunan, bilgi ve tecrübelerini her zaman benimle paylaşan arkadaşım Fatma BATKİTAR'a teşekkürü borç bilirim. Lisans yıllarımdan beri muavenetini her daim hissettiğim hocam Muharrem

VAROL'a minnettarım. Çalışmalarımı sürdürdüğüm, tüm kaynak ihtiyacımı karşıladığım güler yüzlerini eksik etmeyen İSAM KÜTÜPHANESİ yönetici ve çalışanlarına ne kadar teşekkür etsem azdır. Bugüne kadar yetişmemde maddî-manevî tüm desteği sağlayan pek kıymetli aileme ve bilhassa her daim eğitimimle yakından ilgilenen maalesef bugünleri göremeyen babam Ali SARAÇ'a en kalbî duygularıyla teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	I
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR LİSTESİ	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ESERİN MÜELLİFİ MESELESİ

Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri.....	16

İKİNCİ BÖLÜM ESERİNİN İNCELENMESİ

Eserin Kaynakları	21
Ayetler	25
Hadisler	37
Beyitler	39
Eserin Özeti.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ESERİN TENKİTLİ METNİ

Eserin Nüshaları	73
A Nüshası	73
H Nüshası	75
B Nüshası.....	76
S Nüshası	77
Nüshaların İmla Özellikleri.....	80
Tenkitte Takip Edilen Yol	83
Tenkitli Metin	84
SONUÇ	371
KAYNAKÇA.....	374

EKLER	380

KISALTMALAR LİSTESİ

- A** : Süleymânîye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'nda bulunan nüsha
- A.g.e.** : Adı geçen eser
- A.g.m.** : Adı geçen makale
- B** : Süleymânîye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu içinde 65a varağından itibaren başlayan diğer nüsha
- B.d** : Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu'nda bulunan ikinci nüshanın derkenar notları
- be.** : Beyit
- Bkz.** : Bakınız
- bs.** : Baskı sayısı
- C** : Cilt
- Çev.** : Çeviren
- ed.** : Editör
- fl.** : Varak
- FSM** : Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
- H** : Süleymânîye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu'na kayıtlı nüsha (1b-64b)
- H.d** : Hekimoğlu Ali Paşa nüshasında bulunan derkenar notları
- haz.** : Hazırlayan
- Hız.** : Hazreti
- İSAM** : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
- M** : Manisa-Muradiye Kütüphanesi'ne kayıtlı nüsha
- nr:** Demirbaş numarası

ö. : Ölüm tarihi
S : Hacı Selimağa Kütüphanesi kayıtlı nüsha
S : Sayı
s. : Sayfa numarası
t.y. : Basım tarihi yok
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
v.d. : Ve diğerleri
y.y. : Basım yeri yok
yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

XVI. yüzyıl Osmanlı devleti için her yönüyle değişim ve ilerlemenin yaşandığı bir dönemdir. Siyasi ve askeri başarıların etkilerinin edebiyat, sanat ve kültür alanında da hissedildiği bu devir, aynı zamanda pek çok seçkin ve muteber eserin kaleme alındığı bir zaman dilimidir. Bu asrın neredeyse yarısına damgasını vuran Kanunî Sultan Süleymân gerek Osmanlı coğrafyasında gerek batı dünyasında hakkında en çok eser yazılan isimlerden biridir. Kanunî Sultan Süleymân devrini anlatan hacimleri birbirinden farklı, irili ufaklı kırk dokuz *Süleymânnâme* türünde eserin mevcudiyeti hiç şüphe yok ki bu şöhretin ne denli etkin ve yaygın olduğunun göstergesidir. Bilindiği üzere Osmanlılar özelinde Fatih Sultan Mehmed döneminde (1444-1446,1451-1481) temelleri atılan *şehnâmecilik* türü kurumsallaşmasını Kanunî zamanına borçludur.

Ahmedî ile başlatılan Osmanlı tarih yazıcılığında her müellifin kendi dönemine kadar meydana gelen olayları anlatması sık rastlanan bir üslup idi. Yavuz Sultan Selim saltanatında (1512-1520) bu gelenek devam etmiş ve buna ek olarak sadece Sultan I. Selim'in savaşlarının ve döneminin anlatıldığı *gazavatnâme* türü eserler kaleme alınmıştır. XVI. yüzyılın bu tarz gazavatnâme metinleri *Selimnâme* olarak ortaya çıkmıştır.¹ Ard arda gelen fetihler doğal olarak edebî sahaya da yansımış ve uzun bir saltanat dönemi sürmemesine rağmen Yavuz Sultan Selim hakkında yaklaşık yirmi civarında *Selimnâme* kaleme alınmasına sebep olmuştur. Askerî ve siyasî başarının edebiyata bu etkisi Kanunî Sultan Süleymân zamanında (1520-1566) da artarak devam etmiştir. Bu dönemde daha müesses hale gelen *şehnâmecilik* için atanan resmi tarihçiler yazdıkları *Tevârih-i Âl-i Osmân* ve *Süleymânnâme* eserleri ile itibar görmüşlerdir. Hem bu geleneği sürdürmek hem de sultandan ihsan ve inayet görme umudu ile hareket eden müellifler uzun manzumeler telif ederek bu “muhteşem” dönemi şânına layık bir veçhe ile adeta taçlandırmaya gayret etmiştir.

Genel tarih yazıcılığının yanında müstakil bir tür olarak ilerleme gösteren *Süleymânnâmeler* dönemin tanınır ve bilinir eserleri vasfını kazanmıştır. Uzun ve fetihlerle geçen bu dönemin büyük bir kısmını bütün olarak anlatan *Süleymânnâmelerin* mevcudiyeti

¹ Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmi Araştırmalar ve İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, No: 1, 2013, s. 276.

kadar sadece tek bir bölgenin fethi ile ilgili daha özel biçimleri de söz konusudur. *Süleymânnâme* türünde yazılan eserler genelde uzun manzumeler olarak kaleme alınmış olsalar da manzum *Süleymânnâmelere* ek olarak mensur ve manzum-mensur karışık tarza da bu türe ait metinler vardır. Başarıyla ve fetihle geçen böylesi uzun bir dönemde devlet tarafından desteklenen sanatçılar özgün eserler meydana getirebilmiştir. Ancak Kanunî Sultan Süleymân saltanat devresini bir bütün olarak ele alan *Süleymânnâme* yoktur. Celâlzâde Mustafa'nın eseri bu padişahın tahtta geçirdiği sonraki yılları anlatmasına rağmen yine de son on yıldan fazla bir kısmı eksiktir.

Bu dönemde meşhur Osmanlı âlimlerinin ortaya koyduğu Osmanlı Türkçesi ile yazılmış *Süleymânnâmeler* olduğu gibi Fars ve Arap dilini bilen müellifler tarafından çift dilli bir yazım geleneği de paralel bir şekilde devam etmiştir.

Bu tez çalışması ile *Süleymânnâme* türüne mütevazı bir katkı sağlanması hedeflenmiştir. Tezin hazırlık aşamasında yapılan literatür taramasında konuya ilişkin kapsamlı bir çalışma bulunmadığı tespit edilmiştir. Konuya dair yapılan ilk çalışmada eserin Belgrad fethine kadar olan kısmı Ali Güzelyüz tarafından doçentlik tezi olarak sunulmuştur. Bunun neticesinde tarih alanında önemli bir kaynak olduğunu düşündüğümüz *Süleymânnâme* eserinin tenkitli metin neşrinin hazırlanmasına karar verilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde eserin müellifine dair problemler çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Aşağıda daha detaylı arz edileceği üzere bu eserin müellifine dair mevcut literatür bilgisinin yanlış olduğu anlaşılmıştır. İkinci bölümde kaynakları, dili, üslubu ve tarih ilminde konumlanacağı misyonu eserin özeti ile beraber alanda çalışma yapacak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Çalışmanın son kısmı ise bahsedilen eserin tenkitli kısmına ayrılmıştır.

Bu çalışmaya başlarken mevcut literatürde söz konusu eserin tamamına dair bir çalışmanın yokluğu tezin başlangıcı için temel bir motivasyon kaynağı olduğuna yukarıda değinilmişti. Çalışmamızı bitirdiğimiz ve hatta tez olarak savunma yapacağımız sırada tenkitli neşrini hazırladığımız bu eserin Ayşe Gül Fidan tarafından Kenzu'l-Cevahiri's-Seniyye fi Fütuhât-i Süleymâniyye ismiyle doktora tezi olarak çalışıldığını farkettilik.² Eserin müellifi hakkında hakim anlatının tersine başka bir kişiye ait olduğunu düşündüğümüz ve müellifin kimliğini tespit etmeye çalıştığımız sırada bu doktora tezine tesadüf edilmiştir. Birbirinden tamamen bağımsız ve hatta habersiz, ancak hemen hemen benzer yıllarda çalışılmaya

² Ayşe Gül Fidan, "Kenzu'l-Cevahiri's-Seniyye fi Fütuhât-i Süleymaniyye (İnceleme-Metin-Çeviri)", Kırıkkale-Ankara, Kırıkkale Üniversitesi-Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.

başlanan bu iki çalışmanın aynı konuyu ele alması hiç şüphe yok ki akademik literatürde bir talihsizlik ve zaman kaybı olarak yorumlanabilir. Ancak, bitirdiğimiz bu yüksek lisans tezinin diğer doktora teziyle birlikte birbirlerini tamamlayacağı kanaati hasıl olduğundan ilim dünyasına takdime karar verilmiştir.

Yukarıda adı geçen doktora tezi incelendiğinde her iki çalışmada da mevcut benzer bulguların varlığının yanı sıra iki farklı elden çıkan bu iki çalışmada usul ve teknik bakımından farklılıklar mevcuttur. Bu benzerlik ve farklılıkların iki çalışmanın da özgün değerini ortaya koyduğu muhakkaktır.

Şunu söylemek gerekir ki Ayasofya nr:3392 ve Hekimoğlu Ali Paşa nr:764 demirbaş numarası ile kayıtlı iki nüsha arasında yapılan edisyon kritik çalışmasında müellif ile ilgili belirsizlik söz konusuydu. Tüm kaynaklar bu eserin müellifi hakkında ittifakla Abdurrahman Gubârî ismini verir. Halbuki eldeki mevcut nüshalardan bu bilgiyi teyit edecek bir bulgu ya da karine söz konusu değildi. Ayrıca literatürde bulunan aynı mahlası kullanan farklı müelliflere isnat edilen eser hakkındaki karışıklık da bu bilginin teyidine imkan vermemekte; ikincil kaynaklar ise benzer hataları sadece tekrarlar mahiyetteydi. Tüm bu sebeplerden dolayı çalışmada bu sorunun çözümüne odaklanılmış ve bu bağlamda Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa nüshalarına ilaveten Manisa-Muradiye nr:1346 ve Hacı Selimağa nr:769 nüshaları da incelenmiştir. Bu incelemeler sonuç vermiş ve eserin diğer nüshaları tespit edilmiştir. Bu çetrefilli mesele hallolduktan sonra dönem kaynakları taranarak müellif hakkında bilgiler toplanmıştır. Mevcut nüshaların iki ayrı eser olduğu ve iki ayrı müellif tarafından kaleme alındığı ortaya çıkarılmıştır. Manisa-Muradiye'ye kayıtlı nüsha diğer üç nüshadan keskin çizgiler ile ayrılmakta ve başka bir müellife ait olduğu tebarüz etmektedir. Kalan üç nüsha arasında yaptığımız inceleme ve sondaj çalışmaları da bu üç nüshanın, farklılıkları olsa da aynı eserin birer parçaları konumunda olduğunu ortaya koymuştur.

Ayşe Gül Fidan Manisa-Muradiye eserini ayrı bir metin olarak değerlendirilirken müellif ve sebep-i telif gibi nüshada mevcut bilgiler karine olarak sunulmamıştır. Buna ek olarak Hacı Selimağa nüshası benzerlikleri kabul edilmesine rağmen farklılıklarının fazlalığı ve nüshada geçen müellif beyitlerinin pek çoğunun diğer nüshalarla aynı olmadığı gerekçe olarak sunulmuş ve bu nüshanın farklı bir eser olduğu sonucuna varılmıştır. Oysaki Hacı Selimağa nüshasının daha ilk varığında 1b'de Ayasofya nüshasında geçen müellif manzumesi aynen yer almaktadır. Aynı zamanda metin kısmında görüleceği üzere Hacı Selimağa nüshası metin içinde ve özellikle başlıklarda Ayasofya nüshası ile çoğu yerde örtüşmektedir. Bu sebepler Hacı Selimağa nüshasının aynı eserin bir parçası olduğu tezimizi güçlendirmektedir.

Ayrıca doktora tezinde ifade edilen Hacı Selimağa nüshasında geçen bir müellif beytinde Zahir isminin yer alışı açıklığa kavuşturulmamış mahlas olarak geçtiği ifade edilmiştir. Eserin nüshaları kısmında tafsilatlı bir şekilde açıklamaya çalıştığımız bu meselede bu ismin bir mahlas olmadığı doğru okuma ve doğru tercüme ile ortaya çıkmıştır. Yani Hacı Selimağa nüshasında da bahsedilenin aksine müellife ait olabilecek bir isme ya da mahlasa rastlanılmamıştır. Bu neticeler Hacı Selimağa nüshasının Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa nüshalarının bir parçası olduğuna dair kanaatimizi artırmaktadır. Artan fetihler ile dönemde popüler hale gelen Üngürüs (Macaristan) fethi için müstakil pek çok eser kaleme alındığı malumdur. Böyle bir dönemde eserin son kısmı diyebileceğimiz söz konusu bölümün daha sonraki bir dönemde istinsah edilmesinin makul ve kabul edilir olduğu oldukça açıktır.

Yapılan bu incelemeler çalışmanın metin ve nüsha kavramlarının yerinde kullanılması başta olmak üzere gerek tenkitteki metod ve metodoloji gerek eseri konumlandığı yer, diğer nüshalara bakışı doktora tezinden farklı olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Her iki çalışmanın bu anlamda var olan büyük boşluğu doldurmaya beraber gayret ettikleri aşikardır.

Nüsha ve eser kavramlarının kullanılışındaki ayrımlarından başlayan farklı bakış açısı doktora çalışmasının tenkitli kısmında da ortaya çıkmaktadır. Örneğin doktora tezinde muhtelif defalar Hekimoğlu Ali Paşa nüshası ayrı bir eser olarak anılmıştır.³ Aynı zamanda tenkit kısmında imla farklılıkları dahi dipnotta gösterilmiş ve nüsha farkı olarak ele alınmıştır.⁴ Bu tarz imlaların nüsha farkı olarak değerlendirilmemesi gerektiği alanda çalışma yapanların ortak kabulüdür.

Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonlarına kayıtlı bu eser tarihi bir dönemi ele alan, konusu, içeriği ve amacı bakımından tamamen tarihi bir kaynak konumundadır. Eserin içerisinde elbette edebi sanatların zenginliği, güçlü tasvirlerin bulunuşu tarihi eser kategorisinde olduğu gerçekliğini değiştirmemekte, sultana sunulmak üzere yazıldığı için bu tür dil zenginliklerini barındırması tabi bir sonuçtur. Çalışmamızda eser tamamen tarihi bir nokta-i nazardan ele alınmış ve tarihi boyutları ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sadece okuma kolaylığı ve tamlamaları gösterebilmek adına metinde geçen şiirlerin vezni bulunmuş ve her şiirden önce bulunan bu ölçü gösterilmiştir. Edebi sanatlarının detaylı bir şekilde incelendiği doktora tezinde buna

³ Gül Fidan, **a.g.e.**, s. 91.

⁴ Örneğin , باد شاه پادشاه، میغش میغش آنکه آنک vb. pek çok imla sorunu olan kısım dipnotta nüsha farkı olarak yazılmıştır.

gerek görülmemiş, eser yazıldığı tarih itibariyle Sebk-i Hindî dönemine ait bir eser olarak değerlendirilmiştir. Sebk-i Hindî⁵'nin müellifin yaşadığı dönemde görülen bir tarz olması, her şairin böyle bir akımdan etkileneceği anlamına elbette gelmemektedir. Nitekim Sebk-i Hindî tarzında genellikle Hind düşüncesi, felsefesi ve edebiyatından etkileniş söz konusudur.⁶ Çalışmanın konusunu oluşturan eserde böyle bir üslup hakim değildir. Tekrar etmek gerekirse, yaptığımız bu çalışmada Süleymânnâme'nin tarih ilmi için kaynak bir eser olacak olması, tarihi çalışmalara yeni ufuk açabileceği saikiyle hareket edilmiş, bu sebeple edebi değerinden ziyade tarihi yönlerinin bulunup ortaya konulması amaçlanmıştır.

Malum olduğu üzere sultana sunulmak maksadıyla kaleme alınmış bu tür eserlerde, sade tasvirler, sadece kronolojik bir biçimde ilerleyen tarih anlatısı beklenemez. Müellif de buna uygun hareket etmiş ve eserinde mübalağalı geniş tasvirler ve betimlemeler yapmıştır. Bu tarzı ve üslubu dönemin karakteristik özelliklerinden olup müelliflerin hâmi olarak gördüğü sultandan gelecek övgü ve "inamât" denilen ihsanların derecesini artırma temennisi olarak düşünmek yerinde olacaktır. Bu devrin müelliflerinin "işleri" gereği böyle davranmaları diğer *Süleymânnâme* metinlerinde sık görülen bir husustur.

Son olarak bir mevzuya da değinmeden geçmek doğru olmayacaktır. Eserin müellifi meselesinde literatürde tekrarlanan birtakım yanlış bilgileri düzelterek bu meseleyi bir nihayete kavuşturmanın hedeflendiği bu çalışmada kaynaklarda çokça zikredilen Abdurrahman Gubârî'nin meşhur *Süleymânnâme*'si aranmıştır. Ancak her iki nüshada da geçen Kasım mahlası Gubârî Abdurrahman'ın künyesinde bir isim olabileceği gibi, Kasım isimli farklı bir müellifin olma ihtimalini de beraberinde getirir. Yine kaynaklarda ve metinde Gubârî mahlasının geçiyor olması ile Kasım isminin metindeki varlığı çalışmayı müellifin Seyyid Kasım Gubârî olma ihtimalini de tevlit etmiştir. Ancak gerek arşiv gerek dönem tezkirelerinde Seyyid Kasım Gubârî'nin böyle bir eser telif ettiğine dair bir bilgi olmadığı gibi, kaynaklara göre bu kişinin Kanuni Sultan Süleymân devrinde henüz ömrünün baharında genç bir hattat olabileceği daha makul görünmektedir. Tüm bu bulgular müellif hususunda

⁵ XVI. ve XVIII yüzyıllarda Hind felsefesini, düşüncesini edebî zevkini şiirde konu eden üsluba Sebk-i Hindî denilmiştir. O dönemde Babürlü sultanların kapılarını ediplere açmış olması pek çok şairin Hindistan bölgesine gitmesine vesile olmuş ve Hindistan'a giden bu şairler gördükleri refah içinde bir araya gelerek yeni bir şiir akımını oluşturmuşlardır. İlk olarak Hindistan coğrafyasında bir araya gelen şairlerden oluştuğu için Sebk-i Hindî ismini alsa da pek çok bölgedeki şair ve yazar bu akımdan etkilenmiştir. Bu üslubun en önemli özellikleri anlam kapalılığı, mübalağaya varan tasvirler, yeni mazmun arayışı, az kelime ile çok mana ifade etmedir. Gazel türünde kendini gösteren Sebk-i Hindî akımında karamsarlık ve içe kapanıklık hakimdir.

⁶ Ali Fuat Bilkan, "Sebk-i Hindî", *DİA*, C. 36, 2009, s. 253-255.

etraflica düşünmeye yol açmış ve bu aşamada karşılaşılan şair Şâh Kâsım'ın kimliği üzerine yoğunlaşma kanaatine varılmıştır. Ayşe Gül Fidan da müellifin Şâh Kâsım olduğuna kanidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESERİN MÜELLİFİ MESELESİ

Gubârî⁷ hat denilen çok küçük yazıyla hat meşk eden hattatların çoğunlukla tercih ettikleri Gubârî mahlası, özellikle birbirlerine yakın dönemde yaşamış müelliflerin eserleri konusunda ciddi bir karışıklığa sebep olmaktadır. Bu mahlası kullanan hattat ve şairlerin gerçekte kim olduklarını tespit edebilmek ve yine bu şairleri birbirlerinden ayırabilmek çözülmesi güç bir sorundur. Kaynaklarda var olan bilgilerin yetersizliği konuyu biraz da karmaşık hale getirmekte ve araştırmacıların zaman zaman hatalı tespitler yapmalarına sebep olmaktadır.

Kanunî Sultan Süleymân dönemine ait *Süleymânnâme* türünde kaleme alınmış Süleymânîye Kütüphanesi Ayasofya, Hekimoğlu Ali Paşa, Hacı Selimağa koleksiyonlarında yer alan nüshalar ile Manisa-Muradiye koleksiyonunda yer alan eser metin içerisinde geçen gubârî mahlasından yola çıkılarak ikincil kaynakların hemen hemen hepsinde Abdurrahman Gubârî'ye⁸ (ö.1566) atfedilmiştir. Daha sonraki dönemde bu nüshalar Abdurrahman Sağır

⁷ Ali Alparslan, "Gubârî", *DİA*, C. 14, 1996, s. 167.

⁸ Hemen hemen tüm kaynaklarda adı geçen hattat, şair ve alimdir. Vefat tarihi hakkında kaynaklarda ihtilaf vardır. Şeyh Vefa zaviyesinde tahsil görmüş ve Nakşibendiyye tarikatına intisap etmiştir. Kanunî Sultan Süleymân zamanında mahfil kadısı olmuş ve manzum eserler kaleme almıştır. Kaynakların nereli olduğu konusunda da bir ittifak sağlayamadığı Abdurrahman Gubârî kendi eseri Kabenâme'de zikrettiği üzere Akşehirli'dir. Hayatının ilk dönemleri hakkında neredeyse hiç bilgi yoktur. İlim tahsilinde bulunduğu, Abdullatif Efendi dergahında seyr u süluk gördüğü ve Nakşibendiyye tarikatına mensup olduğu konuyla ilgili tüm kaynakların ortak beyanıdır. Aynı zamanda gubârî mahlasından da anlaşılacağı üzere hattat ve şair olduğu konusu yine tüm kaynaklar için ortaktır. Ünlü hattat Şeyh Hamdullah'ın oğlu Mustafa Dede'den icazet aldığı ve gubârî yazı türünde üstatlardan olduğu zikredilmektedir. Abdurrahman Gubârî çeşitli kademelerde görevler yürütmüş; kaynakların aktardığı bilgilere göre Şehzâde Orhan'ın hocalığından, mahfil kadılığı, hac emirliği, nakibüleşraflık gibi pek çok önemli görevde bulunmuştur. Şehzâde Orhan'ın hocalığını yaptığı sıralarda şehzâdeler arasında başlayan çalkantılı dönemde bir müddet hapiste kalmış ve meşhur eseri Şebistan-ı Hayal adlı mesneviyi bu sırada yazmaya başlamıştır. Ortalık durulduktan ve Kanunî Sultan Süleymân tahta çıktıktan sonra Sultan Süleymân'ın emri ile mahfil kadısı olmuştur. Abdurrahman Gubârî'nin Şebistan-ı Hayal mesnevisi dışında, Kabenâme, Menâsık-ı Hac, Yusuf u Züleyha ve Şehnâme isimli bir eseri vardır. Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, ed. Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010; Beyânî Mustafa bin

tarafından tekrar değerlendirilmiş ve bu kez de Gubârî mahlaslı bir diğer şaire, Gubârî Kireççizâde Mahmud Çelebi'ye⁹ (ö.1557) aitmiş gibi gösterilmiştir. Tüm bu çalışmalara konu olan her dört nüsha detaylı bir şekilde incelendiğinde Manisa-Muradiye koleksiyonuna kayıtlı eser haricindeki nüshalarda mahlas olarak geçebilecek bir “gubârî” ibaresinden bahsetmek söz konusu değildir. Manisa-Muradiye'ye kayıtlı *Süleymânâme* eserine bir sonraki başlık altında tafsilatlı bir şekilde görüleceği üzere gubârî mahlası bulunmaktadır. Ancak diğer üç nüsha Manisa-Muradiye'den ayrılmakta ve bu üç nüshada da gubârî mahlası bulunmamaktadır. Nüshalarda geçen gubârî ifadelerine göz gezdirecek olursak durum daha net anlaşılabacaktır.

ز رهگذار تو کی بر دلی نشست غباری

مگر غبار رهت کان نشست بر دل اختر¹⁰

Carullah, *Tezkiretü's-şuara*, ed. İbrahim Kutluk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997; Nev'i zâde Atâî, *Zeyl-i Şakayık*, t.y.; Müstakimzâde Süleyman Sadeddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattatin*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. 3, İstanbul, Matbaa-ı Âmire, 1311.

⁹ Kanunî Sultan Süleymân Dönemi şairleri zikredilirken “Gubârî-i diğer” olarak kendisine nispetle daha tanınmış olan Gubârî Abdurrahman'dan ayrılmıştır. Gubârî Kireççizâde, Şam'da ulemadan bir şahıs olan Kireççizâde Ahmed'in iki oğlundan küçük olanıdır. Abisi Sinan Çelebi birçok ilim dalı ile iştigal etmiş ve özellikle talik hatta hüner sahibi olmuştur. İki kardeşin hem sima hem de huy olarak birbirlerine benzedikleri ifade edilir. “İkisi tev'eman u hem demandır.” Mahmud Çelebi Cemalizâde Monla Çelebi'den dersler almış, mülazım olmuştur. Tahsili sırasında Farsçaya merak salmış ve Farsça şiirler söylemeye çalışmıştır. Kendi kendine ne vakit Şahnâme'yi okusa ona nazire söylemeye gayret ettiği söylenmektedir. Mülazım olduktan sonra da şiiri bırakmamış ve yeni başladığı şairlik hayatında Molla Cami ve Firdevsi gibi Fars edebiyatının en büyük şairlerine nazireler söylemeye başlamıştır. Ancak hem kaleminin yetersizliği hem de afyon, tiryak gibi birtakım uyuşturucu maddelere olan tutkunluğu onun şiir söyleme gayretine engel olmuştur. Afyona olan düşkünlüğü o kadar ileri boyutlara ulaşmış ki bu maddeleri kullanmaktan yüzünün şeklinin dahi değiştiği ifade edilmiştir. Genellikle kardeşi Sinan Çelebi ile afyon ve tiryak kullandıktan sonra coşkun bir hale gelir, şiir söyler ve o hal üzere söylediği 70-80 beyitlik manzumelerin kendi aralarında bile anlamlı bir bütünlüğü olmadığı yine belirtilen hususlardandır. Afyon kullanmakta ölçüyü kaçırdığı hatta yemekten sonra bile afyon aldığının söylenmesi bu maddelere olan bağımlılığının en bariz göstergesidir. Türkçe ve Farsçanın yanı sıra Arapça şiir söylemeye de gayret etmiş ve Arap edebiyatının ünlü şairlerine nazireler yazmış ve birçok şairi hicvetmiştir. Arapça şiirleri de toplum nezdinde bir değer görmemiş, pek beğenilmemiştir. Bu kabul görmeyiş onu herkesi hicvetmeye sevk etmiş ve neredeyse hicvetmediği insan kalmamıştır: “Kale kazi Gubârî medah Kane fiş-şi'ri nazmuhu miftah Bu firas u Ferez dak-ı mümtaz” Bir gün Mahmud Çelebi Ebu'l Fazl'ın sohbet meclisine davetli olmadığı halde katılmış ve orada gece yazdığı şu beyitleri okumuştur: “Üstad-ı efâzıl-ı Rum'em Rum'da marifetle ma'lumem Nazımda peyrev-i Nizami'yem Cur'a- nuş-ı şarab-ı Cami'yem” Bu şiiri de orada bulunanların beğenisini kazanmamış ve küstahlıkla değerlendirilmiştir. Yine bir mecliste Ahmed Paşa'nın Bursa'da kabri bulunan Emir Hazreti için yazdığı kasidesine Gubârî Mahmud Çelebi bir nazire yazmıştır. Bundan başka yazılı bir şiiri yoktur. “Bani-yi kasr-ı keramet hazret-i sultan-ı emir Ahter-i burc-u hakikat hazret-i sultan-ı emir Kovher-i dürc-i hakikat hazret-i sultan-ı emir Mir-i eyvan-ı saadet hazret-i sultan-ı emir” Abisi Sinan Paşa'nın da Farsça yazdığı şiirler ve Mecnun u Leyla adlı bir eseri vardır. Şiirlerinde geçen bir beyit şöyledir: “Şâhî ki ez şâhân-ı dehr evreng-i sultanî girift Bî-minnet hebli be-kahr mülk-i Süleymânî girift” Gubârî Kireççizâde Mahmud Çelebi, Şeyh Abdullah Latif el- Buhârî padişaha mülazım olunca, kendi şiiri hakkında padişaha şehadet vermesini istemiştir. Bir rivayete göre padişah Şahnâme adlı eserini görmüş diğer şiirlerini de merak etmiştir. Diğer rivayete göre ise eserlerini yakıp, denize atmıştır. Gubârî Mahmud Nova kazasına talip olmuş ama görevine başlamadan, Nova'ya varır varmaz 964 tarihinde vefat etmiştir. Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, C. 1, ed. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, Bizim Büro Yayınları, 2001; Süreyya, *Sicill-i Osmani*; Müstakimzâde Süleyman Sadeddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattatin*; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, C. II, ed. İbrahim Kutluk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.

¹⁰ T.y., fl. 1b, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi (Ayasofya Koleksiyonu) 3392.

Bu beyitte geçen غبارى mahlas olarak değil sözcük anlamı olan toz manasında kullanılmıştır. Metinde sadece tek beyitte geçen bu ifadenin tevriye olmadığı da gayet açıktır. Nitekim tevriyeyi destekleyebilecek başka herhangi bir ifade bulunamamıştır.

این صورت موجب قویت و شوکت مدافعه هر یک اعدای دین و ملت می گردید و ازین تعویق و تاخیر بر

آینه ضمیر خورشید نظیر سلطانی فی الجملة غباری از بخار حمیتہ دینیہ نشسته بود.¹¹

Metinde geçen ikinci ve son غبارى de düz bir metin anlatısı içerisinde yine sözcük anlamı ile karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle aslında Manisa-Muradiye koleksiyonu dışındaki diğer üç nüshada Gubârî ismine rastlanılacak bir mahlas bulunmamaktadır. Bu eserin eldeki mevcut bilgilerden yola çıkılarak Abdurrahman Gubârî'ye nispet edilmesi tamamen bir talihsizlik olarak değerlendirilebilir. Ancak Manisa-Muradiye'ye kayıtlı nüshada açık bir şekilde var olan Gubârî mahlası Farsça kaleme alınmış bu iki farklı eserin müellifi konusundaki karışıklığın en temel sebebi olmuştur. Çünkü Manisa-Muradiye koleksiyonuna kayıtlı *Süleymânnâme* de aynı eserin bir parçası olarak kabul edilmiş ve nüshada geçen gubârî mahlası sanki diğer tüm nüshalarda geçiyormuş gibi tüm kaynaklara bu şekilde geçmiştir. Yapmış olduğumuz tüm bu çalışmalar ve elde edilen bulgular şunu göstermiştir ki ünlü müellif Abdurrahman Gubârî'ye ait *Süleymânnâme* türünde yazılmış bir eser bulunmamaktadır. Tespit edilen bu iki ayrı eserden birinin Gubârî Kireççizâde Mahmud Çelebi'ye; diğerinin ise Tebrîz'den Osmanlı topraklarına gelen Şâh Kâsım Tebrîzî'ye (ö.1539) ait olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Kaynakların *Süleymânnâme* ya da *Şehnâme* olarak belirttikleri, Kanunî Sultan Süleymân adına yazılmış eserin dili Farsçadır ve bu doğrultuda tespit edilen dört ayrı yazma nüsha vardır.¹² Bu yazmalar, Süleymânîye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr.3392, Süleymânîye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu nr.764, Hacı Selimağa Kütüphanesi nr.769 ve Manisa İl Halk Kütüphanesi Muradiye Koleksiyonu nr.1346 envanter numarası ile kayıtlıdır. İsmet Parmaksızoglu'nun etkisiyle bu alanda çalışma yapan pek çok araştırmacı *Süleymânnâme* olarak anılan bu eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi Muradiye Koleksiyonu nr.1346 ve Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu nr.764 demirbaş numarası ile kayıtlı nüshaların aynı eserin farklı versiyonları olduğunu dile getirmiştir.¹³ Oysaki İsmet

¹¹ a.g.e., fl. 94b.

¹² Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 102; Abdurrahman Sağır, "Süleymânnâme", **DİA**, C. 38, 2010, s. 124.

¹³ Ali Alparslan, "Gubârî Abdurrahman", **DİA**, C. 14, 1996, s. 167-169.; İsmet Parmaksızoglu, "Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı ve Eserleri", **Tarih Dergisi**, No: 23, 2011, s. 354; Âmine Gül, "Abdurrahman Gubârî'nin

Parmaksızoğlu'nun Süleymâniye Kütüphanesi'nde tespit etmiş olduğu Hekimoğlu Ali Paşa bölümündeki eserin bir diğer nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi Muradiye Koleksiyonu'nda yer alan nüsha değil, Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu'nda bulunan nüshadır. Tenkit çalışmasının yürütüldüğü Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonlarında kayıtlı nüshalar aynı eserin birer parçalarıdır. İsmet Parmaksızoğlu'nun gözünden bu nüshanın kaçtığı aşikardır çünkü iki nüshanın benzerliği üçüncü bölümde metnin tenkit kısmında net bir şekilde görüleceği üzere oldukça açıktır. İsmet Parmaksızoğlu'nun gözünden kaçan diğer bir husus ise Hacı Selimağa Kütüphanesi nr.769 envanter numarası ile kayıtlı Ayasofya Koleksiyonu'ndaki nüshada bir başlık altında geçen “üngurus fethi tarihi” konulu Farsça nüshadır. Nitekim Hekimoğlu Ali Paşa nüshasında eksik olan üngurusun fethi anlatısı Hacı Selimağa nüshasında karşımıza çıkmakta ve Hekimoğlu Ali Paşa nüshasını adeta tamamlar bir mahiyette olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Abdurrahman Sağırılı ise İsmet Parmaksızoğlu'nun dikkatinden kaçan bu iki nüshayı görmüş ancak bu hatayı düzeltmek adına ikinci bir hata yaparak yukarıda bahsedilen dört nüshayı da aynı müellifin eseri olarak kabul etmiş; müellif konusunda İsmet Parmaksızoğlu'nun “yanıldığını” ifade ederek eseri kaynaklarda Gubârî-i diğer olarak anılan Gubârî Kireççizâde Mahmud Çelebi'ye atfetmiştir.¹⁴ Abdurrahman Sağırılı özellikle *Meşâirü's-şuarâ* da geçen bilgileri baz alarak oluşturduğu bu makalede İsmet Parmaksızoğlu'nun verdiği bilgileri tekrarlamış ve daha büyük bir hata ile Manisa İl Halk Kütüphanesi Muradiye Koleksiyonu'nda bulunan nüshada geçen telif tarihi ile sebeb-i telifini Ayasofya Koleksiyonu'nda yer alan *Kenzü'l-cevâhiri's-seniyye fî fütûhâtî's-Süleymâniyye* isimli nüshada geçen bilgiler gibi aktarmıştır.¹⁵ İsmet Parmaksızoğlu'nun tespit edemediğini düşündüğü Ayasofya nüshasını aynı zamanda müellif nüshası kabul etmiş ve telif tarihini de

Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon-Kritik)”, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 3; Özey Karadağ, “Gubârî Abdurrahman ve Ka'benâme'si”, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999, s. 3; Necdet Öztürk, Murat Yıldız, **İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri**, 1. bs, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013, s. 96; Gökhan Gökmen, “Abdurrahmân Gubârî'nin Şebistân-ı Hayâl Adlı Eseri (Metin-İnceleme-Çeviri)”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 15; Kadir Turgut, “Ebü'l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ'nın Farsça Şiirleri”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 26; Abdülkadir Özcan, “Kanunî Sultan Süleymân Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, **Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 131; Erhan Afyoncu, **Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi**, 6. bs, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2014, s. 20; Osman Ünlü, “Abdurrahman Gubârî Efendi ve Kıssa-i Yusuf'u”, **Erciyes**, No: 333, 2005, s. 17.

¹⁴ Sağırılı, “Süleymânnâme”, s. 124-127; Kadir Alper, “Türk Edebîyatında Süleymân-nâmeler”, **International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, No: 9, 2014, s. 155-156; Kübra Ceren Kurşun, “Selimnâmeler ve Süleymânnâmelerde Kudüs”, İstanbul, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 14.

¹⁵ Bkz.: Ek I, II.

959 olarak vermiştir.¹⁶ Ancak yaptığımız araştırmalar neticesinde Ayasofya nüshasındaki eserin müellif nüshası olup olmadığı hakkında bir bilgiye ulaşılmadığı gibi nüshada telif tarihi de bulunmamaktadır. Muradiye Koleksiyonu'nda yer alan nüshada gayet açık bir şekilde ifade edilen 959 telif tarihini¹⁷ yazarın sehven her dört nüshayı bir metin kabul etmesinden dolayı bu karışıklığa ve hataya mahal verdiğini sanmaktayız.¹⁸ Aynı zamanda Manisa-Muradiye Koleksiyonu'ndaki nüshada yer alan sebab-i telif ifadesini her iki yazar da kullanmış; Abdurrahman Sağırılı ise bu telif tarihini Ayasofya nüshasına eklemeyi seçmiştir.¹⁹ Kapsamlı bir inceleme ve yapılan tenkit çalışmaları neticesinde Manisa-Muradiye Koleksiyonu'na kayıtlı nüshanın Ayasofya, Hekimoğlu Ali Paşa ve Hacı Selimağa nüshaları ile bir benzerlik taşımadığı tespit edilmiştir. Eser, Süleymânnâme tarzında yazıldığından bu türe muvafık olarak elbette diğer nüshalarda geçen benzer konular ve olayları işlemiştir. Ancak eser dil, içerik ve üslup bakımından diğer üç nüshadan ayrılmaktadır.

Her iki araştırmacının da aktarımlarının neredeyse tamamını Manisa-Muradiye Koleksiyonu'nda bulunan nüsha üzerinden gerçekleştirmiş olmaları ayrıca dikkat çekicidir. Bunda nüshanın yazı tarzı, sebab-i telif ve telif tarihi gibi eser hakkındaki çok önemli bilgileri vermiş olmasının ve elbette dilinin daha anlaşılır olmasının etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Yapılan tetkik ve tenkitler göstermiştir ki Ayasofya, Hekimoğlu Ali Paşa ve Hacı Selimağa'ya kayıtlı nüshalar aynı eserin birer parçalarıdır. Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa neredeyse birbirlerini tamamlar içerikte ve hacimdeyken Hacı Selimağa'ya kayıtlı nüsha metnin tamamını içermez, sadece muhtasar bir başlık altında üngurus fethini anlatır. Üç nüshanın birleştiği ve birbirlerini tamamladıkları takdirde aynı eser olacakları gayet açıktır. Bu yüzden bu üç nüshanın aynı müellifin kaleminden çıkmış olma ihtimalini makul görerek çalışmamızı bu minval üzerine gerçekleştirdik. Çalışmamızı, eserin büyük kısmını ihtiva eden Ayasofya Koleksiyonu'ndaki mevcut nüsha ile Hekimoğlu Ali Paşa'da kayıtlı iki nüshayı karşılaştırarak tenkitli metnini oluşturmak suretiyle tamamladık. Hekimoğlu nüshasında yer almayan Hacı Selimağa Kütüphanesi'ne kayıtlı nüshadan da başlıklar ve bazı şiirlerin tespiti için yararlanıldı.

Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonunda nr.3392, Hacı Selimağa nr.769, Hekimoğlu nr.764 ve Manisa Muradiye nr.1346'da yer alan Farsça eser Kanunî Sultan

¹⁶ Sağırılı, "Süleymânnâme", s. 125.

¹⁷ Bkz.: Ek III.

¹⁸ Bkz.: Ek IV.

¹⁹ Bkz.: Ek V.

Süleymân'ın hayatını ve ilk dönem seferlerini anlatır. Ancak yapılan incelemeler neticesinde Manisa-Muradiye'de bulunan nüshanın içeriğinin diğer üç nüshadan farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple mevcut nüshayı değerlendirme dışı tutmak uygun görülmüştür. Özellikle Ayasofya ve Hekimoğlu nüshaları oldukça benzerlik göstermektedir. Bu iki nüsha, eserin başından başlamak üzere neredeyse tüm konularda ittifak halindedir. Hacı Selimağa nüshası ise eserin son kısmı ile nispeten aynıdır. Bu üç nüshada da gerek manzum gerekse mensur yerlerde mahlası geçen Gubârî isimli bir şair vardır. Tamamı manzum olan Muradiye nüshasında ise Mahmud Gubârî isimli bir şairin adı tam olarak geçmektedir. Şuara tezkireleri başta olmak üzere bakılan birçok kaynakta Gubârî mahlaslı pek çok şair ve yazar vardır. Bu eserin Gubârî mahlaslı hangi şaire ait olduğunu tespit etmek için bazı incelemelerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda eserin kaynaklarda geçen Gubârî mahlaslı hangi şaire ait olamayacağından başlamak daha sağlıklı bulunmuştur.

Manisa-Muradiye Eseri: Abdurrahman Sağırlı bu nüshayı da diğer üç nüsha ile beraber aynı eserin eksik bir parçası olarak kabul eder. Bu dört nüshayı da Gubârî Mahmud Kireççizâde'nin *Süleymânnâme* adlı eseri sayar. Ancak sadece Manisa-Muradiye nüshasında Mahmud Gubârî mahlaslı bir şairin adı vardır. Eserin ilk bölümünde Firdevsi'nin meşhur eserine bir nazire olduğunu belirten *این نثر مسجع جوابیست دیباجه نثر فردوسی* başlık mevcuttur. Diğer nüshalarda böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. Buradan hareketle Manisa-Muradiye'ye kayıtlı nüshanın Gubârî Mahmud Kireççizâde'ye ait bir başka eser olduğu tezi güçlenmektedir. Zira kaynaklarda Gubârî Mahmud Çelebi'nin her fırsatta Firdevsi'ye nazire yazma çabasında olduğu bilinmektedir. Kanaatimizce Ayasofya, Hekimoğlu Ali Paşa ve Hacı Selimağa nüshaları aynı eserin birer nüshaları iken Manisa-Muradiye'de kayıtlı eser bu eserden başkaca ve Gubârî Kireççizâde'ye ait olma ihtimali daha yüksek bir eserdir. Eserin muhtelif beyitlerinde Kanunî Sultan Süleymân'ı öven birçok beyit bulunmaktadır. Eserin neredeyse tamamı manzumdur.

Ayasofya, Hekimoğlu Ali Paşa ve Hacı Selimağa Nüshaları: Yapmış olduğumuz tenkitli metin neşrinde bu üç nüshanın da aynı eserin farklı nüshaları oldukları tespit edilmiştir. Eserin çeşitli yerinde geçen Gubârî mahlası ve bu mahlaslı şair ve yazarların sayılarının çokluğu eserin kime ait olabileceği konusunda bizi şüphede bırakmaktadır. İsmet Parmaksızoğlu'na göre eser, meşhur Nakşibendi şeyhi Abdurrahman Gubârî'ye aittir. İsmet Parmaksızoğlu Muradiye ve Hekimoğlu Ali Paşa nüshalarını aynı metin kabul etmiş ve diğer nüshalardan hiç bahsetmemiştir. Muradiye nüshasına ek olarak bu üç nüshanın da ayı eserin birer parçası olduğu tezini de Abdurrahman Sağırlı savunmaktadır. İsmet Parmaksızoğlu'nun

aksine eserin müellifini Gubârî Abdurrahman değil; Gubârî Kireççizâde Mahmud Çelebi olarak vermektedir.

Kaynaklarda adı geçen Gubârî mahlaslı şair ve yazarların hepsi elbette bir eser sahibi değildir. Kimi hatip, kimi müderris çoğu ise hattat olarak anılmıştır. Sadece Gubârî Abdurrahman ve Gubârî Kireççizâde Mahmud Çelebi'nin eser telif ettiklerine dair sağlam bilgiler bulunmaktadır. Lakin gerek yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinde gerek makalelerde kaynaklarda geçen diğer eserlerine ilave olarak *Süleymânnâme* eseri de Abdurrahman Gubârî'ye ait olarak gösterilmiştir. Bu eserlerin birçoğunun Abdurrahman Gubârî'ye ait oldukları konusunda şüphe yoktur. Konuyu müşkül duruma sokan kısım da tam burasıdır. *Şehnâme* adlı ve müellifini tespit ettiğimiz bu eserin, belki de eserlerinin çokluğu ve tanınırlığı sebebiyle Abdurrahman Gubârî'ye ait gibi gösterilmiş olma ihtimali yüksektir.

Abdurrahman Gubârî'nin iyi bir şair, hattat ve mutasavvıf olduğu tüm kaynakların ortak kabulüdür. Ancak Gubârî Mahmud Çelebi'nin şairliği başta olmak üzere hayatının hiçbir alanında kendisinden iyi bahseden bir kaynak yoktur. Bu kötü şöhret belki de onun yazdığı eserin yıllarca Abdurrahman Gubârî'ye aitmiş gibi gösterilmesinin en gerçekçi sebebidir.

Nüshaların tasnifi yapıldıktan sonra ikinci önemli husus bu eserin ya da eserlerin hangi müellif ya da müelliflere ait olduğu meselesidir. Olasılıkları iki üç varyanta indirdikten sonra şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; kaynakların zikrettiği bu tarzda eser yazma ihtimali olan ve vefat tarihleri birbirlerine çok yakın²⁰ Gubârî mahlaslı iki şair bulunmaktadır. Manisa-Muradiye Koleksiyonu'nda yer alan nüshanın vr. 105b yaprağındaki beyit bu karışıklığı adeta giderir gibi:

“در گلستان دعا و مدحت شاه جهان

قاضی محمود غباری بلبل خوشخان شده”²¹

Cihan şahını övme ve methetme gül bahçesinde Kadı Mahmud Gubârî güzel sesli bir bülbül oldu.

Bu beyitten hareketle Manisa Muradiye Koleksiyonu'na kayıtlı nüshanın Gubârî Mahmûd Kireççizâde isimli şaire ait olduğunu söylemek mümkündür. Kaynakların zikrettiği

²⁰ Abdurrahman Gubârî (ö.1566), Gubârî Kireççizâde Mahmud Çelebi (ö. 1556).

²¹ Manisa İl Halk Kütüphanesi, Muradiye Koleksiyonu nr. 1346., vr. 105b.

bilgilere göre Mahmud Gubârî isimli hattat, şair bir zat vardır²² ve ona nispet edilen *Şehnâme* isimli Sultan Süleymân dönemini anlatan eserden de söz edilmektedir.²³

Erhan Afyoncu *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi* adlı eserinde daha önce bahis konusu edilmeyen bir noktaya dikkat çeker. Kanunî Sultan Süleymân döneminin şehnamecisi Fethullah Arifi'nin meşhur eseri *Şehname-i Âl-i Osman* eserinin V. cildinde²⁴ yer alan Kanunî Sultan Süleymân dönemi olaylarını içeren yaklaşık 36 bin beyitlik manzum Farsça kısmı Gubârî Kireççizâde'nin yazdığını, Fethullah Arifi'nin ise yazılan kısmı nazma uygun olarak geçirdiğini zikreder.²⁵ Ancak eserin bu kısmı ile ilgili yapılan doktora tezinde ve Tahsin Yazıcı'nın makalesinde konu ile ilgili herhangi bir malumat elde edilememiştir.²⁶

Erhan Afyoncu'nun iddiasından yola çıkarak Gubârî Kireççizâde'nin bir *Süleymânnâme* eseri telif ettiği düşünüldüğünde bu eserin Manisa-Muradiye'ye kayıtlı *Süleymânnâme* olma ihtimali üzerinde durduk. Fethullah Arifi'nin nazma çektiği bu beyitler Firdevsi'nin *Şehnâme*'sine nazire olarak “feûlun feûlun feûl” ölçüsünde mütekarib bahrinde yazılmıştır. Manisa-Muradiye'de bulunan *Süleymânnâme* adlı eserde de Firdevsi'ye bir nazire olduğu söylenmekte²⁷ ve *Şehname*'nin ilk beytine muvafık bir ifade kullanılarak eser yazılmaya başlanmıştır. Nitekim kaynakların bahsettiği Gubârîler arasında Gubârî Kireççizâde Mahmud için Firdevsi'ye nazire yapma kaygısı olduğundan bahsedilir.²⁸ Tüm bu saiklerden anlamlı bir bütün oluşturmaya çalışırsak; Manisa-Muradiye'ye kayıtlı nüshanın neredeyse tüm özellikleri, yazılış gayesi, şekli, ölçüsü Fethullah Arifi'nin *Süleymânnâmesi* ile uyumakta ve asıl konumuzu teşkil eden diğer Süleymânnâme metninden ayrılmaktadır. İki Süleymânnâme arasında bulunan böyle bir benzerlik ve iddiayı sadece bu konuda farklı bir değerlendirme olması sebebiyle ifade etmekteyiz. Nitekim dönemin önemli şehnamecisi ve devletin resmi katibi olan Fethullah Arifi. *Meşairü's-şuarâ*'da zikredilen bir olaya göre Gubârî Kireççizâde'nin şiirini beğenmez.

²² Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şuarâ*, s. 1618; Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Künhü'l-ahbar*, C. I-II., s. 29; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, C. 1, s. 3065; Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, C. II, s. 717.

²³ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şuarâ*, s. 1624.

²⁴ Süleymânnâme için bkz.: Esin Atıl, *Süleymanname The Illustrated History of Süleyman the Magnificent*, Washington, National Gallery of Art, 1986.

²⁵ Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, 6. bs, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2014, s. 17.

²⁶ Ömer faruk Çelik, “Fethullah Arifi Çelebi'nin ‘Şahnâme-i Al-i Osman’ından’ Süleymânnâme”, Ankara, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.; Tahsin Yazıcı, “Ârifî Fethullah Çelebi”, *DİA*, C. 3, 1991, s. 371-373.

²⁷ Manisa İl Halk Kütüphanesi, Muradiye Koleksiyonu, nr.1364., vr. 78b. Ayrıca bkz.: Ek I.

²⁸ Kınalı-Zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, C. II, s. 717.; Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şuarâ*, s. 1619.; Kastamonlu Latifi, *Tezkire-i Latifi*, ed. Ahmed Cevdet, Maarif Nezareti, Kitabhane-i İkdâm, 1314, s. 252.

“Bir gün Fethullah Arifi’nin de içinde bulunduğu bir sohbet meclisine Gubârî Kireççizâde sonradan dahil olur. Mecliste bulunan Ebu’l- Fazl adına bir şiir söyler. Ebu’l- Fazl şiiri beğenmez ve Fethullah Arifi de onu tasdik eder.”²⁹ Aslında buradan hareketle Arifi’nin Kireççizâde’nin şiirlerini beğenmediği sonucu çıkarılmakla beraber sadece bu şiiri özelinde böyle bir kaniya sahip olduğu da düşünülebilir.

Sonuç olarak kaynakların defaten tekrarladığı Manisa Muradiye koleksiyonuna kayıtlı eser Gubârî Abdurrahman’a değil; Gubârî Kireççizâde Mahmud Çelebi’ye aittir. Ancak diğer üç nüshanın müellifinin Gubârî Mahmud Çelebi ya da Gubârî Abdurrahman olma ihtimali bulunmamaktadır. Çünkü metin içerisinde geçen gubârî mahlasları herhangi bir künye teşkil etmemekte, “toz” anlamında kullanılmıştır. Aslında gubârî mahlaslı iki şairden yalnızca birine ait *Süleymânnâme* eseri olduğu görülmektedir. Abdurrahman Gubârî yalnızca mahlas benzerliği sebebiyle Gubârî Kireççizâde ile karıştırılmakta ve eser ona aitmiş gibi gösterilmektedir. Sonuç olarak yapılan araştırmalara göre Abdurrahman Gubârî’ye ait *Süleymânnâme* türünde yazılmış bir eser yoktur. Ayasofya, Hekimoğlu Ali Paşa ve Hacı Selimağa’ya kayıtlı *Süleymânnâme* eseri ise Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa nüshalarında yer alan:

قاسم افزون مروز حد خویش

هست این فصل چون ز فضل تو بیش³⁰

Kasım kendi haddinden öteye gitme, çünkü bu fasıl seninkinden çoktur!

Beyitten yola çıkılarak taranan kaynaklarda Şâh Kâsım isimli bir şaire aittir. Aşık Çelebi ve Mecdi Muhammed eserlerinde Tabrîzli alim, şair ve hattat Şâh Kâsım-ı Tabrîzî’ hakkında çeşitli bilgiler vermektedir. Yavuz Sultan Selim döneminde Acem’den gelen bu şaire *Süleymânnâme* metni yazması emredilmiştir. Aşık Çelebi Şâh Kâsım Tabrîzî’nin yazdığı bu eserin ilk cümlelerini kendi eserinde ifade etmekte ve bu cümleler çalışmanın konusunu teşkil eden eserle birebir örtüşmektedir. Diğer bölümde müellif ve eseri hakkında tafsilatlı malumat verileceğinden burada iktifa edilmiştir.

Ancak taranan arşiv kayıtlarında Kanuni Sultan Süleymân gibi çok önemli bir padişaha eser sunacak kadar kıymetli bir sanatkarın hakkında bilgi olmaması düşündürücüdür.

²⁹ Aşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 1623.

³⁰ Metin be 724.

Sultanın Macaristan seferini de konu ettiđi bir eserin müellifinin arşiv kayıtlarında yer almaması ve müellif adının eserin yalnızca bir beytinde sadece “Kasım” şeklinde yer alıyor olması eser hakkındaki incelemeleri ve düşünceleri daha da artırmaktadır. Oysaki müellifin ya da müstensihlerin böyle kıymetli bir eserin elbette bir yerinde müellif hakkında bilgi düşürmüş olmaları beklenen ve olması gereken bir durumdur.

Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

Sultan Selim XVI. yüzyılın en önemli ilim merkezlerinden biri olan Tabrîz'i h.920 (m.1514) tarihinde Osmanlı topraklarına dahil ettikten sonra devlet politikası gereği burada bulunan pek çok sanat erbabı, alim ve fazılı³¹ batıya getirmiştir. Kaynakların ittifakla belirttiği üzere Şâh Kâsım-ı Tabrîzî (ö. 949) de bu dönemde İstanbul'a getirilen sanat ve ilim ricali arasındadır.³² Sultan Selim'e bu seferde refakat eden alim Halimi Çelebi, Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'nin babası Şeyh Mahdumî ile hac dönüşü gittiği Acem diyarında tanışmış, ondan ilim tahsil etmiştir. Yaşadığı dönemin sufi alimlerinden biri olarak tanınan Şeyh Mahdumî'nin ilmiyle aydınlanmış, kendisinden tevbe ve inabette bulunmuştur.³³ Babasıyla oldukça yakın bir ilişki içinde bulunan Halimi Çelebi'nin bu vesile ile şeyhinin oğlu Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'nin padişah ile tanışıklığını sağlamış olması oldukça muhtemeldir. Nitekim sultana Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'yi Osmanlı'nın ilim merkezine götürmeyi teklif ettiği de aktarılan bilgiler arasındadır.³⁴

³¹ Bu dönemde şair, yazar gibi sanatkarların yanı sıra sarraf, altın işçisi, halı dokumacılığı ile uğraşan pek çok zanaatkarların da getirildiği kaydedilmiştir. Muhammed Emin Riyahî, **Zeban ve Edeb-i Farsî der Kalemrov-i Osmanî**, Tahran, İntişârât-ı Pajenk, 1369, s. 180.

³² Mecdi Muhammed Efendi, **Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü's-şakaik**, ed. Abdülkadir Özcan, İstanbul, Çağrı yayınları, 1989, s. 454; Aşık Çelebi, **Meşâ'irü's-su'arâ**, s. 1412; Peçevî İbrahim Efendi, **Tarih-i Peçevî**, ed. Fahri Ç. Derin, Vahit Çabuk, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1980, s. 50; İsmail Paşa el-Bağdadî, **Hediyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asârü'l-müsannifin**, C. 1, İstanbul, Vekalet-i Maârif-i Celile, 1951, s. 415; Habib, **Hat ve Hattatan**, İstanbul, Maarif Umumiye Nezareti, 1306, s. 62; Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi, **Mecelletü'n-nisâb**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, fl. 270a; Rıdvan Canım, **Latîf Tezkiretü's-Su'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2000, s. 322; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü's-su'arâ**, C. II, s. 514; Mehmet Nail Tuman, **Tuhfe-i Nâilî**, C. 1, s. 480; Hassan Anoushe, **Danışname-i Edeb-i Farsî Edeb-i Farsî der Anadolu ve Balkan**, C. 6, Tahran, Vezâret-i Ferhenk u İrşad-i İslamî, 1383, s. 506; Azada Musayeva, **XV-XVI Asırlar Azerbaycan Mühacirat Edebiyatı ve Halili "Firkatname"si (elyazma kaynakları arasında araştırma ve metin)**, Bakü, Elm neşriyat, 2007, s. 15-16; İsmail Hikmet, **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi İslam'ın Zuhurundan Miladi On Sekizinci Asrına Kadar**, C. 1, Bakü, Azer neşriyat, 1928, s. 86; Haluk İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 80; Nişancı Mehmed Paşa, **Nişancı M.Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât**, ed. Enver Yaşarbaş, Kemer neşriyat, 1983, s. 229; Muhammed Ali Terbiyet, **Danışmendân-i Azerbaycan**, 1. bs, Tahran, Merkez Furûş-i Tebriz Kitabfurûşi Surûş, 1314, s. 188; Veyis Değirmençay, **Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri**, 1. bs, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 604; Rıza Hüsrev Şâhî, **Şiir ve Edeb-i Farsî der Keşverhâ-yi Hemsâye (Asya-yi Sağır) ta Sidde-yi Dehom-i Hicri**, Çâp-i Dovvom, Danişgâh-i Terbiyet-i Muallim, 1354, s. 165; Vehhab Velî, **Nigâhî be Revend-i Nufuz u Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Farsî der Türkiye**, Tahran, Vezâret-i Ferhenk u İrşad-i İslamî, 1374, s. 334; Riyahî, **Zeban ve Edeb-i Farsî der Kalemrov-i Osmanî**, s. 180.

³³ Mecdi Muhammed Efendi, **Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü's-şakaik**, s. 385-386.

³⁴ Mecdi Muhammed Efendi, **a.g.e.**, s. 454; Aşık Çelebi, **Meşâ'irü's-su'arâ**, s. 1412; Musayeva, **XV-XVI Asırlar Azerbaycan Mühacirat Edebiyatı ve Halili "Firkatname"si (elyazma kaynakları arasında araştırma ve metin)**, s. 15-16; İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, s. 80.

Kaynaklarda ismi Şâh Kâsım³⁵, Şâh Kâsım ibn el-Şeyh el-Mecdubi³⁶, Şâh Kâsım bin Şeyh Mahdumî³⁷, Şâhî et-Tabrîzî³⁸, Mevlana Şâh Kâsım bin Şey Mahdumî³⁹, Şâhî-i Şarkî⁴⁰ ve Şâhî⁴¹ olarak geçmektedir. Tabrîzli oluşu ve kaynaklarda sıklıkla Şah mahlası ile anılması hasebiyle çalışmada isminin Şâh Kâsım-ı Tabrîzî⁴² şeklinde kullanılması uygun görülmüştür. Şah mahlasını yetiştirdiği Tabrîz şehrinin hakimi Şah İsmail'e olan muhabbeti ve yakınlığı dolayısıyla kullanmıştır.⁴³ Aşık Çelebi eserinde “çocuk babanın sırrıdır” lafzına uygun olarak babası şeyh Mahdumî'den pek çok ilmin Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'ye de tevarüs ettiğini belirtmiştir.⁴⁴ Hayatının ilk dönemleri hakkında pek fazla malumat bulunmayan Şâh Kâsım-ı Tabrîzî İstanbul'a getirildikten sonra günlük 40 akçe olmak üzere göreve başlamıştır.⁴⁵ Sultan Selim'in Edirne'de bir mecliste kendisinden bazı ayetlerin tefsirini yapmasını istemesi üzerine sohbete başlayan Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'nin vaazından sultan çok etkilenmiş hatta bu etkileniş ile sultanın gözleri yaşarmıştır.⁴⁶ Bu olay üzerine 40 akçe olan yevmiyesi 50 akçeye çıkarılmıştır. Kaynakların aktardığına göre tefsirde İbni Adil, hadiste İbn Hacer ile denk; inşa ve nazımda dönemin Hakânî'si ve Nizamî-yi sani olarak bilinmektedir.⁴⁷

Tasavvufa varıncaya kadar pek çok ilimde hüner sahibi olduğu söylenen Şâh Kâsım-ı Tabrîzî, Tabrîz'in önemli müfessir ve muhaddislerinden sayılmakta, aynı zamanda şair ve hattat olarak anılmaktadır.⁴⁸ Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'nin hayatı hakkında pek çok bilgiyi elde

³⁵ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1412; İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, s. 80; İsmail Hikmet, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi İslâm'ın Zuhurundan Miladi On Sekizinci Asrına Kadar*, C. 1, s. 86; Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi, *Mecelletü'n-nisâb*, fl. 270a.

³⁶ Nişancı Mehmed Paşa, *Nişancı M.Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât*, s. 229.

³⁷ Mecdi Muhammed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü's-şakaik*, s. 454; Musayeva, *XV-XVI Asırlar Azerbaycan Mühacirat Edebiyatı ve Halili “Firkatname”si (elyazma kaynakları arasında araştırma ve metin)*, s. 15.

³⁸ İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asârü'l-müsannifin*, C. 1, s. 415.

³⁹ Peçevî İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevî*, s. 50.

⁴⁰ Canım, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, s. 322.

⁴¹ Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, C. 1, s. 480; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, C. II, s. 514; Anoushe, *Danışname-i Edeb-i Farsî Edeb-i Farsî der Anadolu ve Balkan*, C. 6, s. 506; Şâhî, *Şiir ve Edeb-i Farsî der Keşverhâ-yi Hemsâye (Asya-yi Sağır) ta Sidde-yi Dehom-i Hicri*, s. 165; Veli, *Nigâhî be Revend-i Nufuz u Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Farsî der Türkiye*, s. 334.

⁴² Terbiyet, *Danışmendân-i Azerbaycan*, s. 188 Bu isimlendirme aynen geçmektedir.

⁴³ Anoushe, *Danışname-i Edeb-i Farsî Edeb-i Farsî der Anadolu ve Balkan*, C. 6, s. 506; Canım, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, s. 322.

⁴⁴ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1414.

⁴⁵ Aşık Çelebi, *a.g.e.*, s. 1414-1415.

⁴⁶ Mecdi Muhammed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü's-şakaik*, s. 455; Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1415.

⁴⁷ Mecdi Muhammed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü's-şakaik*, s. 455; Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1414.

⁴⁸ Mecdi Muhammed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü's-şakaik*, s. 454; Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1414.

ettiğimiz Mecdî Muhammed Efendi eserinde hattaki maharetinin gubârî hat üzerine olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹

Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'nin Farsça ve Türkçe şiirleri mevcut olmakla beraber Türkçe şiirleri oldukça azdır. Türkçe şiirlerinin bu azlığını kaynaklar *Türkçe şiir söylemeye tenezzül etmemiştir*⁵⁰ diyerek açıklamaktadır.

Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'nin Türkçe bir beyti:

Sümbülün yanında her sû çeşm cadular mıdır?
Ya kendiyle tutulmuş vahşi âhular mıdır?⁵¹

Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'ye ait olduğu ittifakla zikredilen ve Fars kaynaklarının neredeyse hepsinde yer alan Farsça matlaı da İranlı kaynakların onu konumlandıkları yeri göstermesi açısından önemlidir.

تاج یکرنگی که صاحب دولتان را بر سر اوست⁵²
این همه گل های سرخ باغ آل حیدر است⁵³

Devlet sahiplerinin başında olan tek renkli taçtır
Tüm bu kırmızı çiçekler Haydar ailesinin bahçesinin çiçekleridir.

Aşık Çelebi bir gün bir mecliste Şâh Kâsım-ı Tabrîzî ve oğlu Ali Çelebi ile bulunduklarını ve o sırada saraydan gelen haber üzerine saraydan çıkacak bir kız için yorgan ve gömlek yakası üzerine nakşedilmek üzere şiir söylemelerinin istenildiğini anlatır. Bunun üzerine Şâh Kâsım-ı Tabrîzî gömlek yakasına işlenmek üzere şu matlaı okur:⁵⁴

Afîâtâb-ı hüsne matla'dur garibânun senün

⁴⁹ Mecdi Muhammed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü's-şakaik*, s. 454.

⁵⁰ Mecdi Muhammed Efendi, *a.g.e.*, s. 455; Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1416.

⁵¹ Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, C. 1, s. 480.

⁵² Vezin gereği سرست şeklinde okunmalıdır.

⁵³ Anoushe, *Danışname-i Edeb-i Farsî Edeb-i Farsî der Anadolu ve Balkan*, C. 6, s. 506; Canım, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, s. 323; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 604; Veli, *Nigâhî be Revend-i Nufuz u Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Farsî der Türkiye*, s. 334.

⁵⁴ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1416.

*Nite kim garbi durur ol pâk-dâmânun senin*⁵⁵

Yorgan hakkında ise şu beyti söylemiştir:

*Dün gice çü hayâlin gözümge mihmân
Kıldım bebekni bester ittim kapağı yorgan*

Bunun üzerine Aşık Çelebi'den de bir şiir söylenmesi istenir, o da bir şiir söyler.⁵⁶ Aşık Çelebi eserinin bu bahsinde Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'yi üstadım, oğlu Ali Çelebi'yi ise şerikim yani ortağım diyerek övmüştür.⁵⁷

Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'nin, Sultan Selim döneminde elde etmeye başladığı şöhreti Kanunî Sultan Süleymân zamanında da artarak devam etmiştir. Sultan Süleymân'ın Irakeyn seferinde ordu katibi olarak görev almıştır.⁵⁸ Sultanın isteği üzerine kendisine tarih yazıcılığı görevi verilmiştir. Kaynakların aktardığı bilgilere göre kendisinden ya Osmanlı hanedanını anlatan Tevarih-i Al-i Osmân kaleme alması⁵⁹ ya da sadece Sultan Süleymân döneminin olaylarını anlatan bir Süleymânnâme telif etmesi⁶⁰ emredilmiştir. Ancak Tevarih-i Al-i Osmân eserini tamamlamaya ömrü vefa etmemiş ve bu eser yarım kalmıştır.⁶¹ Aşık Çelebi bahsedilen bu eserin giriş cümlesindeki ayeti aynen aktarmaktadır. “*O Süleymândan geliyor ve Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlar. Tevarih-eyyam-ı hümayunı cildinin evvelinde bu vardır.*”⁶²

Çalışmanın konusu olan *Süleymânnâme* metninin Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa nüshaları de aynı ayetle başlamaktadır.⁶³ Ayrıca iki nüshada müellif şiiri olarak yer alan⁶⁴

⁵⁵ Aşık Çelebi, a.y.; Mecdi Muhammed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü's-şakaik*, s. 455; İsmail Hikmet, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi İslam'ın Zuhurundan Miladi On Sekizinci Asrına Kadar*, C. 1, s. 87.

⁵⁶ Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1417.

⁵⁷ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 1416.

⁵⁸ Aşık Çelebi, a.g.e., s. 1415.

⁵⁹ Mecdi Muhammed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü's-şakaik*, s. 454; Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1414; Nişancı Mehmed Paşa, *Nişancı M.Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât*, s. 229.

⁶⁰ İsmail Paşa'ya göre bu eser tamamlanmıştır. İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asârü'l-müsannifin*, C. 1, s. 415.

⁶¹ Mecdi Muhammed Efendi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaikü's-şakaik*, s. 454; Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1415; Nişancı Mehmed Paşa, *Nişancı M.Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât*, s. 229; Terbiyet, *Danışmendân-i Azerbaycan*, s. 189.

⁶² Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, s. 1416.

⁶³ [CSL STYLE ERROR: reference with no printed form.]; T.y., *Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi (Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu)* 764.

Aşık Çelebi ve Mecdi Muhammed Efendi’de de Şâh Kâsım-ı Tabrîzî’ye ait olduğu söylenen beyitler bu eserin müellifi hakkındaki tüm şüpheleri adeta giderir mahiyettedir.

خودش نور و کتابش نور منشور

نزول آن برو نور علی نور⁶⁵

Kaynaklar Şâh Kâsım-ı Tabrîzî’nin çok yönlü bir alim olduğunu, tasavvufa varıncaya kadar pek çok ilimde behremend olduğunu söylemelerine, yaptığı tefsirle Sultan Selim’i ağılattığını dahi kaydetmelerine rağmen İslami ilimler ile ilgili herhangi bir eserinin varlığından söz etmemişlerdir. Bunun üzerine Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi’nde yapılan taramada Şâh Kâsım’a ait olduğu düşünülen *Tefsîru sûreti’l-enâm* isimli tefsir kitabına ulaşılmıştır.⁶⁶

İranlı tarihçi Vehhab Veli ise eserinde Şâh Kâsım-ı Tabrîzî’nin Sultan Selim’e *Deh Morg*⁶⁷ isimli bir manzume sunduğunu belirtir.⁶⁸

Vefat tarihi hakkında da kaynaklarda üç farklı tarihin⁶⁹ mevcut bulunduğu Şâh Kâsım Tebrîzî genel kabul olarak h. 949 yılında vefat etmiştir.⁷⁰

⁶⁴ Metin, be 8.

⁶⁵ Mecdi Muhammed Efendi, *Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri Hadaikü’ş-şakaik*, s. 455; Aşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 1416.

⁶⁶ *Tefsîru sûreti’l-enâm*, t.y., Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi (Esad Efendi Koleksiyonu).

⁶⁷ Eserin Yavuz Sultan Selim zamanında Acem diyarından Osmnalı toraklarına gelen başka bir müellif olan Derviş Şemdeddin’e ait olma olasılığı daha kuvvetlidir. Ali Yılmaz, “Derviş Şemseddin, Kuşların Münazarası - Deh Murg-”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, No: 4, 2000, s. 294-295.

⁶⁸ Veli, *Nigâhî be Revend-i Nufuz u Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Farsî der Türkiye*, s. 334.

⁶⁹ 945 İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetü’l-arifin esmaü’l-müellifin ve asârü’l-müsannifin*, C. 1, s. 415; 946 Aşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*, s. 1415; İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, s. 80; 948 Terbiyet, *Danışmendân-i Azerbaycan*, s. 189.

⁷⁰ Mecdi Muhammed Efendi, *Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri Hadaikü’ş-şakaik*, s. 455; Musayeva, *XV-XVI Asırlar Azerbaycan Mühacirat Edebiyatı ve Halili “Firkatname”si (elyazma kaynakları açısından araştırma ve metin)*, s. 16; Müstakîm-zâde Süleyman Sa’deddin Efendi, *Mecelletü’n-nisâb*, fl. 270a.

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİNİN İNCELENMESİ

Eserin Kaynakları

Kanunî Sultan Süleymân'ın 46 yıllık uzun saltanat döneminin farklı yıllarını ve konularını ihtiva eden *Süleymânnâme* eserlerinin yanı sıra bu dönemi de içine alacak şekilde oluşturulmuş pek çok dünya tarihi vardır. Bu dönemde yazılmış *Süleymânnâme* eserleri sultanın tahta çıkışı ve ilk dönem büyük seferleri üzerine odaklanmış gözükmelerine rağmen, Kanunî Sultan Süleymân'ın son seferi Sigetvar Seferi için yazılmış müstakil *Sigetvarnâmelerin* varlığı gibi *Rodosnâmeler*, *Mohaçnâmeler*, Üngürüs fethi anlatılarının da mevcudiyeti bilinmektedir. Çalışmamızın konusu olan *Süleymânnâme* eseri de yukarıda bahsedildiği üzere sultanın cülusu ve ilk seferlerini konu edinmektedir. Müellifin diğer *Süleymânnâme* metinlerinde de mülâhaza edileceği üzere söz konusu ettiği anlatılarında pek çok net rakam, sayı, diyalog ve aktarımlarla ifadeleri zenginleştirdiği görülmektedir. İçerik ve anlatım itibarı ile Celâlzâde Salih'in *Süleymânnâme* metni ile oldukça yakındır. Sultan Selim'in vefatı ve Kanunî Sultan Süleymân'ın tahta çıkışıyla beraber karşılaşılan ilk olay Canbirdi Gazzali'nin isyanı anlatısı Matrakçı Nasuh'un *Süleymânnâme* metni ile Bostan Çelebi'nin *Süleymânnâme* metnine büyük oranda benzemektedir. Kullanılan bazı ifadeler neredeyse aynıdır. Bunun yanı sıra Şâh Kâsım Tabrîzî Bostan Çelebi'nin *Süleymânnâme* metni ile bazı tarihî olayların kronolojisinde uyum içindedir. Müellifin özellikle sultanın tahta çıkışındaki ilk olayların anlatımında tarihçi kimlikleri ile tanınan bu isimlerin eserlerinden istifade ettiği düşünülebilir. Müellif bizzat tanık olduğu bu dönemde yaşanan olaylara olan şahitliği ve çıkılan seferlerdeki manzaraları en ince ayrıntısına varıncaya kadar aktarmasıyla eserini beslemiştir. Ayrıca Kuran-ı Kerim'den pek çok ayetin yanı sıra, hadislerden de yararlanmış, metnin içinde geçen anlatıya muvafık olacak şekilde bu iktibaslara yer vermiştir. Ayrıca cahiliye dönemi Arap şairleri ile ünlü İran şairlerinin şiirlerinden de istifade etmiştir.

Eserin yazılış tarihini tam bilmemekle beraber metinde geçen “*içinde bulunduğumuz iki yüz kırk yıldır*”⁷¹ ifadesinden Osmanlı devletinin kuruluş yılı hesaba katılarak

⁷¹ fl. 7a.

düşünüldüğünde müellifin vefat yılına çok yakın bir tarih olan 1539'da bu eseri yazdığı anlaşılmaktadır. Yaşadığı dönem göz önüne alındığında kendi asrından önce ve çağdaşı diyebileceğimiz bazı *Selimnâme* ve bir kısım *Süleymânnâme* metinlerinden haberdâr olduğunu söylemek mümkündür.

Şah Kâsım-ı Tabrîzî eserinde kullandığı kaynakları açıkça belirtmemiştir. Fakat üstü kapalı bir şekilde veya satır aralarında “alimlere, tarihçilere, inceleme yapanlara, tarih kitaplarına göre” tarzında ifadelere yer vermiştir. Alıntı ve iktibaslarda ibareyi çoğunlukla olduğu gibi aktarmamış; ifadenin başına, sonuna eklemeler veya çıkarmalar yapmak suretiyle alıntıları kullanılmıştır. Bu alıntılarında çeşitli yanlışlıklar ve inhıraflar yaptığını da eklemek gerekir. Sözlü anlatım tarzında kulaktan duyma birçok bilgiye de yer verdiği düşünülmektedir. Çalışmamızda bu üstü kapalı ifadelerden yola çıkılarak eserin hangi kaynaklardan beslendiğini maddeler halinde sıralayarak belirtmeye çalıştık.

- Müellif Âl-i Osman soyunu konu edindiği anlatısında, Osman Gazi'ye kadar tüm tarihi kaynaklarda yazılı olduğunu söyleyerek soy kronolojisi zikreder. Bazı müverrihlerin ise Kayı Han'ın soyunu این قایی خان که جد ابو الملوك اغوز خانست حضرت عیص بن اسحق بن ابرهیم خلیل الرحمن است diyerek Hz. İbrahim'e dayandırdıklarını söyler. *Zübdetü't-Tevarih* başta olmak üzere pek çok kaynak bu konuda hemfikirdir.

-Diğer müverrihlerin kitaplarında ise soyun bu kısmında bir farklılık iddiasında oldukları ifade edilerek قایی خان مذکور پسر دیپ با قوی بن اولچه خانست و او از نسل یافت بن نوحست soyun Hz. Nuh'a dayandığı bilgi zikredilmiştir. Bu bilginin de *Aşıkpaşazâde Tarihi*'nden alındığını düşünmekteyiz.⁷²

-Selçukluların göç hareketini ele aldığı anlatısı İdris-i Bitlisi'nin *Selim-nâmesi* ile benzerdir.⁷³ Bu benzerlikten müellifin yararlandığı kaynaklar arasında *Selim-nâme* eserini göstermek de mümkündür.

صحاری بلاد عرب بریشان تنگ و پر تعب شده برای وسعت معاش و فسحت دایره انتعاش به جانب بلاد ترکستان و ممالک توران نقل نمودند و پادشاهی و فرمان دهی آن بلاد و ممالک بروی و بر اولاد و احفاد او قرار یافت و در آن کشور به این اسم مشهور گشت

⁷²Âşık Paşazâde, *Âşık Paşazâde Tarihi*, İstanbul, Matbaa-ı Amire, 1332, s. 2-3.

⁷³Dr. Mustafa Argunşah, “Şükri-i Bitlisi Selim-Nâme”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995, s. 168-169.

در کتب تواریخ İdrîsî Şerîf'in *Nüzhetü'l-Müştâk* adlı eserini görmüş olabildiğini düşündüren ifadeler mevcuttur.

ifadesinden seyyahların و بر سیاحان بحار حکایاتو تواریخ و سیاحان اقطار اخبار عالی شماریخ پوشیده نیست - seyahatnâme eserlerinden faydalandığını da ifade etmektedir.

که چون در شهر سنه عشرين و تسعمایه والد جنت -Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı anlatılırken مکان سلطانصاحب قران یعنی پادشاه معدلت نشان اقلیم گشای کیتی ستان سلطان سلاطین جهان المستریخ فی جوار رحمة الله الملك المنان السلطان سليم خان عليه الرحمة و الغفران به قصد دفع شر و طغیان شاه ایران به جانب تبریز و ifadeleri ve olayın tüm detayları beyitlerdeki anlatıma varıncaya kadar *Kemalpaşazâde Tarihi* ile bire bir örtüşmektedir.⁷⁴

-Çaldıran Savaşı kazanılmış ve müellif bu mutluluğun bütün Osmanlı topraklarına ulaşmasını temenni etmektedir. Bunun için ise Cahiliyye dönemi şairlerinden en-Nâbîga'ya ولا عیب فیهم ایت ifadeyle bu duygularını satırlarına taşımıştır.

- ifadesiyle Emir Timur zamanında yaşamış, sultanın yanında bulunan şair ve hadis alimi olan Ali Satranç'ın eserini gördüğünü çıkarmaktayız.⁷⁵

-Müellifin zafer kazanıldıktan sonra kullandığı ifade astronomi kitaplarından da yararlandığını göstermektedir. کتاب عطارد انتساب

-Ravendî'nin *Rahatü's-sudûr* isimli kitabını görmüş olduğunu orada zikredilen لنا املح ibaresinden anlamaktayız.⁷⁶

-Belgrad Kalesi'nin fethinin anlatıldığı kısımda çağdaşı Muslihuddin Lârî'nin ismini açıkça zikretmiştir.⁷⁷ Fethe yer verdiği kısmı eserine eklemeyi ihmal etmemiştir.⁷⁸

- ifadesi bablar halinde yazılmış *Lûbabü'l-Elbâb* eserine gönderme yaptığı izlenimini uyandırmaktadır.⁷⁹

-Selmân Sâvecî'nin şiirinden alıntı yaptığı bir yerde Cahiliye dönemi şairlerinden Hâtim et-Tâî'nin⁸⁰ şiirlerindeki cömertliğe ve akıcılığa değinmiştir.

⁷⁴Kemalpaşa-zâde, *Kemal Paşa-zâde Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter*, ed. Şefaettin Severcan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, s. 98-102.

⁷⁵ Handmîr, *Tarih-i Habîbî's-Siyer*, C. 3, ed. Doktor Muhammed Debirsîyâkî, Tahran, Ketâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362, s. 550-551.

⁷⁶Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, çev. Ahmed Ateş, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957, s. 15.

⁷⁷Mulihuddin Lârî, Ârif Nevşâhî, *Mir'âtü'l-edvâr ve mirkâtü'l-ahbâr*, Tahran, Maarif, 1375.

⁷⁸ Vt. 107b.

⁷⁹Muhammed Avfî, *Tezkire-i lûbâbü'l-elbâb*, ed. Muhammed Abbasî, Ketâbfurûşî-yi Fehrrâzî, t.y.

-Beyitler kısmında detaylı yer verdiğimiz *ولم يخل من اخبارهم بطن دفتر* mısraları ile Abbasi devletinin önemli devlet adamlarından Cafer b. Yahya'ya yer verdiğini anlamaktayız.⁸¹

⁸⁰ Detaylı Bilgi İçin Bkz: Hâtım Tâî, **Divân Hâtım et-Tâî**, Beyrut, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1986.

⁸¹ Detaylı Bilgi İçin Bkz: Hakkı Dursun Yıldız, “Ca’fer b. Yahyâ el-Bermekî”, **DİA**, C. 7, 1993, s. 4.

Ayetler

انى القى الى كتاب كريم انه من سليمان و انه بسم الله الرحمن الرحيم

“Mektup, Süleymân’dan gelmiştir. O, ‘Bismillâhirrahmânirrahîm’ diye başlamakta.”⁸²

لمن الملك اليوم

“...Bugün hükümdarlık kimindir?...⁸³

لا تأخذه سنة ولا نوم

“O’nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku.”⁸⁴

السموات و الارض

“...Göklerin ve yerin...”⁸⁵

و شددنا ملكه و آتيناہ الحكمة و فضل الخطاب

“Biz Davud’un mülkünü güçlendirdik, ona hikmet ve hakla batılı ayıran söz (hüküm verme) yeteneği verdik.”⁸⁶

فسخرنا له الريح تجري بأمره رخاء حيث اصاب

“Biz de rüzgârı onun buyruğuna verdik. Rüzgâr, onun emriyle dilediği yere hafif hafif eserdi.”⁸⁷

قل لو كان البحر مداداً الكلمات ربي لنعد الله قبل ان تنفذ كلمات ربي ولو جئنا به مثله مدداً

⁸² Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, **Kur’an-ı Kerim Meâli**, 12. bs, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011. Neml 27/30, 31.

⁸³ Altuntaş, Şahin, **a. g.e.**, Mü’min /16.

⁸⁴ **A.g.e.**, Bakara 2/255.

⁸⁵ **A.g.e.**, Nur 24/35.

⁸⁶ **A.g.e.**, Sad 38/20.

⁸⁷ **A.g.e.**, Sad 38/36.

“De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.”⁸⁸

رسلا مبشرين و منذرین

“(Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şâhit, bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik.”⁸⁹

قد جاءكم من الله نور و كتاب مبين

“...İşte size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur’an) gelmiştir.”⁹⁰

نور على نور

“...Nur üstüne nur...”⁹¹

انا فتحنا لك فتحاً مبيناً

“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.”⁹²

تلك حدود الله

“İşte bu (hükümler) Allah’ın koyduğu sınırlarıdır...”⁹³

من يطع الرسول فقد اطاع الله

“Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur...”⁹⁴

سبع سموات طباقا

“O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır.”⁹⁵

⁸⁸A.g.e., Kehf 18/109.

⁸⁹A.g.e., Fetih 48/8.

⁹⁰A.g.e., Maide 15.

⁹¹A.g.e., Nur 24/35.

⁹²A.g.e., Fetih 48/1.

⁹³A.g.e., Nisa 4/13.

⁹⁴A.g.e., Nisa 4/80.

⁹⁵A.g.e., Mülk 67/3.

ان جاعل فى الارض خليفه

“...Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım...”⁹⁶

قل الروح من امر ربي

“...De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir...”⁹⁷

فاذا سويته و نفخت فيه من روحي

“Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin.”⁹⁸

فقعوا له ساجدين

“...Onun için hemen saygı ile eğilin...”⁹⁹

هل ترى من فطور

“Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?”¹⁰⁰

سخر لكم الشمس والقمر

“...Güneşi ve ayı sizin hizmetinize sunan...”¹⁰¹

و السموات العلى

“(O) yeri ve yüksek gökleri...”¹⁰²

علم آدم الا سماء

“Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti...”¹⁰³

خلقكم من نفس واحدة

⁹⁶A.g.e., Bakara 2/30.

⁹⁷A.g.e., İsra 17/85.

⁹⁸A.g.e., Sad 38/72.

⁹⁹A.g.e., Hicr 15/29.

¹⁰⁰A.g.e., Mülk 67/3.

¹⁰¹A.g.e., İbrahim 14/33.

¹⁰²A.g.e., Taha 20/4.

¹⁰³A.g.e., Bakara 2/31.

“Allah, sizi bir tek nefisten yaratan...”¹⁰⁴

تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض

“Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık...”¹⁰⁵

تؤتي الملك من تشاء

“...Sen mülkü dilediğine verirsin...”¹⁰⁶

اطيعوا الله و اطيعوا الرسول

“...Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin...”¹⁰⁷

جاهد الكفار و المنافقين

“Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et...”¹⁰⁸

فضلنا بعضكم على بعض

“... Kiminizi kiminizden üstün kıldı...”¹⁰⁹

ان ربك يختار

“Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer...”¹¹⁰

ما ننسخ من آيات

“Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur...”¹¹¹

و الله تؤتي من يشاء

“...Allah, mülkünü dilediğine verir...”¹¹²

¹⁰⁴ A.g.e., Araf 7/189.

¹⁰⁵ A.g.e., Bakara 2/253.

¹⁰⁶ A.g.e., Al-i İmran 3/26.

¹⁰⁷ A.g.e., Nisa 4/59.

¹⁰⁸ A.g.e., Tevbe 9/73.

¹⁰⁹ A.g.e., Nahl 16/71.

¹¹⁰ A.g.e., Kasas 28/68.

¹¹¹ A.g.e., Bakara 2/106.

ورفعنا لك ذكرك

“Senin şânını yükseltmedik mi?”¹¹³

واما بنعمت ربك فحدث

“Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.”¹¹⁴

الله اعلم حيث رسالته

“...Allah, elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir...”¹¹⁵

آمن الرسول بما انزل اليه من ربه

“Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti...”¹¹⁶

لا اكراه فى الدين قد تبين الرشد

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır...”¹¹⁷

إذا الشمس كورت

“Güneş, dürüldüğü zaman.”¹¹⁸

تبارك الذى بيده الملك

“Hükümrânlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”¹¹⁹

قل ان كنتم تحبون الله

“De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız...”¹²⁰

¹¹² A.g.e., Bakara 2/247.

¹¹³ A.g.e., İnşirah 94/4.

¹¹⁴ A.g.e., Duha 93/11.

¹¹⁵ A.g.e., En’am 6/124.

¹¹⁶ A.g.e., Bakara 2/285.

¹¹⁷ A.g.e., Bakara 2/256.

¹¹⁸ A.g.e., Tekvir 81/1.

¹¹⁹ A.g.e., Mülk 67/1.

ينفقون اموالهم بالليل و النهار سرا و علانية

“Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya...”¹²¹

كلا آتينا حكما و علما

“...Zaten her birine hükümrâlık ve ilim vermiştik...”¹²²

والله يختص برحمته من يشاء

“O, rahmetini dilediğine has kılar...”¹²³

من جاء بالحسنة فله امثالها عشر

“Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır...”¹²⁴

وهو الذى جعلكم خلائف الارض و رفع بعضكم فوق بعض درجات

“O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hâkim kimseler) yapan, (size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için) bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır...”¹²⁵

آتيناهم ملكا عظيما

“Onlara büyük bir hükümrâlık da vermiştik.”¹²⁶

ما اتكم الرسول فخذوه و ما نهكم عنه فانتهوا

“...Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin...”¹²⁷

¹²⁰ A.g.e., Ali İmran 3/31.

¹²¹ A.g.e., Bakara 2/274.

¹²² A.g.e., Enbiya 21/79.

¹²³ A.g.e., Ali İmran 3/74.

¹²⁴ A.g.e., En'am 6/120.

¹²⁵ A.g.e., En'am 6/165.

¹²⁶ A.g.e., Nisa 4/54.

¹²⁷ A.g.e., Haşr 59/7.

كلمه طيبة كشجرة طيبة اصلها ثابت و فرعها فى السماء

“...(Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.”¹²⁸

من خاف مقام ربه ونهى النفس عن الهوى فان الجنة هى الماوى

“Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.”¹²⁹

ان النفس لامارة بالسوء

“...Nefis aşırı derecede kötülüğü emreder...”¹³⁰

الاطاعته يا ايها النفس المطمئنة

“(Allah, şöyle der:) “Ey huzur içinde olan nefis!”¹³¹

يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم

“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.”¹³²

ولسليمان الريح غدوها شهر و رواحها شهر

“Süleymân’ın emrine de, sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay (lık yol) olan rüzgârı verdik.”¹³³

فقاتلوا التى تبغى حتى تفى الى امر الله

¹²⁸ A.g.e., İbrahim 17/24.

¹²⁹ A.g.e., Nâziât 79/40,41.

¹³⁰ A.g.e., Yûsuf 12/53.

¹³¹ A.g.e., Fecr 89/27.

¹³² A.g.e., Şu’arâ 26/88,89.

¹³³ A.g.e., Sebe 34/12.

“... Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan taraf ile savaşın.”¹³⁴

سيهزم الجمع و يولون الدبر

“O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.”¹³⁵

يتربص بكم الدواير

“...ve (bundan kurtulmak için) size belâlar gelmesini beklerler.”¹³⁶

و ورث سليمان واود

“Süleymân, Dâvûd’a varis oldu...”¹³⁷

قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله و لا باليوم الآخر

“...Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen...kimselerle...savaşın.”¹³⁸

ان يكون مع الساجدين¹³⁹

“Ancak İblis, saygı ile eğilenlerle beraber olmaktan sakındı.”¹⁴⁰

الى جبل يعصمنى من الماء

¹³⁴ A.g.e., Hucurat 49/79.

¹³⁵ A.g.e., Kamer 54/45.

¹³⁶ A.g.e., Tevbe 9/98.

¹³⁷ A.g.e., Neml 27/16.

¹³⁸ A.g.e., Tevbe 97/29.

¹³⁹ Ayetin baş kısmında yer alan *لا ايليس ابي* ifadesi olmadan anlamın tam verilmediğini düşündüğümüzden ayetin kastettiği tam meali vermeyi tercih ettik.

¹⁴⁰ A.g.e., Hicr 15/31.

“Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım...”¹⁴¹

يخادعون الله و الذين آمنوا

“Bunlar Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya çalışırlar.”¹⁴²

ان الذين كفروا ينفقون اموالهم ليصدوا عن سبيل الله

“Şüphe yok ki, inkâr edenler mallarını (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklar...”¹⁴³

و ظنوا انهم ما نعتهم حصونهم من الله

“...Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı.”¹⁴⁴

قل لو كان البحر مداد الكلمات ربى لنعد الله قبل ان تنفذ كلمات ربى ولو جئنا به مثله مددا

“De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.”¹⁴⁵

رسلا مبشرين و منذرين

“Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler...”¹⁴⁶

قد جاءكم من الله نور و كتاب مبين

“...İşte size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur’an) gelmiştir.”¹⁴⁷

¹⁴¹A.g.e., Hud 11/43.

¹⁴²A.g.e., Bakara 2/9.

¹⁴³A.g.e., Enfal 8/36.

¹⁴⁴A.g.e., Haşr 59/2.

¹⁴⁵A.g.e., Kehf 109.

¹⁴⁶A.g.e., Nisa 4/165.

¹⁴⁷A.g.e., Maide 5/15.

قل الروح من امر ربي

“...De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir...”¹⁴⁸

فاذا سويته و نفخت فيه من روحي

“Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin.”¹⁴⁹

هل ترى من فطور

“...Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?”¹⁵⁰

علم آدم الا سماء

“Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti...”¹⁵¹

سبحانك لا علم لنا

“...Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur...”¹⁵²

و جعلكم ملوكا و آتاكم

“...Sizi hükümdarlar kılmıştı ve (diğer) toplumlardan hiçbirine vermediğini size vermişti.”¹⁵³

تلك عشرة كاملة

¹⁴⁸ A.g.e., İsra 17/85.

¹⁴⁹ A.g.e., Sad 38/42.

¹⁵⁰ A.g.e., Mülk 67/3.

¹⁵¹ A.g.e., Bakara 2/31.

¹⁵² A.g.e., Bakara 2/32.

¹⁵³ A.g.e., Maide 5/20.

“...Tam on gün...”¹⁵⁴

فان اتمت عشرا فمن عندك

“...Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur...”¹⁵⁵

فسوف يأتي الله بقوم يحبهم ويحبونه اذلة على المؤمنين اعزة على الكافرين

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. Onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar...”¹⁵⁶

ان جند نالهم الغالبون

“Şüphesiz ordularımız galip gelecektir.”¹⁵⁷

وما محمد الا رسول

“Muhammed, ancak bir peygamberdir...”¹⁵⁸

ملح اجاج

“...tuzlu ve acı olan...”¹⁵⁹

ان الى ربك المنتهى

“Şüphesiz en son varış Rabbinedir.”¹⁶⁰

كل يوم هو في شان

“... O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.”¹⁶¹

¹⁵⁴ A.g.e., Bakara 2/196.

¹⁵⁵ A.g.e., Kasas 28/27.

¹⁵⁶ A.g.e., Maide 5/54.

¹⁵⁷ A.g.e., Saffat 37/173.

¹⁵⁸ A.g.e., Al-i İmran3/144.

¹⁵⁹ A.g.e., Furkan 25/53.

¹⁶⁰ A.g.e., Necm 53/42.

¹⁶¹ A.g.e., Rahman 55/29.

“...Her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir...”¹⁶²

¹⁶²A.g.e., Taha 20/50.

Hadisler

بنی الاسلام علی خمس¹⁶³

İslam beş şey üzere kurulmuştur.

الله يبعث لهذه الامة على راس كل مائه سنة من يجدد لها دينها¹⁶⁴

Allah her yüz senede bir bu ümmete dinde içtihad edecek birini gönderir.

كل ميسر لما خلق له كار ثمره و جودش بائما را ثمار ما خلق له

احدى وجودش شجرة ثمره¹⁶⁵

Her iyilik eden kendi yaptığıının karşılığını görür. İyilik yapmanın yollarından biri de ağaç dikmektir.

خمرت طينة آدم بيدي اربعين صباحا¹⁶⁶

Adem'in hamuru kırk günde mayalandı.

لولاك لما خلقت الافلاك¹⁶⁷

Sen olmasaydın bu alemleri yaratmazdım.

اذا تحيرتم فى الامور فاستعينوا من اهل القبور¹⁶⁸

İşlerinizde sıkıntılı olduğunuz zaman kabir halkından yardım isteyin.

الدنيا قطرة فاعبروها ولا تعمروها¹⁶⁹

¹⁶³ İsmail Bin Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, **Keşfü'l-Hafâ ve Muzûli'l-İlbâs**, C. 1, Kahire, Mektebetü'l-Kudsî, 1351. s. 291.

¹⁶⁴ el-Aclûnî el-Cerrâhî, a.y.

¹⁶⁵ <https://islamic-content.com/hadeeth/1573> Erişim Tarihi 16.01.2022.

¹⁶⁶ <https://www.erfan.ir/farsi/81295.html> Erişim Tarihi 17.01.2022.

¹⁶⁷ <http://www.alshirazi.com/compilations/history/fatema/part1/1.htm> Erişim Tarihi 17.01.2022.

¹⁶⁸ <https://al-maktaba.org/book/33874/244> Erişim 23.01.2022

Dünya kısa bir zamandır onu geç onda yaşama.

آن باب مدینهء علم یعنی حضرت حیدر کرار رضی اللہ عنہ¹⁷⁰

Hız. Ali (r.a) ilim şehrinin kapısıdır. Hadisin başı ise; “Ben ilim şehriyim Ali de onun kapısıdır” şeklindedir.

¹⁶⁹İsmail bin Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, **Keşfü'l-hafâ ve muzûlî'l-ilbâs**, C. 1, Kahire, Mektebetü'l-Kudsî, 1351, s. 112.

¹⁷⁰ el-Aclûnî el-Cerrâhî, **a.g.e.**, C. 1, s. 262.

Beyitler

الى الذی يعطى الرغایب فارغاب¹⁷¹

Arzuları yerine getirilen kayboldu.

ز هر شمعی که جویی روشنایی

به وحدانیتش یابی گواهی

Aydınlık aradığın her mumdan

Allah'ın varlığına bir delil bulursun.

از قسمت بنده گی و شاهی

دولت تو دهی بهر که خواهی¹⁷²

Şahlık ve kölelik kismetinde

Mutluluğu sen verirsin kime istersen.

صاحب تو و دیگران غلامند

سلطان تو و دیگران کدامند

Sahip olan sensin diğerleri kuldur.

Sultan olan sensin diğerleri kimdir?

ای سرمه کش بلند بینان

در باز کن درون نشینان¹⁷³

Ey sürme gözlü yüce görüşlü

¹⁷¹en-Nemir b. Tevleb hakkında detaylı bilgi için bkz: Hayreddin Zirikli, **el-A'lâm**, C. 8, 2. bs, t.y., s. 22.

¹⁷² Hekim Nizâmî-i Gencevî, **Leylî u Mecnûn**, ed. Saîd Hamidyân, Tahran, Neşr-i Katre, 1376, s. 4.

¹⁷³Hekim Nizâmî-i Gencevî, **a.g.e.**, s. 3.

Bu meskunlara kapıyı aç.

عقل از در تو بصر فرو زد

در پای درون نهد بسوزد¹⁷⁴

Akıl senin kapında gözlerini kapattı

Bu kapıya ayak bastığında yanar.

احمد مرسل کز و چرخ علو یافته

نامه تلک الرسل فضل ازو یافته¹⁷⁵

Hz. Peygamber en yüce makama kavuştu

Tilke 'l-Rasul hitabıyla kemal buldu.

انبیا مرآت آگاهی حق

پادشهان مظهر شاهي حق¹⁷⁶

Peygamberler Allah'ı anlamada aynadırlar

Padişahlar Allah'ın şahlığının zuhur ettiği yerdir.

تاج داران مسند تمکین

همه ظل الله اند فی الارضین

Sultanlar kabul görmüş makamdadırlar

Hepsi de yeryüzünde Allah'ın gölgeleridir.

لیک ظل مطابق کامل

نیست جز شاه مفضل عادل¹⁷⁷

¹⁷⁴Hekim Nizâmî-i Gencevî, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁷⁵<https://bit.ly/3JnDsDD> Erişim 24.01.2022

¹⁷⁶ Celâleddîn Muhammed b. Muhammed Movlevî, **Mesnevi-i Manevî**, ed. A. Reynold Nicholson, 6. bs, Tahran, İntişârât-ı Hermes, 1395, s. 1048.

Ancak adil sultandan hariç

Diğerleri tam bir gölge değildir.

ان آثارنا تدل علينا

فانظروا بعدنا الى الآثار¹⁷⁸

Bizim eserlerimiz bize delalet eder

Bizden sonra eserlerimize bakın.

گرد جهان گردیده ام مهر مهان ورزیده ام

بسیار شاهان دیده ام اما تو چیز دیگری¹⁷⁹

Dünyayı çepeçevre dolaşmışım büyükleri görmüşüm

Çok padişahlar görmüşüm ama sen başka bir şeysin.

مدح او گفتن نه حد هر کس است

نام او گفتن نه حد هر کس است¹⁸⁰

Onu övmek herkesin harcı değil

Onun ismini anmak her dilin haddi değil.

بنیاد ملک و دین به تو معمور شد چنانکه

تا سقف آسمان ز بلندی برابر است

Dinin ve dünyanın temeli seninle mamur olmuştur

Nasıl ki gökyüzünün çatısına kadar yükseklik eşittir.

¹⁷⁷Abdurrahman bin Ahmed Câmî-yi Horâsânî, **Mesnevi-i heft evrenk**, ed. Âgâ Mürtezâ, 2. bs, Tahran, Ketâbfurûşî Sadî, t.y., s. 12.

¹⁷⁸Handmîr, **Tarih-i habîbü's-siyer**, C. 3, ed. Muhammed Debirsiyâkî, Tahran, Ketâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362, s. 550.

¹⁷⁹Emir Hüsrev, **Ber Gozîdeî ez Gazelhâ ve Terânehâ-yi Emir Hüsrev**, ed. Selîm Neysârî, Tahran, Müessese-i Ferhengî Mıntıkâî, 1349, s. 36.

¹⁸⁰Abdurrahman bin Ahmed Câmî-yi Horâsânî, **Mesnevi-i heft evrenk**, s. 315.

روی زمین ز رونق عدلت مزین است

مغز فلک ز نکبت خلقت معطرست¹⁸¹

Yeryüzü senin adaletinle süslenir

Senin yaratılışındaki güzel kokudan dolayı felek de kokuludur.

ولا عیب فیهم غیر ان ضیوفهم¹⁸²

Ağırladıklarından başka kusurları yoktur.

آنکه نامش می زداید چهره هر سکه

وآنکه ذکرش می فزاید پایهء هر منبری¹⁸³

Onun adı her sikkenin üzerine işleniyordu

Onun zikri her bir minberden yükseliyordu

چو رخت از بر کوه برد آفتاب

سر شاه شاهان در آمد به خراب¹⁸⁴

Güneşin dağın eteğinden örtüsünü kaldırdığı gibi,

Şahların şahının başı da uykudan kalktı.

شتابنده مرغ آنچنان بر پرید

که تا آشیان هیچ مرغش ندید¹⁸⁵

Aceleci kuş öyle bir kanat çırpı ki

Yuvasına varıncaya dek bir kuş dahi görmedi.

¹⁸¹<https://ganjoor.net/zahir/ghasidez/sh6/> Erişim 21.01.2022.

¹⁸²<https://eview.blog.ir/post/1254> Erişim 21.01.2022.

¹⁸³ Selmân Sâvecî, **Divân-ı Selmân Sâvecî**, ed. Mensûr Müşfik, 1. bs, Bengâh-i Matbûât-ı Safîlîşâh, 1336, s. 605.

¹⁸⁴ Hekîm Nizâmî Gencevî, **İkbalnâme**, Müessese-i Matbûât-ı İlmî, 1317, s. 250.

¹⁸⁵ Hekîm Nizâmî Gencevî, **a.g.e.**, s. 258.

فما لعینک ان قلت اکففا همما

وما لقلبک ان قلت استفق بهیم¹⁸⁶

İki gözüne ne oldu ki ‘ağlamaktan yorulmadın mı’ dendiğinde daha şiddetli akar.

Kalbine de ‘ne oldu ki’ denildiğinde daha mahzun olur.

پس حیث چشم را که نیار آمد از بکا

دل را چه شد که باز نیاید ز مکر غم¹⁸⁷

Ağlamaktan fayda vermeyen gözü hüccet sayma

Gönle ne oluyor ki gamın tuzağından açılmıyor.

صدف را که بینی ز دردانه پر

نه آن قدر دارد که یک دانه دُر

İncilerle dolu gördüğün sedefi

Bir inciyle dolu sanma

تو آن در مکنون یک دانهء

که پیرایهء سلطنت خانهء¹⁸⁸

Sen o gizlilikte bir tanesin

Saltanat evinin süsüsün

ز رهگذار تو کی بر دلی نشست غباری

مگر غبار رخت کان نشست بر دل اختر¹⁸⁹

Senin yolcundan gönle ne zaman bir toz düştü

¹⁸⁶ Abidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde*, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1324, s. 13.

¹⁸⁷ <https://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh166> Erişim 21.01.2022.

¹⁸⁸ Sa’dî Şîrâzî, *Metn-i Kâmil-i Dîvân-ı Şeyh Ecîl Sa’dî Şîrâzî Gülistân ve Bostân ve Mecâlis*, ed. Muhammed Ali Furûğî, Tahran, Kanûn-i Marifet, 1340, s. 154.

¹⁸⁹ Selmân Sâvecî, *Divân-ı Selmân Sâvecî*, s. 529.

Yoksa yıldızın içindeki senin yolunun tozu mu?

ولم يخل من اخبارهم بطن دفتر

بيوح به علياهم ولا ظهر منبر¹⁹⁰

Defterin gizlenmesinden habersiz kalmadı

Onların üstünlüğünü ortaya çıkardı ve minber ortaya çıkmadı.

هزار سرو که در حد اعتدال برآید

به قامتت نرسد کسال برآید¹⁹¹

Binlerce birbiri gibi yükseklerle ulaşan servi bitse de

Senin boyuna ulaşması mümkün değildir.

گفت ز بس که به گردون زر و درم بخشید

فلک ز سیم و زر افکنده خشت ایوانست

خرد چو دید گفت گفت این کف بحرست

سپهر گفت که کف نیست بحر عمانست¹⁹²

Altın ve gümüşü o kadar bağışladı ki

Felek altın ve gümüşten örülü bir avlu oldu dedi.

Akıl görünce bu deniz üstündeki köpüktür dedi.

Felek hayır bu köpük değil Umman denizidir, dedi.

وفى الاحد البناء الان فيه

تبد الله فى خلق السماء¹⁹³

¹⁹⁰ Beytin Cafer b. Yahya Bermeki'nin bir şiirini hatırlatmaktadır.
<https://www.vajehyab.com/dehkhoda/%D8%A7%D8%AD%D9%85%D8%AF-2848> 29.01.2022.

¹⁹¹ Kemâleddîn Mesûd Hocendî, *Divân-ı Kemâleddîn Mesûd Hocendî*, ed. Azîz Devletâbâdî, Tebriz, Ketâbfurûşi-yi Tahran, 1337, s. 196.

¹⁹² Selmân Sâvecî, *Divân-ı Selmân Sâvecî*, s. 457.

Allah'ın göğün yaratılışında görüldüğü gibi inşa edilen eserde de onu yapan görünür.

¹⁹³ <https://www.aldiwan.net/poem31199.html> Erişim 30.01.2022.

Eserin Özeti

Müellif eserine Neml suresinin otuzuncu ayetini zikrederek başlamıştır. Onun bu kullanımı aynı zamanda edebi bir türe de işaret etmektedir. Surede geçen “*Mektup Süleymân’ dandır ve Bismillahirrahmanirrahim ile başlar*” ayeti eserin Sultan Süleymân için Allah’ın adıyla yazılmaya başlandığını ifade ederek iki olgu arasında benzerlik kurma suretiyle ibtida etmektedir.. Devam eden uzun bir bölüm diğer yazma eserlerde olduğu gibi Allah’a övgü, Peygamber’e saygı içeren münacatlarla doldur. 1b varağından itibaren başlayan övgüler bol miktarda ayet ve şiir ile zenginleştirilmiştir. Takip eden varaklarda klasik usul devam ettirilerek eserin adına yazıldığı Sultan Süleymân’a övgü kısmı başlamıştır.

“Kölelik ve sultanlık her neyi istersen

Hepsi senin saltanatındandır.

Sahip olan sensin; diğerleri köledir,

Sultan olan sensin; diğerleri kimdir?”¹⁹⁴

Diyerek müellif eseri yazdığı Sultan Süleymân’ı övmüştür. Onun bu ifadeleri aynı zamanda eserin üslubunu da gösterir niteliktedir.

Kuran-ı Kerim’de Hz. Süleymân hakkında geçen pek çok ayet Sultan Süleymân için de bir yakıştırma olarak kullanılmış, hükümdarlıkları benzer unsur olarak görülmüştür. Sultan Süleymân’ın saltanatının da Hz. Süleymân peygamberin sultanlığı gibi müzdad olması temenni edilmiştir.

Sultanın hükümdar oluşu “doğudan yükselen ışığın kılıcının bir darbesi zalimlerin ve karanlık gecenin yok oluşu olmuş, toplumun arasında bulunan ve halkın adeta yok olmasına sebep olan birçok ihtilafı ortadan kaldırmış ve sultanın makama gelmesiyle toplum birlik elbisesini giymiştir” şeklinde ifade edilmiştir. İnsanın paha biçilemez akıl cevherini dağların ardındaki madenlerden kutsal bilen sultanın kendi sıfatlarını daha düşük görerek, insanlığın fikir dünyasındaki perdelerin giderilmesini sağladığı söylenmiştir. Işığın ziyasında bulunan en

¹⁹⁴ Metin, be. 3.

önemsiz zerreyi düşünen akıl sahipleri bu nur ve celal karşısında her zaman ifadesiz kalmış ve lal kesilmişler.

“Senin hayalin akla sığar mı?

Söylenecek söz kalıbın içine nasıl sığar?”¹⁹⁵

Ahir zamanda bu nurlu makamın tekmili Hz. Peygamber’in nurunun ortaya çıkmasıyla bağlantılı görülmüş ve “Allah’tan size nur ve apaçık bir kitap gelmiştir.” ayeti gereğince dârü’l-İslam’ın yolunu İslam’ın şeriatı haline getirmiştir.

“Kendisi nur, kitabı da yazılı nur

Onun indirilmesi nur üstüne nur.”¹⁹⁶

Peygamberler sultanı Hz. Peygamber “Allah sana apaçık bir fetih verdi” ayetiyle müjdelenen yüce fethini gerçekleştirmeden önce yedi kat göklere çıkarılmıştır:

“Burak’ı iki adım geri gelince,

Cümle alemde kendi başına kaldı.

Tüm yolu ilim üzerineydi.

O ve Cebrail adım adım gittiler.

Ayağının nuru kendinden perde oluyordu.”¹⁹⁷

“Sen olmasaydın bu alemleri yaratmazdım” hadis-i kutsisi ve “Tabaka tabaka yedi kat gök” ayeti Hz. Peygamber’in yedi kat göğü aştığı seferi hakkındadır. Bu kıssa anlatıldıktan sonra tüm nebi ve peygamberlere özellikle son peygamber Hz. Muhammed’e salat ve selam getirilmiştir. Hidayet yoluna net bir şekilde bağlı temiz ailesine, din evinin erkânları hulefa-i raşidine, diğer sahabe ve tabiuna da çokça dua edilmiştir.

Sözün aslının Hz. Adem’dan, onun evlatlarından, peygamberlerden, yüce sultanlardan bahsetme olarak ifade edilmiştir.

“Gel ey dalgalı nun ve kalem.

Bizden ‘yazdıklarına’ sözünü yaz!

¹⁹⁵ Metin, be. 7.

¹⁹⁶ Metin, be. 8.

¹⁹⁷ Metin, be.

Dönemin Hızır'ı sensin!

Niçin ab-ı hayattan uzak kaldın?

Gecenin karanlık ve aydınlık olmadığını söyleme

Çünkü gece mana çocuğuna hamiledir.”¹⁹⁸

Rahmani hikmetin bu fena ve yokluk aleminde kıymetli kıldığı, yeryüzünün halifesi olan insandır. ‘Rabbinin yaptıklarında bir kusur görüyor musun?’ ayeti ile bu söz desteklenmiştir. Saltanat sikkesini beyaz ve kırmızı olarak sabit kılmış ve saltanat hutbesini mamur bir cami mihrabında okutarak büyük, seçilmiş tacı Adem’in isimleri bilme ilmi ile beraber alıp safiyullah olarak isimlendirilmiştir.

Eserde insanlar iki kısmı ayrılarak vasıflandırılmışlardır.

Birinci Kısım: Bu kısımda peygamberler bulunmaktadır. Allah’ın buyurduğu üzere “Bazı peygamberleri bazısından üstün yarattık.” Tüm peygamberlere özellikle son peygamber Hz. Muhammed’e salat ve selam getirilmiştir.

İkinci Kısım: Bu kısımda adaletin yörüngesini sağlamaya çalışan padişahlar anlatılmaktadır. Bu iki kısım insan hakkında bir beyit:

“Peygamberler Allah’ın anlaşılması için aynadır.

Padişahlar Allah’ın yüceliğinin görüldüğü yerdir.”¹⁹⁹

Bu padişahlardan bazılarına “Allah mülkü dilediğine verir” düsturu ile padişahlık mülkü, nevbet ve hidayet verilmiştir.

“Hepsi yeryüzünde Allah’ın gölgeleridir.”²⁰⁰

“Sultan Peygamberin takipçisidir. Allah’ın gölgesi ve değerinden fazladır.”²⁰¹ İfadeleri ile sultanlığın ve bu makamın önemine dikkat çekilmiştir.

Hulefa-i raşidin döneminden sonra zikredilen hanedan ailesinden başka hiçbir hanedan böyle yüce bir mertebeye ulaşmamıştır. Sonsuza kadar soyu devam edecek Osmanlı’nın bu yüce padişahları, dini fetih ve gazalarla meydana çıkmıştır. Ne yıldızların talihi ne de ayın

¹⁹⁸ Metin, be.

¹⁹⁹ Metin, be. 42.

²⁰⁰ Metin, be. 43.

²⁰¹Metin, be. 45.

hamlelerini iřitmiřtir. Çünkü bu sonsuz devlet parlak yıldızlara kadar genişleme imkanı bulmuş ve günümüzde 250 yıldır her daim kafir ve münafıklarla mücadeleye girmiř, kılıcını kafirlerin zulmünü ortadan kaldırmak için kullanmıştır. Nitekim günden güne kafirlerin fitne ve fesatları ile İslam öğretisini ortadan kaldırma istekleri katbekat artmıştır. Çünkü daha önce zalimlere ait neredeyse binden fazla önemli mekân ve kilise bu dönemde yüce padiřahın eliyle eğitim, ilim ve ibadet mekânları haline gelmiştir. Nitekim řer-i řerife aykırı olan hiçbir devlet ebedi olamaz.

Bu durumu anlatan uzunca bir manzumeden örnek bir beyit:

“Hz. Muhammed aleyhi’s-selamın dini onların kanunundan pek memnun.”²⁰²
Denilerek dini meřruiyet saęlamlařtırılmaya çalıřılmıştır.

Tarih kitaplarında Osmanlı ailesinin din-i Mübin üzerine çalıřtığı yazılıdır. Bu durumu anlatan Arapça bir beyitte:

“Bizi yansıtan bizim eserlerimiz.

Bizim ardımızdan eserlerimize bakın!”²⁰³

Bu kitabın yazılıř ve toplanmasındaki amaç; yüce sultanın emrine uyulması, sultanın döneminde meydana gelen olayları anlatmak ve eserleri açıklamaktır. Bu hedefe ulařmak için uzun müddet ilim yolunda oluşunu, kendisinin bu yolculuęunu münři ipek sayfa üzerine şöyle ifade etmiştir:

“Dünyayı dolařmışım büyüklerin büyüęünü görmüşüm,

Çok řahlar görmüşüm ama sen başka bir řeysin.”

Padiřah her ne kadar yönetici olsa da ilme, yazıya, yıldızlara merakı, yazı ve resme ihtiyaç duyması onun dięer yüce vasıflarına yeni vasıflar katmaktadır.

“Onu övmek herkesin haddi deęil

Onun adını anmak da herkesin harcı deęil.”²⁰⁴

Müellif kitap hakkında, bu kitap sultanın hak yolunda gerçekleřtirmiş olduęu fetihleri, onun üstün özelliklerini anlattığıma bir řahittir, ifadesini kullanmıştır. İlk önce sultanın bu

²⁰² Metin, be. 48.

²⁰³ Metin, be. 53.

²⁰⁴ Metin, be. 65

karanlık dünyada tahta çıkışından başlayarak savaşlarını, seferlerini ve özellikle ülkedeki toprak ve arazilerle ilgili bilgileri anlatmaktadır. Girişinden diğer bölümlerine kadar açık bir şekilde sultanın adını zikretmeyi edep dışı görmüş, bu sebeple sahib-i kıran ifadesini sultanın isminin yerine kullanmıştır.

“Lakaplar sana yeni bir anlam katmadı, onlar senin ismin gibi doğrudur.”²⁰⁵

Bu mukaddime dört rükün üzerine sağlamlaştırılmıştır denilmesine rağmen eserde sadece birinci rükün açıklanmıştır. Diğer rükünler bulunmamaktadır Her bir rükünün içinde ise “goftâr” alt başlıkları bulunmaktadır.

Birinci Rükün: Sultanın vasıflarının detaylı bir şekilde anlatıldığı bölümdür.

İkinci Rükün: Devletin vezirleri, hükümdarları, sultanın divanının yaptığı hizmetler, Osmanlı kanunlarının ikamesi hakkındaki bölümdür.

Üçüncü Rükün: Ordunun kısımları, sayıları ve bu grubun istihkamı hakkındaki bölümdür.

Dördüncü Rükün: Devletin genişliği, hazineden yapılan harcamalar ve hazineye farklı yollarla giren mallar hakkındaki bölümdür.

Birinci Rükün

“Allah elçiliği kime vereceğini çok iyi bilir” ayeti mucibince sultana devlet bahşedilmiştir.

“Alemleri aydınlatan Muhammed’in nurudur.

Aleme ne mutlu ki o, ışığının nurunu Muhammed’den alır.”²⁰⁶

Sultanda; Feridun ile Keyhüsrev’in cesareti, Cemşid’in haşmeti, Süleymân’ın azameti bulunduğu ifade edilmiş ve bu örnekler çoğaltılarak sultan övülmüştür. Sultanın vasıfları hakkında:

“Kerem zamanında inci dolu bulut gibisin,

Düşmanlık anında ateşten bir yıldırım gibisin,

²⁰⁵ Metin, be. 67

²⁰⁶ Metin, be. 68.

Cemşid gibi güzel görüşlülük için,

Allah'ın bu dünyadaki gölgesisin.

Nasıl Hz. Peygamber peygamberlerin efendi ise

Sen de diğer sultanlar içinde öylesin.”²⁰⁷

Bu kutlu vasıflar elbette onun adalet anlayışı ile de süslenmiştir. Sultan “Adalet mülkün temelidir” prensibini devletin merkezine oturtmuş, mazlumların bir ‘ah’ etmesine bile müsaade etmemiştir. Onun döneminde kafir toplulukları hiçbir vakit intikam almanın yolunu bulamamışlardır. Nuşirevan gibi olan adaletin zinciri saraydan kalelere, oradan burçlara, yerden ta ahırın çatısına kadar her yeri kuşatmıştır. Azerbaycan’dan Almanya’ya, Arap diyarından Kıpçak ovasına, Yemen memleketinin en başından en sonuna, Ermeni beldelerinden Mağrib şehirlerine, ta Avrupa’ya (segalibe) kadar uzanmaktaydı. Adaletli uygulamalarının sonuçları aydan aya artmaktaydı; onun güzel sözü ve davranışı kökleri sağlam ve her daim meyve veren bir ağaca benzetilmiştir.

“Senin adaletinin gözü din pınarıdır

Sonsuzluk suyundan daha iyidir.

Ki bu sudan tüm alem canlı ve yeşil olmuştur.”²⁰⁸

“Süleymân mülkünün, Ali Haydar mülkünün varisi,

Dünyaya Ömer’in adaletini yayacak.”²⁰⁹

Müellif mevcut olan şiirlerin içeriğinin, sultanın savaşlarına, tehlikeli ve uzak bölgelerdeki seferlerine katılarak, onlara şahit olunarak yazıldığını ifade etmektedir.

Padişahın fetihlerinin önemi ve çokluğu, diken dolu bu sahraya gelen yeni bir renk olarak betimlenmiş ve kıymetine dikkat çekilmiştir.

“Saltanat mülkün her gün bir bir artıyor.

Her bir anın fetih ile bağlı.”²¹⁰

²⁰⁷ Metin, be. 76.

²⁰⁸ Metin, be. 79-80.

²⁰⁹ Metin, be. 82.

²¹⁰ Metin, be. 88.

Henüz ikbalinin başındayken diğer sultanlar ve krallar kendisine saygı içeren mektuplar yollamakta ve tazimlerini belirtmekte, ayrıca padişahın korunmasında olmaları sebebiyle haraç vermekteydiler.

“Her ne kadar tacımız olsa padişah olsak da

Hepimiz padişahın kullarıyız.”²¹¹

“Malımız, mülkümüz hepsi sana feda olsun,

Bütün başlar ayağının altında olsun.”²¹²

Devam eden kısımlarda sultanın “kerem hazinesi” olduğu zikredilmekte, cömertliği hakkında övücü ibareler yer almaktadır.

920 yılında sultanın babası Sultan Selim Han mevcut isyanı defetmek amacıyla İran, Azerbaycan ve Nevce üzerine yürüdü. Çaldıran Savaşı ile İran topraklarını dârü’s-saltanata kattı. Askerleri kışlık kurduklarında güçlerinin tükendiğini anlayan sultan merhamet etti. Oradan Tabrîz’e yöneldi. Sultan şehre girdiğinde Tabrîz’de on gün boyunca kaçan şahı aradıysa da bulamadı. Mağlup şah savaş meydanından bin bir türlü hile ile götürülmüştü, askerlerin o kanlı çelik kılıçlarının selinden kurtulmuştu. Savaşın yoğun bir şekilde geçtiği Acem bölgesinde sultan kesinlikle tüccarlara yahut halktan herhangi bir kimseye dokunulmamasını emretti. Acem diyarındaki silahların, savaş araç-gereçlerinin toplanarak Osmanlı ülkesine nakli sağlandı.

Bu seferin önemli bir sonucu olan Diyarbakır’ın fethi münasebetiyle beylerbeyi ve serhad komutanlarına ferman gönderildi. Acem ve diğer beldelerdeki tüccarlar “Allah’a, resulüne ve emriniz altındaki yöneticilere uyun” ayeti gereğince davranıp, ticaretlerine devam ettiler. Sultan bir buyrukla bundan sonra kimsenin isyan, taşkınlık gibi faaliyetlerde bulunmamasını emretti.

Tekrar Sultan Süleymân anlatılmaya devam edilmiş ve dünya üzerindeki bütün padişahlar toplansa bu hanedanın padişahlarının hepsinden daha iyi ve temiz oldukları ifade edilmiştir. Şeri meselelerin tatbik edilmesi ve dini hükümlere vakıf, dini zümreden olan iki kazasker divan toplantılarında makama gelip, şeri isteklerini dile getirdiler. Kendi uzmanlık alanları olan kısas ve diğer hükümler hakkında tahkik ve teftişlerini lezzetle yaptılar.

²¹¹ Metin, be. Metin, be. 90.

²¹²Metin, be. 93.

Sultanın sayısız vasıfları bu nüshada on başlık (vasıf) halinde özet olarak yazılmıştır.

“Testi denizden borç istediğinde,

Deniz bulunmuştur testiye ne gerek.”

Birinci Özellik: “Onu ona tamamlayın” hükmüne muvafık olarak bu özellikler on başlık altında yazılmıştır. “Kim bir iyilik yaparsa ona on misli sevap vardır” hükmü gereğince bu bahsin on başlık altında yazılmasına karar verilmiştir. Aklın ve tarihin doğruluğunun ışığında onuncu padişah olan sultanın vasıflarının anlatılacağı bölüm bu sayıya uygun on olarak seçilmiştir. Aynı zamanda onuncu akıl olan faal akıldan da bu kısımda bahsedilmiştir. Allah’ın halifesi, zamanın gazisi Sultan Süleymân Han bin Sultan Selimşah Han bin Sultan Bâyezid Han bin Sultan Muhammed Han bin Sultan Murad Han bin Sultan Muhammed han bin Sultan Yıldırım Bâyezid Han bin Sultan Murad Han bin Sultan Orhan bin Sultan Osman Han bin Ertuğrul bin Süleymân Şah bin Kaya Alp bin Kızıl Buğra bin Baytemur bin Kutluk bin Toğar bin Karaynu bin Bul.. bin Sungur bin Tuktemur bin Yasak bin Hamid bin Kutluk bin Durluk bin Kara Han bin Nasu bin Yalvaç Bay Beg Tuğra Do... Göç Beg bin Artuk bin Kumari bin Cektumur bin Turuğ bin Kızıl Boğa bin Yamak bin Yaşuğa bin Hürmüz bin Baysu Toğar bin Sevinç bin Çar Boğa bin Kurulmuş bin Kurhad bin Balcu Kumaş bin Kara Oğlan bin Süleymân Şah bin Tarholu bin Borlağan bin Baytemur bin Turmuş bin Gök Alp bin Oğuz Han bin Kara Han bin Kayı Han bin Oğuz Han. Bazı tarihçiler Osmanlı hanedanını yüksek bir soya bağlamak için Oğuzların cediti Kayı hanın soyunu İbrahim bin İshak bin İsa’ya bağlamışlardır. Kayı Han’a Arap sahrası dar gelmeye başlamış, yaşam alanlarını genişletmek için Türkistan ve Turan memleketine doğru gelmiştir. O topraklarda o ve soyundan gelenler yerleşmiş ve coğrafya bu isimle anılmaya başlamıştır.

Diğer kısım tarihçilere göre de Kayı han Yakut bin Nuh’un neslinden gelen Olca Han oğlu Dip Bagu’nun oğludur.

Bir Hikaye: Selçuklular Turan illerinden İran’a girmiştir. Onların yaptığı en muazzam iş, Osmanlı hanedanının cediti Kayı kabilesini oraya getirmek olmuştur. Allah’ın izni ile bu diyar karanlıktan kurtulmuş ve İslam’ın nuru ile aydınlanmıştır. “Allah müminlere karşı şefkatli kâfirlere karşı ise zorba bir toplum getirecektir.” ayeti ile Allah’ın yardımı sayesinde İslam adına yapılan fetihler ve gazalarda lütuf bahşedilmiştir. Bu hikayenin daha tafsilatlı halinin diğer tarih kitaplarında mevcut olduğu söylenerek konuya devam edilmiştir.

İkinci özellik: Hilafet ve nevbet hakkındadır. Sultan-ı sahib kıran kendisinden önceki diğer sultanlar gibi babasından miras kalan saltanatta cülus etmiştir. Kendinden önce devam eden gazalara, kale, şehir fetihlerine yenilerini eklemiştir. Onun saltanatına gelinceye kadar geçmiş ve şimdiki diğer hiçbir sultanın böyle sağlam bir rütbesi ve bu seviyeye ulaşan başarıları olmamıştır.

Üçüncü Özellik: Mübarek ve kutlu doğumları ile sultanın dünyaya gelmesi hakkındadır.

Sultan 901 senesinin onuncu ayında doğmuştur. Yukarıda da zikredildiği gibi on önemli bir sayıdır. Sultan Hz. Peygamber'in "Her yüz yılda dini tamamlayıcı bir müceddid gelecektir." kavline hitaben gönderilmiştir. Yüz yıldan kastın on içinde ona işaret olduğu zikredilerek, devletin ömür yıllarının yüz yıllara ulaşması tam bir istekle ümit edilmiştir.

"Sahip olduğun yerde bin yıl kalasın!

Allah sana sonsuz bir ömür versin."²¹³

Dördüncü özellik: Sultanın hilafetini Divan-ı Hümayun katibi yazmış ve tüm herkes çalan nevbetlerin sesini işitmiştir. Kardeşi olmayan, akrabalarından münzevi sultanın saltanatına ortak olacak kimse bulunmamaktaydı. Meydan okuması gereken hiçbir güç yoktu.

"Felek onun gibisini uykuda bile görmemiş

Aynada ve suda dahi görmemiş."²¹⁴

Beşinci Özellik: Padişahın emirlerini inceleyen ve araştıranlara her zaman açık olması hakkındadır.

"Senin yolcundan gönle ne zaman bir Gubâr²¹⁵ (toz) düştü?

Yoksa yıldızın içindeki senin yolunun tozu mu?"²¹⁶

Altıncı Özellik: Bir orduya, emirlerin yardımına ihtiyacı yoktu. Utanmanın tozu bile sultanın yanındaki kimselere varmadı. Komutanlar, hizmetliler, reaya ve sarayın her bir ferdi adeta sultanın etrafında çember olmuşlardı. Bu iltifat da padişahlığı güçlendirmekteydi.

²¹³ Metin, be. 129.

²¹⁴ Metin, be. 130.

²¹⁵ Buradaki Gubâr ifadesi ile tevriye yapılmış olma ihtimali vardır.

²¹⁶ Metin, be. 136.

Yedinci Özellik: Sultan halkına, hizmetlilerine hazineden bağış yapmakta ve “İnsan ihsanın kuludur.” düsturunca hareket ederek bol bol ihsanda bulunmaktaydı.

Kapı Halkı olarak bilinen padişahın özel askerlerinin sayısı 20 bindi. Süvari, piyade, bende ve azâde ve sarayda devamlı birbirlerinin yerine geçen gruplardan oluşan bu askerlerin her bir ferdi 20 bin Osmanlı akçesi alıyordu, bazıları ise bundan daha fazla alıyordu. Toplam meblağ tahmini olarak 8 yüz harvar (üç yüz kiloya gelen geleneksel bir ölçü birimi) akçe ediyordu. Farisi hesapla 32 bin Tabrîz tümeni ediyordu.²¹⁷ Vezirler, ümeralar, devlet erkanı, alimler, fuzelalar, bu parada hakkı olan fakirler bu meblağın dışındaydı.

Sekizinci Özellik: Sultanın bilgi ve görüşlerinin açık olması hakkındadır. Sultan, Allah’ın gölgesi hükmüne uygun olarak seçilmiş kişidir.

Dokuzuncu Özellik: Büyük dini fetihler ve daha önce kimsenin duymadığı tuhaf gazavatlar hakkındadır.

Onuncu Özellik: Babası Sultan Selim Han’ın iki önemli hedefi bulunmaktaydı. Birincisi İran üzerine gitmek, ikincisi ise Mısır ve Kahire’ye yönelmekti. Tam iki sene bu sefer üzerinde durmuştur. Bunların sonuçlarından biri Şam hazinelerini kendi hazinesine katmak olmuştur. Fatih’in atam kanununu kabul ve devam ettirmiştir. İkinci hedefi ise bu ülkelere adaletle hükmetmek olmuştur. Bundan başka Sultan Selim döneminde elde edilen diğer topraklardan ve sultanın başarılı saltanat yıllarından bahsetmektedir.

Özetle bu kitapta sultanın kemal vasıfları güzelce açıklanmış, sultanın adalet sarayının mülkünü elinde tuttuğundan, cesaret ve cömertliğinden bahsedilmiş, sultanın cihangirliğinin İskender’in civanperverliğini anlatan hikayesini unutturduğu, Keyhüsrev’in hikayesini batıl kıldığı, fetih ve zafer hükmüne muvafık, Samsam’ın hükmüne bağlı, Zülkarneyn misali zamanın ötesinde bir padişah olduğu anlatılmaktadır.

“Adalet terazisinin kefeleri gibi olan kefelerinden,

Birini tuttu birini açtı.

Tuttuğu şey kılıcının kabzasıydı,

²¹⁷ Müellifin bu rakamı Tabrîz tümeni olarak veriyor olması müellifin Tabrîz’i bilen biri olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Diğeri açtığı da mücevherlerdi.”²¹⁸

“Savaş zamanında gönlü dağ gibidir.

İşret zamanında Feridun gibi görkemlidir.”²¹⁹

Kutlu sultanın tahta çıkışı ve ebedi hilafet saltanatının hikayesi anlatılmıştır.

Bu bölüm dört kısımdan oluşmaktadır ki ilk kısmı sultanın babasının vefat haberinin habercilerle bildirilmesidir. Sultanın tahta çıkışı, nevbet çalınması ve sikke bastırması hakkında:

“Biri tacı başına taktı

Biri bu evin hazinelerini biriktirdi.”²²⁰

Sultan Selim kışlak (kışın gidilen yer) maksadıyla Kostantiniyye’den dârü’n-nasr Edirne-i mahmiyyeye doğru yola çıkmıştı. Yolda hastalığı giderek artmış, ağrısının şiddeti yüzünden yolu durdurmuştu. Yolun ortasında bulunan Ugaris köyünde uzman doktorlar ve sadık hizmetliler her ne kadar çabaladıysalar da bir ilaç bulamamış, sultanı tedavi edememişlerdi. Bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“Doktor ne kadar mütehasıs olursa olsun

Ölüm vakti gelene ilaç ne fayda!”²²¹

Her ne kadar bilginler konuyu araştırırsa da

Ne çare, yolculuk yaklaşmış bir kere.”²²²

9 Şevval 926’da Sultan Selim vefat etmiştir. Ardından padişah olan Sultan Süleymân’ın tahta çıkışı uzunca bir manzume ile kaleme alınmıştır:

“Şah oğlu şahtır nesli,

Diğerleri yıldız odur ay olan.

²¹⁸ Metin, be. 159.

²¹⁹ Metin, be. 152.

²²⁰ Metin, be. 210.

²²¹ Metin, be. 213.

²²² Metin, be. 214.

Hayır yanlış söyledim güneştir o.

Taht üzerinde Cemşid'dir o.

Senden önceki şah elimizden gittiyse de,

Çok şükür ki tahtına oturan sensin.”²²³

“Eğer ağaç giderse meyvesi bakidir.

Maden eğer yok olursa cevheri bakidir.”²²⁴

“Şahın ömrü uzun olsun!

Devleti de ilerlesin daim!”²²⁵

Sultanın yürekleri yakan ölümünün ardından kanun-i seniyyeye göre Sultan Süleymân'a hemen haber verilmek üzere yola çıkılmıştır. Bu sırada yaşanan 13 günlük bir fetret dönemi, halka hissettirilmeden aşılmıştır. Elçiler sultana haber vermek üzere Manisa-yı cennet asa'ya geldiklerinde sultanın Şeyh Sadık'ın ziyaretinde olduğunu öğrenmişler. Bunun üzerine elçiler de huzura varmış, Sultanın her zaman yanında bulunan solaklardan biri o istenmeyen mektubu getirmiştir. Mektubun okunmasıyla orada bulun herkese hüznün çökmüş, sultan ise ağlamaya başlamıştır.

Babasının vefatından sonra tahta çıkan yeni sultanın ilk karşılaştığı olaylardan biri Şam emirü'l-ümerası Gazali'nin isyanı olmuştur. Canbirdi Gazali Sultan Selim'in Arap diyarını fethettiği sırada bölgede bulunan Mısırlı yiğitlerden biriydi.

Daha yeni saltanat makamına çıkan sultanın bu zafiyetinden yararlanmak isteyen, kendi hissesini koparmanın peşinde olan alçak tabiatlı Gazali'nin durumu tıpkı “ödemi şişmanlık zanneden bir çocuk saflığına” benzetilmiştir.

Sultana çıkan isyan haberini Halep şehrinin sancakbeyi olan Karaca Paşa vermiştir. Sultanın huzuruna rüzgâr hızıyla gelerek maruzatını anlatmış, bunun üzerine bir grup cesur asker tayin edilmiş ve bu askerlerin ihtiyaçları hızlı bir şekilde temin edilmiştir. Hazırlanan askerler Ferhad Paşanın başkumandanlığında Üsküdar güzergahından geçerken oluşan manzara şu şekildedir: Üsküdar sırtlarında bir kaplan edasıyla dört bin kapu halkı süvarisi,

²²³ Metin, be. 225-226-232.

²²⁴ Metin, be. 233.

²²⁵ Metin, be. 236.

diğer taraftan topçu yeniçeriler ve içlerinde her birinin ateşli olduğu elli top arabası mühimmat ile gelerek onlara katılmıştır. Bu arada küçük vezir Ferhat Paşa ve o günlerde Anadolu emirü'l-ümerası olan vezir Ayas Paşa o havalideki emirlerin ve askerlerin vakit kaybetmeksizin Şam'a doğru hareket etmesini bildirmiştir. Ferhat Paşa ve askerleri 3 Muharrem 927'de yola çıkmış, Üsküdar boğazından ancak iki-üç güne geçebilmişlerdir. Kışın sert geçmesi ve henüz yerlerde karın mevcut olması seferi zorlaştırmakta ve askerleri yer yer konaklamaya mecbur bırakmaktaydı. Zor şartlarda Şam'a ulaşan askerler, oraya vardıklarında Gazali'nin Halep Kalesi'ni kuşattığı haberini almışlardır. Gazali top, tüfek ve mancınık ile her yandan kalenin burçlarını dövüyor ve kaleyi elde etmeye çalışıyordu. Aynı zamanda kale de bu isyancılara teslim olmamak üzere bomba ile direniyordu. Bu sırada Hayır Bey de sultanın yanında olacağına dair söz verdi. Gazali askerlerin bu kadar hızlı bir şekilde bölgeye gelebileceklerini düşünmüyordu. Bu yüzden dünyası kararmış, onun için tam bir deprem olmuştur. Bu inançla Mısır emirü'l-ümerasını ve devleti yok sayarak cüretkâr adımlar atmış, Şam'da kendisine tabi olan Arap ve Çerkez kabilelerini toplamıştır. Onlara gelen askerlerden bahsetmiştir. İsyanı bastırmak üzere yola çıkan askerlerin Şam'a ulaştığı haberini alınca da Gazali çöllere kaçmıştır.

Gazali burada güçlenerek tekrar harekete geçmek için yeni müttefikler bulmuştur. Buna karşılık Ferhad Paşa da Hayır Bey lakaplı merhum padişahın zamanında ona itaat etmiş olan Halep emirü'l-ümerası ile anlaşmıştır.

Hazırlanan iki ordu karşı karşıya geldiğinde Gazali tekrar kaçmış fakat bu sefer yakalanmış ve başı kesilmiştir. Gazali isyanı bu şekilde bastırıldıktan sonra daha önce Anadolu emirü'l-ümerası olan Ayas Paşa Şam yönetimine getirilmiştir. Şam'ın mülki ve mali işlerinde düzen sağlanmıştır. İsyanı başarıyla bastıran komutan Ferhad Paşa ve savaştan sağ kurtulan askerleri ise saltanat için en büyük tehdit olarak görülen Üngurus üzerine sefere gönderilmiştir. Zira Sultan Selim kızılbaşlar üzerine yaptığı seferler sebebiyle bu bölgeyle ilgilenememiştir.

Belgrad Seferi ve Birkaç Kafir Kalesinin Kuşatılması

Akıncılar Rus, Üngurus, Leh, Çeh vb. gibi Üngurus'e bağlı bölgelere sefere çıkmışlardır. Bu sırada Hayır Bey ve Ayas Paşa'nın bulundukları bölgelerde çokça övülmeleri ve kibre düşmeleri sebebiyle o topraklardaki adalet zarar görmeye başlamıştır.

Gazali'nin peşinden Şam'a giden üçüncü vezir Ferhad Paşa, sultanın emriyle bulunduğu yerden dönmüş, Karaman memleketinin sınırı olan Kayseri'ye varmıştır. Burada Anadolu emirü'l-ümerası Hüsrev Paşa, Elbistan ve Maraş emirü'l-ümerası Şehsuvaroğlu Ali Bey, Karaman emirü'l-ümerası Şadi Paşa, Diyarbakır ve Kürdistan emirü'l-ümerası Muhammed Paşa gibi beyleri toplayarak olası bir saldırıya karşı hazırlıklı olmalarını söylemiştir.

Saltanat Makamından

Bu kısımda sultanın Allah'ın halifesi olduğu tekrar zikredilerek konuya devam edilmiştir. Cemaziye'l-ahir ayının dokuzuncu gününün perşembesinde sultan odasından çıkmış ve bir emir vermiştir. Bu emir doğrultusunda Eyüp Ensari adlı muhterem şahsın kabri ziyaret edilmiştir. Sultan burada namaz kılmış ve dua etmiştir. Orada bulunan fakir ve yetimlere bin Osmanlı akçesi bağışlanmıştır. Sultan oradan dârü's-saltanata geçip, babası Sultan Selim'in kabrini ziyaret etmiştir. Sultan babasının ruhu için Fatiha okumuş, Sultan Selim'in başlattığı cami ve imaret masraflarının karşılanması için emir vermiştir. Buradan da sırasıyla Sultan Fatih ve Bayezid'in kabirlerini ziyaret etmiştir. Sultanların kabirlerinde bulunan hafızlara ihsanda bulunmuş, sultanın rikapdarları çevredeki fakir ve fukaraya otuz bin akçe tasadduk etmiştir. Bu ziyaretler haricinde sultan Edirne ve Bursa da dahil olmak üzere üç şehirde dokuz yüz bin Osmanlı akçesinin hakkı olanlara verilmesini istenmiştir. Bu ziyaretler ve yapılan yardımlardan sonra sultan 11 Cemaziye'l-ahir cumartesi günü sefer için yola çıkmıştır. Kostantiniyye'den ayrılırken tüm tebaası zafer için dua etmiştir.

Sefer için yola çıkan ordu çeşitli menzillerde konaklayarak, divanlar kurarak yoluna devam etmiştir. Pazar günü ordu Haramideresi menzilinde konaklamış, otak kurulmuştur. Padişaha el öpmek için bazı beyler gelmiştir. 14'ünde Çeltikli'de konaklanılmış ve 15'nde ordu Çorlu ırmağının kenarına vardığında sultan burada durmuş, fetih bayraklarını o bölgenin üzerine diktirmiştir. Ardından ordu dar ve dağlık bir kasabaya geçmiştir. İrem bahçesi güzelliğinde bahçelere vardıklarında ise Sultan mamur olan yerleri görmek için ata binmiştir. Sultanın gün gün geçtiği her yer, düzenli bir şekilde kayıt altına alınmıştır. İlerleyen günlerde sultana sığınan Rumeli vilayetlerindeki emirlerden bazıları etek öpmeye gelmiş, her biri sultana kendi güçlerince pişkeşler sunmuştur. Padişah bu armağanları kabul etmiş ve misliyle muamele etmiştir. Orada bulunanlar da bu hediyelerden hissedar olmuş ayrıca fakir fukara da unutulmamıştır. Tatar Hanı'nın sultana gönderdiği sayısız nimet, vezirleri tarafından ulaştırılmıştır. Bu sırada Ahmet Paşa ve yanındaki beyler de Filibe'ye varmıştır. Bazı Rumeli emirleri de tekrar muzaffer askerlere eklenmiştir. Sultan ordusuyla birlikte Koçerioğlu köyü

yakınında inip, aynı gün divanı toplamıştır. Diğer gün ise yeşil ve güzel olan Altunlu'ya göçmüştür. Padişahın avlanmak istemesi üzerine Edirne'de bulunan bir köyde av merasimi düzenlenmiştir. Ordu buradan ayrılarak diğer üç menzile gitmiştir. Askerlerin günden güne sayısının artması, gittikleri yola sığmayışları ve ordunun yolda gidiş manzarası deniz dalgalarına benzetilmiştir. Deniz kenarında askerlerin konakladığı bir yerde sultanı Ahmed Paşa karşılamıştır. Sultan burada vezirler ve beylerle bir araya gelmiştir. Padişaha seferle ilgili ne karar verirse versin onunla amel edeceklerini belirtmişler. Padişahın etrafında beylerin oturması, ayın etrafındaki yıldızlara benzetilmektedir.

Recep ayının altısı salı günü ordu Tatar Pazarı yolu üzerinden İhtimam ovasına varmıştır. Ordu altı gün boyunca Sofya'da kalmıştır. Her iki günde bir divan kurularak toplantı yapılmıştır. Bu toplantılar neticesinde bazı emirler sancaklara gönderilmiştir. Mesela Morava sancağından azl edilen Zeynel Paşa Kefe sancağına gönderilmiştir. Yüce divanın defterdarları ise ordunun hazırlığı ile memur olmuştur. Bu sırada askerler Tur Dağı gibi olan dağın zirvesine çıkıp, Sofya'yı izlemiş, Sofya'da meşhur olan suyun güzelliğini duymuş, bu su da görülmek istenmiştir. Burası oldukça beğenilmiş sayısız övgünün yanında “altından ırmaklar akan adn cennetine” dahi benzetilmiştir.

Bazı Askerlerin Böğürdelen Hisarı'na Gönderilmesi

Sultanın emriyle yola çıkan Rumeli askerleri ile ulema ve beylerbeyi, Peşen şehrinden Niş'e kadar uzanan iki günlük yolun ardından Sava nehri yakınlarındaki Böğürdelen hisarına varmıştır. Böğürdelen hisarı Fatih Sultan Mehmed döneminde yaptırılmıştır. (Bu kısımda Fatih Sultan Mehmed Han'ın birçok sıfatından bahsedilmiştir.) Böğürdelen'e varan askerler kuşatma için hazırlıklara başlamıştır. Ordunun kuşatma hazırlıkları sürerken Macar kafirleri de kale görevlilerini mal-mülk ile kandırmaya çalışmıştır.

Macar Kafirlerinin Kale Görevlilerini Mal-Mülk ile Kandırması Hakkında

Sultan bu kuşatma için Ferhad Paşa'yı görevlendirmiştir. Bu görev sebebiyle Sofya 'ya göçen Ferhad Paşa, bir müddet sonra Niş'e varmıştır. Oraya vardıklarında şehrin çok kötü durumda olduğunu görmüştür. Ancak derya misali Rumeli askeri bu durumu çözmüş, şehri ihya etmiştir. Bu sırada düşman kuvvetleri Belgrad Kalesi'ne yönelmiştir. Haberi alan bin tüfekli yeniçeri askeri emiri korumak için namzet olmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda

Sultan toplanan divanda kalenin fethedilmesi emrini vermiştir. Bu emirle birlikte kadirga ve barçeden oluřan 200 pare büyük gemi, Karadeniz'den Tuna'ya doğru yola çıkmıř, gemilerin peřinden de büyük toplar Böğürdelen önüne gelmiştir. Divanda alınan bir diğerkarar ise beř yüz yeniçeri yiğidinin nehirinden geçerek karşı taarruza hazır olarak beklemesidir. Hazırlanan beř yüz yeniçeri göç emrinin gelmesi ile Kadıköyü'ne nüzul etmiştir. Ayrıca iki yüz genç Böğürdelen'e gelmiş, tüm düşman gemilerini yakarak gemilerimizin önünü açmıştır. Diğertaraftan da dört bin bölük halkı askeri Ferhad Pařa'nın yanına varmıştır. Sadrazam Piri Pařa ise yirmi bin süvari, elli topçu, bin yeniçeri ve bazı emirlerle Belgrad kalesini muhasara için yola revan olmuřtur. Toplanan birlikler savař meydanına çadırlarını kurmuřtur. Hazırlıklar devam ederken Diyarbakır emirü'l-ümerası Mehmed Pařa Van ve civarındaki bazı kızılbaşları yakalamıştır. Bu esirlerden İran řahı hakkında bilgi alınmıştır. Bu sırada Böğürdelen kalesinin fetih haberi gelmiştir.

Fethedilmek istenen bir diğerk yer olan Sirem Kalesi çok iyi korunan, önceki sultanların da fethetmek istediğı bir kaledir. "Düşmanın işini hakir gördüler bu yüzden çok sıkıntı çektiler." ibaresi bu durum için kullanılmıştır. Kuřatma için Tuna ve Sava nehirlerini geçip kaleye giren askerler kaleyi fethetmiş, bu fetih anı adeta bir düğüne benzetilmiştir. Bu zafer sonrasında Sultan, Peygamber Efendimizin "Mümin bir delikten iki kere ısırılmaz." hadisini söylemiş ve buna uygun davrandıkları müellif tarafından ifade edilmiştir. Sultan fetihden sonra řehri ihya ve imar etmiştir. Sultanın řehre iyiliğini duyan kral bu fırsattan istifade için řehri yağmalamaya gözünü dikmiştir. Kalenin fethedilmesinin ardından Ahmed Pařa Rumeli askerleri ve bin yeniçeri ile Sirem Kalesi'ne geçmiştir.

Fethin Etkilerinin Etrafta Duyulmaya Bařlanması

Kazanılan bu zafer sonrasında birçok gelişme yařanmıştır. Bosna vilayeti emiri ve o bölgenin zabiti Bali Bey Yahya Pařa beř bin süvari ile Rumeli askerlerine katılmıştır. Uradlu Bargu adanın yakınına soruřturma için adam yollamış, levazımcıların bir kısmını rehin almış, birçoğunu da řehit etmiştir. Sultan çıktığı bu seferde Üngurus'tan ikisini savařarak birini de eman yoluyla toplam üç kale fethetmiştir. Piri Pařa sultanın huzuruna varıp ona kafir topluluklarının makamı olan diğerk bir kaleden bahsetmiştir. Ayrıca Mesfure Kalesi, Zemin Kalesi gibi birçok kalenin Belgrad Kalesi'nin önündeki kaleler olarak birer engel teşkil etmeleri nedeniyle bu kalelerin de fethedilmeleri kararı alınmıştır. Mesfure Kalesi Tuna Nehri'ne yakın diğerk kale ise dayanıklı, süslü ve meřhur bir kaledir. Fetih hazırlıkları devam ederken Üngurus'tan gelen yardım önce Zemin Kalesi'ne ulaşmış, oradan da Belgrad

Kalesi'ne nakledilmiştir. O günlerde oralarda yaşayan azıkçıyanlar gelen yardımdan haberdar olmuş, muzaffer ordudan azık isteyen Müslümanlardan birçoğunu şehit etmiştir. Kaledeki bu sorunun çözülmesi için sultan emir vermiş, Semendire sancakbeyi Hüsrev Paşa ve cesur askerlerini kaleyi fethetmek üzere göndermiştir. Üç dört gün içinde toplanan kalede zafer haberi gelmiştir. Kale komutanı savaşı kaybettikten sonra emân istemiş ancak bu istek Müslümanlara ve İslam'a karşı takındığı kötü tavır yüzünden kabul görmemiştir. Kaleden kalan silahlara el konmuş, esirler hapsedilmiş kale komutanı ise öldürülmüştür. Her ne kadar orada bulunan vezirlerin çoğu emannâme verilmesinin, hem Belgrad ahalisinin üzerindeki korkunun giderilmesi hem de bu taifeyi etki altına alabilmek adına uygun görmüşlerse de bu teklif kabul edilmemiştir.

Sultanın saltanatının ilk yıllarında bu gibi hadiseler yaşanmıştır. Bu hadiselerden biri de Kızılbaş faaliyetinin yayılmaya başlaması olmuştur. Şah İsmail fetih haberini almış, bir kısım askerini bölgeye yollamıştır. O askerlerin karşında az bir ordu ile Muhammed Bey çıkmıştır. Bazılarının öldürüldüğü, bazılarının kaçtığı, bazılarının yaralandığı bu çarpışmada askerlerin komutanı da ele geçirilmiştir. Bu haberi duyan sultan şükrünü eda etmek için bolca ihsanda bulunmuştur.

Yine bugünlerde ikinci vezir Mustafa Paşa sultanın emriyle sekiz bin asker ile Sirem Adası'na geçmiştir. Adada bulunan bazı kaleleri şükür bilmez, asi, serkeş kafirlerin elinden almıştır. Beş gün boyunca ganimet için müsaade edilmiş ve ordu 12 şaban günü at, koyun gibi hayvanlar ve esirlerle dolu bir şekilde Sava'dan geçmek üzere yola koyulmuştur.

Takip eden gece ve gündüzlerde nehirden geçebilmek için köprü yapımına karar verildi. 13. perşembe günü köprünün yapımı tamamlandı. İlginç olan şudur ki yeniçerilerden biri huzura gelip bu köprünün on günde tamamlanabileceğini söylemiş ve geçilecek yerin mimarisi hakkında bilgi vermiştir. Gerçekten de onuncu gün köprü üzerinden geçmek muvaffak olmuştur. “Dünya bir duraktır, onda çok oyalanmayın, onu tamir etmeyin” hadisi mucibince bu olayın meydana geldiği ifade edilmiştir. O gün akşama kadar ordunun köprü üzerinden geçişi sürmüştür. Suyun genişliği ile köprünün uzunluğu eşitti. Askerler ve ahırın taşınmasından sonra kalan halk da yürüyerek köprüyü geçmiştir.

“Yarın tüm dünya nurla dolacak

Herkesin karşıya geçmesi tamamlandığında.”²²⁶

Sultanın buyruğu ile gemiler de yedi gün gece gündüz karşıya geçerek Sirem yakınlarına varmıştır. Ordunun cephanesinin de geçişi tafsilatlı bir şekilde anlatılmıştır.

Sultanın Bu Nehirden Geçmesi

20 Cemaziye'l-ahirde sultan da bu nehirden geçerek adaya varmıştır. Sultan o kutlu ayağını Sirem adasına atmış ve binlerce uğurlu yıldız görünmeye başlamıştır. Sultanın bu girişiyle kale komutanları hemen kalelerin anahtarını sultana teslim etmiş ve emannâme istemiş, cizye vermeyi kabul etmiştir. Sultan da onların bu eman istediğini kabul etmiş ve kaleye İslam bayrağı asılmıştır. Böğürdelen kalesinin karşısındaki bu yerde üç gün durulması emredilmiştir. Bu sırada Mora sancakbeyi henüz fethi gerçekleşmemiş olan diğer adalara gönderilmiştir. Macar kralı da ordusundan bir kısım askerini adanın etrafında bulunan gazilere pusu kurması için Sirem'in yakınındaki Tuna nehrine göndermiştir. Bali Bey Yahya Paşa durumu anlamış ve Bosna sancağındaki askerleri müdafaa için Tuna'ya göndermiştir.

Belgrad Kalesi'ne Yönelme

Nehirden karşıya geçerek bölgeye varan sultan ve diğer askerler, Belgrad kalesinin karşısındaki üç menzile varmıştır. Ardından Belgrad kalesinin tam karşına mevzilenmiş olan orduya sultan fetih emri vermiştir. Bu sırada Piri Reis askerleri ile Sava nehrini, Mustafa Paşa ise kapu halkı askerleri ile Tuna nehrini kuşatmıştı.

Hisardaki Küffar ile Savaşın Başlaması Bahsi

Tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra 28 Şaban sabahında sultan kafir toplarının ulaşabildiği kadar yakın bir yerde durmuş ve savaş emrini vermiştir. İlk saldırıda beş yüz asker şehit olmuştur. Fakat ordu geri adım atmamış, büyük bir gayretle savaşmıştır. Savaşın oldukça çetin geçtiği bir sırada iki cesur asker birbirinden habersiz bir şekilde savaşa katılmış ve adeta savaşın seyrini değiştirmiştir.

Hisarın Deliğinde (dehliz) Ateşin Etkisi

Sultan kaleye girdiğinde kalede bulunan bir dehlizin tamamlanmasını emretmiş ve burada bulunan kapının açılmasını sağlamıştır. Kapının açılması için yakılan ateş bir ağaca

²²⁶ Metin, be. 445.

denk gelmiş, kafirlerin saklandıkları burcun altındaki dehliz havaya uçmuştur. Burcun yıkılışının anlatımında “havaya öyle bir uçtu ki gökyüzü burcu derdin’ ifadesi kullanılmıştır. Bu patlamada bazı askerler de şehit olmuş, başka bir grup asker ise yağmacıların peşinden gitmiştir. Buraya ilk ayak basan kişi ise Mustafa Paşa olmuştur Kaçan kafirler içeride bulunan bir mürtedle iş birliği yapmıştır.

Erk Kalesi’nin Kuşatılması ve Kafirlerin Oradan Tahliyesi

Fethedilen bir diğer kale de Erk Kalesi olmuştur. Kale halkına yanlarına silah almamaları şartıyla emân sağlanmış, sultanın huzuruna çıkmalarına izin verilmiştir. Kalenin ele geçirilmesiyle beraber küfür sesi ezan sesine dönüşmüştür. Ertesi sabah Piri Paşa defterdar ile birlikte kalede bulunan alet-edevatı kaydetmiştir. Kalede iki grup bulunmaktadır. Bunlardan bir grubu Macarlar diğer grubu ise kale halkı oluşturmaktadır. Macarlar kalenin bekçiliğini yapmakta ve kendi milletlerine katılmayı istemektedir. Sultan Macarları üç yıl öşür vergisinden muaf tutmuştur. Kalenin fethedilmesi için başlatılan muhasara tam bir ay sürmüştür. Bazı kaynaklarda bu fetih birçok beyitle anlatılmıştır.

Bu Fethin Vukuundan Sonraki Olaylar

Kalenin fethi gerçekleşikten sonra bölükbaşı-tımarlı sipahi askerleri kalenin karşısındaki ağacı kesmiştir. Padişah av izlemek istemiş ve bunun için yola çıkmıştır. Yaklaşık bir hafta av için geldiği bu yerde kalmıştır. Padişah burada kaldığı zamanda bazen divanlar tertip etmiş, bazen de Macarlarla görüşmeler yapmıştır. Padişah kış mevsiminin gelmesi ve bu bölgede kışın çok sert geçmesi sebebiyle oradan ayrılmıştır. Sonrasında ise Belgrad'a doğru yürümüş, orada da birtakım işler yapmıştır. Burada da bir divan tertip etmiştir. Alınan kararla hizmette bulunan bazı beyler sekiz sancağın emiri olmuştur. Ayrıca seferde yardımcı olan Araplar, Semendire kalesine bazı savaş aletlerini getirmiştir. Yine buraya gönderilmiş olan Niğbolu emirü’l-umerası kafir elçisi ile görüşmüştür. Buradan da göç emri gelmiştir.

Bu sırada henüz 8 yaşında olan şehzâdenin vefat haberi gelmiş, bu elim haberi duyan herkes taziye kıyafetini giymiştir. Sultan iki gün boyunca güzel bir sabırla beklemiş ve cömertliği ile etrafına hilatler giydirmiştir. Ordu daha sonra göç emriyle Filibe'ye 12 menzil

uzaklığında bir bölgede üç gün konaklamıştır. Yollarda bîtap düşen ordu Akdeniz'de bulunan Selveri kasabasında biraz istirahat etmiştir.

Diğer Merhum Şehzâdenin Olayı

Sultan 8 yaşındaki şehzâdesinin vefatının ardından 6 yaşındaki Şehzâde Mahmud'un da vefat haberini almıştır. Yıldız bilimciler sultana merhum şehzâde ile ilgili yorumlar yapmıştır.

Vefat haberinin ardından tüm devlet erkanı taziye elbiselerini giymiş ve sultanı teskin etmiştir. Vefat eden şehzâde Sultan Selim'in yanına defnedilmiştir. Aynı zamanda kardeşi şehzâde Murat da buraya defnedilmiştir. Şehzâdelerin kabirlerinde devamlı (sabah-akşam) Kur'an tilavet edilmesi emredilmiştir. Devlet erkanı üç gün matem tutmuştur.

Bir Elçinin Gelmesi ve Onun Getirdiği Haberler

Bu elem dolu günler geçtikten sonra gerçekleştirilen fethi tebrik etmek amacıyla Rus ve Kara Boğdan'dan elçiler gelmiştir. Bu elçiler yanlarında at, köle, samur ve kıymetli mücevherler getirmiştir. Bu sırada İskender adlı biri kendi adına hutbe okutmuş ve sikke bastırmıştır. Ancak herhangi bir etkisi olmasına fırsat verilmeden sultanın devreye girmesiyle bu girişim etkisiz hale getirilmiştir. Sultan bu sırada Kabe'yi tamir ettirmek de istemiştir. Sultan Şehsuvar Bey'i bir süreliğine koruması altına almış, bu durum neticesinde Maraş ve Elbistan valileri de Şehsuvar Bey'e tabi olmuştur. Bu kısımda ayrıca Sultan Selim'in İran'a yaptığı seferler de zikredilmiştir. O zaman ordunun komutanı olan Sinan Paşa bu seferde zorunlu olarak bulunan ve sonrasında ihanet eden Alaüddüvle'nin hain olduğunu fark etmiştir. Alaüddevle Sinan Paşa tarafından öldürülmüş, başı kesilerek Mısır'a gönderilmiştir. Şehsuvaroğlu Ali Bey de babasının olayından sonra Sultan Selim'in himayesine girmek istemiştir. Sultanın himayesine girmeden önce İran sultanlarının yanında kalmıştır. Sonrasında iltica etmiş ve Tabrîz seferinde yardımcı olmuştur. Ferhad Paşa Ali Bey'in yanlış tutumlarından dolayı rahatsızlık duymuştur.

Bu sırada sultan da Rodos gazasını düşünmektedir. Bu sebeple Ferhad Paşa'yı Anadolu ve İran topraklarının muhafazası için göndermiştir. Paşa Sivas'a geldiğinde bir araya gelen beylerbeyi ve vezirlerin yanında Ali Bey de bulunmaktaydı. Sancak sistemi

uygulanarak eyaletler sancaklara bölünmüştür.

Rodos Kalesi Gazası ve Kafirlerin Yok Edilmesi

Sultanın asıl niyeti kış biter bitmez saltanat için en büyük tehdit olarak görülen Macar kralının üzerine gitmekti. Bunun yanı sıra sultan Belgrad seferindeyken Rodos'ta yaşayan kafirler de huzursuzluk çıkartmış, Mısır'dan dârü's-saadeye ve diğer şehirlerden ticaret ve hac için gelip gidenlere saldırmaya başlamışlardı. Bu gelişmelerden sonra sultan Mustafa Bey'den donanmadan 150 pare geminin hazırlanmasını istemiştir. Hazırlanan bu gemiler demir taş ve toprakla doldurulmuştur. Sultan Rumeli, Anadolu, Rum, Karaman ve Elbistan'a da ferman göndermiştir. Bu ferman doğrultusunda bu diyarlardan bin kürekçi dârü's-saltanata getirilmiş ve kaptana teslim edilmiştir. Ayrıca üç vezire de bu seferde hangi bölgede olacaklarına dair bilgi verilmiştir. Küffarın bu hareketi haber almasının ardından Kostantin elçisi saraya gelmiştir. Elçi onların ticaret gemilerine zarar vermeyeceklerini buna mukabil sultanın da onların gemilerine zarar vermemesini istemiştir. Fakat sultan bu elçiye güvenmemiş, onu hapse atarak, sefere devam etmiştir.

Sultanın Rodos Kalesine Seferi ve Kalenin Fethi

Elbette önceki sultanlar da bu kaleyi fethetmeyi istemiş fakat muvaffak olamamışlardı. Nasıl ki her kilidin bir anahtarı varsa bu kalenin de anahtarı, bir fatihi vardır. Kale görülmemiş güzellikte, ziynetleri olan bir yer olarak zikredilmiştir. Akdeniz'de Menteş memleketi ile Sakız adası karşısında (سقر) bulunan kalenin bu bölgelere uzaklığı bir millik mesafedir. Bu adanın havası gönlü okşamakta ve ruha iyi gelmektedir. Burada otuz kırk ya da daha fazla köy bulunmaktadır. Ayrıca cennet misali çeşitli çiçekler de adada bulunmaktadır. Her bahçede meyve veren ağaçların bulunduğu bu ada nereden bakılırsa cennet gibi bir yer olarak tasvir edilmiştir. Belgrad kalesi de bir yönüyle bu adada bulunmakta ve üçte ikisi denizle çevrili, diğer kısmı ise irem misali bahçelerden oluşmaktaydı. Mimarisinin üzerinden bin yıl geçmesine rağmen hala sağlam olması sebebiyle her hükümdarın istihkam merkezi olmuştur. Fakat her taraftan birçok sur ve burçlarla çevrilmiş olması nedeniyle de fethedilmesi neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bu sebeple sultan ilk iş olarak derinliği 16 ziraden az olmayan ve genişliği 80 ila 70 sahra olacak şekilde kalenin etrafına duvarlar yaptırmış, yerin uygun olmadığı durumlarda ise taş ve toprakla hendeğin doldurulmasını emretmiştir. Bu kısımda surun isminin Hisar-ı Beççe olarak da adlandırıldığı belirtilmiştir. Sonrasında ise kale

ve kalenin etrafındaki hendeklerin stratejik önemini anlatan bölümlere yer verilmiştir. Kale burçlarının her biri dağ gibi sağlam olmakla birlikte her bir burcun altında Beççe kalesine yakın dar ve ince dehlizler bulunmaktadır. Kalede bulunan dehlizlerin birinde her iki yanında demirden yapılmış parmaklık bulunmakta, oradan ise Beççe kalesine çıkılmaktaydı. Diğer dehliz ise düşmanın kapıları alsa bile içeriye giremeyeceği tarzda diğerinden daha iyi ve sağlam yapılmıştır. Tüm bunlar daha önce görülmemiş özellikler olarak belirtilmektedir. Olası düşman işgaline karşı top ve tüfeğin yetmediği yerlerde düşmanların üzerine kaynar su dökmek için kalede kazanlar hazır bulundurulmaktaydı. Ayrıca eski ve yeni demirden yapılmış tüm top ve barut çuvaları da mevcuttu. Bu kısımda kalenin demirden yapıldığına ve yüksekliğine dair fiziksel özelliklerinden bahsedilmiştir. Ele geçirilmesi fiziksel olarak bu kadar zor olan kalenin yanında bu duruma ek küffarın da yedi yüz kişilik ordusu bulunmaktaydı.

Bu orduda bulunan her bir asker bin ile dört bin Frenk para karşılığında savaş zamanında istihdam edilmişti. Ayrıca şehrin insanlarının sayısı yedi bine ulaşmakta ve hepsi silah kullanımında mahir olarak bilinmekteydi. Zamanında İslam gemilerine ve özellikle hacılara saldırmış ve altı-yedi bin Müslümanı esir etmişlerdi. Bu esirlerin pek çoğu kalelerin onarımında, hendek yapımında kullanılmıştı. Şehirde yaşayan Filar taifesinden olan ya da olmayan bazı büyükler, bir karar alırken manşetlerine biri siyah biri beyaz olmak üzere iki kağıt parçası koymakta ve ona göre hareket etmekteydi.

Bazı Büyük Sultanların O Hisarı Almaya Kastetmeleri

Daha önce de zikredildiği üzere bu zorlu bir o kadar da görkemli kaleyi pek çok hükümdar ele geçirmek istemiştir. Bazı tarih kitaplarında adı geçen Melikü't-Tahir kaleyi fethetmek için hazırlıklar yapmıştır.

Fatih Sultan Mehmed de Rodos kuşatması için Mesih Paşa'yı bölgeye göndermiştir. Ancak muvaffak olunamamıştır. Pek çok hükümdarın ele geçirmek için çabaladığı bu kaleyi fethetmek bu sultana nasip olmuştur.

Sayısız Yıldızlar Kadar Çok Olan Askerlerin Hareket Etmesi

Bu kısımda kaleyi fetheden sultana atfedilen birçok sıfattan bahsedilmiş, sultan ve ordusu övülmüştür.

Sultanın Macar, Alman Üzerine Seferi

Sava suyunu İslam diyarına geçirmiştir. Bahsi geçen ayın üçünde, cuma günü sultanın bayrağı dalgalandı. Kale bekçileri coşkuyla kalenin kapılarını açarak adaya girdiler. Kalenin anahtarını Asıf sıfatlı kişiye teslim ederek emannâme istediler. Boşku ve Tahyanuş isminde çok garip iki bekçi haraç ve hediyeler getirdi. Cihanpenâh hazretlerinin dergahına girmek için ricada bulundular ve emannâme verdiler. Bu şekilde adanın kalelerinden birkaç kale ele geçirildi. Usîk (اوسیک), Elpavûd (الپاود), Pûrâç (پوراج) ve Vekûd (وقود) kaleleri ele geçirilen kaleler arasındaydı. Buralardan hazineye cizyeler girdi. Askerlerden korkanlar isyanı bırakarak itaat ederek kalelerin anahtarlarını teslim ettiler. Direnip teslim olmayanlar yok edildi. Böylece o adada birkaç vilayet ve memleket ele geçirildi. Burada her yıl üç defa yüz bin akçe beytü'l-mâla verilmesi kararlaştırıldı. Tuna suyuna çok görkemli bir köprü yapıldı. Asker ve çavuşlara burada bulunan halka zarar verilmemesi hususunda çağrıda bulunuldu ve hiçbir ziyan verilmedi. Tuna nehrinin sahilinde bayram (Ramazan) yapıldı. Yanuş kralın elçileri asaf misalli vezirlerin nerede kalmak istediklerini sormak üzere huzura geldiler ve onlara zamanı geldiğinde haber verileceği şeklinde cevap verildi. Drava nehrini geçtiklerinde öğlendi ve 933 yılında 40 binden fazla öldürülen düşman cesetleri üst üste yığılmıştı. Yanuş kralın konağı padişahın çadırından beş fersah uzaktaydı.

Bu kısımdan sonra kurulan askeri kamp ayrıntılı olarak tavsif edilerek bu kampın sadece bu sefere ait olmadığı da hatırlatılmıştır. Bundan sonra ordu düzeni söz konusu edilmiştir. Bî-pâyân asker saflarını Hz. Süleymân'ın divanına benzeterek solaklar ve yayalardan oluşan askerleri başlarda beyaz taşlar, bellerde altın ve gümüş kılıçlarla tavsif etmiştir. Tavsif ettiği bu askerlerden altı bin askeri ayrıca övmüş ve savaştaki maharetlerinden bahsetmiştir. Bu askerlerin dışında altı bin tüfekçi dediği birliklerden bahsetmiş ve bu iki safın arkasında bulunan on binden fazla meydan süvarisi (فارسان) ve sarayın koruyucuları (حارسان) bûg halkı (بوك خلقى) dediği birliklerin dağın etrafında sıralandığını anlatmıştır. Bunlara iki koldan bağlanan Rumeli emirlerinin birincil askerlerinin yedi-sekiz binden fazla olduklarını ve bayrak açtıklarını söyledikten sonra ordu düzeni hakkında benzetmelerle övgüde bulunmuştur. Ordu düzenini anlatırken Hz. İdris (a.s)'in iğnesi düşse mızrağın ucuna düşerdi demesi bu övgülere bir örnektir.

Yanuş kralın bu orduyu gördüğünde şaşkınlık içinde kalması ve sultanın sarayına gelerek sultanla görüşmesine yer verilmiştir. Yanuş kral bu görüşmede başından külahını çıkarmış ve edepten sultanın eteğini öpmüş ve geri dönerek edeple ellerini üst üste koymuş ve

kendisine sultanın altın ve gümüş kürsülerinden birine oturması işaret edilmiştir. Kral edepten vezirlerin oturmasını beklemiş ve onlardan sonra oturmuştur.

Müellif, Yanuş kralı uzun uzun anlattıktan sonra onu kendisinin hasmı olan iki yüzlü, hilekâr dilbaz olan Frenduş kralla karşılaştırarak Frenduş kralın Üngurus emirlerinin çoğunun onunla yaren olduğunu ve Frenduş kralın kendisi hakkında yalan söylemesinden ve saraylılara ulaştırmasından korktuğunu yazmıştır. Bu bölüm müellifin birinci tekil şahıs zamiri kullanarak kendisinden bahsettiği ender kısımlardandır.

Frenduş kral kardeşi İspanya kralından yardım isteyerek büyük bir askeri hazırlık içine girmiştir. Frenduş'un yaptığı bu hazırlığı duyan padişah Rumeli emirlerinin emirine cihat emri vererek bu hazırlığa karşı görevlendirir. Frenduş'un baygın olarak ele geçirdiği ve hapsedtiği “despot oğlu” olarak isimlendirilen bir Hırvat mirinin kurtarıldığı bilgisi de verilmiştir.

Ordu “Kûkr Çelenk” kalesi (قلعه کوکر چلنک) denilen bir yere varır, azık ve askeri mühimmat taşıyan on beş gemiden bahseder ve bu gemilerin her birinde on adet ateşli top olduğu bilgisini verir. 937 Muharrem'in Pazar (yevmü'l-ahad) gününde ordu Tuna nehrinin etrafında bulunan dağı ve civarını sararak bombardımana başlamıştır. Burada bulunan hisarın hakimi yenildiğini kabul ederek emannâme istemiştir. Padişah bölgede bulunan hisarlarda bulunanların kalbini kazanmak için söz konusu hisarı o hisarın sahibine verir.

Almanlarla anlaşılan Üngurus “küffarı”ndan da bahsederek bir mektubu bir okun ucuna geçirerek fırlattırdığını ve bunu bulan kişinin mektubu kapalı olarak vezire getirdiğini anlatmıştır. Mektupta Üngurusluların teslim olmak istedikleri ve padişahın bu mektubu kaale almadığı ve bir sonraki gün saldırıya devam emri verildiğini anlatmıştır.

Ve nihayet ayrıntılarıyla anlatılan savaş “üç buçuk günde suhuletle” zaferle sonuçlanmıştır. Bundan sonra da Frenduş'un kaleyi teslim etmek için bir gün istediği bilgisi verilmiştir. Paşalar Frenduş'un bu isteğine olumlu cevap verirler ama yirmi askerin hemen o gece kaleye girmesini şart koşarlar.

Kalenin ele geçirilmesini zikreden müellif o gece yaşananları şöyle anlatır: Şehrin hakimi olan Neterşbân (نترشبان) muhalefetin fayda vermediğini görüp bazı önde gelenlerle huzura gelip emân istemişlerdir. Onlara emân verilmiş ve kaleden çıkmalarına izin verilmiştir. Yolda bazı Müslümanlar bunlara saldırmış ve onlar da karşılık vermiştir. Çıkan olaylar sonucu iki kişi şehit edilmiştir. Bunu görenler karşılık vererek onlardan birkaç kişiyi

öldürmüştür. Çavuşlar olaya müdahale ederek padişahın bu kişilere emân verdiğini ve kendilerini onları korumak üzere görevlendirdiğini söylemişlerdir. İki Müslümanı öldürenlerin yargılanacağını söyleyerek olayı yatıştırmaya çalışmışlardır. Bu olaylar esnasında bir atlı gelerek padişahın anlaşılmaya uymayan bu topluluktan emânını kaldırdığını ulaştırır. Bu olaya karışanlarda silah olduğu ve padişahın emânının tek şartının silah taşımamak olduğu gerekçesiyle bu olaya karışanlar öldürülür.

Ordunun ilerleyişi şu beyitle tavsif edilmiştir:

“Nallar altında leal yüzler sarardı

Kanlarla demir nallar leal oldu.”²²⁷

Şehr-i şehir ve kalelerin ele geçirilmesinden sonra bölge taranmış ve divan kurulmuştur.

Bu seferde kendilerine lazım olan şeyleri, cephanenin bazı esbabını seksen gemiye yüklenip Çavuşbaşı Muhammed'i onun başına geçirmiştir. Ve azık yüklü diğer gemilerle birlikte Kostantiniyye'ye göndermişlerdir. Diğer taraftan kaleyi ele geçirmede kullanılan diğer aletleri saltanat arabalarına yükleyerek karadan göndermişlerdir. Elli tane büyük gemiye de tophanenin malzemesini ve seferden elde edilen malzemeleri yükleyip, Tuna suyu yoluyla Kostantiniyye'ye ulaştırmışlardır.

Yüz tane gemi Tuna nehrinden gönderilmiştir. Yanuş Kral bunların korunmasında ve gerçekleşmesinde “hizmet ve bendelikte” bir dakika bile insiraf etmemiştir.

Şehir ele geçirildikten sonra sultanın emriyle aynı gün topçular “Ejdhaves” toplarını o hisarın etrafına yerleştirdiler. bundan sonra o diyarın koruyucuları padişahın anahtarları teslim edenlere dair merhamet ve affını duyduklarından ve karşı koymanın anlamsız olduğundan anahtarları alarak padişahın “hâk-bûsî” için o civara geldiler. Ve kaleleri o “nevâb-ı Kâmyâb”a teslim ettiler. Bunun neticesinde “kitâb-ı odâred-i intisab, emannâme ile birlikte yazılarak onlara verildi. O bölgenin komutanlık “كوتوالی” makamı da yine bu kişilere verilmiştir.

Türkçede Eski Hisar denilen İstirgâd (استرغاد) Kalesi'nin teslim alınması da yine anlatılan konular arasında saymak mümkündür.

²²⁷ Metin, be 427.

Padişah, Frenduş kralın hala şehirde bulunması ve karşı koymak için bir girişimde bulunması ihtimaline karşı şehirde her yerde aranması emrini vermiştir. Bu aramalar esnasında çıkan çatışmalardan ele geçirilen kişilerden Frenduş'un bazı Alman emirleriyle Lence'de olduğu, durumunun da son derece perişan olduğu ve İspanya kralı kardeşinden yardım bekleyişi içinde olduğu bilgisi elde edilmiştir.

Savaşta esir alınan kişilerin geri verilmesi karşılığında ödenen ücretler de söz konusu edilmiştir. Buna göre yüz akçe ile elli akçe arasında hatta daha uyguna da satılan esirler olmuştur. Bu fiyatların nedeni ise esirlerin çok olması olarak açıklanmıştır.

Frenduş'un aranması ve takip süreci uzunca ele alınan konulardandır. Bu araştırmalar esansında Frenduş'un Almanya'ya kaçtığı haberi alınır. Bölgeden ve askerden sorumlu olan Muhammed Bey Mihaloğlu ve Muhammed Bey Yahya Paşa gibi serhad emirleri küffardan birkaç kişiyi alarak vezirlere göndermişlerdir. Soruşturmada İspanya kralının kardeşi Frenduş'a yardım etmekten kaçındığı bilgisi alınmış ve kralın kendisinin halihazırda Fransa kralıyla cidalde olduğu ve eğer kardeşi Frenduş'a yardım ederse kendi mülkünün tehlikeye gireceği gerekçesiyle bu duruma müdahil olmayacağı anlaşılmıştır. İspanya kralı kardeşi Frenduş'a “gücü yetiyorsa kendisi kendi başının çaresine baksın ve yaşama sermayesinin umudunu benim yardımına bağlamasın” demiştir.

Eser ordunun dönüş yolu ve menzilleri hakkında da bilgiler vermiş ve otuzuncu menzilden sonraki menzillerden bir tanesinde Muhammed Bey Mihaloğlu'nun akıncı başı yapıldığını yazmıştır. Bu görev verilirken yolda herhangi birinin hakkına girilmeden görevini ifa etmesi istenmiştir. Yine Muhammed Bey Mihaloğlu'nun emrine altı bin akıncının verildiği de eklenmiştir. Ayrıca elde edilen ganimetlerin askerlerin ihtiyaçlarının giderilmesinde kullanılması da istenmiştir.

Kral Yanuş'un üstüne düşen görevleri yerine getirdiği için o bölgenin yönetiminin kendisine verildiği de yine eserin verdiği bilgiler arasındadır. Kral Yanuş'a bırakılan memleketin cizyesi hakkında da şöyle bilgi verilmiştir. Yüz bin flori-yi firengî, çok fazla kumaş ve muminiyye ve o vilayetin tuhfe berakatının her yıl “bî-tehâvun ve ihtimâl” ödenmesi istenmiştir. Ayrıca serhaddin görüş ve sözünden çıkmaması, Müslüman kadı ve hakim tayin etmesi de istenmiştir. “El-hasıl sultanlığın âsitanına olan bu bendeliğiyle imâret ve bânî mertebesinden memleket bânîsi mertebesine yükseldi” denilerek Yanuş kralın durumu özetlenmiştir.

Aynı şekilde bölge kalelerinin hakim ve emirleri de itaat ederek cizye ve haraç vermeyi kabul etmişlerdir. Her birine belli bir meblağ verilmesi kararlaştırılmış ve kendi bölgelerinin özel mahsulleri de eklenmiştir. Gelip emân isteyen diğer kale hakimlerine de emânnâme verilmiş, karşı çıkanların malları yakılmış ve mekanları yerle bir edilmiştir.

Rebû'l-evvelin ikisinde encümen mevâkib-i sultan kesin bir zaferden sonra Petrovaradin Köprüsü üzerinde arşın ucundaki yıldızlar gibi parlayarak dârü's-saltanata doğru ilerlemiştir. O diyardan göç edilen sonraki günde bu seferde Rumeli'nin emirlerinin emirinin hizmetinde olan sadrazamı, Rumeli'nin emirlerini görev yerlerine göndermesi, hükümetini kurması, divan defterini oluşturarak bazı askerleri tımar ederek ve adada saltanat kanunlarını uygulamak üzere orada bıraktıkları anlatılmıştır. 936 Rebû'l-âhîr tarihinde dârü's-saltanata giriş yapılmış; ulema, kadı, eşraf, havas ve avamdan pek çok esnaf hatta üç menzil, iki menzil öncesine karşılamaya gelmişlerdir. و الحمد لله على توارد النعم و صلى على رسوله المبعوث الى كافة الامم. Dua cümlesiyle nesrini sonlandırarak beş beyitlik manzum kısımla eserini tamamlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN TENKİTLİ METNİ

Eserin Nüshaları

Şâh Kâsım-ı Tabrîzî'ye ait olduğunu düşündüğümüz eserin tespit edebildiğimiz dört nüshası bulunmaktadır. Bu bölümde nüshalar hakkında tafsilatlı bilgi verilmeye çalışılacaktır.

A Nüshası

Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr.3392 demirbaş numarası ile kayıtlı nüsha 191 varaktan oluşmaktadır. Manzum ve mensur karışık bir şekilde yazılmıştır. Hemen hemen anlatılan her olaydan sonra konuyla ilgili şiir yazılarak anlatım bu şekilde güçlendirilmiştir. Sütun içerisinde kayıtlı metinde her bir varak on beş satır olup, 1b sayfasında serlevha içerisinde

كنز الجواهر السنية في فتوحات السلیمانیه²²⁸

Yazılıdır.

Tamamı ciltli olan bu nüshada üç renkli mürekkep kullanılmıştır. Herhangi bir müellif ya da müstensih kaydı izine ise rastlanılmadığı gibi telif veya istinsah tarihi de bulunmamaktadır.

Nüshanın zahriye sayfasında Sultan I. Mahmud'un mührü bulunmaktadır.²²⁹

Nüsha,

قال الله سبحانه و تعالى في القرآن العظيم انى القى الى كتاب كريم انه من سليمان و انه بسم الله الرحمن الرحيم.

²²⁸ Metin, vr. 1b.

²²⁹ Günay Kut, Nimet Bayraktar, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, ed. Ahmet Çınar, Tenzile Derin Şahal, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021, s. 61.

ifadeleri ile başlamakta,

تا جهان باشد به تخت و تاج بادا سرفراز

کز لوای رای او دین رفعتی دیگر گرفت

Bu beyitler ile de hitama ermektedir.

H Nüshası

Süleymâniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa nr.746 demirbaş numarası ile kayıtlı talik hatla yazılmış *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fî Futūḥāti's-Suleymāniyye* adlı tezde ayrı bir metin gibi değerlendirilen nüshadır.²³⁰ 154 varaktan meydana gelmiş nüshanın tamamı ciltli olup her varakta on yedi satır bulunmaktadır. Nüshanın zahriye sayfasında bol miktarda şiir bulunmaktadır. Özellikle başlıklarda kırmızı mürekkebin de kullanıldığı nüshada bol miktarda manzum anlatı bulunur. Ayasofya Koleksiyonu'nda yer alan nüsha ile bir kısmı hariç neredeyse tamamı örtüşmektedir.

قال الله سبحانه و تعالى فى القرآن العظيم انى القى الى كتب كريم انه من سليمان و انه بسم الله الرحمن الرحيم.

Cümlesi ile başlayıp:

در حوالی قریه ظلہ کہ.....

İfadeleri ile tamamlanmıştır. Ayrıca son varakta bir satın alma kaydı da bulunmaktadır.

²³⁰ Gül Fidan, “Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fî Futūḥāt-i Süleymaniyye (İnceleme-Metin-Çeviri)”, s. 107.

B Nüshası

Süleymâniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu'nda yer alan yukarıda bahsettiğimiz nr.746'ya kayıtlı nüshanın vr.65b'den itibaren farklı bir hatla yazılmış ve konu bütünlüğünün tam da bu hat değişiminde koptuğu ayrı bir nüsha olarak ele aldığımız bir kısım mevcuttur. Hekimoğlu Ali Paşa'ya kayıtlı olduğu halde mezkur varaktan itibaren yazının değişmesi yanında bizzat kütüphanede yaptığımız araştırmalarda kağıdın da değiştiği tespit edilmiştir. Bu yüzden bu kısma B rumuzunun verilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca H ve B nüshaları derkenarları olan nüshalardır. Tahminimizce B nüshasının müellifi eserdeki tüm derkenarlar notlarını yazan kişidir. Çünkü H ve B derkenar notları B nüshasındaki yazı ile benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik bizi, B nüshasının müellifin ya da müstensihin eseri baştan okuyarak ilgili yerleri düzeltmiş olduğu sonucuna götürmüştür. Nitekim H ve B nüshalarında bulunan derkenar notları Ayasofya nüshasındaki metinle büyük oranda örtüşmektedir. Tenkitli kısımda görüleceği üzere genellikle nüsha farklarında derkenar notları A nüshası ile uyum içindedir.

S Nüshası

Hacı Selimağa Kütüphanesi nr.769'a kayıtlı nüsha 82 varaktan oluşmaktadır. Talik hatla yazılı nüshanın tamamı ciltlidir. Manzum ve mensur karışık bir şekilde yazılmış eser Kanunî'nin Üngurus seferini anlatmaktadır.

İfadeleri ile başlar.

به اسم سبحانه داستان نصرت مبانى سفر ظفر اثر

Nüshanın son varağında ise Ayasofya nüshasının sonunda yer alan beyitler bir iki kelime farkı ile aynen yer almaktadır.

تا جهان بادا به کام شاه بادا سر فراز

کز لوى راي او دين رفعتى از سر گرفت²³¹

Ayrıca Hacı Selimağa'ya kayıtlı nüshanın 61a varağında yer alan müellif şiirlerinden birinde geçen Zahîr ismi Ayşe Gül Fidan tarafından mevcut nüshanın müellifi olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

ز رُمح تست جهان زنده زان بگفت ظهير²³²

زالال خضر ز دندان مار بگشاید²³³

Dünya senin mızrağınla hayat bulur; sanki Zahîr (Fâryâbî)

Senin mızrağın hakkında “yılanın dışının dibinden ab-ı hayat akar” demiştir.

Açıkça bir alıntı olduğu malum bu beyitte ve nüshanın genelinde herhangi bir müellif ya da müstensih ismine rastlanılmamıştır.

²³¹ Metin, be 941.

²³² Kenzu'l-Cevahiri's-Seniye fi Fütuhât-i Süleymaniyye isimli doktora tezinde bu beytin başı hem yanlış okunmuş hem de yanlış anlaşılmıştır. Nitekim zikredilen tezde Zahir ismi bir mahlas gibi değerlendirilmiştir. Oysaki beyitte geçen “Zahir'in dediği gibi” ifadesinden hareketle bakılan ikinci mısranın ünlü şair Zahîr-i Fâryâbî'ye ait olduğu görülecektir. Gül Fidan, “Kenzu'l-Cevahiri's-Seniyye fi Fütuhât-i Süleymaniyye (İnceleme-Metin-Çeviri)”, s. 103.

²³³ Hekîm Zahîrüddin Fâryâbî, *Dîvân-ı Hekîm Zahîrüddin Fâryâbî*, t.y., s. 102.

Bahsedilen bu dört nüshanın birbirleri ile olan bağı gayet açık ve her birinin bir diğerini tamamlar mahiyette olduğu aşikardır. Bu dört nüshaya ek olarak çalışma kapsamında Konya Kütüphanesi Yusuf Ağa Koleksiyonu nr.536 demirbaş numarası ile kayıtlı Süleymânnâme türünde yazılmış bir başka nüsha daha tespit edilmiştir. Türkçe kaleme alınmış bu eserin zahriye sayfasında Şah Tabrîzî bin Kasım Çelebi ismi kayıtlıdır. Nüsha tetkik edilmeye başlanıldığında çalışmanın konusu olan Süleymânnâme metni ile benzerlik gösterdiği, gerek yazı şekli ve manzum mensur karışık halde oluşu, gerek ilgili şiirlerden önce beyit, nazım, şiir gibi başlıklar atılması nüshanın diğer nüshalarla olan bağının incelenmesi gerekliliği sonucunu doğurmuştur.²³⁴ Yapılan incelemelerde Yusuf Ağa'ya kayıtlı nüshada geçen bazı şiirler ile tenkit çalışması yapılan nüshalarda geçen müellif şiirlerinde benzerlik vardır. İlginç olan husus ise tüm şiir ve beyitlere “şiir, beyit, nazım” başlığı atılmasına rağmen tenkitli çalışması yürütülen nüshalarda ortak bulunan bu müellif şiirleri Yusuf Ağa'ya kayıtlı Süleymânnâme nüshasında herhangi bir başlık atılmaksızın metin içinde yazılmış olmasıdır. Zihinlerdeki ilk çağrışım Yusuf Ağa'ya kayıtlı nüshanın Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa'ya kayıtlı nüshayı “farklı bir eser” olarak kabul etmeyişidir.

Her iki metinde de geçen beyitlerden biri:

از قسمت بنده گی و شاهی

دولت تو دهی بهر که خواهی²³⁵

Yukarıda zikredildiği gibi Yusuf Ağa nüshasında Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonlarında yer alan bazı müellif şiirleri aynen geçmekte ve alıntılardan önce yazılan “nazım, beyit ve şiir” gibi ifadelerin hiçbirinin kullanımına lüzum duyulmamaktadır. Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa'da yer alan müellif şiirlerinden biri Yusuf Ağa'da olduğu gibi tekrarlanmaktadır.

دو گیسویش دو مشکین لام لولاک

دهانش سر میم ما عرفناک

تنش جانست و جانش جان جانست

شب اسرا ازین سر یک نشانست²³⁶

²³⁴ Bkz.: Ek VI.

²³⁵ fl. 2a; **Süleymannâme**, t.y., fl. 1b, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi (Yusuf Ağa Koleksiyonu) 536.

Bu ve bunun gibi örneklerin eser içindeki varlığı Yusuf Ağa'ya kayıtlı Süleymânnâme metninin, müellifin oğlu ya da yakın bir akrabası tarafından daha geç bir dönemde yazıldığına olan inancı artırmaktadır. Yusuf Ağa'ya kayıtlı 155 varaklık bu nüsha muhtemelen Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa'da bulunan Farsça metnin Türkçe tercümesi konumundadır. Hatta yukarıda yer alan beyitte var olan nüsha farkında da²³⁷ Yusuf Ağa Hekimoğlu Ali Paşa'ya kayıtlı nüsha ile örtüşmektedir. Tercüme gereği hacimce daha küçük olan bu nüshadaki benzerlikler ve zahriyede kayıtlı müellif künyesi göz önüne alınarak bu sonuca varılmıştır. Nüshanın Sultan Süleymân'ın ileriki yıllarını da konu ediyor olması ve geç bir tarihte yazıldığı bilgisi, müellife yakın birinin hem eseri tamamlamak hem de kaynaklarda Türkçe eser kaleme almadığı söylenen Şâh Kâsım'ın bu imajını kurtarmak adına yazılmış olma ihtimalini de düşündürmektedir.

Sonuç olarak müellifi hakkında bir sis yığının bulunduğu bu çalışmanın çıkacak yeni belgelerle aydınlatılması elzemdir. Nitekim çalışmanın konusu olan *Süleymânnâme* eserinin dört farklı versiyonunun olduğunu düşünmekle birlikte bunlardan asıl kaynak teşkil edecek olan nüshanın elde edilen çalışmalarla hala bulunamadığını, yeni çalışmalar ile bu sis perdesinin tamamen aralanacağına olan inancımızı araştırmacıların dikkatine sunmaktayız.

²³⁶ fl. 3b; *Süleymannâme*, fl. 3a.

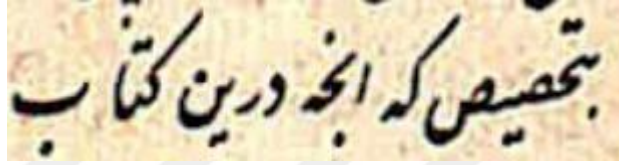
²³⁷ Metin, be 13.

Nüshaların İmla Özellikleri

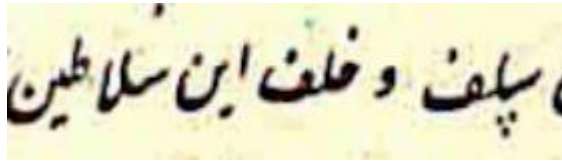
Eserin imlasına geçmeden önce nüshalarda mevcut dil problemlerinin bulunduğu ifade edilmesi gerekmektedir. Nitekim bu durum metnin çözümünü girift hale getirmekte ve anlaşılması güç ifadeler bazen hatalı tespitler yapılmasına sebep olmaktadır.

A, B ve H nüshalarının belirgin imla özellikleri maddeler halinde açıklanmıştır. Daha anlaşılır olabilmek adına yer yer nüshaların dijital görüntülerinden de yararlanılmıştır.

1. به İzafet eki her iki nüshada da kendisinden sonra gelen kelimeye bitişik yazılmıştır.

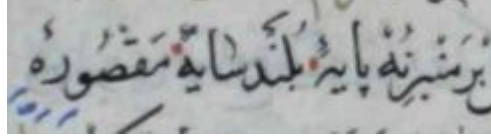
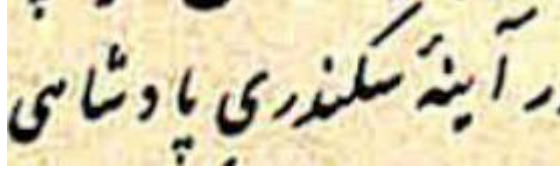

2. H nüshasında س harfinin geçtiği bazı yerlerde harfin altına üç nokta konulmuştur. XVI. yüzyılın sonuna kadar Arapça Farsça bazı harfleri diğerlerinden ayırt etme hususunda harflerin altına ve üstüne nokta koymak sık rastlanan bir durumdu.²³⁸

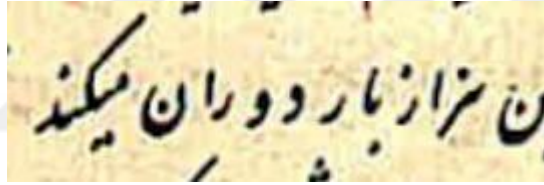
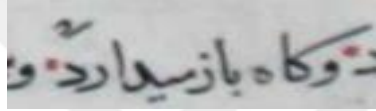

3. H nüshasında د genellikle ځ şeklinde yazılmıştır.
4. Her üç nüshada da hâ-i resmiyye ile biten kelimelerden sonra gelen izafetler hemze ile gösterilmiştir.

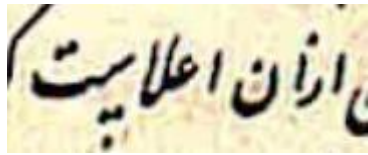
²³⁸ Detaylı bilgi için bkz.: Orhan Bilgin, “Yazma”, *DİA*, C. 43, 2013, s. 369-373.

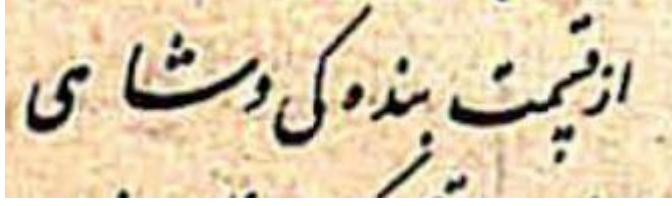
5. Üç nüshada da süreklilik eki می kendisinden sonra gelen fiile bitişik yazılmıştır.

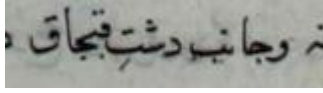
6. Sessiz harfle biten kelimeden sonra gelen است bitişik yazılmıştır.

7. Her üç nüshada da گ harfi ک şeklinde yazılmıştır.

8. A nüshasında izafeti göstermek adına bazı kelimelerinin altına kesra konmuştur.

9. Tüm nüshalarda را harf-i izafesi kendisinden önce gelen kelimeye bitişik yazılmıştır.

10. افتادن fiili فتنان şeklinde yazılmıştır.

Tenkitte Takip Edilen Yol

Süleymânnâme olarak maruf A nüshasında ismi *Kenzü'l-Cevâhiri's-Seniyye Fî Fütuhâti's-Süleymâniyye* başlığı ile geçen yazma eserin dört nüshası tespit edilmiştir. Müellif ya da müstensih kaydına rastlanılmayan nüshalardan A, H ve B nüshaları birbirleriyle örtüşürken eserin sadece bir konusunu içeren S nüshası sadece A nüshası ile benzeşmektedir. Bu özelliği ve çalışmanın hacmi dolayısı ile S nüshası sadece başlıkların değerlendirilmesi için kullanılmıştır.

A ve H nüshaları baştan Belgrad fethine kadar birbirini takip etmektedir. Buradan itibaren konuda bir kopukluğun meydana geldiği ve B nüshası olarak isimlendirilen nüshanın son kısmı da A nüshasından farklıdır. A nüshasının son kısmını oluşturan Üngürüs fethi kısmı da S nüshası ile benzeşmektedir. Diğer üç nüsha ile bu şekilde doğrudan bir bağı bulunması nedeniyle A nüshası tenkitte öncelenmiştir.

H ve B nüshalarında bulunan derkenarlar H.d ve B.d rumuzları ile gösterilmiştir. B nüshasının müellifinin H ve B nüshalarında bulunan derkenar notlarının da müellifi olduğu sonucu, nüshalar üzerinde yapılan araştırmalarda açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü H ve B nüshalarında bulunan derkenar notlarının hattı B nüshasındaki hat ile örtüşmektedir.

Nüsha farklarının görüldüğü yerlerde ise müellifin kalemine en uygun ifade ya da ibare seçilmeye çalışılmıştır.

Nüsha farkında geçen farklı ifade diğer nüshada onun yerine geçtiği şekliyle dipnotta gösterilmiştir. Nüsha farkı verirken olmayan ifade “-” ile gösterilmiştir. Metne dahil olması gereken ibareler ise “+” şeklinde ifade edilmiştir.

Eser modern Farsça imlasına uygun olarak metne geçirilmiştir. Eserde geçen alıntı, ayet ve hadisler italik olarak gösterilmiştir.

Tenkitli Metin

87	 کنز الجواهر السنية فی فتوحات السلیمانیة
171	 گفتار سیم در آوردن جنازه رحمت آوازه پادشاه مرحوم معدلت شعار به دار السلطنة جنت آثار
172	 گفتار چهارم در بخشش و انعام بی شمار سلطان عالم مداد بر جمیع بندگان سعادت آثار و خلع البسه
177	 ذکر عصیان جان بردی غزالی در شام و افول کوکب دولت بد جلوتش به جزای کردار در همان مقام
193	 گفتار اول در به واعت لی سفر ظفر مقی
198	 ذکر خروج رایات سدره عروج از دار السلطنة محمیه
208	 گفتار در فرستادن بعضی از عساکر دشمن شکن به عزم نسخیر حصار بگوردلن
216	 گفتار در عبور مواکب میمنت شیم به جانب جزیره سرم و عزم رای با سداد به فتح قلعه بلغراد
222	 گفتار در رسیدن اخبار فتح آثار از اطراف و اقطار
232	 گفتار در توجه مواکب نصرت نهاد به صوب قلعه بلغراد
235	 گفتار در آغاز محاربه و کارزار با کفار حصار
243	 ذکر محاربه غزات ابرار با کفار حصار
249	 ذکر تاثیر نار در نقب حصار
264	 ذکر واقعه فاجعه شاهزاده مرحومی دیگر
266	 ذکر آمدن رسل و اخبار از اطراف و اقطار
275	 ذکر به واعت غزای کفار جزیره و قلعه ردوس و استیصال من کفره محوس
278	 داستان دلنشان سفر سلطان صاحب قران به عزم فتح و فسخ قلعه فلک سوس ردوس
301	 داستان سفر سلطان صاحب قران به عزم غزای کفار ممالک انکروس و به آلمان و قهر و طمس منکران
308	 گفتار
319	 ذکر عبور سلطان ظفر علاوه از نهر صاوه

<u>ذکر آمدن</u>	324
<u>گفتار پنجم در توجه رایات سلطانی به عزم فتح بدون حصانت مبانی</u>	334
<u>ذکر وصول رایات سعادت شمول همایون به حوالی شهر بدون</u>	338
<u>گفتار در صدور امر قدر آثار به تاخت و تخریب دیار کفار اشرار</u>	353
<u>گفتار</u>	359
<u>گفتار در فرستادن احکام مژده آثار به اطراف و اقطار ذکر حوادثی که تا حین وصول رایات سعادت</u> <u>شمول به دار السلطنه صورت حضور یافت</u>	363

[A 1b ; H 1b] قال الله سبحانه و تعالى فی القرآن العظیم انی القی الی کتاب کریم: انه من سلیمن و انه بسم الله الرحمن الرحیم. سبحانک سبحانک لک السلطان و لک البرهان ولا حول ولا قوة الا بک یا مستعان لا نشرک بک احداً و لن²³⁹ نجد من دونک ملتحداً، ربنا آتنا من لدنک رحمة وهی لنا من امرنا رشداً. ارجندترین کلمهء که طوطیان سخن سرای سرا بستان بیان فصاحت مبانی بر اغصان اشجار معانی سرایند. و بلندترین نعمهء که عنادل حدایق بلاغت گستری گلستان بدایع نشان انشا را به تحریر آن آرایند. حمد مالک الملکیست جلت ذاته و تقدست صفاته که نشان سلطنت رفیع الشانس به طغرای کبریای تفرد و یکتایی موشح است که لمن الملک الیوم و آیت کرسی ربوبیتش به غایت کمال آگاهی و دانایی مصحح²⁴⁰ که لا تاخذه سنة ولا نوم²⁴¹، [A 2a]²⁴² احتیاج قیام نظام و انتظام ممالک روی زمین را به عمود وجود سلاطین مکین شاهد صدق مشاهده²⁴³ صمدانیت خود ساخت. و رایت یکتای پادشاهان صاحب قدرت و توانایی را برای آیت وحدانیت خود بر افراخت.

بیت {مفاعیلن مفاعیلن فعولن}

1 ز هر شمعى که جویى روشنائی

به وحدانیتش یابى گواهی

[H 2a] مرآت ذات خورشید صفات هر شاه عظمت دستگاه به موجب مضمون دلخواه السلطان ظل الله مجلای جمال خدای اوست. و هفت پردهء طبقات عالیات با این همه طول و عرض و لا اله الا الله ملک السموات و الارض ذیل سرادقات کبریای او.

لمولفه {فعولن فعولن فعولن فعل}

2 اگر ماه و گر خود به چرخ بلند

که آینه دار صفات تواند

²³⁹ H: لا لن

²⁴⁰ H.d: مصحح را، H، A، مصحح

²⁴¹ H - : H.d، A لا تاخذه... نوم

²⁴² Bakara 2/255

²⁴³ H: شاهد A مشاهده

یک کاف کنش برای ایجاد دو گون کافیت و قوس نون آن تکمیل دوایر افلاک هستی را²⁴⁴ وافی ودودی که به صدای صدا زدای مغفرتش نالهء داودی نواله حکمت و خلافت مقام شهودی گردید که: و شددنا ملکه و آتیناه الحکمته. و فضل الخطاب منانی که فلک فلک مان مکنت و سلطنت سلیمانی در عمان نبوت و بحر سلطانی به هبوب نسایم عنایتش در مواسم کفایت به مقصد کمال جلال انسانی رسید که: فسخرنا له الريح تجری بامره رخاء حیث اصاب.

نظم {مفعول مفاعله فعلول}

A	2b	از قسمت بنده گی و شاهی	3
		دولت تو دهی بمر که خواهی	
		صاحب تو و دیگران غلامند	4
		سلطان تو و دیگران کدامند	

تیغ یک زخمی اشراق سلطان خاوری آفاق را سبب انعدام ظلام کفر و فجور لیل دیچور گردانید. و کثرت اختلاف اهوا و آراء برایا را که موجب انحلال و اختلال [H 2b] احوال می شد، به وحدت صاحب رتبه سلطانی لباس جمعیت و هیات وحدانی پوشانید. جوهر عقل گرانبهای انسی را از معادن جبال جلال²⁴⁵ قدسیست. نور معرفت صفات خود ارزانی داشت و انامل افکار انسانی را قدرت رفع استار ابکار معانی کرامت فرمود.

نظم {مفعول مفاعله فعلول}

5	ای سرمه کش بلند بینان
	در باز کن درون نشینان
6	عقل از در تو بصر فرو زد
	در پای درون نهد بسوزد

باز خرد خرده دان در پرتو انوار شناختش مانند ذرهء احقر در ضیای مهر انور متحیرست و سرگردان و لسان تبیان به لغای هر زمان در تعداد نعوت جلالش لالست و بی بیان²⁴⁶.

²⁴⁴ H : - A را

²⁴⁵ H: جلا A جلال

²⁴⁶ H: بی پایان A بی بیان

لمولفه {فعولن فعولن فعل}

7 نگنجد بیان تو اندر خیال

کجا گنجد اندر ظروف مقال

قل لو كان البحر مداداً الكلمات ربي لنعد الله قبل ان تنفذ كلمات ربي ولو جئنا [A 3a] به مثله مداداً. حکیمی که به کمال عنایت افلاک پاک هدایت را چندین هزار نجوم مهر رسوم درایت آراسته ساخته، به دلالت آن سلاطین اقالیم رسالت سرگشتگان بادیهء ظلال را از ظلمات کفر و عما به نور ایمان و اهتدا رسانید که رسلا مبشرین و مندرین. و ختم و تکمیل آن مقام جلیل را به ظهور نور خورشید لمعان رسول آخر الزمان منوط داشته، اوضح مناہج دارالسلام را [H 3a] شریعت او و افصح کلام اعجاز مقام را شاهد نبوت او گردانید که قد جاء کم من الله نور و کتاب مبین.

لمولفه {مفاعیلن مفاعیلن فعولن}

8 خودش نور و کتابش نور
منشور
نزول آن برو نور علی نور

آن سلطان انبیا که آیت عنایت انتهای انا فتحنا لک فتحاً مبیناً²⁴⁷. از حکایات فتوح عالی روایاتش یک داستانست و مرقات نه پایه²⁴⁸ اجرام عالیات بر درگاه قصر رفعتش برای عروج به سرحد غایت قربت سر بر آستان.

لمولفه {مفتعلن مفتعلن فاعلن}

9 چونکه²⁴⁹ براقش دو قدم پس
راند
کون و مکان جمله بس
خویش ماند

10 7 جمله رهش بود علم بر علم
او بد و جبریل قدم بر قدم

11 8 رفت بدانجا که قدم هم نماند
نورِ قدم پرده ز خود بر
فشانند

²⁴⁷ Fetih 48/1

²⁴⁸ H: پایه پایه A پایه

²⁴⁹ H: چون A چونکه

حدث سيف بی حیفش بر حسب انا نبی السیف حدود ممالک [A 3b] نجات را به موارد و شرایع²⁵⁰ سعادت غایات مقطع فرموده²⁵¹ که تلک حدود الله. و اتحاد اتباع سننش با اطاعت اوامر ذو المنن به کمال جاهش عند با²⁵² الله اشعار نمود که من یطع الرسول فقد اطاع الله چندین هزار انواع مخلوقات و افراد ممکنات طفیلی خوان ما حضر²⁵³ اوست که لولاک لما خلقت الافلاک. و تسخیر هفت قلعهء بلند رواق سبع سموات طباقا اثر یک سفر²⁵⁴ او. لمولفه { مفاعیلن مفاعیلن فعولن }

H	3b	12	دو گیسویش دو مشکین لام لولاک
			دهانش سر میم ما عرفناک
		13	تنش جانست و جانش جان جانست
			شب اسرا ²⁵⁵ ازین سر یک نشانست
		14	از آن رویش نبودی سایه پیدا
			که بد خورشید را در سایه اش جا
		15	ز شور املحش سوری ²⁵⁶ جهان را
			ز نطق افصحش قوتی روان را
		16	علوشان او در چرخ مینا
			بود چون مهر در آینه پیدا
		17	نخست فطرت و ختم نبوت
			شهنشاه اقالیم فتوت

A: شرایع H و شرایع²⁵⁰

H: فرمود A فرموده²⁵¹

H : - A با²⁵²

H: محضر A حضر²⁵³

H: سغراء A سفر²⁵⁴

H: همه اسرار A شب اسرا²⁵⁵

H: شوری A سوری²⁵⁶

18	ز	نظم	خلقت	او	بیت	القصیده	
		سرا	پای	وجودش	جمله	دیده	
19	برو	بادا	صلات	بی	نهایت		
	دگر	بر	آل	و	صحیش	تا	قیامت
اللهم صل على جميع الانبياء و المرسلين، خصوصاً منهم على سيدهم محمد خاتم النبين رسول مكين مطاع امين و على آله الطيبين الذين صار [A 4a] مودتهم اجر الهداتيه الى الطريق المستبين. و على خلفاء الراشدين المهدين ارکان بيت الدين²⁵⁷ و على ساير الصحابة و التابعين هداة سبيل اليقين و سلم تسليمًا كثيراً اساس كلام را به ذکر خلق آدم عليه السلام و انقسام اولاد امجادش²⁵⁸ به انبيای کرام و سلاطين عظام انداختن. و قبل از آن به تحریک قلم مشکین رقم که حرکتش مانند جنبش مصقله است، زنگ خاموشی از آئینه طوطی فکرت پرداختن. {فعولن فعولن فعولن فعل}							
20	بیا	ای	سر	افراز	نون	و	القلم
							H 4a
	ز	ما	یسطرون ²⁵⁹	کن	حدیثی	رقم	
21	فرو	شو	به	ظلمات	اسکندری		
	بود	کآب	حیوان	به	دست	آوری	
22	که	هر	چند	زین	عمر	شرمنده	ام
	سخن	چون	بماند	همان	زنده	ام	
23	تویی	خضر	وقت	ای	خجسته	یار	نبات
	چرا	دور	مانی	ز	آب	حیات	
24	مگو	راه	تاریک	و ²⁶⁰	نا	روشنیست	

H: الدارین A الدین²⁵⁷

H: امیاد اولادش A اولاد امجادش²⁵⁸

H: یسطراون A یسطرون²⁵⁹

H: - A و²⁶⁰

	25	اگر مغزدارى بيا هوشدار	به فرزند معنى شب آبستن است
	26	سنان معارك به معنى تويى	چه زايد ز شب بر بياض نهار
	27	اگر چند نوکِ تو خار آمدست	بر آرنده سر را به دعوى تويى
	28	بسى سال ماندى به گنج خمول	به گلهاى معنى به باز آمدست
A	4b	ازين خامشى چون نگشتى ملول	
	29	کنون وقت آمد به عون اله	
	30	تو نايى جنين خامشى تا بکى	که را نى سخن از سپيد و سياه
	31	صيرى رسان نغمهء ساز کن	برون کش چو نايى نخ از جوف نى
	32	به بزم شهشه سرودى رسان	ز نو پردهء ديگر آغاز کن
	33	چو نوکت مثال دو رود آمدست	به شاهانِ رفته درودى رسان
	34	به اقبال ز بندهء تاج و تخت	سزاي ثنا و درود آمدست
	35	چو منقار طوطى زبان تيز کن	فرو کش نقاب از عروسان بخت
		جهان را سراسر شکر ريز کن	

چون حکمت با لغهء ربانیه و رحمت سابقهء رحمانیه بر حسب [H 4b] اراده سبحانیه چنین اقتضا فرمود که در فضای عالم انشا و فضا و فنای²⁶¹ سرای حدوث و فنا سریر جهانپانی عالم جسمانی را به وجود مستحق سجود خلیفهء یزدانی و اصل و منشا افراد انسانی مزین گرداند. و ذاتی که مجموعهء صنایع الهی و مصدوقه کلمهء شاهی باشد، از ممکن خفا به معرض جلا و استجلا رساند. آوازه با نوازه *ان جاعل فی الارضی خلیفه* را در ضمن خطابات منیفه به گوش هوش ساکنان مجمع اعلا و معتکفان جوامع علا²⁶² رسانید. و بعد از²⁶³ [A5a] تسویه تخت عالی بخت²⁶⁴ سلطان روح غیبی که صاحب *امر قل الروح من امر ربی* است. به نفخه نفس نفیس سبوحی بر حسب فرمودهء *فاذا سوتیه و نفخت فیه من روحی*. کل مقصود بستان وجود در صباح شهود شگفت و آن سلطان عالم بر اورنگ چهار رنگ قالب آدم قرار گرفت، ذات مکرش را به موجب²⁶⁵ *فقعو اله ساجدین*. مسجود²⁶⁶ صدر تشینان محافل علین گردانیده، رایت نیابت ربانیش را در بام ظهور سرور بر بام نه آشام قصوری²⁶⁷ که مدح *هل تری من فطور درشان* آن مقصورست، بر افراختند. و سکه سلطانییش را بر نقد ایض و احمر و سخر *لکم الشمس و القمر* ثابت مقرر ساختند. خطبهء خلافتش بر منبر نه پایه بلند سایهء مقصورهء معموره²⁶⁸ [H 5a] با صفای و السموات العلی مواد شده و به تاج اصطفای تکریم و علم آدم الا سماء محلی گردیده به صفی الله مسمی شد.

نظم {فاعلاتن فاعلاتن فاعلن}

36	دست	صنعش	کل	آدم	چو	سرشت
	به	خلافت	گریش	نام	نوشت	
37	تاج	تکریم	نهاد	از	کرش	
	داد	از	علم	آدم	علمش	
38	ساخت	محراب	ملایک	رویش		

H: قتیابی A فنای²⁶¹

H: و علا A علا²⁶²

H: - A از²⁶³

H: به تخت A بخت²⁶⁴

H: به موجب صدور صدر A به موجب²⁶⁵

H: سجود A مسجود²⁶⁶

H: قصور A قصوری²⁶⁷

H: - A معموره²⁶⁸

سجده کردند²⁶⁹ یکایک سوش

همه را کرد ترشح ز انا 39

رشح سبحانک لا علم لنا

[A 5b] ذات پاکیزه صفاتش که بر حسب خلقتکم من نفس واحدة مظهر چندین هزار هزار فایده است. مطلع کواکب عالی مراتب اولاد اجماد و اخلاف کرامت نهاد شد. و صدف وجود با جودش منبع²⁷⁰ درر گرد احفاد دری اثر گردید. و به اقتضای افضایی²⁷¹ آثار دو اسم الظاهر و الباطن که احکامشان در هر محل و موطن واضح و بین است. اشراف اخلاف²⁷² این خلیفه ربانی اوصاف منقسم بود²⁷³: بدو قسم و موسوم بدو اسم گردیدند.

قسم اول: صدر نشینان محافل دیوان رسالت و نبوت و بدر سیرتان آسمان هدایت و فتوت قایدان راه هدایت²⁷⁴ و رایدان²⁷⁵ منازل وصول و ابتدا مطالع وحي ایزدی و نیایع حیات²⁷⁶ سرمندی که خلوق بما من نجات و عروج به ذروه درجات سعادت²⁷⁷ جز به تصدیق مائیات و تحقیق معجزات ایشان میسر نیست. و وصول به محمل قبول واهب المسؤل جز [H 5b] به متابعت طرایق مستقیمه و مشایعت حقایق سلیمه ایشان مقدرنه ایمان مجمیع ایشان بر قاطبه امم واجبست. و فرض و تفاضل میان ایشان بر حسب تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض.

لمولفه {مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن}

خاک ره این شهان سرمه هر دیده شد 40

H: بروند A کردند²⁶⁹

H: معدن A منبع²⁷⁰

H: اقتضایی A به اقتضای افضایی²⁷¹

H: - A: اخلاف²⁷²

A: منقسم H منقسم بود²⁷³

A: هدا H هدایت²⁷⁴

H: یدان A و رایدان²⁷⁵

H: حیوات A حیات²⁷⁶

H: - H.d, A: سعادت²⁷⁷

در رخ ایشان یقین نور خدا دیده شد

صلی الله علیهم مادامت السموات و الارضون دایرین و ساکنین [A 6a] و علی الهم و اصحابهم
اجمعین و خص سیدنا محمدا من بینهم با فضل الصلوة والتسليم و اله و صحبه المستحقین للتعظیم و التکریم.

نظم {فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن}

احمد مرسل کز و چرخ علو نامه تلک الرسل فضل ازو

41

یافته

یافته

قسم دوم: آنانند که مدار نظام نوع بنی آدم و مبنای انتظام مصالح عالمند. یعنی پادشاهان عالیشان که به مقتضای الملک و الدین توأمان تالی قسم اولند سبزه نضارت جهان از حرارت تاخت فیه فتنه در ظلا حمایت درخت تخت ایشان در امانست و فیض مکنّت و اقتدار از چشمه سار دایم الادرار میم مالک الملک در بستان بخت²⁷⁸ ایشان روان اجزای بنای انتظام احوال انام به اجرای آب تیغ خون آشام ایشان التیام یافته و سواطع انوار سلطنت الهی از مطلع آثار خلافت و شاهی ایشان²⁷⁹ بر سطح جهان کیانی تافته.

نظم {فاعلاتن فاعلاتن فاعلن}

انبیا مرآت آگاهی حق پادشهان مظهر شاهی حق

42

[H 6a] و باز از جملهء این پادشاهان دولت نشان اسعد ایشان آنانند که: با آنکه دست ابداع و انشاء توتی الملک من تشاء تاج با²⁸⁰ ابتهاج سلطنت را بر فرق سعادت ایشان نهاده است، تشریف رتبهء منسف²⁸¹ نیابت و قایم مقامی²⁸² پادشاهان که ملک²⁸³ نبوت و هدایت را هم²⁸⁴ بدیشان داده.

نظم {فاعلاتن فاعلاتن فاعلن}

A همه ظل الله اند فی الارضین تاج داران مسند تمکین

43

6b

²⁷⁸ H: به تخت A بخت

²⁷⁹ H: - A ایشان

²⁸⁰ H: با منسف A با

²⁸¹ H: - A منسف

²⁸² H: مقام A مقامی

²⁸³ A ملک که: ملک

²⁸⁴ H: - A را هم

به تخصیص سلاطین مجاهدت آیین ملة بیضای محمدی و اساطین دیانت ترین امت غرای احدی که به توفیق قدرت الهی و تایید قوت نامتناهی به مفتاح سنان دل نشان استقامت فتح ابواب اقامت احکام شریعت حقیقت غایت بر وجه اتم را حکم²⁸⁵ می نمایند، و به مصقله تیز مشعله سیف قاطع زنگ کفر و شناع از روی صفحه زمان می زدایند. در فرقان هدایت انجم امر اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم²⁸⁶. مبین وجوب اطاعت آوا امر ایشانست و معین مقارنه و مقاربت رتبه آن شاهان به پایه سریر رسالت سلطان انس و جان²⁸⁷ یعنی رسول آخر الزمان صل الله علیه و آله مادارت الفرقدان.

لمولفه

سایه حقست و²⁸⁸ ز خور بهترست

و بر سباحان بحار حکایات [H 6b] و تواریخ و سیاحان اقطار اخبار عالی شماریخ پوشیده نیست که بعد از زمان با امان خلفای اربعه راشدین رضی²⁸⁹ از الله عنهم²⁹⁰ اجمعین، هیچ خاندان را از خانواده های سلطنت و خلافت درین شیوه مذکوره و درین شبهه مسطوره [A 7a] آن رتبه علیا بر نیآمده. و آن ید طولی دست نداده که دودمان ابد پیمان آل ظفر مال عثمانی را به تایید یزدانی میسر²⁹¹ گردیده. و آنچه در ایام ظفر فرجام این سلاطین نصرت قرین و این پادشاهان مجاهدت آیین از غزوات کلیه و فتوحات عظیمه²⁹² دینیه به ظهور رسیده در هیچ دوری²⁹³ از ادوار فلک و دار نه به چشم انجم سیار دیده و نه به گوش ماه کرار شنیده.

شعر

²⁸⁵ A: و احکم H را حکم

²⁸⁶ Nisa 4/59

²⁸⁷ H: جن A جان

²⁸⁸ H: - A و

²⁸⁹ A رضو: H رضی

²⁹⁰ A علیهم: H عنهم

²⁹¹ H: - A میسر

²⁹² H: عظیمه A عظیمه

²⁹³ H: دور A دوری

یوح به علیهم ولا ظهر منبر

چراکه تا کواکب درخشان این دولت جاوید نشان از مطلع امتنان حضرت منان بر مجمع اهل ایمان تافته، و انوار خورشید آثار صبح این اقبال بی زوال به عون الهی از افق شاهی رتبه استیلا و استعلا یافته، الی یومنا هذا که مدت دوپیست و چهل سالست همیشه بر حسب امر مبین جاهد الکفار و المنافقین به بارقه تیغ فیروز شرک سوز ظلمت کفر شقاوت اندوز را از صفحات چهرهء زمان زدوده اند. و فتح لوی نصرت التوا نموده [H 7a] معظمت بلاد و حصون و امصار و اقطار به کفر و فساد مشحون کفار فجار و متمردان سرکش آتش وار را به نصر عالم گیر ملک قدیر گشوده اند. و در کسر مراسم شرک و طغیان و رفع معالم اسلام و ایمان روز به روز افزوده²⁹⁵.

چنانچه بلاد معتبره²⁹⁶ فجار و امصار کفرهء اشرار که به یمن سلف و خلف این سلاطین مجاهدت آیین [A 7b] الیوم مساکن ابرار و منازل اخیارست، فزون از هزارست و کنایسی که سابقا سکنای اهل ضلالت²⁹⁷ و اضلال²⁹⁸ و مقصد مکتسبان وزر و وبال بوده و این زمان به حمد الله السبحان به برکات این پادشاهان عالیشان مساجد و معابد اهل ایمان و مدارس و خوانق مقتسبان انوار علوم و عرفان شده. فزون از حساب و بیانست چنانچه انشاء الله المجید در ضمن ذکر ممالک پادشاهی مرقوم خواهد گردید. و من الله التائید و از جمله خواص این دودمان ابدی پیمان آنست که²⁹⁹ بر وجهی موافق دین الهی تصرف تاج و تخت شاهی نموده اند و اصلا بر خلاف شرع شریف تعرض به هیچ³⁰⁰ ملکی و سلطنتی ننموده اند. و سوی ممالک کفره و بلاد ظله که عظمای علمای اسلام به دفع و رفع ظلم ایشان از سر انام فتوی داده اند. دست غلبه و تسخیر بر هیچ ملکی دیگر نگشوده اند.

لمولفه {فعولن فعولن فعل}

47 هزار آفرین از خدای جهان

H: یجعل A یخل²⁹⁴

H: افزود A افزوده²⁹⁵

H: معتبره A معتبر²⁹⁶

H: ضلالت A ضلالت²⁹⁷

H: اضلال A اضلال²⁹⁸

H: - A که²⁹⁹

A: هیچ H به هیچ³⁰⁰

ستان	گیتی	پادشاهان	برین					
H								
7b		السلام	محمد	دین	که			48
	انتظام	بس	پذیرفت	ازیشان				
			تخت	وز	کردند	تاج	ز	49
	سخت	اصل	بر	بنیاد	بنهادند			
			برق	چو	یمانی	تیغ	به	50
	جهان	ظلام	زنگ	زدودند				
			خطیب	به	و	رفع	به	51
	صلیب	خود	نه	ماندند	و	نه	نافوس	
			اله	از	پادشان	جنان ³⁰¹	لقای	52
A	پناه	عالم	شاه	بر	باد	بقا		
8a								

بعد هذا باز بر رای جهان آرای ممارسان اخبار انبیا³⁰² و کبرا و مفتشان آثار سلاطین از متاخرین و قدما پوشیده و مخفی نیست که³⁰³ آنچنانچه در فرقه مفضلء رسل و انبیا و پشوایان طریق خدا و هذا علیهم الصلوة و التحیته من الرب الاعلی بر حسب فرموده دافع السموات و الارض که فضلنا بعضهم علی بعض. بعضی به سمو منزلت و علو مرتبت بر سایر ایشان موصوفند. و آن خورشید و شان فلک رسالت به الو العزم معروف که ایشان مؤسپان شرایع جدیده و شارعان طرایق شدیدہ اند. همچنین در طایفهء مکرمهء ثانیه هم که شاهان عالیشان و پادشاهان معدلت نشانند، بعضی آنانند که بر حسب ارادهء فاعل مختار که ان ریک یخلق ما یشا و یختار³⁰⁴. اعلام ظفر اعلام اشعهء نور تدبیر و نار شمشیر ایشان تا فلک اثیر بر افراخته و انوار ساطعهء السلطان ظل الله بر لوح تخت و تاج [H 8a] آن شاهان آگاه بر وجه دلخواه بی حجاب سحاب عجزی و قصودی و غایله نقص و فتوری پرتو انداخته نور³⁰⁵ صفت ظلیت در قدرت³⁰⁶ الهی در جبین مبین سلطنت و

³⁰¹ H: حیا A جنان

³⁰² H: و انبیا A انبیا

³⁰³ H: - A: که

³⁰⁴ Kasas 28/68

³⁰⁵ H: نور مه A نور

³⁰⁶ A: قدرت H در قدرت

شاهی ایشان به غایت ظاهرست و زاهر و ظهور جمال عظمت خدایی در مرآت فرمان روای ایشان بر وجه کمال لایح است [A 8b]. و با هر وجود با جود ایشان نسبت³⁰⁷ با سایر پادشاهان³⁰⁸ اعصار و از میان³⁰⁹ به مثابه خورشید درخشانست نسبت با کواکب تابان و ذات کامل الصفاتشان نظر به دیگر سلطانان به منزله بحر عذبست با رودهای روان چندین ممالک بعیده المسالک که هر یکی تخت ملکیت به هیت³¹⁰ وحدانی برآمده در تخت تصرف ید قدرت ایشان در می آید. و بسی غنجه مشکلات امور³¹¹ که نزد سلاطین اعصار و دهور افتتاحش در غایت صعوبت و غیر مقدور می باشد به تنسم نسیم صبح اقبال ایشان تبسم می نماید.

و چون سپهر صدف وار قرنهای بسیار در بحرین³¹² عذب و اجاج نیک و بد روزگار دوار می گردد تا در جوف او از فیض نسیان³¹³ احسان محسن وهاب اینچنین دری³¹⁴ شاهوار خوشاب به حصول می پیوندد. و مدبران عالم بالانی را به امر خدایی بسی جمعیتهاي عظیمه و قرائهای عمیمه دست می دهد تا اینچنین سروری قدم [H 8b] بر روی اورنگ بھی فرماندهی می نهد. اینچنین مالک ملک جهان را صاحب قران می خوانند. و بی غایله ریب و گمان. اگرچه هر یک از پادشاهان³¹⁵ جنت مکان³¹⁶ آل عثمان اسکنهم الله یجوحته الجنان³¹⁷ که مذکر کلام متین³¹⁸ و جعلکم ملوکا و آتاکم³¹⁹ ما لم یؤت احدا من العالمین،³²⁰ گردیده³²¹ اند. به صفت صاحب قرانی موصوفند [A 9a] و به وصف جهان گشایی و کفر زدایی و تقویت

³⁰⁷ H : - A نسبت

³⁰⁸ H: نسبت پادشاهان A پادشاهان

³⁰⁹ H: از مان A از میان

³¹⁰ H: نهیب A به هیت

³¹¹ H: آموز A امور

³¹² H: بحر A بحرین

³¹³ H: انسان A نسیان

³¹⁴ H: در A دری

³¹⁵ H: از پادشاهان A پادشاهان

³¹⁶ H : - A جنت مکان

³¹⁷ H: الجنان A یجوحته الجنان

³¹⁸ H: مبین A متین

³¹⁹ H: آتیکم A آتاکم

³²⁰ Maide 5/20

³²¹ H: دیده A گردیده

دین خدایی معروف و اخبار غریبه و مساعی جمیله ایشان در راه در راه³²² دین مبین در کتب تواریخ مکتوبست و مسطور، و آثار آن بر صفحات مکان و زمان مشهود و مشهور.

نظم³²³

53 ان آثارنا تدل علینا فانظروا بعدنا الی الآثار

اما بعضی از آن³²⁴ شاهان جنت مکان به تخصیص متاخرین ایشان رایت ظفر آیت صاحب قرانی را به اوج فلک سلطانی بر وجهی افراشته بودند که انظار اولی الافکار آن را نهایت رتبه³²⁵ جهان گیری و جهاننداری پنداشته بود و با لماع تیغ لماع برایی جمال³²⁶ فتح و مملکت آرایی را در آیینہ سکندری پادشایی به نوعی جلوه داده که صاحب نظران آن³²⁷ زمان درجه دیگر را زیاده بران از قبیل محالات داشته بودند تا آنکه خورشید تایید مقدر حکیم از افق اعلای و الله ذو الفضل العظیم شارق گشته سریر خلافت [H 9a] و صاحب قرانی را به عتکن و استقرار این سلطان مغارب و مشارق آراسته و محلی و در تاج با رواج³²⁸ سلطنت و جهان بانی را³²⁹ به انوار معدلت این پادشاه با مکرمات منور و مجلی³³⁰ گردانید و مکنون مؤدای آیت با بهای ما ننسخ من آیه او ننسها نات بخیر منها او مثلها³³¹ را به مسامع تصدیق اهل تحقیق شنوانید³³². انوار این طلوع بر چهار رکن [A 9b] قصر می شد: خلافت مؤیدش چنان پرتو انداخت که بر³³³ صغار و کبار کالشمس فی رابعته³³⁴ النهار روشن و آشکار گردید که عطایای و الله یؤتی ملکه من یشاء را سرحد و انتها

³²² H : - A در راه

³²³ H: بیت A نظم

³²⁴ H : - A آن

³²⁵ H: رتبه حکا A رتبه

³²⁶ H: جما A جمال

³²⁷ H : - A آن

³²⁸ H : - A با رواج

³²⁹ H : - A را

³³⁰ H: معلی A مجلی

³³¹ Bakara 2/106

³³² H: رسانید A شنوانید

³³³ H : - A بر

³³⁴ H: اربعته A رابعته

نموده و رفعت دین آن سلطان ملک و³³⁵ ملک را به موجب *ورفعنا لک ذکرک*³³⁶ غایتی نمی نموده آنچه عالیمان قهر قبهء کاخ رفعت شاهان و منتهای آن پنداشته بودند اساس قصر این سلطنت بیی انتها بوده و³³⁷ آنچه اهل زمان نصف النهار روز دولت و اقبال انگاشته صبح عظمت و جلال بی زوال این صاحب قران بر گزیده خصال آمده.

نظم

54 و انت وان كنت الاخير زمانه لحيث بما لاتستطيع³³⁸ الاوائل

و هو السلطان الاعظم الاكرم ظل الله و خليفته في العالم³³⁹ سلطان الغزاة و المجاهدين المؤيد من الملك المبین و المؤيد للدين المستبين، امام المسلمين و امير المومنين الظاهر كوكب ولادتها الزاهرة لتأييد الملة [H 9b] الباهرة في راس المايه العاشرة الذي لم يات به مثله الاعصار و الازمان السلطان السلطان³⁴⁰ بن السلطان ابو النصر السلطان سليمان خان بن السلطان سليم خان که مقر خورسید سلطنتش در بیت الشرف خلافت این خاندان نصرت نشان در درجهء عاشق واقع شده و پایهء تخت عالی بخت عالم³⁴¹ گیری و جهان داری [A 10a] را بر اوج فلک تاسع رافع آمده زمان ابد پیمانش به عون ایزد منان مجلای عجایب فتوحات و مظهر غرایب غزوات دینیه است. و مقصود از تدوین و تسطیر این کتاب بر حسب امثال امر عالی و خطاب مستطاب بیان آن حوادث سنیه و شرح آثار دولت فلک رفعت سلطانیه سپهر گردان که مدتھا در راه تحصیل این مطلوب گشته به قلم اشعهء تیر که دبیر انجمست، بر صفحهء اطلس چرخ نهم به وصف الحال خود این مقال را نوشته که:

نظم {مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن}

55 گرد جهان گردیده ام مهر مهان ورزیده ام

بسیار شاهان دیده ام اما تو چیز³⁴² دیگری

³³⁵ H : - و A

³³⁶ İnşirah 94/4

³³⁷ H : - و A

³³⁸ H: يستطيع Aتستطيع

³³⁹ H: عالمين A عالم

³⁴⁰ H: بن السلطان A السلطان

³⁴¹ H : - A, d. H بخت عالم

³⁴² H: چیزی Aچیز

چراکه فلک خلافت دوار جهان مدار چندین هزار بار دوران می کند تا این چنین ماهی بر سریر شاهی قرار می یابد و مطلع شمس سکندری سلطنت³⁴³ بس قرنها خون می خورد تا آنچنین خورشیدی از جیب افقش می تابد.

لمولفه {مفتعلن مفتعلن فاعلن}

		چرخ بسی گشت به گرد جهان	56
	تا که ز دوران تو دید او نشان		
H		مهر بسی رفت به دریا فرو	57
10a	تا چو تو دری به کف آورد او		
		ماه چوپگان به رخت بس دوید	58
	تا شرف بوس رکابت بدید		
	تا ابدی روز تو به نهاد اساس	هندوی شب گرد بسی داشت	59
		پاس	
	مشتیش گشت به جان مشتری	یافت سعادت ز تو چون	60
		برتری ³⁴⁴	
A		ترک فلک جند سلح شور گشت	61
10b	تا به غلامی تو مشهور گشت		
	گشت بر قاضی به زمت بلند	زهره که شد نغمهء او دلپسند	62
	رفت ³⁴⁵ به دیوان تو طغرا کشید	دور شرف چون به عطارد رسید	63

هر چند کمال ملکات کامله علیه و خصایص فاضله سنیه این سلطان صاحب قران و وجوه کمال رجحان او بر سلاطین زمان و خواقین دوران از آن از هر شب³⁴⁶ که به³⁴⁷ تزیین خط و خال ارقام احتیاج داشته باشد و از آن اظهر که موقوف به اعلام اعلام اقام گردد و رفعت پایهء اورنگ شاهیش³⁴⁸ که آتیسست عظمی بر عظمت الهی از آن اعلاست که انگشت خامهء با بشارت از عهده اشارت به آن تفصی تواند نمود و از آن اوضح و اجلی که توضیح و رسوم بیان به دستیاری نجوم بیان رتبه دیگر در وضوح بر آن تواند افزود.

³⁴³ A : - H سلطنت

³⁴⁴ H: پرتوی A برتری

³⁴⁵ H: رفت و A رفت

³⁴⁶ H: مراست A هرشب

³⁴⁷ H: و A به

³⁴⁸ H: شاهین A شاهیش

- 64 نیست حد ذره بی دست و پا
تا به مدح شه شود دستان سرا
- 65 مدح او گفتن نه حد³⁴⁹ هر کس است
نام او گفتن نه حد هر کس³⁵⁰ است

به تخصیص که آنچه درین کتاب [H 10b] لباب برای ایقای ذکر جمیل بر صفحات اعصار و احقاب و تعلیم و اعلام اخلاف و اعقاب از بیان فتوحات دینی و تأییدات یقینی و عجایب ظهور آثار³⁵¹ اقبال و غرایب به روز انوار³⁵² بی زوال عزو³⁵³ جلال به عون ملک شکور [A11a] مرقوم و مسطور می گردد شاهدیست بر صدق این دعوی و قایدیست بس منزل این معنی اما قبل از بیان³⁵⁴ کیفیت جلوس شاهی بر تارک تحت جهان پناهی و پیش از شرح مجاهدات و غزوات و سایر حوادث نا متناهی واجب نمود از اشعه کوکب ذهن مستقیم قلم ساخته و به تیزی طبع سلیم تراشیده و پرداخته به³⁵⁵ امداد مداد سودا³⁵⁶ کلمه چند بر صفحه بیضای املا و انشا نگاشتن و مقدمه بر حسب و اما بنعمه ربک فحدث³⁵⁷ در بیان بعضی ملکات جمیله شاهانه و خصایص جلیله پادشاهانه و وسعت دایره ملک و مال و فسحت عرصه عظمت و نوال و کثرت عساکر و انصار کواکب منوال بر وجه اجمال پش داشتن چراکه اجمال قبل از تفصیل بسر منزل مقصود قایدست و دلیل و چون اعاده ذکر القاب گهر³⁵⁸ شعارش در هر مقام مودی به طویل کلام می گردید و تصریح به اسم شریفش هم در هر وقت³⁵⁹ لایق ادب نمی دید و چنانکه از مقدمه این کتاب مستطاب روشن

H: خورد A حد³⁴⁹

H: همین مدحش بس A نه حد هر کس³⁵⁰

H: آتا A آثار³⁵¹

H: پر انوار A به روز³⁵²

H: غره A غرو³⁵³

A: بیان H از بیان³⁵⁴

H: و A به³⁵⁵

H: سواد A سودا³⁵⁶

³⁵⁷ Duha 93/11

H: سلطنت A کهر³⁵⁸

H: وقتی A وقت³⁵⁹

می‌گردد. از³⁶⁰ سایر جالسان اورنگ [H 11a] سلطانی لقب صاحب قرانی به این سلطان جلی البرهان اولی و³⁶¹ آخرآنست³⁶² در هر محال که به ذکر نام³⁶³ نامی و اسم‌گرامی احتاج افتد به سلطان صاحب قران تعبیر نموده خواهد شد.

بیت³⁶⁴ {مفاعیلن مفاعیلن فعولن}

66	جهان را تا بلندی هست و پستی	مباد این نام پاک از لوح هستی
67	مازادک الالقاب معنا ³⁶⁵ ثانیاً	فگانها من صدقها اسما ³⁶⁶
		11b

و بنای³⁶⁷ این مقدمه مقرون به تحقیق بر چهار رکن وثیق نهاده آمد: رکن اول در شرح شمه از شمایل سلطان صاحب قران کامل. رکن دوم در بیان وزرای عظام ارجمند و احکام با احتشام دولت ابد پیوند و کیفیت اقامت خدمات مناصب دیوان سلطانی و اقامت رسوم قوانین عثمانی. رکن سوم در تعداد اقسام عساکر نصرت فرجام و قوانین استخدام این فرق جنود ظفر انجام. رکن چارم در شرح عرض و طول ممالک³⁶⁸ غیر متناهیته المسالک و وسعت دایرهء ملک و مال و فسحت عرصه عظمت و جلال و بیان مداخل خزاین بحر قراین و کیفیت خرج و صرف آن به مصارف شرعیه به طریق مرسوم و عطیه. رکن اول: در بیان شمه از اوصاف و مزایای بی پایان سلطان صاحب قران قادر حکیم و مالک الملک علیم المستغنی ذاته عن التعظیم و التکریم چنانچه تشریف اشرف درجات نبوت و مهی و افضل [H 11b] مقامات رسالت بھی را بر حسب الله اعلم حیث یجعل رسالته³⁶⁹ به صاحب دولتی عطا می فرماید که قامت استقامتش مثل سرو سہی بر جویبار ماء آمن الرسول بما انزل الیه من ربه³⁷⁰ در چمن انجمن ملک و ملک بر موجب امر فاستقم كما أمرت و من تاب

H: و از A از³⁶⁰

H: - A و³⁶¹

A: آخرست H آخر آنست³⁶²

H: نامه A نام³⁶³

A: - H بیت³⁶⁴

H: معنا A معنا³⁶⁵

H: اسما اسما A اسما³⁶⁶

H: بیان A بنای³⁶⁷

H: مملکت A ممالک³⁶⁸

En'am 6/124³⁶⁹

Bakara 2/285³⁷⁰

معک³⁷¹ راست ایستاده³⁷² به مراسم [A 12a] کمال ابلاغ و تبلیغ و وظایف اقامت برهان قاطع و اجرای تیغ بر وجه بلیغ قیام نماید تا اضوای شمس دین و ایوای³⁷³ حق مبین از مطلع³⁷⁴ فجر بی عنی³⁷⁵ لا اکراه فی الدین قد تبین الرشید من الغی³⁷⁶ طالع و ساطع گردیده. سطح³⁷⁷ جهان عالم امکان را چنان روشن و تابان گرداند که آثار آن انوار خورشید صفت تا هنگام قیامت انجام / اذا الشمس کورت³⁷⁸ باقی ماند و نجوم رسوم ادیان و ملل دیگر را محو و معدوم سازد ظلمات کفر و³⁷⁹ عصیان و کدورات جهل و نسیان را به نور برهان و نار حسام بران از صفحهء زمان و مکان بر اندازد و این صدای بلند ندا را در گنبد گردون کردان در اندازد که:

بیت

68 نور محمدیست که عالم فرو گرفت

خوش عالمی که روشنی از نور³⁸⁰ او گرفت

بر همین منوال تاج وهاج اعظم مناصب سلطانی و اعلای مراتب صاحب قرانی را یدِ قدرت تایید مشیر تبارک الذی بیده الملک و هو علی کل شیء قدير³⁸¹ بر فرق سعادتِ سروری³⁸² صاحب سیرری می نهد که در طریق اتباع و اقفاى³⁸³ آن سلطان سلاطین [H 12a] انبیا لوای امتنا و اقتدا را به اعلاى رتب سعادت پناه قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحبکم الله³⁸⁴ بر آورده در تقویت و تمشیت مراسم شرایع نیز اللوامع او بر طبق وما

³⁷¹ Hud 11/112

³⁷² H: اشارت A ایستاده

³⁷³ H: انوار A ایوای

³⁷⁴ H: - A از مطلع

³⁷⁵ H: - A عنی

³⁷⁶ Bakara 2/256

³⁷⁷ H: گردید و سطح A گردیده سطح

³⁷⁸ Tekvir 81/1

³⁷⁹ H: - A و

³⁸⁰ H: روی A نور

³⁸¹ Mülk 67/1

³⁸² H: سرور A سروری

³⁸³ H: افقای A و افقای

³⁸⁴ Ali İmran 3/31

اتکم³⁸⁵ الرسول فخذوه و ما نھکم عنه فانتهوا.³⁸⁶ [A 12b] غایت اقدام جمیل و نھایت اهتمام جزیل به تقدیم رساند و برای اقامت تربیت شجره طیبه دین و ادامت طراوت و نصارت گلبن گلھای محمدی آیین زلال³⁸⁷ تیغ سلسال را در بوستان مجاهده و غزا با دشمنان ملت غزا همیشه در جریان دارد و آب لطف و مرحمت را که از عین عدالت جاریست در جویبار مشارع و مشارب عباد الرحمن دایما روان³⁸⁸ سازد به قوت سر پنجه بنی الاسلام علی خمس³⁸⁹ کردن هر قوی دست متمرّد را بر پیچیده آثار قوت دین قدیم را به قدرت ملک علیم از قاف تا به قاف رسانیده باشد و به حبل متین شرع مبین دست جباران روزگار را از تعدی و تعرض به احوال ضعیفان و بندگان حضرت دیان بسته گردانیده کمال جمال حشمت³⁹⁰ شاهی و عظمت³⁹¹ پادشاهی را با³⁹² جمال کمال اتباع دین الهی جمع نموده و ذات شریفش در میان این دو بحر پر منافع بر زخمی³⁹³ جامع گردیده باشد یقین که اینچنین سلطانی فایق در میان سلاطین سابق و لاحق به مثابه سید المرسلین است، نسبت³⁹⁴ با انبیا و رسل [H 12b] پشین علیه و علیهم الصلوٰۃ و السلام من رب العالمین و به³⁹⁵ حکم حاکم عقل شریف و مفید طبع لطیف مصدوقه این تعریف و منصبه این توصیف بی منع و توقیف جز ذات عالی صفات این سلطان سلاطین زمان و شاهنشاه صاحب قران نتواند بود.

[A 13a] بیت

69 گر بگویم و گرنه داند عقل کین طراز قبای دولت کیست

آن جهان پناهی ظل اله که حایز اعلاّی مراتب سعادات دنیویہ و اخرویہ است و فایز³⁹⁶ با قصای مدارج کمالات صوریہ و معنویہ قیام به مراسم تقویت و تمشیت ملت بیضا را مطمح نظر همت علیا داشته و

H: آتاکم A اتکم³⁸⁵

Haşr 59/7³⁸⁶

H: ولا A زلال³⁸⁷

H: روانه A روان³⁸⁸

Hadis-i Şerif³⁸⁹

H: عظمت A حشمت³⁹⁰

H: حشمت A عظمت³⁹¹

H: - A را با³⁹²

H: رخ A زخمی³⁹³

H: به نسبت A نسبت³⁹⁴

H: - A به³⁹⁵

H: فایض A فایز³⁹⁶

اقدام همت بلند مرام را بر اعلای اعلام شریعت غرا گماشته به حمد الله که رایات هدایت غایات دین متین به برکات اهتمام و عنایاتش سر به اوج علین کشیده و فرق شریعت صاحب فرقان علیه الصلوة من الملک الرحمن به فرق دین رسیده با فر فریدونی اقبال کیخسروی³⁹⁷ را به هم آورده و با حشمت جمشیدی عظمت سلیمانی را جمع کرده بلکه حشمت جمشیدی جامی³⁹⁸ بوده از اسباب کام بزم پادشاهی او و عالم گیری سکندر آینه نموده برای تمثال تیغ جهان³⁹⁹ گشایی او.

لولفه {مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فععلن}

لوی چرخ برین با وجود این به پش رایت او همچو پشه با عنقا

70

عظمت

اقبال این خسرو صاحب قران خود گیخسرو را بود و جمال ظفر⁴⁰⁰ بدین [H 13a] زیبایی و فر⁴⁰¹ کجا در آینهء سکندر رومی رو می⁴⁰² نمود صفت ظلیت اله در ذات جهان پناهش بر وجه اتم ظاهر و هویدا⁴⁰³ نموده و قلم تقدیر مالک قدیر چهرهء پادشاهی را⁴⁰⁴ بر لوح سریرش به خوبترین صورتی گشوده [A 13b] سریر واجب التوقیر خلافتش به قوایم اربعه کمال عدالت و شجاعت⁴⁰⁵ و دیانت و سخاوت که نتیجه حکمت و عفند شیداست و مستحکم و حقیقتا نام سلطانی و وصف صاحب قرانی از میان جالسان اورنگ جهانبانی او را ثابتست⁴⁰⁶ و مسلم.

لمولفه {فعولن فعولن فعولن فعولن}

ایا خان بن خان که در رفعت⁴⁰⁷ شان

71

H: خسروی A کیخسروی³⁹⁷

H: جام A جامی³⁹⁸

H: - A جهان³⁹⁹

H: صفر A ظفر⁴⁰⁰

H: - A و فر⁴⁰¹

H: روی A رومی رومی⁴⁰²

H: - A و هویدا⁴⁰³

H: - A را⁴⁰⁴

H: - A و شجاعت⁴⁰⁵

H: ثابت A ثابتست⁴⁰⁶

H: نعمت A رفعت⁴⁰⁷

فزونتر به صد سان ز چرخ برینی	
72	به عدل و شجاعت به فضل و سخاوت
	امان زمانی آمین زمینی
73	چو ابر دُرد بار در وقت جودی
	چو برق شرر دار هنگام کینی
74	به روی چو خورشید ظل الهی
	برای چو جمشید خوش پیش بینی
75	چو داود هر مشکلی نرم بیشت
	به تایید یزدان سلیمان نکینی
76	محمد چه سان سید المرسلین است
	تو هم در میان سلاطین چینی

ذات کامل الصفاتش بر عایت جمع اقسام عدالت و مراقبت همه انواع آن به اقصی الغایته آراسته و محلی است و جمال این خلق جمیل در آینه نفس قدسی نقشش به غایت روشن و مجلی به تخصیص در قسم تعادل اعمال نسبت با محکومان و⁴⁰⁸ بندگان⁴⁰⁹ و رعایت رعایا وزیر دستان و ترحم بر ضعیفان به مرتبه ایست که تا به حکم قدیم سعادت [H 13b] قدم بر سریر سلطنت نهاده و چتر فلک رفعت جهانبانش دامان ترحم و مهربانی بر اعالی و ادانی⁴¹⁰ گشاده [A 14a] و بندگان خدا را که ودایع سبحانیند⁴¹¹ در ظل حمایت خود جای داده خنجر خورشید⁴¹² تیغ تعدی بر سر سایه هیچ ضعیفی نرانده و چنبد تصدی نگشاده و هیچ فردی⁴¹³ از امم از خوان نعم معدلتش بی نصیب نمانده تا آنکه در ایام ابد فرجامش اکثر وهاد⁴¹⁴ و تلال مراع

⁴⁰⁸ H : - A و

⁴⁰⁹ H : - A بندگان

⁴¹⁰ H: اعلی و ادنی A اعالی و ادانی

⁴¹¹ H: سبحانند A سبحانیند

⁴¹² H: خورشید او A خورشید

⁴¹³ H: فرد A فردی

⁴¹⁴ H: و بلاد A اکثر وهاد

که مواطن و مراتع و خوش بیابانی بود مساکن و مجامع افراد انسانی و مواضع⁴¹⁵ عیش و گشت و کامرانی گردیده چنانچه در هیچ دوری دیده های فلک الکواکب عمارات سطح زمین را حسن متقارب ندیده.

نظم {مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلن}

77 بنیاد ملک و دین به تو معمور شد چنانکه

تا⁴¹⁶ سقف آسمان ز بلندی برابر است

78 روی زمین ز رونق عدلت مزین است

مغز فلک ز نکهت خلقت معطرت

صفحه مرآت عدالتش که جمال نمای صورت زیبای من عدل ملک واقع شده است. مثل آینه خورشید خاوری از آه مظلومی به ترک عدل و داوری تیره نمی گردد و از سد حسام انتقامش یا جوج ظلم خسارت انجام به ملک عاقبت انا⁴¹⁷ راه نمی یابد. نوشیروان را که در معدلت مثل است زنجیر عدل از بارگاه تا در کال⁴¹⁸ و ستون آن از سطح زمین تا سقف خرگاه بود به حمد الله المنان که⁴¹⁹ سلسله عدالت این سلطان [H 14a] صاحب قران از ارز⁴²⁰ آذربایجان تا ارض ارباع المان و از حدود دیار عراق تا حدود دشت قبیجاق و از اقاصی ممالک یمن تا نهایات [A 14b] بلاد ارمن و از امصار⁴²¹ مغاربه تا اقطار صقالبه ممتد است و کشیده و عمود احکامش معدلت احکامش از ماهی تا به ماه رسیده⁴²² که ومثل کلمه طيبة کشجرة طيبة اصلها ثابت و فرعها فی السماء⁴²³.

لمولفه {فعلاتن فاعلاتن فعلن}

79 عین عدل تو که شد چشمه دین

بهر از آب حیاتست یقین

H: انسان و مواضع A انسانی و مواضع⁴¹⁵

H: با A تا⁴¹⁶

H: - A انا⁴¹⁷

H: - A تا در کال⁴¹⁸

H: - A که⁴¹⁹

H: - A ارز⁴²⁰

H: مصار A امصار⁴²¹

H: رسید A رسیده⁴²²

ibrahim 14/24⁴²³

ز آب این چشمه جهان سبز و ترست

همچنانچه روح نفسانی در ملک بدن انسانی بر حسب امر ربانی هر عضوی و قوتی را بر وجهی که لایق و سزاوارست تربیت می فرماید و در کمیت و کیفیت آن بر وجه مناسب و سویت می فزاید⁴²⁴. این سلطان صاحب قران هم هر یک را از اهل استحقاق از احرار و عباد بر حسب استدعای لسان استعداد⁴²⁵ به حظی در خور و نصیبی او فر می رساند و هیچ کدام را از بندگان و سایر زیر دستان ضایع و عاطل نمی گذارد⁴²⁶ و در⁴²⁷ اجرای احکام الهی اقامت⁴²⁸ حدود بر اهل فساد و⁴²⁹ تباهی⁴³⁰ قطعاً اغراض و⁴³¹ اغراض نفسانی را با مقتضای دین قدیم شریک⁴³² و سهیم نمی گرداند.

نظم {فعالتن فعالتن فعلن}

81 ملک و دین را به نوی داده نظامی⁴³³ دیگر

شاه جمشید صفت خسرو افریدون فر

82 وارث ملک سلیمان ملک حیدر دل

که بگسترده در آفاق جهان عدل عمر

اشارت به کمال شجاعت سلطانی⁴³⁴

[H 14b] اما آثار شجاعت و شهامت این سلطان صاحب قران با کرامت⁴³⁵ زیاده بر آنست [A 15a] که تیغ بران زبان قلم که قلعه گشای ممالک بیانست از عهدهء فتح مسالک آن تواند بیرون آمدن و⁴³⁶ با نیزه⁴³⁷

H: فرماید A فزاید⁴²⁴

H: استعداد لسان استدعای A استدعای لسان استعداد⁴²⁵

H: گذرد A گذارد⁴²⁶

H - : A در⁴²⁷

H: و اقامت A اقامت⁴²⁸

H - : A و⁴²⁹

H - : A تباهی⁴³⁰

H - : A و⁴³¹

H: شریفه شک A شریک⁴³²

H: نظام A نظامی⁴³³

H, A: d. H. اشارت...سلطانی⁴³⁴

پاکیزه خامهء صاحب ارقام⁴³⁸ را که صدر نشین مجالس کلامست شرح کلاه از ان میسر گردد و مع هذا بر ناظران متفلس و دانایان متحدس که از انوار کلام قدیم غیر منتهی که قل کل یعمل علی شاکته⁴³⁹ منقبس اند و⁴⁴⁰ به فضیلت علم قیافت و ملکهء فراست که عطیهء است وهبی نه معرفتی کسی موصوفند و به استدلال از اوضاع هیئت و جمال بر کیفیت خصال و احوال مشعوف بسی ظاهر و نمایانست که آنچنانچه محیای دلگشا و سمیای عالم آرا و سایر اوضاع جوارح و اعضای جاوید بقای این سلطان صاحب قران عالی لوا هر یک دلالت تامهء دارند بر کمال فطانت و جمال دانش و دیانت و علو همت و همونجند⁴⁴¹ و اتصاف به اعلائی مراتب حلم و وقار و تخلق با قضای مدارج صبر و قرار در ملاحم و معارک بی کار همچنین باز بی کار در مجموع هیکل جسمانی⁴⁴² و هیات مهابت مبانی ابن ظل سبحانی شواهد غایت دلیری و شجاعت و قراین نهایت توانایی و شهامت واضحست و عیان و نور عظمت شاهی و آثار فر الهی در جبین مبینش که مرآت تحقیق و یقین⁴⁴³ است تابانست و درخسان الحاصل در [H 15a] کیفیت صوری و هیات عنصری⁴⁴⁴ این اورنگ نشین [A 15b] سریر داوری که بهترین سرویست بر لب جویبار سروری لمعات صفات جمال و جلال که نزد اهل تحقیق لفظ یدی در حدیث قدسی که خمرت⁴⁴⁵ طینهء آدم بیدی اربعین صبا⁴⁴⁶ به آن دو صفت کمال مشعر است از صباحت رخسار پر انوار و از مهابت نهایت تمکن و وقارش عیان و آشکارست و باز طول⁴⁴⁷ باغ و ساق مبارک و اعتدال اندام و⁴⁴⁸ قامت عرش تارک بر کمال اقتدار بر استعمال آلات قتال و سهولت کار فرمایی اسلحه و سار و سلب جدال به غایت بین الدلالتست.

⁴³⁵ H : - A باکرامت

⁴³⁶ H : - A و

⁴³⁷ H: باثر A نیزه

⁴³⁸ H: ارقام A ارقام

⁴³⁹ Isra 17/84

⁴⁴⁰ H : - A و

⁴⁴¹ H : - A و همونجند

⁴⁴² H: انسانی A جسمانی

⁴⁴³ H: تعین A یقین

⁴⁴⁴ H : - A و هیئات عنصری

⁴⁴⁵ H: خلقت A خمرت

⁴⁴⁶ Hadis-i Kutsi عطار می سرشت چل صباح از دست قدرت می سرشت عطار

⁴⁴⁷ H: با به طول A باز طول

⁴⁴⁸ H : - A اندام و

و آنچه در طی این کتاب مستطاب⁴⁴⁹ به عون ملک وهاب⁴⁵⁰ سمت تحریر و تقریر می یابد از شرح غزوات غریبه و مجاهدات عظیمه و فتح حصون محضه و ممالک و ارتکاب اسفار پر مخاطره بعیده المسالک خود شاهدیت عدل بر صدق این گفتار و قایدیت دال بر وقوع مضمون این اشعار⁴⁵¹ و بر همه اهل انظار⁴⁵² ظاهر و آشکارست که این سلطان صاحب قران تا مثل نیز اعظم قدم بر سریر خلافت عالم و فرماند بنی آدم⁴⁵³ نهاده به هر جانبی که تیغ جهاد از نیام اجتهاد کشیده ظلام خون آشام اهل کفر و فجور مثل ظلمت شب دجور از پیش اشعه تیغ تیز شعله اش رسیده اند [H 15b] و جهان از شر اهل طغیان در ظل امن و امان آرمیده و تا اقدام [A 16a] سعادت بخش را در رکاب رخس اقدام بر غزوات نصرت فرجام در آورده و عنان کامرانی به دست حصول امانی گرفته جمیع سلاطین اقطار به تخصیص اساطین شیاطین کفار از اسب مراد خویش پیاده مانده اند و عنان ضبط معظمت⁴⁵⁴ امصار و بلاد و حفظ قلاع سموات نهاده⁴⁵⁵ را از دست داده سلسال تیغ آبدارش تا⁴⁵⁶ در جویبار معارک غزا و⁴⁵⁷ کارزار روان گردیده است اعداسرهای خود را از بیم سموم قهرش در آن انهار در کشیده اند بلکه تیغ گوهر دار کینه گذارش تنها رزمکاهیست که از جوهر او چندین هزار اردهای خونخوار دورویه در وصف بر کشیده اند.

لمولفه {مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن}

ور خود به مثل با شدش از بند سلاسل

⁴⁴⁹ H : - A مستطاب

⁴⁵⁰ H : الوهاب A وهاب

⁴⁵¹ H : - A و...اشعار

⁴⁵² H : نظار A انظار

⁴⁵³ H : - A و...آدم

⁴⁵⁴ H : معظمان A معظمت

⁴⁵⁵ H : - A نهاده

⁴⁵⁶ H : - A تا

⁴⁵⁷ H : غزار A غزا و

نقشست بر آب آنکه شود با تو مقابل

طنطنهء صیت جهان گشایش و لوله در گنبد گردون کردان نهاده⁴⁵⁸ و از شدت باد حمله و صولتش لرزده⁴⁵⁹ بر اندام اعلام شاهان فتاده.

نظم {فعولن فعولن فعولن فعل}

86 جنیبت چو در زیران آورد تزلزل به هفت آسمان آورد

87 سلاحیش مرتخ شمشیر بند علمدار او آفتاب بلند

از بیم عقد [H 16a] رایت اژدها پیکرش آب روان در کام نهنگان بحر و⁴⁶⁰ بر [A 16b] و سر هنگان خشک و تر کرده می بندد و غنچه های گلبن ظفر و فیروزی به⁴⁶¹ نسایم اقبال و به⁴⁶² روزی در گلستان فتوح ملک سانش بر ازهار پر خار شاهان جهان در هر فتحی بی اندازه بر رنگی تازه می خندد.

نظم {مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن}

88 ترا با سلطنت هر روز ملکی می شود افزون

ترا با مملکت هر لحظه فتحی می شود منضم

89 گهی چون فرقدان تغیب دو پیکر سازد آن فرقی

گهی چون تو امان تیرت بدوزد هر دو را بر هم⁴⁶³

تیغش⁴⁶⁴ عجب خورشیدیست که چون از مشرق نیام زرین فام بیرون می آید روز روشن در چشم دشمن مثل کلخن سیاه و تاریک می شود یعنی چشم فتنه را هنگام آرام و خوابست و چون به سمت الراس اعدا می رسد جهان را چون مطلع فلک در خون می نشاند یعنی هنوز صبح اقبال این سلطان فلک جنابست و

⁴⁵⁸ H : - A : نهاده

⁴⁵⁹ H : - A : لرزه

⁴⁶⁰ H : بو A و

⁴⁶¹ H : با A به

⁴⁶² H : - A : و به

⁴⁶³ H : - A : ترا...بر هم

⁴⁶⁴ H : و تیغش A تیغش

لهذا اکثر پادشاهان اقطار و اساطین ممالک کفار سر عبودیت و تعظیم⁴⁶⁵ و خراج گذاری و تسلیم بر آستان درگاه سلاطین پناه نهاده اند و زبان تضرع به مضمون این مقال گشاده که

لمولفه {فاعلاتن مفاعلهن فعلن}

90	گرچه با تاج و افسر و کلهم	همه ما بندگان پادشاهیم
91	هر کرا دل ز شاه در رنجست	بر سرش خاک اگر همه گنجست
92	وانکه در راه خدمتش چو لوا	راست شد جای اوست بر سرها
93	مال و ملک همه فدایش باد	سر جمله به زیر پایش باد ^A

16b

[A 17a] شرح بحر جود و سخاوتش [H 16b]⁴⁶⁶ که از امتزاج نهر روان عفت و شط تیغ بران شجاعت ترکیب یافته از آن بی کران ترست که به سفینهء سخن به ساحل آن دریای بی سرو بن توان رسیدن و یا به دستیاری بادبان بلند علم قرطاس و قلم به کرد آن توان گردیدن اما قطرهء از آن دریا و شمهء از آن شههء زیبا آنست که به خلق جود و احسان مثل آفتاب درخشان بر جمیع جمهور از نزدیک و دور نور بسیار و سرور می فشانند و هیچ کس از اهل استحقاق لطف و امتنان و زیر دستان و محتاجان⁴⁶⁷ از احسان و انعام عايش بی نصیب تام نمی ماند کان لعل و یاقوت را از رشک جودش آب در جگر خونست و دریا را به امید نوالش کف سوال از جیب خرقة کبود بیرون.

لمولفه {فاعلاتن فعلاتن فعلاتن}

94	نالهء ابر ز رشک کف در بار تو شد	
	سختی کان ز ⁴⁶⁸ راز بخشش بسیار تو شد	
95	آسمان را که بود بر همه کسمنت جود	
	زان حمیدست که زیر کرم و بار تو شد ⁴⁶⁹	

⁴⁶⁵ H : - A و تعظیم

⁴⁶⁶ H.d : اشارت به سخاوت سلطانی H,A شرح بحر جود و سخاوتش

⁴⁶⁷ H : - A و محتاجان

⁴⁶⁸ H : در A ز

⁴⁶⁹ H : - A آسمان...شد

در میزان علو همتش مثل میزان سپهر که محل مساوات روز و شبانست شبه و زر و سنگ و گوهر یکسانست و آوازه جودش در گوشهای صدف وار طالبان بسیار⁴⁷⁰ مانند صدای رعد ابر⁴⁷¹ نسیانست چتر خورشید افضال بی زوالش لا یزال ظل جود سحاب نسق را بر فرق جمیع فرق از متکنان مشکوی [A 17b] دلجوی غنی و مکنت و ساکنان گوشه فقر و مسکنت گسترانیده و مثل [H 17a] بحر اخضر کفهای طلب هر طلب را از کهنتر و مهتر غرق دریای عطای بی غطا گردانیده.

نظم {مفاعیلن مفاعیلن فعلن}

96 گشوده سر به سر گنج درم را کلیدش داده گنجور کرم را

97 به بخشش هر کفش معمار عالم هر آن کشتش کلید کار عالم

خطوط موج سان راحت سماحت نشانش خط نسخ و به طلال بر جود حاتم طائی⁴⁷² کشیده و از هر انقباض و انبساط آن بحر مواج امواج کرم با ابتهاج⁴⁷³ به تشنه لبان ساحل احتیاج رسیده.

نظم⁴⁷⁴ {مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن}

98 گفت ز بس که به گردون زر و درم بخشید

فلک ز سیم و زر افکنده خشت ایوانست

99 خرد چو دید کفت گفت این کف بحرست

سپهر گفت که کف نیست بحر عمانست

ابر بهار را به کف کهربارش چگونه نسبت توان نمودن که او گاه می بارد و گاه باز می دارد و سحاب سخاوت این سلطان مفضل بعون فیض⁴⁷⁵ ملک المتعال لا یزال و بی انفصالست و بحر زخار را به دست و دل افاضه شعارش کی توان تشبیه کردن که او کفهای متوالی را از درر⁴⁷⁶ دلالی تھی و خالی باز می کرداند و از دریای بی انتهای اعطای این شاه کفهای سوال هر حاجتخواه از درهای نعمت و نوال همیشه مالا مالست.

⁴⁷⁰ H: به سان A بسیار

⁴⁷¹ H: ابر رعد A رعد ابر

⁴⁷² H: - A طائی

⁴⁷³ H: انتهاج A ابتهاج

⁴⁷⁴ H: - A نظم

⁴⁷⁵ H: فضل A فیض

⁴⁷⁶ H: درر A درر

100 بحر چون با کف در بار زند لاف و صلف

A
17b که مر او را نبود هیچ بحر باد به کف

[A 18a] کف جوان مردیش دست منع و رد بر سینهء طلب طمع هیچ احد ننهاده بلکه پی تعب سوال [H 17b] و طلب ابواب بلند آوازهء شهرشان چهار دراوان ینفقون اموالهم باللیل و النهار سرا و علانیه⁴⁷⁷ را بر روی خلق عالم و مستحقان بنی آدم⁴⁷⁸ گشاده.

101 گشاده روست دایم خوان جودش

از آن آرند مهر و مه سجودش

102 کف در پاش او در جود بحریست

هر انگشتش به گاه فیض نهریست⁴⁷⁹

امواج دریا نزد افواج عطای او حکم نقشی بر آب دارد و درم ریزی پنجهء خورشیدیش گنج بخشی دست بی ندیدش که کس مثل آن ندیدست رتبه سر آب امواج بحر جودش چون کف بر نظیر⁴⁸⁰ آورد کافی ارزاق عبادست و ق مقام صمصام انتقامش چون موج بر اندازد خارق سفینهء⁴⁸¹ حیات اعدای بی دین و داد صبح امید اهل امال از مطلع یمین با نوالش بر سایلان یسار همیشه طالع و درخشانست و امطار جود و ایثار از سمای⁴⁸² سملحت فلک مساحتش بر گشت زار طالبان ادرار بر قرار ریزان به فیضان نسیان احسان و هبوب شمال افضال یمین و شمالش گلهای درم و دینار بی شمار در بستان مستحقان از صغار و کبار خصوصا بر گلبن امید پر خار اهل افتقار دایما شگفته و به ادرار سحاب سخای مدار⁴⁸³ کرد و غبار فقر خسار را از رخسار اهل روزگار شسته [A 18b] با آنکه کمال⁴⁸⁴ نثار گنج درم و دینارش بر سایر سلاطین روزگار تمام بار است

⁴⁷⁷ Bakara 2/274

⁴⁷⁸ H : - A : و...آدم

⁴⁷⁹ H : - A : کف...نهریست

⁴⁸⁰ H : - A : نظیر

⁴⁸¹ H : بیضه A سفینه

⁴⁸² H : اسمای A از سمای

⁴⁸³ A : مد دار H مدار

⁴⁸⁴ H : - A : کمال

تاج بخشیء او که دست⁴⁸⁵ و پنجهء خورشید شعارش بر فرق سعادت چندین شهریار نهاده سر بارست از کثرت باران احسانش تیغ اشعه خورشید [H 18a] چنان زنگ گرفته که قطعا قطع مادهء حیات هیچ نباتی نمی تواند کرد⁴⁸⁶ و از دست جود بی دریغش دراز قعر بحر و زر از جوف کان سر بیرون نمی تواند آوردن.

نظم

103 الدرو الدری خافا جوده فتحضا فی البحر و الافلاک

تا آنکه گماشتگان معادن سلطانی و غواصان بخار امانی هر دو را به جبر و قهر از کان و بحر بیرون می آورند⁴⁸⁷ و علی رغمهما⁴⁸⁸ بر روی خاک می باشند بلکه جزای گریز از جود شاه کهر ریز⁴⁸⁹ یکی را به نوک الماس گستاخ جگر سوراخ و دیگری را به ضرب⁴⁹⁰ مطرقة شاخ شاخ می سازند.

نظم {فعالتن فعالتن فعالتن}

104 سالها حاصل کان گر به هم آرد خورشید

کم یک⁴⁹¹ روزه عطای تو بود بسیاری

اگرچه حقیقا این نوع عبارات و این طرز استعارات در شرح جود سلطان عالی رایات نیست به واقع از نهری رشحهء و از گلستانی نفحهء پیش نیست اما چون محتملست که⁴⁹² بعضی مطالعه کنندگان در اعصار و ازمان دیگر این را⁴⁹³ حمل بر سیاق اغراق و سخن آرانی و رجوع به مساق محمّدت و منقبت سرای [A 19a] نمایند لازم نمود فردی از جزیات⁴⁹⁴ این معنی باز نمودن و زنگ شبهه را از آینه تصدیق این دعوی زدودن و اگرچه امثال این واقعه که حالیا مسطور می گردد بسیار به ظهور رسیده اما آنچه از آن جمله درحین ترقیم این

⁴⁸⁵ H : - A دست

⁴⁸⁶ H: کرد A کردن

⁴⁸⁷ H: آوراند A آورند

⁴⁸⁸ H: رغمها A رغمهما

⁴⁸⁹ H : - A بلکه...ریز

⁴⁹⁰ H: ظرب A ضرب

⁴⁹¹ H: ز یک A یک

⁴⁹² H : - A اما...که

⁴⁹³ H : - A را

⁴⁹⁴ H: جزیات A جزیات

مراسم به خاطر فاتر⁴⁹⁵ راقم می رسد آنست که چون در شهر سنه عشرين و تسعمایه والد جنت مکان سلطان [H 18b] صاحب قران یعنی پادشاه معدلت نشان اقلیم کشای کیتی ستان سلطان سلاطین جهان المستریح فی جوار رحمة الله الملك المنان السلطان سليم خان عليه الرحمة و الغفران به قصد دفع شر و طغیان شاه ایران به جانب تبریز و ممالک آذربایجان نوجه فرمود و در معرکه چالدران مثل صبح رخشنده به برق و⁴⁹⁶ تیغ درخشنده خنده⁴⁹⁷ شاه شرق را به گریه خونین⁴⁹⁸ مبدل کردانید و تاج و تخت و ملک و بختش را مثل ابر پراکنده ساخته و اکثر اعیان دولتش را به ضرب تیغ بران پرداخته اعلام نصرت و فتح دار السلطنه ممالک ایران زمین را به اوج چرخ برین رسانید⁴⁹⁹ و بنابر آنکه⁵⁰⁰ آن دیار را تاب آن نبود که عساکر انجم شمار تیغ گذار که از حیز⁵⁰¹ حصر و انحصار بیرونند آن زمستان آنجا قشلاک نمایند و معدلت سلطانی هم روا نمی دید که بر حسب⁵⁰² مقتضای لازم الامضای کلام انذار انما که ان [A 19b] الملوك اذا دخلوا قرية افسودها⁵⁰³ ضعفا و فقرای آن دیار درخت اقدام سطوت⁵⁰⁴ عساکر جرار پایمال⁵⁰⁵ تعرض و آزار⁵⁰⁶ کردند بعد از آنکه پرتو ما هجئه رایت ظفر آیت ده روز بر شهر تبریز تافته بود و از شاه گریخته اثری و نشانی نا یافته عزیمت مراجعت به ممالک رومیه و عود به جانب دار السلطنه محمیه فرمودند⁵⁰⁷ و چون شاه مذکور منکسر⁵⁰⁸ و مقهور به هزار جهد و حیل جانی از معرکه جهاد برون برده بود و چشمهء حیات را [H 19a] از سیل سل شمشیر آبداران عساکر خونخوار خلاص نموده حسن تدبیر سلطانی مقتضی آن کردید که هیچ احدی به تخصیص جماعت تجار

⁴⁹⁵ H : - A فاتر

⁴⁹⁶ H: تیز و A به برق

⁴⁹⁷ H : - A خنده

⁴⁹⁸ H: خون ریز A خونین

⁴⁹⁹ H: رسانیده A رسانید

⁵⁰⁰ H: اینکه A آنکه

⁵⁰¹ H : - A حیز

⁵⁰² H : - A حسب

⁵⁰³ Neml 27/34

⁵⁰⁴ H: سطور A سطوت

⁵⁰⁵ H - d :: نصرت شعار به A جرار پایمال

⁵⁰⁶ H: با آزار A آزار

⁵⁰⁷ H: فرمود A فرمودند

⁵⁰⁸ H: منهرم A منکسر

به جانب ممالک⁵⁰⁹ عجم و آن دیار آمد و شد ننمایند تا اسلحه و آلات طعن و ضرب و اسب و اسباب جنگ و حرب که اکثر از جانب دیار روم بدان مرز و بوم نقل می شود من بعد نرود و او بر همان حالت انکسار و ذلت و خسار بی یراقی باقی ماند و برین موجب فرمان لازم الازعان به امرای سرحد و بکلبرکی ممالک⁵¹⁰ دیاربکر که فتح آن از⁵¹¹ نتایج آن سفر ظفر اثر بود مرقوم و مرسل گردید چون بعضی تجار دیار عجم و غیر هم از غایت طمع و شره بر کسب مال⁵¹² از و بال مخالفت آن سلطان عظیم الاقبال احقر از ننموده به دستور سابق دران مسالک و طرایق آمد و رفت می گردند و دران مشارع مشارع [A 20a] گردیده و بی راهی نموده از⁵¹³ راه و بی راه خلاف مقتضای امر قضا دستگاه اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم⁵¹⁴ را به عمل می آوردند حمیت پادشاهی برای تنفید حکم قدر تایید که اوجب واجباتست بر ذمت سلاطین سدید⁵¹⁵ مستدعی آن گردید که احکام قضا احکام به امرای حدود ممالک و حفاظ مسالک سمت صدور یابد که هر کس من بعد مخالفت امر لازم الاطاعة نماید⁵¹⁶ و طریق آمد و شد را مفتوح داشته از عصیان مقبوح احقر از نماید اموال و بضاعت⁵¹⁷ و اسباب تجارت او را هر [H 19b] جا یابند برای پا بند صاحب گرفت نمایند بناء علی ذلک مستحفظان شوارع و مسالک و امرای سرحد ممالک احمال و او زار و درم و دینار بعضی تجار را در آن ولا مثل اوراق گللهای خمر که هنگام استیلای حرارت و تندی جمشید خورشید والا به دست راه داران شمال و صبا بر باد فنارود و بر خال⁵¹⁸ غیر از یزد تصرف نموده عرضه تلف و عرصه ضیاع گردانیدند⁵¹⁹ و آن جماعت نجار با⁵²⁰ خسار به درگاه معدلت شعار آمده از گناه خود اعتذار جسته عرض افتقار⁵²¹ نمودند مرحمت سلطان مرحوم ایشان را وعده فرمود که ان شاء الله الاکرم بعد از اتمام⁵²² فتح ممالک

⁵⁰⁹ H : - A ممالک

⁵¹⁰ H : - A و...ممالک

⁵¹¹ H : - A از

⁵¹² H : و مال A مال

⁵¹³ H : و از A از

⁵¹⁴ Nisa 4/59

⁵¹⁵ H : - A سدید

⁵¹⁶ H : نمایند A نماید

⁵¹⁷ H : - A و بضاعت

⁵¹⁸ H : خاک A خال

⁵¹⁹ H : گردانیدن A گردانیدند

⁵²⁰ H : - A با

⁵²¹ H : افتقار A افتقار

عجم جر نقصان و تلافی حسران ایشان بفرمایند و بعضی را که⁵²³ لیاقت و استحقاق حاصل⁵²⁴ بود با عطای [A 20b] مناصب و عواطف⁵²⁵ و اجرای مراتب و وظایف سرافراز گردانیدند و بعضی دیگر در ظل معدلت و داد سلطان سکندر نهاد به کسب و کار و داد و ستاد مشغول شده اضعاف آنچه از دست داده بودند اکتساب نموده مرفه الحال می گردانیدند و این نداء شوق افزا به گوش غایبان و ساکنان⁵²⁶ دیار خود می رسانیدند که:

شعر

105 ولا عیب فیهم غیر ان ضیوفهم تلام به نسیان الاحبة و الوطن

تا آنکه بر حسب حکم الهی و مقتضی حکمت⁵²⁷ نامتناهی نوبت خلافت و پادشاهی و استحقاق شاهی⁵²⁸ به حضرت سلطان صاحب قران [H 20a] رسید و پایه اورنگ جهان پناهی را از رتبه⁵²⁹ قلک تامع در گذرانید.

نظم {فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن}

106 آنکه نامش می زداید چهره هر سکه

وآنکه ذکرش می فزاید پایه هر منبری

بنابر تغایر آراء شاهان خورشید رای و تعدد مسالک تدبیرات جهانگشای که از مضمون شبهه زدای این کلام صدق سما که و داود و سلیمان اذ یحکمان فی الحرث اذ نقشت فیه غنم القوم و کنا لحکمهم شاهدین ففهمناها سلیمان وکلا آتینا حکما و علما⁵³⁰ مستفاد می گردد سلطان صاحب قران به منع تجار از آن دیار التفات فرمودند، بلکه مستحفظان⁵³¹ شوارع و نگاه بانان مشارع استشمام رخصتی نموده. طریق آمد و شد را

⁵²² H : - A اتمام

⁵²³ H : - A که

⁵²⁴ H : - A و...حاصل

⁵²⁵ H : - A و عواطف

⁵²⁶ H H : - A و ساکنان

⁵²⁷ H : حکم حکمت

⁵²⁸ H : - A و...شاهی

⁵²⁹ H : مرتبه A رتبه

⁵³⁰ Enbiya 21/78,79

⁵³¹ H : مستحقان A, H.d, مستحفظان

گشودند چون کمال لطف و مرحمت و جمال جود و علو همتش مشهود [A 21a] و اهل شهود و ملحوظ ساکنان خطئه و جود کردید جماعت تجار مذکور را که بصفهم همیشه طالب بر کند قوت طامعه در حرکت آمده⁵³².

لمولفه {مفاعِلن فعلاَتِن فعِلن}

107 بر سر شاه راه سلطانی صف زدند آنچنان که⁵³³ میدانی

108 به زبان مقال و⁵³⁴ حال بلند طلب جبر نقص خود کردند

اگرچه بعضی ارکان دیوان فلک بنیان حصول مامول آن جماعت را معقول ندیدند و گفتند که چیزی که⁵³⁵ در زمان پادشاه ماضی در اطراف و اقاصی⁵³⁶ مملکت عرضه تلف شده باشد و برای اجرای احکام سلطنت و جزای مخالفت حکم قدر رتبت به موقع [H 20b] رسیده و استخراج و تحصیل آن از محال ضیاعش متعذر و⁵³⁷ محال گردیده چگونه از خزانه عامره عوض آن مال بی شمار را به شمار رسانند اما سلطان صاحب قران عدالت⁵³⁸ نشان بعد از⁵³⁹ تحقیق صدق گفتار جماعت⁵⁴⁰ تجار به مقتضای علو همت و همو به نجات⁵⁴¹ قبول مامول آن جماعت فرموده امر قدر آثار شرف اصدار یافت که محاسبان دیوان عالی ارکان آنچه از اموال و به ضایع جماعت مزبوره تلف و ضایع⁵⁴² شده باشد حساب نمایند بعد از آنکه بازدید نمودند مبلغ نود خروار اقچه عثمانی بود که هر خرواری صد هزار اقچه باشد و به حساب محاسبان فرس چهار هزار و شش صد تومان تیریزی می شود [A 21b] چون دفتر با تمام رسید و معروض پایه سریر عدالت مصیر کردید محضا از مقام کمال ملکه سخاوت و مروت و رعایت حقوق ابوت و نبوت تا بر هیچ دلی ذره غبار از آن پادشاه

H : - A آمده⁵³²

A: چه H که⁵³³

H : - A و⁵³⁴

H : - A که⁵³⁵

H : - A و اقاصی⁵³⁶

H : - A متعذر و⁵³⁷

H: به عدل از A عدالت⁵³⁸

H : - A نشان...از⁵³⁹

H : - A جماعت⁵⁴⁰

H : - A و...نجات⁵⁴¹

H : - A و ضایع⁵⁴²

نظم {فعولن فعولن فعولن فعل}

بزمی کند بر گدایان نثار

H
21a زر صامت از ریختن در خروش

ز بی قدریش پیش شه داد کرد

که فریاد عدلش برآید به ماه

اما⁵⁴⁶ رشحء از زلال اتصافش به خلق صاف صبر و عفت قدسی او صاف آنکه با وجود کمال بین جوانی و کثرت دواعی قوای⁵⁴⁷ جسمانی و رایت⁵⁴⁸ بر تحصیل مقتضیات طبیعت کیانی عنان توسن هر کس نفس آتش وش را بر امید وعد کریم رب اعلی که واما من خاف مقام ربه و نهی النفس عن الهوی فان اللجنة هي الماوی⁵⁴⁹ چنان باز کشیده و مقتضیات قوای حیوانیه و شهوانیه را به میزان عدالت نشان [A 22a]

122

دو کفهء شرع ربانی و عقل نورانی چنان راست بر سنجیده که از طرفی شره و خمود مثل دامن افلاک از آلودگی خاک پاکست و ذرود خاک پایش در دیدهء اهل ورع و تقوی به منزله مآه طهور پاکی ذیلش در میان خدام و خیلش به مثابه ایست که قلم اشعه خورشید پاکیزه علم باید که هر روز چند بار زبان به آب آن چشمه پرتاب بشوید تا حرفی از آن باب بگوید و نسیم با صفای صبا باید که مشام از ساکنان گلشن معلى استعاره نماید تا گلی از گلزار این خلق رضوان شعارش بیوید.

نظم⁵⁵⁰ {فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن}

113 پاکى دامن لطفش گر به پند آفتاب

صحبت خاص مسیحا بر تابد پش ازین

[H 21] چنانچه تیغش حصاربست آهنین بر کرد ملک برای حفظ و پایش غیرتش هم سدبست⁵⁵¹ سکندری برای صیانیت اعراض نامش،

بیت⁵⁵² {مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلات}

114 توانای فلک را بیسته راه سیر

اوامر تو زمین را گشاده راه ذهاب⁵⁵³

اگرچه همیشه جمیع سلاطین سکندری تمکین این خاندان معدلت آیین به شیبه حفاظ و پاش اعراض ناس بهترین و پاک دامن ترین سلاطین روی زمین بوده اند و اذیال لباس با طهارت خلافت را چشمه گل آلود متابعت نفس بی آب و رو که ان النفس لامارة بالسوء⁵⁵⁴ به سوی او اشارتست نیالوده اما این سلطان صاحب قران درین صفت فتوت بنیان بر همه سلاطین جهان فایق است و افعال استقامت [A 22b] منوالش با مقتضی شرع مطهر موافق و مطابق چنانچه به حمد الله تعالی میامن اتصافش به امثال اوامر الهی و اجتناب از ملامهی و مناهی در اکثر ارکان دولت و اعیان حضرت تاثر کرده و بر حسب فرموده خلیفهء ثالث مفضل⁵⁵⁵ که انهم الی

⁵⁵⁰ H - : A نظم

⁵⁵¹ H - : A سدبست

⁵⁵² H - : A بیت

⁵⁵³ H - : A توانای...ذهاب

⁵⁵⁴ Yusuf 12/53

⁵⁵⁵ H - : A مفضل

ناصر فعال احوج من ناصر قوال بالطوع و الاختيار بی اکراه و اجبار متابعت و اقتدا⁵⁵⁶ به اطوار شریعت شعارش نموده اند و زنگ ارتکاب معاصی از مرآت افعال و احوال خود زدوده.

مثنوی⁵⁵⁷ {فاعلاتن فاعلاتن فاعلن}

- 115 شاه حوضی دان حشم چون لولها
آب در لوله روان از کولها
- 116 چونکه آب حوض پاک و صاف شد
لوله ها هم سلسبیل اوصاف شد

اشارت به کمال در اسب سلطانیه⁵⁵⁸

و اما ملکه دانش و حکمت در نفس خورشید سمتش چنان ثابت و راسخ [H 22a] است که نقش وصف آینه سکندری را⁵⁵⁹ نافی و ناسخ است نظر پیش بینش از استقامت اشعه انوار تدبیرات متین مطلع⁵⁶⁰ نور حق و یقین آمده وجیب تدبیر و تفکرش برای طلوع خورشید رای جمشیدی افق مبین گشته.

نظم {مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن}

- 117 شهنشاهی که می خواند به چشم عقل رای او
ز روی تختهء امروز نقش حالت فردا
- 118 شدست از نیت⁵⁶¹ صافیش آب مملکت روشن
گرفت از رایت عالیش کار سلطنت بالا

راستی رایت دین از درستی درایت صواب نمای اوست و تمثال جمال بی نقاب و شددنا ملکه و آتیناه الحکمة و فضل الخطاب⁵⁶² از هر باب نمایان در آینه [A 23a] ضمیر با صفای او اساس ارکان پادشاهی را

⁵⁵⁶ H: اقتدار A اقتدا

⁵⁵⁷ A: زدوده H مثنوی زدوده

⁵⁵⁸ H, A: - H.d: اشارت...سلطانیه

⁵⁵⁹ H: - A: را

⁵⁶⁰ H: مطلق A مطلع

⁵⁶¹ H: از نیت از نیت A از نیت

⁵⁶² Sad 38/20

بر زمین متین حمد حکمت⁵⁶³ و دانایی نهاده و تیغ اجرای احکام جهان بانی را از جویبار مآ علم آب داده و با آنکه درگاه دانش پناهش درگاه و بیگاه به علمای آگاه و فقهای با اتباع محفوفست و عنان عنایتش به تحقیق مسایل شرعیه و احکام دینیه معطوف و در روزهای انعقاد دیوان عدل و داد دو کس از نحاریر علما که قاضی عسکران دانشورند⁵⁶⁴ به شرف آستانه بوسی می رسند و عرض قضایای شرعیه می نمایند اما در بعض امور کلیه مثل حکم قصاص و دیگر احکام مخاطرات اختصاص خود با لذات به تحقیق و تفتیش اقوال⁵⁶⁵ ایتمه و فقها التفات می نمایند و بعد از احتیاط⁵⁶⁶ تمام و ملاحظهء تام حسب القول الاقوی [H 22b] عمل می فرمایند.

نظم {مفاعلهن فعلاتن مفاعلهن فعلهن}

- 119 مساعد ید بیضاش در مناہج دین •
مآثر بی موسفست در معارج طور

و بیان تدبیرات عالم مدار شرح آرا و انظار فتوح آثارش که درین نسخه به دایع نگار ان شاء الله الغفار سمت اصدار خواهد یافت آینه ایست برای نمود صورت صدق این گفتار:

نظم {مفتعلن فاعلهن مفتعلن فاعلهن}

- 120 رای تو در یک نظر مشاهده کرده نقش قضا و قدر ز تختهء ابجد

اگرچه مناقب سینه⁵⁶⁷ مخصوصه و مراتب علیه منصوصه که مبدع و خالق اشیا جل شانہ و تعالی بر حسب والله یختص برحمتہ من یشاء⁵⁶⁸ به ذات [A 23b] سعادت اقتران این سلطان صاحب قران عطا فرموده برون از حد و عدو بیانست اما از جملهء آن حصایص بی شمار و آن شمایل بی انحصار طلبا للاختصار درین نسخه دلپذیر ده وجه سمت تحریر می یابد و علی الله التکلان و منه المدد.

A: حکمت H حمد حکمت⁵⁶³

H : - A دو...دامشورند⁵⁶⁴

H: احوال A اقوال⁵⁶⁵

H: احتیاط A احتیاط⁵⁶⁶

H : - A سینه⁵⁶⁷

AI-i Imran 3/74⁵⁶⁸

121	اما علاک فدونها الجزآء	قدرا فماذا ينظم الشعراء
122	يرتد عنها الفكر و هو مهند	و يضيق فيها القول و هو فضآء ⁵⁷⁰
123	بحر مدحش چو شود موج سكال	چشمهء حرف بود تنگ مجال
124	كوزه از بحر چو در يوزه كند	بحر پيدااست چه در كوزه كند

خاصه اولی بر صحیفهء خواطر⁵⁷¹ عارفان اسرار اسالیب اعداد و بر لوح ضمائر محققان خواص انواع ترکیب آحاد مرقوم و مرسومست که مجموعه مراتب اصول اعداد نه است زیرا که جامع جمیع انواع آنست از⁵⁷² فرد و زوج و فرد الفرد و زوج الزوج و فرد الزوج و زوج الفرد [H 23a] و چون به اتفاق محققان حکما و التحاق آراء علما محقق و هویدا گردیده که کمال⁵⁷³ بی زوال هر موجودی را⁵⁷⁴ آنست که بعد از حصول جمیع مراتب مکتبه الوصول باز آن شیئی رجوع به مبدا اعلا و اصل معلاى خود نماید لاجرم حصول تکمیل این اصول عددیه آنست که وصول و انضمام یابد به مبدا و مصدر جمیع اعداد که واحدست و از این⁵⁷⁵ [A 24a] وصول عدد ده که اکمل مراتب آنست به حصول می پیوندد و تا مایهء جمیع درجات به تالیف و انضمام این رتبه با اصول مذکوره و به تضعیف او رتبه بعد رتبه و مرة بعد مرة صورت می بندد و باز مایهء به ضرب این عدد در نفس خود حاصل می گردد و تا الف بر همین قیاس تالیف می یابد و همچنین باز الف به اتصاف مایهء به صفت عشریه به ظهور می آید و بعد از آن درجات غیر متناهی به ترکیب راتب مراتب اصول با اکمل درجات کرده است و التحاق به⁵⁷⁶ نتایج آن که مایه الفست حاصل می شود بنابراین مقدمات مقررہ مفهوم اهل علوم گردیده⁵⁷⁷ که مرتبه عدد ده بر جمیع مراتب عددیه در کمال فایقست و آیتہ شامله تلک عشره

H: نظم A شعر⁵⁶⁹

H - A: اما...فضآء⁵⁷⁰

H: خاطر A خواطر⁵⁷¹

H: که از A از⁵⁷²

H: کما A کمال⁵⁷³

H - A: را⁵⁷⁴

H و از این و از این A: و از این⁵⁷⁵

H - A: به⁵⁷⁶

H: گردید A گردیده⁵⁷⁷

کامله⁵⁷⁸ به کمال این رتبه مفصح و ناطق و لفظ تمام در آیه کریمهء کلیم مسالک که فان اتممت عشرًا فمن عندک⁵⁷⁹ به مؤیدات این معنی لاحقست و باز عنصر آب که⁵⁸⁰ شانس پاکیزه [H 23b] کیست.

وقتی غدیر او کثیر شده دور از آلوده گی می گردد که مساحت سطحش به صفه⁵⁸¹ عشر فی عشر متصف باشد و الله اعلم در تعیین نمودن بعضی همه دین رضی الله عنهم اجمعین مقدار مذکور را دور نمی نماید که همین نکته ملحوظ شده باشد و همچنین کمال رحمت رحمانیه به تضعیف ثواب در مقابل عبادت انسانیه به⁵⁸² تعیین این رتبه تبیین یافته که من جاء بالحسنة فله عشر [A 24b] امثالها⁵⁸³ و وقوع مراتب عقول که به مسلک حکما مبادی و اصولند برین عدد کامل متمم تحقیق این مسایلت و دیگر عوامض اشارات و لطایف نکات درین مسئله که تفصیل آنها مؤدی به تطویل می گردد بسیارست و اولی ایجاز⁵⁸⁴ و اختصار بر همین گفتار و باز اکمل عقول عشره علی مذهبهم عقل عاشرست که با فاضله صور و هیات بر بسایط و مرکبات تدبیر نظام و سداد عالم گون و فساد را به اذن الله القادر مباشر است چراکه استکمال آفرینش به وجود و ظهور اوست و ظلمت آباد عدمیت کاینات روشن به نور او اگرچه عقل اول را از حیثیت مبدایه افضل گفته اند و الله اعلم بعد از ظهور و وضوح این مقدمات به قراین عقلیه و شواهد نقلیه مخفی نخواهد ماند که مراسم سلطنت و شهریاری و لوازم معدلت و جهان داری بر طبق [H 24a] اشارات صدق سمات وهو الذی جعلکم خلائف الارض و رفع بعضکم فوق بعض درجات⁵⁸⁵ از آن به اقصی مراتب رونق و نظام و اعلی مدارج حسن نسق و احکام رسیده که ذات شریف این سلطان صاحب قران در میان خانان آل عثمان افاض الله علیهم سحاب⁵⁸⁶ الغفران در مرتبهء دهم واقع شده به مثابه عقل فعال است و بدین خاصه اکمل و افضل⁵⁸⁷ جمیع سلاطین ماضی و حال چراکه رجحان این خانواده با افتخار [A 25a] بر سلاطین اعصار و خواقین روزگار در تواریخ صدق نگار ایشان مسطورست و شمهء از آن در ضمن دیباجه سابقه مذکور و سلطان صاحب قران شاه بیت بی ریب این قصیدهء شاهی و دره التاج بی قیل اکیلل پادشاهیست و رتبه فلک منقبتش نسبت مجدا علی

⁵⁷⁸ Bakara 2/196

⁵⁷⁹ Kasas 49/27

⁵⁸⁰ A : - H که

⁵⁸¹ H: صفت A صفه

⁵⁸² H: و به A به

⁵⁸³ En'am 6/160

⁵⁸⁴ H: و ایجاز A ایجاز

⁵⁸⁵ En'am 6/165

⁵⁸⁶ H: سحاب A سحاب

⁵⁸⁷ H افضل و کمل A اکمل و افضل

یعنی پادشاه عوالم حقیقی و مجازی سلطان عثمان خان غازی که مجددا مطلع خورشید این سلطنت بی زوال و غره ماه این اقبال لا یزالست به حسب نسب جاوید بنیان برین منوال و عنوان که مرقوم اقلام صدق اعلام می گردد در⁵⁸⁸ مرتبه عاشر واقع شده السلطان الاعظم فی الزمان الغازی فی سبیل الرحمن خلیفه الله الملک المنان السلطان سلیمان خان بن [H 24b] السلطان سلیم شاه خان بن سلطان بایزید خان بن السلطان محمد خان بن السلطان مراد خان بن السلطان محمد خان بن السلطان یدرم بایزید خان بن السلطان مراد خان بن السلطان اورخان بن السلطان عثمان خان مکن الله اسلافهم علی ارایک الجنان و ادام اخلافهم متمکنا علی سریر السلطنته امانا للزمان و کھفا لاهل الایمان و سلسله نسبت حالی⁵⁸⁹ حسب ابو السلاطین و سلطان المجاہدین المقاتل فی سبیل الله الناصر لدین الله لیست المعارک و المغازی السلطان عثمان خان⁵⁹⁰ الغازی در کتب تواریخ [A 25b] این خاندان عالی شماریخ برین گونه که مذکور می گردد مسطورست وهو هذا السلطان عثمان خان بن ارطغرل بن سلیمان شاه بن قیا اولپ بن قزل بوغا بن بایتمور بن قتلغ بن طغرا بن قراینو بن⁵⁹¹ بلغای بن سونقور بن توقتمور بن یاساق بن حمید بن قتلغ بن دورلق بن قراخان بن ناسو بن یلواج بن بای بک بن طغرا بن دواغمش بن کوچ بک بن آرتوق⁵⁹² بن قماری بن جنگتمور بن طورخ بن قزل بوغان بن یماق بن یاشوغه بن خورمز بن بایسو بن⁵⁹³ طغرا بن سونج بن جاربوغا بن قورلمش بن قورخاد بن بالجق بن قماش بن قره اغلن بن سلیمان شاه بن طرخلو بن بولغان [H 25a] بن بایتمور بن تورمش بن کوک اولپ⁵⁹⁴ بن اغوز خان بن قراخان بن قایی خان و بعضی از مورخان که در تعیین⁵⁹⁵ و⁵⁹⁶ تبیین انساب سلاطین بلند جناب کوشیده اند چنین نموده اند که این قایی خان که جد ابو الملوک اغوز خانست حضرت عیص بن اسحق بن ابرهیم خلیل الرحمن است صلوات الله و سلامه علیهما و علی بنینا که بعد از افاضه برکات الیه در اولاد و احفاد امجاد و عبید و دواب و انعام و خیل و حشم و خدام⁵⁹⁷ صحاری بلاد عرب بریشان تنگ و پر تعب شده [A 26a]

H: و در A در⁵⁸⁸

H: عالی A حالی⁵⁸⁹

H: - A عثمان خان⁵⁹⁰

H: بن باسغر بن A بن⁵⁹¹

H: اورتوق A آرتوق⁵⁹²

H: - A بن⁵⁹³

H: اولوپ A اولپ⁵⁹⁴

H: - A, d, H تعیین⁵⁹⁵

H: - A و⁵⁹⁶

H: - H, d: خدم A خدام⁵⁹⁷

برای وسعت معاش و فسحت دایره انتعاش⁵⁹⁸ به جانب بلاد ترکستان و ممالک توران نقل نمودند و پادشاهی و فرمان دهی⁵⁹⁹ آن بلاد و ممالک⁶⁰⁰ بروی و بر اولاد و احفاد⁶⁰¹ او قرار یافت و در آن کشور به این اسم مشهور گشت و بعضی دیگر می گویند که قایی خان مذکور پسر دیپ با قوی بن اولچه خانست و او⁶⁰² از نسل یافت بن نوحست علیه السلام القصه در زمانی که سلاطین شوکت آیین سلجوقیه از ممالک توران به کشور ایران در آمدند از جمله مهظمات تمایل حشمت شمایل که با ایشان آمدند⁶⁰³ یکی قبیله قایی خانی بود که اجداد عالی تبار رحمت شعار ابو السلاطین عثمان خان علیه الرحمة و الرضوان حاکم و سردار آن قبیله بودند و چون اراده سبحانیه به رفع ظلمات کفر و عصیان و نشر مناشیر تباشیر⁶⁰⁴ نور ایمان درین بلاد و ممالک غیر متناهیہ المسالک تعلق یافته بود [H 25b] و انوار مهر رحمت ایزدی برین دیار تافته سایق فضل سابق ربایی آن قوم مبارک آیین را که آیه به شارت رهین فسوف یاتی الله بقوم یحبهم و یحبونه اذلة علی المومنین اعزة علی الکافرین در بیان شان ایشان ناطق و بر ایشان صادق⁶⁰⁵ است بر بلادی که شرح آن انشاءالله الغفور⁶⁰⁶ مذکور و مسطور⁶⁰⁷ خواهد شد مظفر و منصور گردانیده توفیق فتوحات اسلامیہ و غزوات [A 26b] دینیہ کرامت فرمود و چون تفصیل این حکایات در تواریخ عالی روایات ایشان مزبور است و مشهور به همین قدر اکتفا نموده رجوع بما نحن به صد ده می نمایم.

نظم

125	تاج داری سزای گوهرست	گوهر افسر شهی سرتست
126	نامدار از تو شد سریر و کلاه	می رود نسبت تو شاه به شاه

H - A : ...انتعاش⁵⁹⁸

H - A : ...دهی⁵⁹⁹

H - A : ممالک⁶⁰⁰

H - A : او احفاد⁶⁰¹

H - A : او⁶⁰²

H - A : از...آمدند⁶⁰³

H - A : تباشیر⁶⁰⁴

H - A : ...صادق⁶⁰⁵

H - A : الغفور⁶⁰⁶

H - A : و مسطور⁶⁰⁷

خاصه ثانيه آنکه از روی نوبت و خلافت⁶⁰⁸ و جهانبانی بر همین اسلوب و مبانی که⁶⁰⁹ مذکور کردید سلطان صاحب قران خان⁶¹⁰ دهمست از این پادشاهان معدلت نشان که بی توسط⁶¹¹ جوانب و اقارب و بی انفصال و انقطاع سمت سلطنت عالی مناقب هر خلف سعادتمند بعد از والد بزرگوار ارجمند به طریق ارث و استحقاق بر اورنگ خلافت و پادشاهی آفاق جلوس فرموده اند و در قیام به عبادت غذا و جهاد و تربیت و تقویت⁶¹² دین با رشاد و فتح و تسخیر بلاد و قلع و قمع اهل شر و فساد و اقامت مراسم عدل و داد بر آبا [H 26a] و اجداد فریدون نهاد خود افزوده اند و التصال سلسلهء سلطنت و ترتب رتب⁶¹³ خلافت در خانواده هیچ یکی دیگر⁶¹⁴ از سلاطین ماضی و حال به این⁶¹⁵ ترتیب و منوال واقع نشده.

ملوفه { فعولن فعولن فعولن فعل }

127	ز شاهان عالم سر آمد تویی	همیشه بود دولت سرمدی
128	از آن یافت دولت به دورت کمال	که چون عقل عاشر دهم آمدی
		A 26b

[A 27a] خاصه ثالثه آنکه طلوع این کوکب دری شاهی از مطلع رحمت الهی و ظهور این در فیروز عالم افروز بحرین سلطنت صوری و معنوی از صدف⁶¹⁶ با شرف آبای علوی و امهات ارضی یعنی ولادت مبارک و میمون و بروز و جود با جود همایونش در شهر سینه احدی⁶¹⁷ و تسعماً که راس حقیقی⁶¹⁸ مایه عاشره است واقع شده و ذات شریفش به تحقیقت مصداق مضمون این حدیث بابها که ان الله یبعث لهنه الامه علی راس کل مائه سینه من یجدد لها دینها⁶¹⁹ گردیده⁶²⁰ چراکه بعث که معنای آن ارسالست از جمله اصدق ما صدقاتش

H - A : خلافت : H.d و خلافت⁶⁰⁸

H - A : که⁶⁰⁹

H - A : خان⁶¹⁰

H : واسطه A توسط⁶¹¹

H : تقویت و تربیت A تربیت و تقویت⁶¹²

H : رتب A رتب⁶¹³

H : یک A یکی دیگر⁶¹⁴

H : برین A به این⁶¹⁵

H - A, H.d, صدف⁶¹⁶

H : احد A احدی⁶¹⁷

H - A : حقیقی⁶¹⁸

* Hadis-i Şerif⁶¹⁹

آنست که به امر صانع همچون شیئی از نمان خانهء عدم و مکون مرسل گردیده تا صحن صفهء ظهور و نمون خرامد و در بستان تربیت رحمن نشو و نما یافته بر حسب کل میسر لما خلق له کار ثمره و جودش بایما را ثمار ما خلق له انجامد و بنابر⁶²¹ مقدمات سابقه که در بیان [H 26b] کمال مرتبه⁶²² عاشره مؤدا گردید به ظهور رسید که این مایهء از این حیثیت افضل مآتست و این معنی هم از جمله شواهد بین الدلالاتست⁶²³ برین که این سلطان صاحب قران از جمیع سلاطین ماضیه که در روس مآت قاضیه مبعوث گردیده اند افضلست و اکمل و با وجود وقوع سلطنت و نسبش در درجهء دهم این معنی هم از غرایب اتفاقات و عجایب حالاتست [A 27b] و بدین اشارت که محصلش عشر فی عشر است امیدواری تمامست که ان شاء الله الاحد ایام عمر دولت⁶²⁴ ابد فرجامش به صد سال می رسد.

بیت

129 هزار سال بمانی که جای آن داری که کرد کار ترا عمر پایدار دهد

خاصه رابعه آنست که چون منشیی دیوان قضا و قدر منشور سعادت منشور سلطنت بحر و بر و سطور حکم خلافت جهان خشک و تر را به خانهء همایون رقم ن و القلم بر صحیفه⁶²⁵ مسطر کشیده اقالیم عالم به نام این سلطان عالی علم مرقوم گردانید و آوازه نوبت رتبت شاهی را از درگاه جهان پناه این صاحب قران ظل الله به کوش خورشید و ماه رسانید⁶²⁶ از روی ارث و استحقاق مثل خورشید بی ندید که جمشید طاق مدیدست یکتا و طاق بود و از برادر و اقارب مبرا و متفرد و بی شریک و متوحد واقع شده.

نظم

130 مثل ندیدش فلک از خواب هم⁶²⁷

بلکه⁶²⁸ در آینه و در آب هم H

H: گردید A گردیده⁶²⁰

H: بنابرین A بنابر⁶²¹

H: رتبه A مرتبه⁶²²

H: الدلاست A الدلالاتست⁶²³

H: و دولت A دولت⁶²⁴

H: صفحه A صحیفه⁶²⁵

H: رسانیده A رسانید⁶²⁶

H.d مثلش فلک ندیده به ظاهر خواب هم : H, A مثل... هم⁶²⁷

H: بلکه بگو A بلکه⁶²⁸

و چون جمال ظلیت اله در مرآت خلافت این شاه بر وجه اتم و دلخواه ظهور نموده صفت تفرد و یکتایی که اقوی وجوه تسمیئه سلطانت به ظل خدایی در ذات بی مثالش به مرتبه قوت و کمال دارد که شریک بالقوه هم نداشت.

لمولفه

131 نیست چون مثل و شریکست در جهان نیک و بد

سایه حق به حق قل هو الله احد⁶²⁹

و این صفت مصفا با آنکه در حد⁶³⁰ خود [A 28a] منقبتست منتهی مرتبه ایست بایها باز منشأ و مبنای سه خصیصه شریفه دیگر که بعض از این مذکور می گردد⁶³¹ خاصه خامسه آنکه بر مطالعه کنندگان اخبار شاهان و ملاحظه کنندگان اوضاع هر زمان⁶³² ظاهر و عیانست که همیشه پادشاهان عالم مدار از روی ضرورت و اضطرار برای⁶³³ تسکین کرد فتنه و آشوب و نصارت بستان ملک و ملت بر وجه مرغوب آب شمشیر فتنه نشان را در جوی حیوة اقربا و دوران در هر زمان⁶³⁴ جاری و روران ساخته اند و برای انتظام احوال انام بر حسب الملک عقیم بار تکاب این امر خطیر⁶³⁵ عظیم بالضرورة پرداخته.

نظم⁶³⁶ {فعولن فعولن فعولن فعل}

132 به یک تاج ور تخت باشد بلند چو افزون بود ملک یابد گزند

133 یکی تاج ور بهتر از صد بود که باران چو بسیار شد بد بود

H : - H.d,A نیست... احد⁶²⁹

H : حق A حد⁶³⁰

H : - A باز... گردد⁶³¹

H : - H.d,A و ملاحظه... زمان⁶³²

H : از برای A برای⁶³³

H : در هر زمان و دوران A و دوران در هر زمان⁶³⁴

H : - A خطیر⁶³⁵

H : - A نظم⁶³⁶

اما هنگام جلوس سلطانی کردی از این معنی بر ذیل سعادت جاودانی این سلطان صاحب قران
نرسیده و بنابر تفرد مذکور در استقلال و استقرار بر تخت خلافت منصور اصلا باراقهء دمی و اصابه الهی
نسبت با خویشان و اقارب بلکه بر بخوانیدن نفسی [H 27b] از بیگانگان و اجانب هم محتاج نگردید.

نظم {فعولن فعولن فعل}

- 134 صدف را که بینی ز دردانه پر نه آن قدر دارد که یک دانه دُر
- 135 تو آن در مکنون یک دانهء که پیرایهء سلطنت خانهء A
28b

و این موهبتیست عظمی و عطیه ایست کبری که اگر جمیع السنهء سیوف و رماچ برای شکر حصول
این صلاح زبان گویا گردد و تیغهای پر صفای انام⁶³⁷ در گنج صومعه نیام سکون و آرام یافته حمد و ثنا سر
آید و کمان قرنها در مقام عبادت پشت راست کرده قیام نماید و سهام فرشته انتظام در معبد جمعه جمعیتها نموده
به یک بار سر فرو آورده در سجود بماند و امنیه پولاد و حدید مدتهای مدید طول اللیل و النهار روی تضرع و
افقار بر خاک تذلل و انکسار نهند و کمند ارجمند کمر عبودیت بر میان جان بسته زمانهای دور و دراز بی
انحصار در حلقهء زاهدان باریک کار حاضر شود و سیر با دلی روشن و پر صفا کف حاجت گشاده روی در
دیوار⁶³⁸ محراب دعا آورد⁶³⁹ هنوز از عهدهء شکر این نعمت برون نیایند.

نظم {مفاعِلن فعلاَتِن مفاعِلن فعِلن}

- 136 ز رهگذار تو کی بر دلی نشست غباری
- مگر غبار رخت کان نشست بر دل اختر

خاصة سادسه آنست که هم بنابین تفرد و یکتایی و مبنا برین توحید و بی ممتای و استقلال در جلوس
بر [H 28a] تخت پادشایی قطعا به معاونت امرای سرور و معاضدت عظما و لشکر محتاج نگردید و غبار
عار منت هیچ احدی به گوشهء بساط سلطنتش نرسید.

بیت⁶⁴⁰

H: نام A انام⁶³⁷

H: - A دیوار⁶³⁸

H: آورده A آورد⁶³⁹

A: - H بیت⁶⁴⁰

نبودش در آن منت از هیچ کس

[A 29a] بلکه رقاب جمیع کردن کسان درگاه محتشم و سرداران خدم⁶⁴¹ و بندگان مکرم و تمام رعایا و امم به طوق منت این سلطان عالم مطوقست و حق محافظت و صیانتش⁶⁴² بر همه جهانیان ثابت و محقق⁶⁴³ که به گوشهء چشم بلند نظر ملتفت تاج و تخت سلطنت مقرر کردید و جمیع امم را در ظل چتر معدلت و حمای حمایت خود کشید.

بیت

اینک یه سایهء تو در آمد های ملک

خاصة سابعه آنکه بر ناظران عقود ملک و دولت و مدیران امور جاه و حشمت پوشیده نیست که پادشاهان عالیشان چون بر سریر فرمان تمکن می یابند برای جذب قلوب انام و امالء خواطر⁶⁴⁴ خواص و عوام⁶⁴⁵ در خزانهء جود و سخا را می گشایند و جمیع افراد بندگان و خیل و حشم را از فقیر و محتشم غرق نعمت و امتنان و همون بار عطا و احسان⁶⁴⁶ می گردانند چراکه بر حسب بیان صحیحة العنوان⁶⁴⁷ الانسان عبید الاحسان از جمله تدبیرات تقریر ارکان سریر سلطنت و شاهی و تکثیر اعوان دولت پادشاهی⁶⁴⁸ آنست که جذب قلوب به این اسلوب نمایند تا خاطر عسکریان مشوب از مقام اضطراب⁶⁴⁹ [H 28b] و آشوب یک سوی شده در مقام جان سپاری یک دل و یک روی کردند چنانچه عرب گوید ع و الی اللذی يعطی الرغایب فارغاب [A 29b] و هنگام سعادت انجامی که:

⁶⁴¹ H.d,A : - H سرداران خدم

⁶⁴² H.d,A : - H و صیانتش

⁶⁴³ H.d,A : - H و محقق

⁶⁴⁴ H: خاطر A خواطر

⁶⁴⁵ H: عام A عوام

⁶⁴⁶ H : - A و... احسان

⁶⁴⁷ H : - A صحیحة العنوان

⁶⁴⁸ H.d,A : - H و تکثیر... پادشاهی

⁶⁴⁹ H: اضطراب A اضطراب

یعنی سلطان صاحب قران بر تخت کیان جلوس فرمود چون وارث⁶⁵⁰ ملک سلطانی علی الاطلاق و سزاواری سریر شهریاری آفاق⁶⁵¹ بر وجه استحقاق مختصر در ذات خورشید مثال بی مثالش بود اصلاً احتیاجی به صرف مال مرغوب جهت تالیف قلوب نبود بلکه صورت اطاعت اهل عالم طوعاً و کرهاً در آئینه ظلیت الهی و مرآت استغنائی پادشاهی اش اظهر من الشمس می نمود و جمیع صنایع و سرداران خواه و ناخواه سرپرستی⁶⁵² بر درگاه اطاعتش نهادن لازم بود و هر فردی کاین من کان⁶⁵³ در اقامت مراسم یک جهتی و جان سپاری عازم و جازم اما سلطان صاحب قران بر حسب مقتضی خود و مروت بی پایان ابواب خزانه جود عمان نشان را گشود و اضعاف آنچه معهود شاهان پیشین و آبا و اجداد رحمت قرین بود بر ارکان دولت سپهر بنیان و خدام و عساکر بی شمار و پایان انعام و احسان فرمود تا با آنکه ذیل خلافتش از آلودگی غبار منت غیر حق پاکست و مطلق بار [H 29a] منت احسان بی پایانش بر جمیع سروران و بندگان ثابت باشد و محقق و آنچه در آن بخشش تام انعام⁶⁵⁴ عام و عطای لا کلام بود آن بود که بیست هزار نفر [A 30a] عسکر خاص را که به نام قاپو خلقی اختصاص دارند و همیشه مجاور و ملازم درگاه فلک اشتباهند هر نفری را از سوار و پیاده و بنده و آزاده⁶⁵⁵ دو هزار آقچه عثمانی و بعضی را زیاده رسید چنانچه⁶⁵⁶ مجموع مبلغ مزبور تخمیناً هشت صد خروار آقچه عثمانی فضی خالص باشد و به حساب دیار فرس سی و دو هزار تومان⁶⁵⁷ تبریزی می شود و اما آنچه سوای این مبلغ به وزرای عظام و امرای کرام و ارکان دولت با احتشام و علمای اعلام و فضیای ایام و فقر او مستحقین⁶⁵⁸ انام وضعفا و ایتم از نقد⁶⁵⁹ و جنس انعام شد نه چندان بود که عطارد محاسب به اقلام اشعه کواکب از عهده حساب آن بیرون آید بلکه از در امم انجم بی شمار افزون آید.

H: وراثت A وراثت⁶⁵⁰

H: - H.d,A و سزاواری...آفاق⁶⁵¹

H: سرپرستی را A سرپرستی⁶⁵²

H: - A: کنایه...کان⁶⁵³

H: و انعام A انعام⁶⁵⁴

H: آزاد و بنده A بنده و آزاده⁶⁵⁵

H: چنانچه A چنانچه⁶⁵⁶

H: توامان A تومان⁶⁵⁷

H: - H.d,A مستحقین⁶⁵⁸

- 140 رایت ز خدمت تو به دولت علم شدست
- وز بار منت تو قد چرخ خم شدست
- 141 در پیش همت تو که زر قدر خاک یافت⁶⁶⁰
- خورشید کیست کو بدرم محتشم شدست
- 142 جودت چنان بریخت بر اهل وجود زر
- که فقر و نیستی به زمانت عدم شدست

خاصه ثامنه آنکه بر رای درخشان خورشید و شان فلک آفرینش که اهل دانش و بینش اند روشن است که حدیث دلخواه السلطان ظل الله مبتنی برین معنی تشبیه سماتست که ذات شاهان بر گزیده [H 29b] صفات مجلای قدرت و عظمت خالق الارض و السمواتست چراکه [A 30b] آثار و نمودجات صفات کبریایی که تفرد و عظمت و جلال و قدرت و مکنت بر کمال و نفاذ فرمان و سطوع قهرمان و امثالهاست در ذوات کامله تحت نشینان خلافت شامله ظاهرست و هویدا و استیلا و استعلای رتبه شاهی برای شناخت قدرت و عظمت الهی آتیست کبری.

نظم {فاعلاتن مفاعلن فعلن}

- 143 تا اگر تو شوی شناخت پذیر ره بری زین قلیل سوی کثیر

و ازینجا مفهوم گردید که در هر کدام از پادشاهان معدلت کمتر که این مواهب کریمه بیشتر ظهور نماید⁶⁶¹ رابطه نسبت او با مالک الملک مبین جل⁶⁶² ذاته عن الشبه و المثال اتم و احکم خواهد بود و آثار قدرت و کبریا در آئینه جبین جهان دارای او بر وجه اکمل و اشمل خواهد نمود و بی نزاع منازعی و منع مانعی آنچه سلطان صاحب قران را از بسط ملک و عرض جاه و کثرت عساکر و سپاه دو فرت خزانه و مال و منال بعون ملک متعال میسر گردیده هیچ یک از سلاطین ماضی و حال را دست نداده است دایره ننگین خانه فص خاتم حکم قدر نشانه اش بر وفق نص و آتیناهم ملکا عظیما سه ساله راهست بلکه بیشتر و شمار عساکر

H: نقود A نقد⁶⁵⁹

H: داشت A یافت⁶⁶⁰

H: می یابد A نماید⁶⁶¹

A: جل H مبین جل⁶⁶²

نصرت مآثرش که اکثر مملوک و مملوک زاده های این درگاه بابها اند و وجوه ارزاق و معیشت مجموع از خزانهء بحر نشانه [H 30a] معین است و مقدر فزونتر⁶⁶³ کواکب چرخ اخضرند و وفود مداخل [A 31a] و کثرت در آمد و حاصلش خود از بیان عطایای شاملش که قبل ازین شمه⁶⁶⁴ شمه سمت گذارش یافت معلومست⁶⁶⁵ و مفهوم⁶⁶⁶ و فی الجملة چون بیان آن بر حسب واقع در رکن ثالث و رابع ان شا الله الواسع مسطور می گردد و بندی دیگر در طی کتاب مستطاب⁶⁶⁷ به ظهور می رسد اکتفا بر همین ایما نموده شد.

لمولفه {مفعولُ فاعلات مفاعیل فاعل}

144 چندان فرود ملک تو از هر جبهه که چرخ

تنگ آمد و ز هر طرفی خویش⁶⁶⁸ را کشید

145 آن نیست کهکشانش که نمودست بر فلک

قدر تو خط نُسخ بر اوج سما کشید

خاصه تاسعه فتوحات عظیمهء دینیّه و غزوات عجیبه سنیّه است که در زمان نصرت بنیان این سلطان صاحب قران به ظهور رسید چنانچه در هیچ دور و زمان گوش مردم صاحب هوش مثل آن نشنیده و انظار کواکب نظیر آن ندیده و از مطالعهء این کتاب نقاب خفا و اجتناب از چهرهء صدق این مدعی می گشاید و خواننده البته به حقیقت این گفتار اقرار می نماید.

لمولفه⁶⁶⁹

146 تیغ تو غرب و شرق جهان را فرو گرفت

خورشید هم گرفت ولی نی چو او گرفت

147 این نیست بس عجب که دور و دارد آن حسام

هم او گشاد روی زمین را هم او گرفت

H: و فزونتر A فزونتر⁶⁶³

H: - H.d, A: - شمه⁶⁶⁴

H: - H.d, A: و وفود... معلومست⁶⁶⁵

H: - A و مفهوم⁶⁶⁶

H: مسطور A مستطاب⁶⁶⁷

H: - A خویش⁶⁶⁸

H: - A لمولفه⁶⁶⁹

خاصه عاشره که مثل فلک ثامن عالی مراتب مشتملست بر چندین کواکب مناقب آنست که در زمان والد بزرگوار اقالیم ستان جم فرمان [A 31b] سلطان سلیم خان اسبغ⁶⁷⁰ الله علیه من انوار الجنان که دو نوبت آن پادشاه ملت پناه بر سبیل نیابت جمیع ممالک روم ایلی و اناطولی⁶⁷¹ را با تمام خزاین عمان قراین تسلیم سلطان صاحب قران نمود و قایم مقام خودش کردانیده خود به سعادت و اقبال نوبت اول برای تسکین آتش طغیان شاه ایران بآب تیغ بران به جانب آذربایجان سفر ظفر اثر فرمود [H 30b] و نوبت دوم به جانب ممالک مصریه و قاهره آن⁶⁷² برای قهر⁶⁷³ چرا کسه و دفع ظلم و عدوان ایشان از سر مسلمانان سفر نمود و دو سال تمام دران سفر فتح انجام توقف فرمود دوا مر عظیم که بر نهایت عدالت و شجاعت و غایت امانت و دیانت سلطان صاحب قران دلالت دارد به ظهور رسید اول آنکه با وجود که جمیع خزاین بحر شم⁶⁷⁴ و سایر اسباب و یراق تسخیر عالم در تحت حکم و⁶⁷⁵ تصرف آن حضرت بود و عساکری که از انجم فلک زیاده اند در ممالک مذکوره حاضر و آماده و سریر خط فرمان نهاده و از مشاهده کمال آثار فر و اقبال در⁶⁷⁶ چهره دولت بی زوالش جنان منقاد و مطیع و منجذب ولای این دولت منیع⁶⁷⁷ بودند که در هیچ امر⁶⁷⁸ از امور مخالفت فرمان واجب الازعاناش نمی نمودند بلکه منتظر یک اشارت بودند. اما قطعاً چیزی که قاطع طریق امانت و فتوت⁶⁷⁹ و رافع رعایت حقوق [A 32a] اُبت و نبوت⁶⁸⁰ باشد در ضمیر منیرش خطور هم نکرد فکیف که از قوت به فعل آید و یا خود نعوذ بالله از مادر دهر سقیم فرزند الملک عقیم زاید و این دلالت بر کمال دیانت و استقامت آن حضرت می نماید.⁶⁸¹

چون نقرهء خالص دل تو صافی و پاکست

148

H: سبغ A اسبغ⁶⁷⁰

H: - A و اناطولی⁶⁷¹

H: از A قاهره آن⁶⁷²

H: - A قهر⁶⁷³

H: - A بحر شم⁶⁷⁴

H: - A حکم و⁶⁷⁵

H: - H.d: فروغ اقبال بر بهره A فرو و اقبال در⁶⁷⁶

H: - A منیع⁶⁷⁷

H: امری A امر⁶⁷⁸

H: - H.d, A فتوت و⁶⁷⁹

H: - H.d, A حقوق...نبوت⁶⁸⁰

H: نماید بیت A نماید⁶⁸¹

کار تو درست از بی آن همچو زر آمد

دوم آنکه به عون الله المالك بر وجهی ضبط آن ممالك نمود و مراسم عدل و داد را بر زمان های دیگر افزود که از نھیب نھنگ⁶⁸² شمشیر عالم گیرش سر کشان فرعون آیین [H 31a] و اعدای غوایت⁶⁸³ قرین غرق بحر خوف و خشیت⁶⁸⁴ گردیدند و در ظل شجره جهانبانش اهل زمان بر بستر عافیت⁶⁸⁵ و امان آرمیدند عالم مثل صحن گلستان بود که مانند گلھای خمر آزر های صفرا را بر طبق نھاده هر کس هر جا که می برد السه دوست و دشمن را مثل زبان سوسن یارا نبود که بپرسد از کجایی بلکه مملکت مانند سطح آسمان گشته بود که اگر کسی مثل خورشید نقد خود را⁶⁸⁶ بر داشته فی المثال از مشرق به مغرب می رفت هیچ کس را زهره نبود که بگوید⁶⁸⁷ چنین تنها چرایی خنجر گذاران اطراف و⁶⁸⁸ اقطار و بی دینان ستمگار خلاف شعار⁶⁸⁹ از نھیب صرصر حمله اش جمله⁶⁹⁰ مثل برگ بید می لرزیدند⁶⁹¹ و از هراس دراز دستی سنان جان ستانش پای فضول در دامان حمل می کشیدند⁶⁹² اعین اعیان روزگار [A 32b] و انظار نظار آثار کمال اقبال را همان روز در غره غرای دولتش مشاهده می نمودند⁶⁹³ و زهره خواص و عوام زبان محمدت قیام را بادای مضمون⁶⁹⁴ این کلام می گشودند.

بیت

H : - A : نھنگ⁶⁸²

H : عداوت A غوایت⁶⁸³

H : - H.d,A : و خشیت⁶⁸⁴

H : - H.d,A : عافیت⁶⁸⁵

H : نقد را خود A نقد خود را⁶⁸⁶

H : گوید A بگوید⁶⁸⁷

H : - A : اطراف و⁶⁸⁸

H : - H.d,A : خلاف شعار⁶⁸⁹

H : - A : جمله⁶⁹⁰

H : لرزند A لرزیدند⁶⁹¹

H : گشند A کشیدند⁶⁹²

H : - A : اعین...نمودند⁶⁹³

H : - A : مضمون⁶⁹⁴

که از تیغ تو سر سبزش اکنون می شود پیدا

الحاصل که مقدر علیم و مدبر حکیم ذات کریم صاحب قران واجب التعظیم را⁶⁹⁶ به انواع سنتی و وجوه مجلا بر جمیع سلاطین جهان آرا مزیه فضیلت کرامت فرموده و قلم تقدیر زیبا تقریر ربانی⁶⁹⁷ چهره کمالات سلطانی را بر صفحه کتاب جهانبانی او از هر رو با حسن وجوه گشوده⁶⁹⁸ عدلش معمار زرین کار قصر سلطنت فلک معادل عقلش خورشید پر انوار [H 31b] سماء جان و دل دیانتش مشابیه عدالت عمری شجاعتش مماثل صولت حیدری نسبش ارفع انساب سلاطین حسبش اجمع احساب خواقین عالمگیری او ناسخ داستان دلنشان سکندری جهان پروری او مبطل حکایت خوش روایت کیخسروی رایش مطابق آیه فتح و ظفر رایش موافق حکم قضا و قدر صمصامش برق⁶⁹⁹ باقی انعامش تشنه لبان احتیاج را مساقی سمنندش دولت بلند کمندش حبل متین شرع دیو بند تیغش صبح نصرت تیرش سهم الحرب سپهر جرات خنجرش سوسن بستان شاهی سپرش حفظ الهی کمانش ذو القرنین زمان سناتش ستون خیمه⁷⁰⁰ جهان ذرهش وراثت ملک داوری⁷⁰¹ [A 33a] خودش دعای خیر اهل عالم و خشنودی عساکرش مظاهر و ان جند ناهم الغالبون مآثرش مصادق لمثل هذا فلیعمل العا سیاستش شخهء ملک داوری عنایتش مربی سزاواران سروری حسامش حاسم مراسم⁷⁰² جور⁷⁰³ و عناد کفش کافی ازراق وافیء عباد⁷⁰⁴ غزاوتش⁷⁰⁵ نشانه عظمی معجزات احمدی⁷⁰⁶ فتوحاتش آیت کبرای قدرت⁷⁰⁷ احدی وجودش شجرهء ثمرهء⁷⁰⁸ جود بودش موجب شکر و سجود.

H: کار A بار⁶⁹⁵

H: - H.d, A واجب التعظیم را⁶⁹⁶

H: - H.d, A زیبا تقریر ربانی⁶⁹⁷

H: - A گشوده⁶⁹⁸

H: بر A برق⁶⁹⁹

H: - A زمان...خیمه⁷⁰⁰

H: داری A داوری⁷⁰¹

H: - H.d, A حسامش حاسم مراسم⁷⁰²

H: - H.d: جود A جور⁷⁰³

H: - H.d, A و...عباد⁷⁰⁴

H: - H.d: غزاوتش A غزاوتش⁷⁰⁵

H: - H.d, A نشانه...احمدی⁷⁰⁶

H: A قدرت⁷⁰⁷

لمولفه {فعولن فعولن فعولن فعل}

150	سکندر	منش	شاه	بیدار	بخت	
			بر	آرنده	ملک و دیهیم و تخت	
151	شهنشاه	دین	دار	اسلان	کیش	
			که	از	جملهء پادشاهنست	پش ⁷⁰⁹
152	دلش	همچو	کوهست	هنگام	رزم	
			فریدون	شکوهست	درگاه	بزم
153	فریدون	فرخ	چو	او	خود	کیست
			که	هر	بنده	اش مثل تو رو کیست
154	جهان	سر	به	سر	خاکسار	رهش
			شهان	کمترین	بندهء	در کفش
155	حیات	جهان	ز	آب	شمشیر	اوست
			موافق	به	تقدیر	تدبیر
			سنانش	قیام	جهان	را
156				ستون ⁷¹⁰		
			شد	ار	نی	شدی در زمان سر نگون ⁷¹¹
157	به	ششیر	چو	فرق	عدو	رانجست
			ره	شور	و	فتنه ز هر ⁷¹² سو بیست ⁷¹³
158	به	کف	تا	که	تیغی	ما نی گرفت
			ز	آبش	جهان	زندگانی گرفت
159	کفش	کفه	های	ترازوی	داد	

H: ثمرهء شجره A شجرهء ثمره⁷⁰⁸

709 A : - H شهنشاه.....یش

710 A : - H ستون

711 A : - H نگون

712 H شمس: A هر

H بست A: بیست 713

یکی را گرفت و یکی را گشاد

A

33b

گرفت این یکی قبضه تیغ را

160

نمود آن دگر گوهر⁷¹⁴ میغ را

شده زین یکی دوست آراسته

161

وز آن دیگر اعدای دین کاشته

بدین ابر سان در فشانی نمود

162

بدان یک چو⁷¹⁵ خورشید ظلمت زدود

ز تیغش جهان را بود روشنی

163

ز رایش درخشنده⁷¹⁶ نور سینی

چو دستش در افشان شود در عطا

164

چه باشد سحاب و⁷¹⁷ که باشد سما

دگر چون برد دست خود را به تیغ

165

بیندازد از همیش کوه تیغ

چو ظلمت به ملکی روایی گرفت

166

ز شمشیر او روشنایی گرفت

ز رمحش سر فتنه در خواب شد

167

دل کان زرشک کفش آب شد

سر سرکشان زمان⁷¹⁸ پست او

168

کلید جهان تیغ در دست او

رکابش که تاج شهان راست سر

169

H: چو A گوهر⁷¹⁴

H: ز A چو⁷¹⁵

H: دزخشد A درخشنده⁷¹⁶

H: - A و⁷¹⁷

H: جهان A زمان⁷¹⁸

	دو دروازه نصرتست و ظفر	
170	ز عدلش فلک چون که میزان گرفت	
	بروج سموات را زان گرفت	
171	تواند چو خورشید مشرق خرام	
	به یک تیغ گیرد جهان را تمام	
172	بهای جهان گوهر تیغ اوست	
	کف دست در پاش او منبع اوست	
173	مخوان تیغ صبح سرور و ظفر	
	مگو میغ بحری ولی بی خطر ⁷¹⁹	
174	از آن بحر شد دست عمان او	
	که غر قند عالم در احسان او	
A 34a,H3 2b	ولی آب این بحر آب حیات	175
	که غرقش در آرد به تنها حیات	
176	برش در سخا ابر بنموده ⁷²⁰ زرق	
	برو بانگ زد رعد و خندید برق	
177	ز لطفش بیم گر رسد رشحه	
	شود بحر شرین به یک لمحہ	
178	کند گر سمومش به دریا گذر	
	بحر گردد به یک لحظه بر	
179	خطاب زمین بوسی بر وجه	
	اشارت به خواص سلیمانی ⁷²¹	

H : - A : مخوان.....بی خطر⁷¹⁹

H: بنمود A بنموده⁷²⁰

H: سلیمان A سلیمانی⁷²¹

180	و	حصول	آن						
		در	حضرت	سلیمانی ⁷²²					
181	آیا	پادشاه	سلیمان	منش					
		ز	عدل	تو	دارد	جهان	پرورش		
182	سلیمان	وقتی	درین	نیست	شک				
		مطیع	توانست	و	جن	و	ملک		
183	ز	روزی	که	عزم	جهان	کردهء			
		تو	این	نام	را	با	خود	آوردهء	
184	چنین	گفت	دانای	معنی	نما				
		که	نازل	شود	نامها	از	سما		
185	ولی	باز	این	نام	با	زیب	و	فر	
		بر	آمد	ز	تو	بر	سمای	دگر	
186	اگر	گوهر	خاتم	مهتری					
		گرفت	از	سلیمان	به	ضعت	پری		
187	توانی	که	با	گوهر	تیغ	و	ریو		
		برون	آوردی	خاتم	از	دست	دیو		
188	بسی	خاتم	ملک	را	در	جهان			
		گرفتی	ز	کفار	عفریت	سان			
189	همه	مرغ	دلها	که	صید	تواند			
		ز	لطف	تو	در	بند	و	قید	تواند
190	فراز ⁷²³	سریرت	به	روز	و	شبان			
		شوندت	به	پر	دعا	سایان			

A

34b

⁷²² H : - A سلیمانی

⁷²³ H : فرازی A فراز

	چو پر دعا را به هم یافتند	191
	نوید قبول از خدا یافتند	
	هدایت چو هدهد برت رهبرست	192
	هم از قاف قدرت ترا لشکرست	
H		
33a	شها چون منی را چه حدست تا	193
	کند مدح مثل تو شاهی ادا	
	ولی قصه مورد پای جراد	194
	حدیثیست درینه دارم به یاد	
	همه چیز بودت به جز مور خرد ⁷²⁴	195
	که آن تحفه را نزد ⁷²⁵ آن شاه برد	
	من آن مورم اکنون که اندر کفم	196
	چو پای ملخ آمدست این قلم	
	چه آید ز پای ملخ در ظهور	197
	به جز آنچه باشد سزاوار مور	
	اگر چند پای جراد آمد این	198
	سزاوار سلطان کجا باشد این	
	ولی گر قبولش کند لطف خان	199
	شود قوت مرغان عرش آشیان	
	زبان ملک در ثنای تو باد	200
	سر دشمنان زیر پای تو باد	
	همیشه به مان در جهان گامکار	201
	مطیعت جهان و مهین کردکار	

⁷²⁴ H: خورد A خرد

⁷²⁵ H: پیش A, H.d. نزد

202	دگر	نور	اعیان	شاهنشهی		
			ثمرهای	اغصان	دوح	مهی
203	که	درهای	عمان	سلطانیند		
			نجوم	سموات	عثمانی	اند
204	بمانند	در	سایه	ات	تا	ابد
			خدا	شان	نگه	دارد ⁷²⁶ از چشم بد

[A 35a] داستان جلوس فرخنده فال حضرت سلطان صاحب قران عظیم لاقبال بر اورنگ
فلک خلافت رنگ⁷²⁷ سلطنت بی زوال

خلد الله تعالی ملکه و سلطانه مادامت الارض ساترة و السماء دایرة و این داستان مشتملست بر
چهار گفتار گفتار اول در ارسال الاغان تیز رفتار و اخبار سلطان صاحب قران [H 33b] عالم مدار⁷²⁸ به
فوت والد بزرگوار پادشاه مرحوم مغفرت دثار روح الله روحه فی دار القرار.

نظم

205	دو در دارد این باغ آراسته	در و بند ازین هر دو بر
		خاسته ⁷²⁹
206	درا از در ⁷³⁰ باغ و بنگر تمام	ز دیگر در باغ بیرون خرام

بر حسب اقتضای حکمت الهی و افضای تقابل و تبادل آثار اسمای نامتنایی حکم ختم سلطان ازل
صاحب امر لا یسل⁷³¹ عما یفعل بران جاریست که همواره بر قرار از⁷³² دو چشمه سار دایم الادرار دو میم

H: دار A دارد⁷²⁶

H: - A خلافت رنگ⁷²⁷

H: - A عالم مدار⁷²⁸

H: خواسته A خاسته⁷²⁹

H: دری A در⁷³⁰

H: یسال A یسل⁷³¹

H: - A از⁷³²

مالک الملک از یکی عذب فرات حلاوت سمات مؤدای⁷³³ تویی الملک من یشاء در جریان باشد و از دیگری ملح اجاج مرارت ازدواج مقتضای و تنزع الملک من تشاء روان باشد. چراکه مجاری این عالم مجازی بر اسلوب سلب هر تحمل و بر نهج تبدل و نحول جاریست و این معنی که به یک نکته از سایر مواغظ معنی [A 35b] می نماید بر سبیل عموم و تساوی در مجموع افراد انسانی ساری تا آنکه صدر نشینان ایوان گلشن قبول را چندا⁷³⁴ گلهای مامول نا شگفته و نا چیده ذبول یافته و بدریستان آسمان روشن وصول در⁷³⁵ مغرب اختفا و افول از همه رو بر تافته اند چه جای اینست بلکه آن اصل⁷³⁶ اصول بر موجب وما محمد الا رسول با آنکه این همه سور و سرور جهان ظلمت و نور از شور [H 34a] / نا / ملح اوست او هم ازین شربت مالخ غرفهء چشیده و از این مشرب بارح⁷³⁷ جرعه کشیده و حقیقت آنکه نفس قدسی نقش انسانی چون برای تکمیل سعادت جاودانی⁷³⁸ به این منزل و جای دانی تشبث نموده باز گشاید. و تسبب به آشاب اسباب از هر باب برای تحصیل شناخت، مبد او ماب خود بنماید. هر آنچه در نهاد استعداد او نهاده باشند چون تمام به ظهور آید و مادهء فطری او که از بخش بخشایش به او رسیده به قدر قابلیت و گنجایش صورت پذیر گردد به⁷³⁹ گوش هوش از زبان سروش این گفته را گوش کند که:

لمولفه {مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن}

207 ازین نه دایره بگذر که هست این منزل ادنی

چو بگذشتی از این بس قاب قوسین است و⁷⁴⁰ او ادنی

هر آینه آن باز نفس بلند پرواز به موجب سوق شوق و اهتزاز بال استقبال را به استعجال بگاشاید و بر حسب کلام حقیقت انتها که و ان الی ریک المنتهی [A 36a] به معاد اصلی و میعاد و صلی رجوع نماید اما باز افضال بی زوال ازلی و فیض بی قبض لم یزلی برای ابقای⁷⁴¹ نوع و دوام انتظام و افنای روع از قلوب

H: سمای مؤدی A سمات مؤدای⁷³³

H: چندان A چندا⁷³⁴

H: ادر A در⁷³⁵

H: - A اصل⁷³⁶

H: مشرب A مشرب بارح⁷³⁷

H: جاودانی A جاودانی⁷³⁸

H: و به A به⁷³⁹

H: - A و⁷⁴⁰

H: ایقاع A ابقا⁷⁴¹

انام به مقتضی آیت تجدد نشان کل یوم هو فی شان باب را از دولت سرفرازی عالیشانی⁷⁴² دیگر تعلق گیرد و نقد و جود از ید تایید جود نا محدود به نام صاحب سعادت⁷⁴³ دیگر سکهء سیادت پذیرد کوس نوبت خلافت و شاهی را بر بام گنبد [H 34b] خرگاهی در بام و شام و سحرگاهی به نام خورشیدوشی⁷⁴⁴ دیگر فرو کوپند⁷⁴⁵ و کوس مراد و گام را در دور قایم مقامی دیگر به گام انام فرو ریزند.

نظم

208	چنین است رسم این گذرگاه را	که دارد به آمد شد این راه را
209	یکی را در آرد به هنگامه تیز	یکی را بگوید ز هنگامه خیز
210	یکی تاج اقبال بر سر نهد	یکی رخت ازین خانه بر در نهد

مقصود از تمهید این کلام و مراد از ایراد این مقدمه انتباه انجام آنکه سلطان داد گستردین پرور سکندر ظفر فریدون فر قدرر توان کیتیستان سلطان سلاطین جهان الغریق فی بخار رحمة الله الملك الرحمن السلطان سلیم خان بن بایزید خان انار الله برهانه و ادار علیه غفرانه در حینی⁷⁴⁶ که به قصد قشلاق ازدار السلطنته [A 36b] قسطنطنیه به صوب دار النصر ادرنه محمیه عزیمت توجه فرموده بود مزاج شریف و عنصر لطیفش به واسطه عروض مرضی از امراض جاده از جاده نا پایدار اعتدال به ملک ناچار انحراف انصراف نمود.

نظم {فعولن فعولن فعل}

211	دمه سردوشه بادم سرد بود	جهان کرد را با جهان کرد بود
212	چو بنیاد دولت بستی رسید	توانا نباتن درستی رسید

و آن شاه جهان پناه در موضع اوغرس کوئی که وسط راهست پیش از یک ماه به واسطه استیلای آن مرض جانگاہ⁷⁴⁷ توقف فرمود [H 35a] اطبای حاذق و بندگان صادق در امر علاج و اصلاح مزاج چندان

⁷⁴² H: عالیشان A عالیشانی

⁷⁴³ H: سعادت A سعادت

⁷⁴⁴ H: وش A وش

⁷⁴⁵ H: کوپد A کوپند

⁷⁴⁶ H: حین A حینی

⁷⁴⁷ H: جایگاه A جانگاه

سعی و کوشش نمودند که همه را جان بلب رسید اما آن متاع بی انتفاع علاج در بازار پر آزار⁷⁴⁸ مرض رواج⁷⁴⁹ نیافته موافق غرض نگردید.

نظم

213	طبيب ار چه داند مداوا نمود	چو مدت نداند مداوا چه سود
214	پزوهش کنان چاره جستند باز	چه چاره که رحلت آمد فراز ⁷⁵⁰
215	به چاره گری نامد آن در به جنگ	که پوينده يابد زمانی درنگ

القصه به مقتضای کلام فصل الخطاب که⁷⁵¹ لكل اجل كتاب آن سلطان مغفرت مآب در همان مقام آهنگ رحلت ازین خاکدان پر آلام به سوی روضه [A 37a] دار السلام نمود به تاریخ تاسع شهر شوال سنه ست و عشرين و تسعماه ندای جان ربای واجب الاطاعته یا ايتها النفس المطمئنة⁷⁵² را به گوش هوش شنیده و از تحت سلطنت معدلت آیین بر سریر دلپذیر علی سرد موضوعه متکین علیها متقابلین خرامید و خورشید زمان سیر دولت آن جمشید مکان شیر صولت به وقت زوال روز پر بیم یوم لا ینفع مال و لا بنون الا من اتى الله بقلب سليم⁷⁵³ رسید⁷⁵⁴.

نظم

216	چو رخت از بر کوه برد آفتاب	سر شاه شاهان در آمد به خواب
217	شتابنده مرغ آنچنان بر پرید	که تا آشیان هیچ مرغش ندید

ازین داهیه هایله و ازین حادثهء پر غالیه.

لمولفه {فاعلاتن فاعلاتن فعلن}

⁷⁴⁸ A آرH: پر آزار

⁷⁴⁹ H : - H.d,A: رواج

⁷⁵⁰ H : - H.d,A: پزوهش...فراز

⁷⁵¹ H : - A که

⁷⁵² Fecr 89/27

⁷⁵³ Şuâra 26/88-89

⁷⁵⁴ H : - A رسید

	218	خار شد گلشن زمین و زمان	تار شد روشن همین و همان
	219	تخت بر جای خویش خشک	تاج از دیده خون لعل افشانند
		بماند	
35b	220	فلک آیین بندگانه نمود	زین مصیبت بکرد جامه کبود
	221	حامیش گرنه ظل شاه شدی	عالم اندر زمان تباه شدی
	222	آن شهی کین زمان دولت اوست	تا به دامان حشر خلعت اوست
	223	انس و جنی مطیع اسم وی اند	او چو گنج و همه طلسم ویند
	224	روح بخش جهان ز نودم اوست	نفس روح قدس همدم اوست ⁷⁵⁵
37a- b	225	نسل از نسل شاه بن شاهست	دیگران کوکبند و ⁷⁵⁶ او ماهست
	226	نی غلط گفته ام که خورشیدیست	بر سر تخت ملک جمشیدیست
	227	نه پدر همچو نه سپر آمد	ذات عالی او چو مهر آمد
	228	همه در کردند تا خورشید	بر نشنید به تخت چون جمشید
	229	حاصل چارو نه تویی یقین	شش و هفت از تو یافتست آیین
	230	فر تاج شهی ز گوهر تست	معدن عدل کان جوهر تست
	231	شقهء رایت تو اطلس چرخ	سکهء تست بر مطلس چرخ
	232	شاه پشین اگرچه رفت ز دست	شکر حق چون تویی به جاش
		نشست	
	233	گر شجر رفت جود ثمر باقیست	معدن ار نیست شد کهر باقیست
	234	تو بمانی که جای آن داری	که کنی قرنها جهان داری
	235	تا خور و ماه را بقا باشد	کار املاک ارتقا باشد
	236	ظل ممدود شاه باقی باد	دولتش نیز در ترقی باد

H : - H.d,A انس...اوست⁷⁵⁵

H : - A و⁷⁵⁶

وزرای عظام از رای صواب انجام به حسن تدبیر و موافقت تقدیر آتش این واقعه جگرسوزرانه شبانه روز در کانون سینهء [H 36a] محزون مستور و محزون گردانیدند و بریدان باد رفتار و الاغان صرصر شعار به درگاه عالم پناه سلطان صاحب قران [A 38a] دوانیدند گردنهای انتظار را مثل لوای سعادت رجا بر شاه راه مقدم سلطان جهان پناه بر افراشته علم آه را در سینه تباه فرو می کشیدند و پرده ستر و اخفا بر روی این حادثه عظمی گسترانیده⁷⁵⁸ طعم مره الانتظار اشد الموت را می چشیدند اگرچه بعضی از نزدیکان درگاه و غلامان خاص⁷⁵⁹ با اتباه که در بیرون بودند از اوضاع بندگان درون سرا و اسلوب پریشان اطبا و وزرا به نوک شوک خارخار وحدت فراست دانش مدار شبه این شبهه را گاهی می سفتند و به لسان حال با ایشان می گفتند که

نظم

238 فما لعینک ان قلت اکففا همتا
 وما لقلبک ان قلت استفق بهیم
 239 پس حیث چشم را که نیار آمد از بکا
 دل را چه شد که باز نیاید ز مکر غم

اما به حمد الله تعالی که خبر این ضرر و اثر این شرر در میان عوام خودکام شایع نشد و آنچه از فتنه و فساد در حین چنین واقعهء بی سداد مترقب می باشد واقع نشد و این اول اثری بود از آثار میمنت سلطنت سلطان صاحب قران با مکرمت که چون انوار⁷⁶⁰ عطای عظیم العرض انا جعلنا که خلیفه فی الارض [H 36b] مجددا از افق توفیق ساطع گشته رتبهء خلافت و جهانبانی به جانب نجابت مبانی [A 38b] او مفوض گردید و نوبت اورنگ نشینی به ذات خورشید سماتش رسید⁷⁶¹ در اول امر با آنکه صور تا هنوز جهان مثل کشتی بی رئیس و بادبان در بحر پر طوفان روان بود و تا ساحل نجات که مقدم شریف سلطان معدلت

H,A : - H.d : فردا...ترقی باد⁷⁵⁷

H : گسترانیدند A گسترانیده⁷⁵⁸

H : - A : خاص⁷⁵⁹

H : - A : انوار⁷⁶⁰

H : رسیده A رسید⁷⁶¹

صفاتست مسافه سیزده روز و شبان درین مدت فترت⁷⁶² اصلا ضرری به هیچ بشری نرسید و کسی از اشرار برین اسرار مطاع نگردید⁷⁶³ و ازین صورت معنی لسان الصباح بیان الرواح روشن گردید.

نظم⁷⁶⁴

لسان صبح اقبال به لفظ واض و⁷⁶⁵ روشن 240

همی گوید که خواهد شد جهان امروز چون گلشن

چون فرستاده های وزرا و ارکان صاحب ابلاغ و الاغان باد عنان خطیر البلاغ به شهر معنيسای جنت آسا که هوای دلگشایش دم از نفس عیسی می زند و مطلع کوکب درخشان این دولت ابد پیمان و سریر ایالت سلطان صاحب قران بود رسیدند آن روز رکاب فیروز عنان ارادت را به زیارت مرقد ولی فایق شیخ صادق منعطف فرموده بودند و به موجب اذا تحیرتم فی الامور فاستعینوا من اهل القبور برای طلب صحت ذات قدسی آثار والد بزرگوار و⁷⁶⁶ پادشاه دین دار⁷⁶⁷ در آن آستانه به درگاه حکیم یگانه تضرع نموده بودند در حین مراجعت فرستاده های وزرای کبار طیروار از دور به دید گردیدند [A 39a] چون بنابر استماع خبر عارضه سلطان مرحوم [H 37a] مغفور اثر پریشانی و ملال در خاطر خطیر دریا مثال بود به تخصیص که رخسار خاکبئی آن رجال حاکی از پریشانی بال می نمود⁷⁶⁸ در استکشاف حال امر به استعجال فرمودند بعضی⁷⁶⁹ از سولاقان که در رکاب ظفر مآب روان بودند پیش الاغان⁷⁷⁰ دویدند و مکتوب مصحوب را گرفته به شرف کامل تقبیل انامل رسانیدند.

چون نظر کهر اثر بر وضع مکتوب نا مرغوب افتاد از آنکه اسلوب خوب هر بار از آن مسلوب بود ضمیر خبیر به موجب اتقوا فراسته المومن بر وقوع واقعه فاجعه مشعر و معلن⁷⁷¹ کردید و گرد⁷⁷² و غبار آزار به

H: فطرت A فترت⁷⁶²

H: - A: و...نکردید⁷⁶³

A-: H نظم⁷⁶⁴

H: - A: و⁷⁶⁵

H, d, A: - A: و⁷⁶⁶

H: - H, d, A: پادشاه دین دار⁷⁶⁷

H: نمودند A نمود⁷⁶⁸

H: و بعضی A بعضی⁷⁶⁹

H: او لاغان A الاغان⁷⁷⁰

H: ملعن A ملعن⁷⁷¹

خاطر آینه کردار رسید چون مهر بی مهر را گشودند و⁷⁷³ نظر فرمودند بی اختیار قطره های گوهر آبدار از دیدهء درد بار بر رخسار شاهوار دوید و جبین مبینش که از صفای بهشت برین خبر می دهد نمودار جنات تجری من نحتها الانهار کردید و مضمون درر مکنون کلام رسول مشفع که القلب یخن و العین تدمع به ظهور رسید مکتوبی بود و چه مکتوبی به سوزناکتر اسلوبی.

لمولفه⁷⁷⁴

					کتاب	صحیحی	ز	فرقت	سقیم	241
									کز و سنگ را می شدی دل دونیم	
					بزرگان	دولت	سران	سپاه		242
									نوشته پس از غرض پا بوس شاه	
A	39b				که	شاه	بقای	تو	بادا بسی	243
									چه گویم که یارا نیارد ⁷⁷⁵ کسی	
					سریر	خلافت	ز	خان	جهان	244
									تهی ماند و کیخسروش شد نمان	
H	37b				چو حکم	خدایست	بی چون و ⁷⁷⁶	چند		245
									مبادا ازین خاطر شه به ثرند	
					جهان	همچو	جسمیت	خالی	ز جان	246
									ز گرد ره شاه جوید روان	
					اگر	آنکه	آید	روان	شاه دین	247
									روان یابد این تاج و تخت و نگین	

H - A : و گرد⁷⁷²

H : گشوده A گشودند و⁷⁷³

H : نظم A لمولفه⁷⁷⁴

H : ندارد A نیارد⁷⁷⁵

H - A : و⁷⁷⁶

248	سریر	از	تو	یابد	سروری ⁷⁷⁷	دگر
	خور	و	ماه	یابند	نوری ⁷⁷⁸	دگر
249	نه	تنها	همان	شاه	با	خاتمی
	که	بی	شبهه	روح	الله	عالی
250	چو	من	بعد	ظل	المی	تویی
	بکش ⁷⁷⁹	بر	جهان ⁷⁸⁰	سایه	ایزدی	
251	بفرماید	عالم	رس	ای	دادگر	
	که	جز	تو	ندارد	پناه	دگر
252	بباشی	تو	هم	در	پناه	خدا
	خدایت	نگه	دارد	از	هر	بلا

بعد از اتمام مطالعه مکتوب فرقت انجام سحاب حزن و اندوه بر دل کوه شگوه چندان غلب گشت که اصلاً به تهیه اسباب توجه صوب دار السلطنه ملتفت نکردیدند و با گریه و سوز مضمون این کلام نصیحت اندوز را بر لفظ مبارک می گذرانیدند که:

نظم

253	جهان	چیست	بگذر	ز	نیرنگ	او
	دهایی	به	چنگ	آور	از	چنگ
254	چه	باید	برین	خانه	ات	دل نهاد

که در روی ییاشی زمانی تو شاد^A
40 a

H: سرور A سروری⁷⁷⁷

H: نور A نوری⁷⁷⁸

H: - A بکش⁷⁷⁹

H: اهل A جهان⁷⁸⁰

ارکان دولت و اعیان حضرت که در رکاب ظفر نصاب روان بودند به سخنان دلنشان و کلماتی مانند آب روان غبار غم و کرد الم را از ساحت ضمیر فلک مساحت [H 38a] سلطانی فرو می نشانیدند و به مسامع درر مجامع می رسانیدند.

لمولفه⁷⁸¹

255	که	شاهها	چو	کارت	فتاد	این	زمان
	نباید	که	باشی	به	غم	هم	عنان
256	ضمیرت	که	مرآت	اسکندریست			
	چه	اسکندر	آینه	خاور	یست		
257	مباد	از	نار	غمان	تیره	تاب	
	که	عالم	شود	تارومار	و	خراب	
258	گرفتم	نداری	غم	خود	دهی		
	چگونه	گذاری ⁷⁸²	غم	عالی			
259	جهان	تا	که	بود	اینچنین	بوده	است
	کهن	رفته	نوجانشین	بوده	است		
260	ترا	؟باد	عمر	و	بقا	جاودان	
	که	با	تست	امن	زمین	و	زمان

درین اثنا امیر اعظم مبرور سنان پاشای مغفور که در آن هنگام به خدمت لالائی و رتبت پاشائی بر درگاه سلطنت رسوم مقرر و موسوم بود رسید و بعد از تقدیم رکاب بوس همایون و تتمیم سفت تغریت به تهنیت مقرون به عرض رسانید که به امر و رخصت سلطانی الاغان به اطراف و نواحی دار الحکومه معنیا که مطلع خورشید سلطنت اعلاست ارسال رود تا اسباب سفر از اسب [A 40b] و شتر و استر⁷⁸³ و غیر ذلک از اطراف این ممالک احضار نمایند و بندگان خاص که در حوالی و نواحی مملکت به اقامت خدمات⁷⁸⁴

H: بیت A لمولفه⁷⁸¹

H: گذار A گذاری⁷⁸²

H: - A و اشتر⁷⁸³

H: به ادقات خدمت A به اقامت خدمات⁷⁸⁴

اختصاص دارند مثل پروانهء به کرد شمع آیند بعد از آن از روی تانی و آرام به شوکت و حشمت تمام توجه به صوب تخت جنت انجام فرمایند که به حمد الله مقام خلافت از غایلهء مخالفت دور و نزدیک [H 38b] و شائیهء شرکت سهیم و شریک در امانست و رتبت با زینت سلطنت آفاق به ارث و⁷⁸⁵ استحقاق منحصر در ذات فرخ سمات⁷⁸⁶ سلطان صاحب قران اما چون پاشای مذکور این کلمات مزبوره⁷⁸⁷ را به عرض رسانید رای رزین⁷⁸⁸ سلطانی که کافل رعایت حقوق بندگان سبحانیست بر سرعت انتعال و مبادرت و استعجال قرار یافت و همان شب مبارک و میمون عنان عزیمت توجه همایون به صوب دار السلطنه تافت که مبادا از تاخیر طلوع ماهجه رایات امن آیات و تعویق جلوس واجب التوقیر بر سریر خلافت مصیر ضرری از رنود و اهل فساد به حال رعایا و عباد راه یابد.

نظم⁷⁸⁹

261	اگر شاه یابد زمانی درنگ	جهان بی گمان ⁷⁹⁰ شد به کام ننگ
262	همان به غم زیر دستان خوریم	مراد دل خویش یک سو نهم

چون⁷⁹¹ سایس زمان دو⁷⁹² رنگی زین بازین [A 41a] پلنگی را بر پشت اشهب شب نهاد و ظلام لیل اغیر سر نافهء مشک اذهر⁷⁹³ به عزم نثار آثار اقدام سمند خوش خرام سلطان عالی مقام گشاد سمندی بلندی صرصر ماندی که با سیمای ناضره همچو⁷⁹⁴ خطوط شعاعی باصره مستقیم رفتار بود و هر⁷⁹⁵ گامش مثل براق خوش خرام از محل قرار تا نهایت مدرک ابصار احضار نموده رسانیدند⁷⁹⁶ و سلطان بلند اقبال بر آن

H : - A به ارث و⁷⁸⁵

H : - A فرخ سمات⁷⁸⁶

H : - A, d, مزبوره⁷⁸⁷

H : - A رزین⁷⁸⁸

H : - A نظم⁷⁸⁹

H: گمان A بی گمان⁷⁹⁰

H: در چو A چون⁷⁹¹

H: او A دو⁷⁹²

A : اذفر H اذهر⁷⁹³

H: همچون A همچو⁷⁹⁴

H : - A هر⁷⁹⁵

H: رسانیده A رسانیدند⁷⁹⁶

باره عقاب مثال بر آمده با معدودی چند از جند خاص و محدودی [H 39a] از بندگان صاحب اختصاص روان شده در استقامت و ادامت رفتار فلک دوار را به چندین هزار دیده متحیر گردانیدند و از سرعت سیر صدای مودای صرصر قهر و لسلیمان الريح غدوها شهر و رواحها شهر^{797، 798} را از سپهر تندرو در گذرانیدند.

لمولفه⁷⁹⁹

263	شبی در روشنی چون دیدهء حور	زده صبحش دم از نور علی نور
264	سوادش سرمه سان در دیده جان	صفاهها داده چون کحل صفا هان
265	درو سایر شده ظل الهی	چو آب خضر در عین سیاهی

تا آنکه با نخت فیروز چهار روز هنگام سحر که اوان قرب زمان ظهور تباشیر صبح بلند مناشیر است به قصبهء اسکودر رسیدند⁸⁰⁰ در آن مجال که اظلال سعادت و جلال را بر اطلال آن محال انداخت [A 41b] و اعلام اعلام حلول محل وصول را به چرخ مینا فام افراخت فی الحال مهنیان اقبال در آن صباح با صفا مثل نسیم صبا از روی دریا به سوی دار السلطنته اعلی تاختند و آغای عساکر جری نیکی چری را که در آن ولا کمال آغای مرحوم بود بنوید حصول مامول و وصول رایات سعادت شمول خبردار ساختند با آنکه اهالی دار السلطنته قسطنطنیه و غلامان و بندگان آستانه سنیه را که آنجا اقامت داشتند از وقوع این قیامت⁸⁰¹ و فوت سلطان صاحب کرامت اصلا خبری نبود⁸⁰² مگر بعضی از اعیان صاحب فراست⁸⁰³ را که⁸⁰⁴ به دلالت قراین⁸⁰⁵ و علایم مرارت⁸⁰⁶ [H 39b] این قضیه نا ملایم را چشیده بودند و با خارخار جان کسل چون غنجهء خونین دل دم در خود کشیده القصه آغای مشار الیه جمیع عساکر با شوکت را که در تحت حکومت او بودند جمع گردانید و در آن وقت صباح و هنگام ندای حی علی الفلاح که کدورت ظلمت با سرور نور⁸⁰⁷ و

⁷⁹⁷ H : - A و...شهر

⁷⁹⁸ Sebe 34/12

⁷⁹⁹ H : - A لمولفه

⁸⁰⁰ H: رسید A رسیدند

⁸⁰¹ H: اقلمت A این قیامت

⁸⁰² H : - A نبود

⁸⁰³ H: قرار A فراست

⁸⁰⁴ H: و که A که

⁸⁰⁵ H: به قراین A قراین

⁸⁰⁶ H: مرارات A مرارت

⁸⁰⁷ H: و نور A نور

تاریکی شب دیجور با روشنائی صبح خجسته ظهور هنوز ممزوج و مخلوط بود مضمون این کلام را به سمع آن جمع خواص و عوام رسانید.

لمولفه

266 که سلطان سلیم فریدون لوا ز دار فنا رفت سوی بقا

267 به تخت ابد رخت هستی کشید به سلطان نوبخت شاهی رسید

[A 42a] و اعلام نمود که اعلام سلطان فریدون فر به قصبه اسکودر که بر ساحل ملتخای بحرین واقعیت رسیده است و جهان پژمرده از فر اقبالش فرخنده گردیده تا هیچ کس را از اهل شر و فساد تصور تعرض به احوال عباد در ضمیر نیاید و طایفه رنود که کار ایشان برد و ربودست و او باش خفاش⁸⁰⁸ صفت که در پرده خفا به انتظار شب تاری متواری شده غیبت خورشید سلطنت ایشان را عین مقصود دست تعدی به تصدی فساد عرض و مال اهل منال دراز نکند و پای از حد گلیم خود بیرون نهند چون جمیع خواص و عوام این خبر ملالت اثر مسرت انجام را شنیدند به چشمی گریستند و به دیده خندیدند و [H 40a] به⁸⁰⁹ کلمه استرجاع مشغول شده⁸¹⁰ مشغوف طلوع انوار دیدار سلطان صاحب قران کامکار کردیدند و آغای مذکور بر سیل استعجال مثل دولت و اقبال استقبال رایات سعادت غایات نموده سفاین⁸¹¹ و زورقهای با رونق شاهی را که برای عبور و مرور مواکب⁸¹² شهنشاهی احضار کرده بودند بدان روی آب گذرانیده به اسکله اسکودر رسانید⁸¹³ و در آن موضع به کمال سعادت تقییل رکاب دولت نصاب فایز⁸¹⁴ گردید.

[S 8a; A 42b] گفتار دوم در عبور سلطان صاحب قران هنگام صبح⁸¹⁵ نور فشان از بحر عمان نشان

و جلوس بر سریر تایید بنیان و بیعت نمودن اهل ایمان⁸¹⁶.

لمولفه

H - A : نیاید...خفاش⁸⁰⁸

H : و A به⁸⁰⁹

H : شدند A شده⁸¹⁰

H : و سفاین A سفاین⁸¹¹

H : مراکب A مواکب⁸¹²

H.d - H : احضار...رسانیده A احضار...رسانید⁸¹³

H - H.d : و... فایض گردید A و... فایز گردید⁸¹⁴

A صباح : H صبح⁸¹⁵

S : صدور منشور حشمت ظهور واجب الازعان بر هم سر عسکری صدر دیوان فلک ارکان یعنی وزیر آصف مکان A عبور...ایمان⁸¹⁶

- 268 برا ای صبح اقبال جهان تاب
- که بخت عالی بر خیزد از خواب
- 269 زدا از لوح عالم زنگ غم را
- بر افراز از فلک برتر علم را
- 270 دل غم دیده⁸¹⁷ را مسرور کردن
- جهان تیره را پر نور کردن
- 271 صفا ده صفحهء تخت افق را
- که گردد مجلس سلطان بیضا
- 272 بسی شد تا به گنج تار ماندی
- سرشک از دیدهء انجم فشانندی
- 273 کنونت وقت خندیدن رسیدست
- که گلهای مراد از نو⁸¹⁸ دمیدست
- 274 مباش ای صبح دم در خود کشیده
- ز سردیهای چرخ دوان رمیده
- 275 که هنگام طلوع آفتابست
- زمان مقدم آن کامیابست
- 276 به کام دل بر آور خوش نفس را
- برای کوچ شب جنبان جرس را
- 277 محل آمد که از چرخ جفایی
- به چوگان افق گویی ربایی
- 278 مباش افسرده ای صبح جوان بخت
- که از فیض تو می یابد جهان بخت⁸¹⁹

H: غم دید A غم دیده⁸¹⁷

H: تو A نو⁸¹⁸

H: - A مباش...بخت⁸¹⁹

	هنوزت رنگ شیر از لب عیانست	279
	چو پیرانت چرا افسرده جان است	
H		
40b	820 به روی شاه کش جام صبحی	280
A		
42b	بگو افدیت لک نفسی و روحی	
A		
43a	نثارش ساز دُرهای فلک را	281
	به پایش گستران پر ملک را	
	چو نام آمد صباحت ز اولین دم	282
	صباحت از تو یابد جشن عالم	
	چو انفاست چو انفاس مسیحست	283
	روان هر سقیم از تو صحیحست	
	فرست اول نسیم جانفزا را	284
	در آرد زیر پا ارض و سما را	
	رساند مژده تشریف سلطان	285
	در اندازد به عالم نفعهء جان	
	سبک خیز ای نسیم صبح گاهی	286
	برآ کرد جهان هر چون ⁸²¹ که خواهی	
	بگو باصیر فی چرخ اطلس	287
	سیبکه کن ز مه ز انجم مطلّس	
	بزن بر نقد عالم سکه نو	288
	برار از بانگ ضرب آن روا رو	
	خطیب سعد اکبر را خبر کن	289
	بگو بر طرز نو حمدی ز بر کن	

⁸²⁰ ز جام زر شراب ارغوانی

A - H: به نوش از نو نمارنگ جوانی

H: سان A چون⁸²¹

	290	ادا کن خطبه را بر اوج ⁸²² کیوان
	291	که خورشید سپهر سروری اوست به نام حضرت سلطان سلیمان
	292	زر و نقره چو نامش را پذیرند شه جنی و انسی و پری اوست
	293	خطیش چو نگه بر منبر بر آید از آن خلق جهان را دست گیرند
	294	بشارت بادت ای اورنگ شاهی فلک اوراق تحت المنبر آید
	295	فلک گر از تو جان را سالب آمد که کردی مطلع نور الهی
A 43a		دگر روح نوت در قالب آمد
A 43b		
H 41a	296	به شاشاهان که سر بر پات ساینده بدین دولت کلاه از خور ⁸²³ ربایند
	297	مباش ای تاج محزون از جدایی که وقت آمد که سر بر عرش سائی
	298	شوی تاج سر خورشید تابان
	299	برای خوش ای لوی شاه عالم ستانی باج از فغفور و خاقان
		مشو بر خود دگر پچیده از غم

⁸²² H: چرخ A اوج

⁸²³ H: خود A خور

300	گشا از روی دل ⁸²⁴ بند خجالت
	فشان بال و پر از کرد ملالت
301	که تو سیمرغ قاف قرب شاهي
	به قنح تست تاييد الهی ⁸²⁵
302	ز یمن دولت سلطان غازي
	کني بر جمله سرها سر فرازي
303	همای آسا بکن ای طوق پرواز
	چو سرو باغ جنت قد ⁸²⁶ بر افراز
304	مبادت ديگران سان سر به بالين
	پريشانان مبادا زلف مشکين ⁸²⁷
305	بز ن زلف پريشان را به شانه
	ز جمعيت به عالم ده نشانه
306	شعاع مهر و مه خود شانهء تست
	چه مرغی تو که انجم دانه تست ⁸²⁸
307	بکش ای نای زرین از دل آواز
	که نفع روح در عالم شد آغاز
308	چو جسمی گشته دو راز جان همان تو
	بی فکن؟ باز شوری در جهان تو
309	نفس بر دشمنان تنگ از دم تست
	فروغ آتش جنگ از دم تست

⁸²⁴ H: خود A دل

⁸²⁵ H - : A که... الهی

⁸²⁶ H: سر A قد

⁸²⁷ H - : A مبادت... مشکين

⁸²⁸ H - : A, d, H شعاع... تست

		من این دم را که در گوش تو گفتم	310
A	43b	خبرهای ظفر دروی خفتم	
A	44a	قبولش کن که توفیقت رفیقست	311
		که استاد نفس شرط طریقست ⁸²⁹	
		بیا ای کوس شاهی نوبت تست	312
		خروش پر دلان از هیبت تست	
		فکن در گنبد گردون صدا را	313
		بر آور دل ز جا ارض و سما را	
		بلند آوازه زن در هر مقامی	314
		که دل خالی ز اغیاری تمامی	
		نقاره دیده ها بر راه داری	315
		همانا انتظار شاه داری	
		زن ساز بشارت را بر افلاک	316
		که در رقص آید از آوازش املاک ⁸³⁰	
		بیا ساقی بیاور جام جم را	317
		بشوی از صفحهء دل نقش غم را	
H	41b	به مجلس باز طرحی از ⁸³¹ تواند از	318
		غم دیرینه را ⁸³² از دل پرداز	
		که افکارم ز افکاری ⁸³³ پریشان	319

H - H.d,A : - H...طریقست⁸²⁹

H : افلاک A املاک⁸³⁰

H : طرح نو A طرحی از⁸³¹

H : - A : - H را⁸³²

H : افکار A افکاری⁸³³

320	ولی ز آن می که در سر هوش آرد	به آب باده سوز سینه به نشان
321	مغنی تازه کن ساز فرح را	دل افسرده را در جوش آرد
322	مزن دیگر مقامات فراقی	بیر از چنگ او تار ترح را
323	بزن این را که دوران امانست	که آمد دور وصل و ⁸³⁴ جام وساقی
324	جهان را تا بود رسم جهانی	سلیمان خان شه صاحب قرانست
	برو این اسم بادا جاودانی	

هنگام سحر تاسع⁸³⁵ عشر شهر شوال مقرر مذکور که سلطان صاحب قران [A 44b] عظمت منشور به اسکله قصبه مزبور رسید صبحه آن روز پر فتوح چون نوح یوح شراع با ارتفاع صبح اول را مکمل گردانیده بر افراخت و جبال خیال اشعه بی حدرا مهیا و معد⁸³⁶ داشته زورق با رونق خود را بر سطح خراخض معلائی بی انتها بر حسب و الشمس تجری لمستقرها جاری ساخت کشتیهای شاهی را که به پشتی آنها انهار روانست و دریا در جریان حاضر آوردند و دیدبان کله بادبانش را⁸³⁷ بر سکان فلک فلک⁸³⁸ ناظر کردند بحر محیط شهنشاهی در آن سفینه بر مثال دل با سکینه که در زورق بدن حلول نماید دخول فرمود یا⁸³⁹ مثل خورشید صاحب بیوت که با و آخر برج [H 42a] حوت که مقدمهء بهار گلشن نگارست در آید در صدر آن سفینه فلک قدر تمکن نمود.

⁸³⁴ H : - A و

⁸³⁵ H : سابع A تاسع

⁸³⁶ H : معدا A معد

⁸³⁷ H : - A را

⁸³⁸ H : فلک A فلک فلک

⁸³⁹ H : تا A یا

چون دریای شاهی با بحر پر ماهی متقارب گشت از آن در آمد و نشست معنی مجمع البحرین صورت بست کشتی ماهی صفت که مثل حوت مشوی یوشع صاحب معرفت بود چون به عین الحیوان غبار اقدام سلطان صاحب قران قرین شد فی الحال قدم دریم نهاده و جان یافته روان کردید و از صورت این سریان که حکم⁸⁴⁰ جریان روح داشت در سریان مؤدای و اتخذ سبيله فی البحر عجا به ظهور رسید آن سفینه صرصر نشان مکر به سان تحت [A 45a] حضرت سلیمان نبی عیان شد که با باد هم عنان شد و یا در غره ماه دولت زورق هلال به موافقت خورشید اقبال بحر اخضر فلک مثال روان شد.

نظم

325	شناور	چو	نون	در	دل	آبگیر			
			کمان	بود	لیکن	گذشتی	ز	تیر	
326	نشست	اندر	و	خسر	و	بحر	و	بر	
			صدف	گشت	کشتی	و	خسرو	کهر	
327	مکر	تر	کرم	زد	برش	بحر	دم		
			که	ز	دبر	سرش	تخته	شاه	کرم ⁸⁴¹
328	چو	کشتی	ز	دریا	به	ساحل	رسید		
			مه	از	سیر	گردون	به	منزل	رسید

جميع عساكر ظفر مآثر نیکی چری و سایر خواص و عوام شهری و عسکری که به عزم استقبال سایر گشته بودند از غایت اشتیاق با یکدیگر⁸⁴² استباق جسته چست به بال اقبال به جانب ساحل طایر شدند و بر اطراف اسکله امین از یسار و یمین مثل صفوف نرگس بر طرف جوی روی به روی [H 42b] صف⁸⁴³ در صف می کشیدند و دیده انتظار بر شاه راه سلطان عالم مدار⁸⁴⁴ نهاده فوج فوج جمع می کردیدند که ناگاه از بخت آگاه انوار ظهور آن رشک⁸⁴⁵ خورشید سیمایی در برج آبی ساطع شد و به یک طرفته العین بر افق طرف

⁸⁴⁰ H : - A حکم

⁸⁴¹ H : - A مکر...کرم

⁸⁴² A: بر یکدیگر H با یکدیگر

⁸⁴³ H: و صف A صف

⁸⁴⁴ H: عالم دار A عالم مدار

⁸⁴⁵ H : - A رشک

ساحل کامیابی طالع گشت به یک بار بر آن دریا کنار از کبار و صغار غریو تکبیر و تهلل به مقام جبرئیل رسید و دیده بخت ساکنان بیت الاحزان [A45b] جهان به جمال اقبال یوسف مصر سلطنت کیهان روشن کردید خواص و عوام⁸⁴⁶ انام به دعای بقای دولت خجسته فرجام دستهای سوال اجابت انجام را بر داشتند و لوای ولا را در راه بندگی و انقیاد اوامر این درگاه به چتر ماه بر افراشتند همان هنگام در آن مقام سمندی⁸⁴⁷ خوش خرام که آرام برو حرام بود و در لطف رفتار قسیم نسیم بهار و در شکوه منظر با ابر برتر بر ابر می نمود⁸⁴⁸ احضار یافته بود خورشید فلک کامیابی از برج آبی میل آن برج هوایی فرموده⁸⁴⁹

لمولفه { فعولن فعولن فعل }

بر آمد بران پاره با شکوه⁸⁵⁰ صباحی چو خورشید بر پشت

329

کوه

بنابران سروران روان مثل سپهر گردان طبقهای درر⁸⁵¹ ولایی و خانهای از سیم و زر مالی را نثار شاه راه راه شاه نموده علیک عین الله بر می خواندند و بر مثال دولت و اقبال در رکاب ظفر مآب می راندند تا آنکه مانند سریان روان در ابدان به سرای عامره فلک بنیان در آمد و ندای خوش صدای ساکنان قصر برین بادای مؤدایی⁸⁵² ادخلوها [H 43a] به سلام آمین از هر طرف بر آمد به ساعت مبارک و مسعود به سعادت و بهبود بر تخت خلافت و پادشاهی و سریر با سرور سروری و شاهی جلوس فرمود و ظل عاطفت جهانبانی را بر [A 46a] رؤس کافهء رئیس و مرؤس ممدود نمود ارادت ازلیه و قدرت لم یزلیه روح خلافت علیه را در قالب حشمت بی نهایت در دمید و تاج وهاج سلطنت عالم گیر از ید قدرت تبارک الذی بیده الملک و هو علی کل شیء قدیر⁸⁵³،⁸⁵⁴ به محل استقرار خود رسید تباشیر عالی مناشیر توتی الملک من تشاء⁸⁵⁵،⁸⁵⁶ از افق توفیق انشا

⁸⁴⁶ H : - A عوام

⁸⁴⁷ H : سمنند A سمندی

⁸⁴⁸ H : - A و... می نمود

⁸⁴⁹ H : فرمود A فرموده

⁸⁵⁰ H : پر شکوه A با شکوه

⁸⁵¹ H : در A درر

⁸⁵² H : بادای بادای A بادای مؤدایی

⁸⁵³ H : - A تبارک... قدیر

⁸⁵⁴ Mülk 67/1

⁸⁵⁵ H : - A توتی... تشاء

⁸⁵⁶ Ali-İmran 3/67

تو گفתי که چرخ چهارم دو بود

و از جمله اتفاقات حسنه که حسن مطلع دیوان بی مقطع این دولت از آن مفهوم بود و بی قصدی آن صورت مقصود روی نمود آنست که آن روز فیروز یوم الاحد بود که مبدأ زمان خلق سمواتست و ارضین و ابتداء ایام ایجاد و تکوین و نزد دانایان حقایق و خواص ایام جهان مدار و بیابان صاحب دل تیز ابصار⁸⁶⁶ برای ابتدای هر بنایی از امور دینی و دنیاوی روز مذکور مرغوبست و مختار⁸⁶⁷ و درین باب بیتی مرویست از آن باب مدینهء علم یعنی حضرت حیدر کرار رضی الله عنه که:

شعر⁸⁶⁸

335

و فی الاحد البناء الان فیه
تبد الله فی خلق السماء

القصه چون خورشید جمشید خلافت در برج شرف سیاره سلطنت که به منزله حمل دوست محلت یعنی بیت السعادة سرای عامره نزول فرمود و به نقطهء اعتدال سریر عدالت مآل حلول نمود با آنکه بواسطه فضل خریف بود جهان را موسم نوروز [A 47a] شریف از نوروزی شد و در ارض وسیع خاصیت فصل ربیع به ظهور آمده از باع امم خرم تراز باغ ارم گشت غنچههای دلخانی که به واسطه فقدان سلطان جنت مکان در آن فصل خزان از خارخار احزان پر خون [H 44a] و از خنک کاریهای چرخ بوقلمون پژمرده و محزون بود از نسیم بشارت این⁸⁶⁹ آوازه باز تازه کردیده شگفت و هوای مملکت که مقرهای سلطنتست و محل لوای جهان داری و حشمت سمت⁸⁷⁰ اعتدال پذیرفت قوت نامیهء دولت در حرکت آمده مسام ارض برکت را بگشاد و خیر و یسار بسیار در امصار و اقطار بنیاد افرونی نهاد

نظم⁸⁷¹

H - A : و... ابصار⁸⁶⁶

H - A : و وختار⁸⁶⁷

H - A : که شعر⁸⁶⁸

H - A : این⁸⁶⁹

H : و سمت A سمت⁸⁷⁰

H - A : نظم⁸⁷¹

پرستان نیکو عمل شگفته گردد و به وسیله بلابل السنه قبایل بندگان اخلاص شمایل شکر نعمت معبود حقیقی و حمد مفضل تحقیقی گفته آید⁸⁷⁹ وصیت این صدا کله کوب اعدای منکوب و جگر سوز مخالفان کینه اندوز باشد.

نظم

340 خوش به جای خویشتن بود این نشست خسروی

تا نشنید هر کسی اکنون به جای خویشتن

چون حسب الامر العالی احکام قدر مجالی به اطراف عالم و اکناف امم رسید.

	زمانه	دگر	باره	با	داد	گشت	
341							
		ز	داد	و	دهش	عالم	آباد گشت
A							
48a		در	عدل	سلطان	شد	آن	گونه باز
		که	همخواه	شد	کبک	با	جره باز ⁸⁸⁰

دگر همان روز امر فیروز صادر گردید که بعضی وزرای کابر که در پایهء سریر اعلی حاضر بودند در درون حصار دار السلطنة محمیة دایر و سایر گشته محلی⁸⁸¹ که قابل بنای جامع و عمارت فلک لوامع باشد برای مدفن بدن شریف سلطان جنت مسکن تعیین نمایند بر موجب فرمان همانجا که الان جامع و عمارت فلک ارتفاع و مرقد منور رحمت اصطناع آن حضرتست تعیین نموده آن مواضع را از مالکان قوی و ضعیف باضعفا مضاعفه قیمت الوقت خریده و استرضاء ملاک آن املاک در دار قضا با قصای رتبهء رضا رسیده خریدند و صورت [H 45a] حال را معروض شده سینه گردانیدند.

H: گفته اند A گفته آید⁸⁷⁹

H: - H.d, A زمانه... باز⁸⁸⁰

H: محالی A محلی⁸⁸¹

گفتار سیم⁸⁸² در آوردن جنازه رحمت آوازه پادشاه مرحوم معدلت شعار به دار السلطنة جنت آثار

روزی دیگر که ثامن عشر شهر شوال مقرر است هنگامی که خروس زرین جناح صباح خروش و صباح حی علی الصلوة و حی علی الفلاح بر کشیده و نقش بی ثبات نبات المنعش باشتات از حوالی [A 48b] قطب شمالی مثل لالی قطرات سرشک سوگواران که در فزونی رشک بارانست فرو ریخته نا پدید کردید بندگان خبیر معروض پایه سریر دولت پذیر گردانیدند که محفیه محفوف به⁸⁸³ رحمت و نعش منقوش بآیته مغفرت⁸⁸⁴ پادشاه مرحوم و مغفور را به نزدیک رسانیدند سلطان صاحب قران در زمان خلعت شهریاری را به لباس سوگواری⁸⁸⁵ چنانچه آفتاب در سحاب تاری متواری گردد تبدیل فرمودند و جمیع وزرا و امرا⁸⁸⁶ و علما و کبرا بلکه عموم به رایا خدمت متابعت سلطان واجب المبیعته کرده یک فرسخ بیرون دروازه استقبال جنازه⁸⁸⁷ آن پادشاه سکندر آوازه نمودند و جنات رخسار جنات آثار سلطانی مثل صفحات مصحف مجید که به علامات آیات قرانی مذهب باشد به قطرات در رسمات سرشک مشحون بود و از غبار حزن و ملال چهره خورشید مثالش چنان پوشیده و مکنون که هجوم نجوم دموع ظاهر می نمود چون نظر عالی بر جنازه غفران مجالی افتاد [H 45b] به شرایط تعظیم و اکرام قیام فرموده نسیم فایحه⁸⁸⁸ را اهدای روح پر فتوحش گردانید و عبادت مشایعت را با عادت مراجعت به تقدیم رسانید دیده های اهل خصوص و عموم از هجوم هموم و غموم گریان [A 49a] و باکی و دلهای اهل نهی از⁸⁸⁹ بی باکی چرخ کردان در خرج کردان⁸⁹⁰ محزون و شاکی بود تا⁸⁹¹ آنکه در جامع جد بزرگوار عالی تبار مغفرت آثار سلطان سلاطین جهان سلطان محمد خان علیه الرحمته من الرحمن به امامت افضل البحرين و اجمل المتورعین مولانا علی چلبی الجمالی⁸⁹² المغنی به اتفاق زیاده بر صد هزار نفر از مومنان و موحدان اقامت صلوة و ادامت دعوات نمودند و سلطان صاحب قران از آن مکان تا

H: گفتار A گفتار سیم⁸⁸²

H - : A به⁸⁸³

H: مغفرت A مغفرت⁸⁸⁴

H: سوگواران A سوگواری⁸⁸⁵

H: بامرا A امرا⁸⁸⁶

H - : A جنازه⁸⁸⁷

H: فاتحه A فایحه⁸⁸⁸

H: داهای به هزار A دلهای اهل نهی از⁸⁸⁹

H: خرکردان A خرج کردان⁸⁹⁰

H - : A تا⁸⁹¹

H: الجمال A الجمالی⁸⁹²

مدفن⁸⁹³ جنت نشان پیاده تشییع جنازه فرمودند و تا حین فراغ از مراسم لوازم تدفین بر سر آن مرقد بهشت آیین به ذات شریف حاضر بودند و با عطای صدقات بی نهایت و اطعام طعام بی حد و غایت و ایصال صلات حفاظ کلام حمید و اهل قرآت قران مجید⁸⁹⁴ امر فرمودند خدام خزاین عمان قراین چندین احوال و بار در اهم و دینار را چنان بر مستحقین انام و ضعفا و ایتم⁸⁹⁵ ریختند که گوید افوج ملک نجوم و کواکب را به غر بال چنبر فلک⁸⁹⁶ بیختند بعد از آن با سعادت عامره به سرای عامره مراجعت فرموده بر سریر مسرت مصیر تمکن نمودند و سایر وزرای عظام و آغایان با احتشام و بندگان با احترام [H 46a] که به آوردن نعش مغفرت نقش پادشاه مرحوم مبرور محکوم [A 49b] و مامور⁸⁹⁷ بودند و هنوز سعادت پایوس در نیافته آن محل به شرف تقبیل اقدام تخت خجسته فرجام سر افراز گردیدند و به دولت بیعت خلافت رسیدند و همه بالاتفاق مضمون این دعای به استجاب⁸⁹⁸ مقرون را بادا رسانیدند⁸⁹⁹.

لموافه {فعولن فعولن فعولن فعل}

343	ز	تاج	وز	اورنگ	تا	نام	هست
				زمین	را	بدین	گونه آرام هست
344	به	فرق	تو	این	تاج	را	کام باد
				هم	اورنگ	را	زیرت آرام باد

گفتار چهارم در بخشش و انعام بی شمار سلطان عالم مداد بر جمیع بندگان سعادت آثار و خلع البسه سوگواری و اعطای خلع کامکاری

لمولفه {فعولن فعولن فعولن فعل}

345	نگهبان	این	گنج	زربنه	سپنج
	چنین	ریخت	جوهر	چو	بگشاد گنج

⁸⁹³ H: مدفون A مدفن

⁸⁹⁴ H: - H.d,A و ههل...مجید

⁸⁹⁵ H: دایمء ایتم A ایتم

⁸⁹⁶ H: - A فلک

⁸⁹⁷ H: - A و مامور

⁸⁹⁸ H: به استجاب A به استجابت

⁸⁹⁹ H: آوردند A رسانیدند

- 346 که سلطان دریا نهاد جواد
به بخشش کف در فشان چون گشاد
- 347 نه چندان زر و سیم و دُر و کهر
به پا ریخت کاید حسابش به سر
- 348 چو دریای جودش در آمد به موج
بر افراخت موجش علم سوی اوج
- 349 به چرخ این در امم که زین السماست
ز آثار آن موج او قطره هاست

به امداد روز و سیم⁹⁰⁰ که به امداد پادشاه انجم جهان تازه ظهور لباس ظلمت اساس را به خلعت نور و پلاس کدورت مساس را به تشریف سرور تبدیل نمود در گنجینه سلطان زز فشان را به مفتاح شعاع زر نشان [A 50a] گشودند و در اهم نورانی چهره را در ایوان دیوان مهر به سیر سپهر⁹⁰¹ بر فرق جهانیان نثار نمودند در [H 46b] اول نهار که رشک صبح بهاری بود و به موسم شریفی که باد خریف برای نثار اقدام بندگان سلطانی زر فشانی می نمود از تنسم نسیم شمالی سیم⁹⁰² ولالی شبیم بر رزان باغستان زرین علم می بارید و باد خزان برای دفع احزان بر سطح بستان پر دنایر اوراق دلپذیر می پاشید و اشخاص اشجار را در ایوان عریس زرنگار الوان خلعتهای زرگار می پوشانید مگر زمانه در جود تابع شاهیکانه بود که در باغ و راغ از روی خوش دلی و فراغ چندان⁹⁰³ زر بخشی نمود که هر فقیر بی برک و نوا گنج نامهای باد آورد شایگان را رایگان به دست آورده از هر ورقی رنگی بر می خواند و پنبه چنار که چو نار وادی ایمن می نمود از ثقل زر رنجه شده بر زمین می ماند صباغ متخیله برای وصف آن حال این رنگ مقال را بی درنگ از خم خیال بیرون آورد که:

لمولفه {مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن}

- 350 عروس باغ به پری ز سر گرفت جوانی
که سرخ و⁹⁰⁴ زرد شدس حله ها زیاد خزانی

H: زرو سیم A روز و سیم⁹⁰⁰

H.d: H-: بسیر برسید A بسیر سپهر⁹⁰¹

H - : A سیم⁹⁰²

H: چندین A چندان⁹⁰³

H - : A و⁹⁰⁴

- 351 قرار سطح چمن ریخت بحر عیش زر خود
- به دور شاه جهان خوش نمود پر فشانمی
- 352 درخت چون شجر موسوی نمود پر آتش
- بخوان ز هر ورقش رنگ رنگ شرح معانی
- 353 از آن سبب مس زنگار⁹⁰⁵ خورده اش همه زر شد
- A
50b بدو رسید غبار سمند⁹⁰⁶ شاه کیانی⁹⁰⁷

در عین فصلی چنین در صبح وصلی چنان سلطان صاحب قران که کهر بخشی عمان نسبت با بحر احسان بی پایانش مثل دو نقطه است دریایش لالی دریا و درم⁹⁰⁸ ریزی معادن زر و سیم نزدگان جود جسیمش با آنکه معترفند [H 47a] که جمله در آن درجیم مانند مکتبه ایست درجیم به انعقاد دیوان عدل و داد و احضار وفور عباد امر فرموده بحر بی انتهای عطا⁹⁰⁹ در جوش ویم کرم در خروش آمد وزرای کبار و ارکانی را که بار در آن آستانه سعادت آثار داشتند طلب فرمودند و بعد از حصول حضور درج کهر را گشودند و فرمودند که پدران عالی تبار و اجداد بزرگوار با هر یک در حین جلوس بر سریر سلطنت اقبال انجام برای تالف و آرام قلوب بعضی انام و رفع غایله توهم شرکت برادران و اعمام باب خزانه انعام را گشوده اند و عساکر نصرت فرجام را⁹¹⁰ از خوان احسان عام محظوظ و دوستکام گردانیده اگرچه به حمد الله تعالی ساخت فلک مساحت آستان دولت پاسیان ما از خار و خاشاک آن غایله پاکست و در امان و استحقاق سلطنت جهان منحصر در ذات [A 51a] بی ممال سعادت نشان اما برای اقتضای آثار آن سلاطین عالم مدار و اقتای ثمره⁹¹¹ شجره جود و ایثار بر ذمت همت ما لازمست که جمیع علامان و بندگان با اتباه⁹¹² که همیشه به ملازمت درگاه فلک اشتباه⁹¹³ موضوعند و به قاپو خلقی معروف از خوان احسان مستوفی به نصیبی او فی

H - : H.d : از...زنگار A از...زنگار⁹⁰⁵

H.d - : H : خورده...کمند A خورده...سمند⁹⁰⁶

H - : H.d, A : ساه کیاهی⁹⁰⁷

H : در و درم A دریا و درم⁹⁰⁸

H - : A : عطا⁹⁰⁹

H - : A : را⁹¹⁰

H : افشاء ثمره A افنای ثمره⁹¹¹

H.d - : H : بندگان بی اتباه A ببندگان اتباه⁹¹²

H - : A : فلک اشتباه⁹¹³

محفوظ کردند و به نظرات عنایات نعم غایات ملحوظ شوند و همت پادشاهانه اقتضای آن می نماید که آنچه در زمان والد عالم مدار مغفرت دثار در حین جلوس فرخنده آثارش انعام شده با آنکه گنبد سپهر معلا از [H 47b] صیت شهرت آن هنوز پر صدا است و درست ماه بدر از رشک قدر آن⁹¹⁴ هنوز با صدا الآن مضاعف آن بر عموم بندگان تصدق نموده شود تا انظار نظار را از تباشیر صبح این دولت عالی مناشیر قراین و شواهد از دیار و ترقی بھر و جه مشاهد گردد و منت نعمت و احسان این آستان بر رقاب را ستان⁹¹⁵ مضاعف باشد.

نظم

354 مقدار نه سپهر خرد گر کند قیاس

با اوج همت تو یکی باشد از هزار

چون وزرای عظام فرمان قضا مقام را اصغا نمودند روی بندگی و انقیاد بر پایه سریر دولت نهاد نهاده زبان به مدح و ثنا گشودند⁹¹⁶ و باز بر مسند وزارت معاودت⁹¹⁷ کرده [A 51b] و فی الحال به امثال امر قدر مثال استغال نموده دفتر داران عطارد نشان را فرمودند که مفردات افراد عساکر قاپو خلقی را از رییس و مروس که در حین جلوس حاضرند، بازدید نمایند.

بعد از تحقیق دفتر قریب به بیست هزار نفر عسکر بودند که در آن حین ملازمت درگاه سلطنت آیین می نمودند حسب الامر العالی آنچه انعام عام و عطای بی غطا بود هر نفری را از سوار و پیاده و بنده و آزاده دو هزار آقچه عثمانی و بعضی را زیاده رسید و⁹¹⁸ اما آنچه سوی مبلغ مذکور به وزرای عظام و علمای اعلام و امرا و آغایان با احتشام و سایر ارکان و اعیان با احترام و خدام سرای فلک مقام [H 48a] با خلعتهای فاخر فایق و تشریفات سزاوار لایق⁹¹⁹ عطا شد⁹²⁰ اکثر⁹²¹ آن از مبلغ یک بار صد هزار آقچه عثمانی بود تا ده

H: قدران آن A قدر آن⁹¹⁴

H: رقاب بر آستان A رقاب راستان⁹¹⁵

H: گشادند A گشودند⁹¹⁶

H: معاودت A معلودت⁹¹⁷

H : - A و⁹¹⁸

H : - A, d, H و تشریفات... لایق⁹¹⁹

H: شده A شد⁹²⁰

H : - H, d : اگر A اکثر⁹²¹

هزار و پنج هزار علی اختلاف طبقاتهم و تفاوت درحاکم و هیچ فرد از افراد ملازمان درگاه با امتنان از خوان⁹²² این احسان بی نصیب نماند⁹²³ و دست جود سعود بخشش بخش نعمت بخشش را به همه رساند.

نظم

- 355 غرق ادرارند و اجر اجر و کان از همتش
 بحر و⁹²⁴ کان ادرار و اجر ابر نتابد پش ازین
 356 جود او بی حد زری می ریخت بر⁹²⁵ دامن کوه
 کرم شد خورشید و گفتا بر نتابد پش ازین
 357 کان و دریا بر نتابد آنچه می بخشد کفش
 بلکه گردون معلا بر نتابد پش ازین^A
 52a

و جمیع وزرای قدیم عظیم الشان را به نظرات و التفات⁹²⁶ پادشاهانه نواخت و ترغیب⁹²⁷ و امر به عدل و داد فرموده⁹²⁸ مساند آن ارکان را کماکان بر ایشان مقرر ساخت و همچنین سایر اهل مناصب و ارباب مراتب را هر یک به جای خود معین فرمود بر قانون عثمانی انعقاد⁹²⁹ دیوان سلطانی شده در هفته چهار روز اقامت آن می نمودند و می نمایند و عقود مصالح عباد را به نوک رای رشاد بر وجه سداد می گشودند و می گشایند.

نظم

- 358 خدایا تا جهان را آب⁹³⁰ و رنگست

H : - H.d : آن...خوان A آن...خوان⁹²²

H : - H.d,A : نماند⁹²³

H : - A : و⁹²⁴

H : در A بر⁹²⁵

H : - A : و التفات⁹²⁶

H : - A : و ترغیب⁹²⁷

H : فرمود A فرموده⁹²⁸

H : انقیاد A انعقاد⁹²⁹

H : بوی A آب⁹³⁰

زمانہ حکم کش او حکم ران باد

ذکر عصیان جان بردی غزالی در شام و افول کوکب دولت بد جلوتش به جزای کردار در همان مقام

بر اهل بصیرت و استبصار کالشمس فی رابعته⁹³¹ النهار روشن و آشکارست که هنگام صباح مصباح مشکوة سپهر مینایی و سراج [H 48b] وهاج ایوان بالایی بر مصبح مطلع افروخته می شود و پروانه های دردانه های کواکب لواعب در شعله او سوخته می گردد؛ حدث تیغ لماع شعاعش در آن مجال [A 52b] به واسطه ارتفاع اخزه بر مردم بی معرفت نکره می ماند. و خواب آلودگان بخت فرسوده را⁹³² خیال آنکه مکر در آن مهر نور ریز تیز تیز نظر توان کرد در دل محال انگیزد، در می آید. اما زبان تیز بیان زمان به مضمون⁹³³ این اشعار اشعار می نماید که:

شعر

360	اتیت	بیوتا	لم	تئل	من	ظهور	ها		48b	H
				و	ابواہما	عن	قرع	مثلک	سدت	
361	و	رمت	مراما	دونه	کم	تطاوالت				
				با	عناقها	قوم	الیہ	فجذت		
362	باش	تا	این	سایہء	یزدان	فرو	گیرد	جهان		

در پناه چتر او چون سایه آید آفتاب

مراد از ایراد این مقدمه با سداد آنکه در اوایل ایام سلطنت خجسته انجام جان بردی غزالی که امیر الامرای شام و حاکم آن مقام بود لوای اغوای بغی و عصیان را بر داشت و از غایت کم خردی تصدی این فعل ردی را سهل و آسان پنداشت. لاجرم چشید آنچه بخت و درود آنچه کاشت تفصیل⁹³⁴ این مجمل و

H: اربعته A رابعته ⁹³¹

932 1, A : - H

933 H: مضمون A به مضمون

934 H: و تفصیل A تفصیل

تحلیل این معضل⁹³⁵ آنکه در زمانی که سلطان جنت مکان فردوس آشیان سلطان سلیم خان علیه الرحمة و الغفران به ضرب نصرت تیغ مجرب فتح ممالک عرب فرمود و زنگ ظلام و رنگ ظلم هلاک انجام حکام آن مقام [H 49a] را از صفحهء حال ساکنان آن دیار به مصقلهء حسام حشام آبدار زدود. غزالی مذکور که خود را در کوه دلاوری پلنگ و در دریایی [A 53a] دلیری نھنگ می نمود و فی الواقع از سرداران صاحب اعتبار تیغ گذار سلطان مصر بود و بر معادات⁹³⁶ و شقاق مصر و در چندین معرکه از آن معارک خطیرة المدارک⁹³⁷ مثل غزال تیر خورده به تک پا جان برده بود. چون بعد از فتح مصر و قهر قاهره آن و رفع و دفع سلاطین عظیم الشان آن مکان مشار الیه را هیچ چاره دیگر نماند در مانده صورت آیه صدق مستقر یقول الانسان یومئذٍ این المفرد را بر خواند لاجرم به استشفاع بعضی ارکان دولت با ارتفاع حصوفا به در خواست و⁹³⁸ وسیلهء امیر الامرای مبارک لقب خیر به یک ملک الامرای حلب که همیشه در زمان سلاطین چراکسه هم لوایی ولای سلطان جنت مکان مرحوم را بر دوش و حلقهء اطاعت و بندگی را در گوش داشت غزالی مذکور با تیغ و کفن و رسن اعتراف⁹³⁹ به گناه در کردن به درگاه اعلی آمد و به صدای تضرع نالیده⁹⁴⁰ و روی خجالت بر خاک مذلت مالیده از جرایم خود به لسان سؤال سؤال عفو و رفع نکال نمود. لمعات انوار مروت پادشاهانه از مطلع فتوت شاهانه درخشید و ظلمت شام گناهان او را با آنکه فزون از حد و برون از [H 49b] عد بود. رفع نموده بخشید و خط خط جرایم و زر علایم را به قلم کرم [A 53b] بر صفحه سیاه رقم او کشید و مع ذلک؟ بنابر اتمام عمل به کلام مبین و الکاظمین الغیظ و العافین عن الناس و الله یحب المحسنین نھال آمالش را به آب کوثر مثال احسان و افضال پرورش داده. شاخسار امیدش را به اوج هوای نشو و نما رسانید. و بر مسند حکومت و ایالت تمام ممالک شام جنت آشاکه سیاحان⁹⁴¹ مسالک زمین پیما آن را بهشت دنیا می خوانند، نشانید. اما آن بی سعادت ناراست بنابر شقاوت مسطور مضمون این یک دو بیت مشهور را در حق خود راست گردانید که:⁹⁴²

نظم

H - A: و...معضل⁹³⁵

H: در معادات A بر معادات⁹³⁶

H - A: H.d, از آن...المدارک⁹³⁷

H - A: و⁹³⁸

H: و اعتراف A اعتراف⁹³⁹

H: نالید A نالیده⁹⁴⁰

H: سیاحت A سیاحان⁹⁴¹

H - A: که⁹⁴²

363	درختی که تلخست او را سرشت
	گرش بر نشانی به باغ بهشت
364	و راز جوی خلدش به هنگام آب
	به پنج انکبین ریزی و شیر ناب
365	سر انجام گوهر به کار آورد
	همان میوه تلخ بار آورد

تا آنکه در اوایل زمان ابدی پیمان این سلطنت عظمت شمایل که پرتو خورشید گردون حمایلش هنوز تازه طلوع نموده بر تمام ارکان جهان نتافته بود و کوتاه نظران که سهام ابصار ایشان از پرده تنگ حال به فضای⁹⁴³ استقبال گذران نیست، از علو اقبال این دولت بی زوال خبری نیافته بودند. جان بردی مذکور را از زمین مهین خباثت [H 50a] خارین جنایت خیانت که اصل آن ثابت بود [A 54a] باز ثابت گردید و در خاطر فاترش چنین آمد که مکر اوان اظهار سریرت عصیان و زمان ابراز شرارت طغیانی که مثل شراره آتش در حجر در دل پر غلش مضمهر بود، رسید.

و رجال و اموالی که بوز رو و بال کرد آورده بود آن را اسباب استقلال و مواد استجلال انگاشت و آن اخلاط فاسده را که در اطراف بدن حکومت ممتحنش جمع آمده بود. چون فر بھی نداشت فر بھی پنداشت ع⁹⁴⁴ طفل چون آماس بیند گوید آن را فریبست. بنابراین خیال فاسد و توهمی محال کاسد بافور که خبر فوت سلطان مرحوم⁹⁴⁵ مغفور را شنید، سر از ربقه اطاعت فرمان قدرمان کشید. و مبشران جلوس همایون را که⁹⁴⁶ پروانه و حیی چاشنی گیر بودند. هر دو را حبس نموده از⁹⁴⁷ سر غرور و طرب به طلب تسخیر شهر⁹⁴⁸ حلب متوجه گردید. ⁹⁴⁹ قراجه پاشا که در آن حین⁹⁵⁰ امیر لوای شهر حلب فردوس آبی بود، فی الحال الاغان صرصر

H: به فضال A به فضای⁹⁴³

H: مصراع A ع⁹⁴⁴

H - : A مرحوم⁹⁴⁵

H - : A که⁹⁴⁶

H: و از A از⁹⁴⁷

H: شهره A شهر⁹⁴⁸

H: متوجه کردیده A متوجه کردید⁹⁴⁹

H: ولا A حین⁹⁵⁰

مثال دوانید و قضیه را معروض پایه سریر اعلی گردانید. چون وزرای صاحب حشمت بر حقیقت حال آن بی حقیقت کافر نعمت⁹⁵¹ مطلع گردیدند قضیه غیر مرضیه را معروض آستان فلک ارکان گردانیدند. از مقام غیرت پادشاهانه حکم قدر نشانه صادر کردید که فی الحال جمعی از بطل [A 54b-H 50b] عساکر نصرت مآل که در سرعت سیر مانند آب سیال و در استیصال اعدای بد نهاد. مثال باد قوم عاد باشند⁹⁵² و به جمله تیغ آتش بار خاک ادبار بر فرق آن⁹⁵³ فرقهء نکونسار باشند تعیین نمایند و علی التعجیل یراق و یساق و تعداد قنای ایشان را باز بینند و باید که بعد از دو روز دیگر از معبر اسکودر گذار⁹⁵⁴ نموده روز به روز ارتحال را بر سبیل استعجال واجب شمارند. بنابر فرمان قدرمان⁹⁵⁵ چهار هزار نفر از سواران عسکر ظفر اثر قاپو خلقی که هر یک بر پشت نوند مانند پلنگی بود بر قلعه بلند و در دریای کارزار مثل نهنگی مردم خوار و دو هزار⁹⁵⁶ دیگر از عسکر جری⁹⁵⁷ نیکی چری که شیران بیشه رزم و دلاوری و فتنه بیشه رعد اندازی و آتش بازی اند و از غایت اتفاق و اتحاد با همدیگر در مقام جان سپاری و یاری افزاز کرده در دفتر امتیاز بت نمودند و پنجاه عرابه طوپ رعد نشان که در هر یک از دهان آتش فشان و سایر اسباب جنگ مردانه از اسلحه و جبه خانه همراه کردند و به موجب فرمان خسرو جهان گشا قلع بیستون اعدا فرهاد پاشا که وزیر کهنتر بود برای سپه سالاری آن عسکر مقرر شد و احکام قدر احکام به امیر⁹⁵⁸ الامرای ممالک اناطولی که دران ایام وزیر عالی مقام ایاس پاشا بود [A 55a-H 51a] مصحوب الاغ سریع البلاغ ارسال و ابلاغ نموده شد که علی التعجیل بی تاخیر و تمهیل جمیع عساکر ظفر مآثر اناطولی و امرای الویه آن ممالک و حوالی را مهیا و آماده سازند و چون عساکر قاپو خلقی مصحوب پاشای⁹⁵⁹ مذکور و اصل بدان مقام کردند بالاتفاق متوجه صوب شام گردیده و لوله و غلغله در گنبد مینا فام در اندازند و سبیلاب⁹⁶⁰ صمصام طاغی اشجار باغ امید آن باغی را از پنج و بنیاد بر اندازند روز سیم به تاریخ⁹⁶¹ محرم سنه سبع و عشرين و تسعماه⁹⁶² فرهاد پاشای

⁹⁵¹ H : - H.d,A کافر نعمت

⁹⁵² H: باشد A باشند

⁹⁵³ H: این A آن

⁹⁵⁴ H: گذر A گذار

⁹⁵⁵ H: قدر زمان A قدرمان

⁹⁵⁶ H: ده هزار A دو هزار

⁹⁵⁷ H : - A جری

⁹⁵⁸ H: با امیر A به امیر

⁹⁵⁹ H: پادشای A پاشای

⁹⁶⁰ H: به سلام A سبیلاب

⁹⁶¹ H: بتخیر A به تاریخ

مزبور با جمیع عسکر منصور از بوغاز اسکودر آغاز گذر کرده در یک دو روز عبور نمودند و بال و پر مسارعت را به قصد مصارعت با فرقهء بغات برگشودند. و در آن ولا با آنکه آفتاب پرتاب همچو تیر پرتاب از کمان خانهء قوس بسته بود و به جسد جدی پیوسته و سهام⁹⁶³ اشعه اش به بند چله باز بسته و از شصت⁹⁶⁴ اربعین نرسته از کثرت برف زمین و زمان به موافقت غلامان سلطان صاحب قران از جبال را سیات خیام با سقات بر افراشته بودند و آنها را از اطراف آنها⁹⁶⁵ مثل طنابهای کشیدهء بسته از جریان باز دانسته سختی زره آب خنجر [A 55b] آفتاب را کند و بی تاب می گردانید و سوهان باد شدید⁹⁶⁶ سبیکه اشعه خورشید را می سایید و برادهء سیم می باشید.

لمولفه {مفاعلهن مفاعلهن فعلن}

H	366	زمین به کام خود اکنون نفس نمی آرد	51b
		مگر فسرده هوا و فشرده حنجره را	
	367	مگو که برف مسامات ارض را پوشید	
		ز بیم برد به کاعذ گرفت پنجره را	

در حین چنین عساکر ظفر قرین به آفتاب عنایت⁹⁶⁷ سلطان کامیاب دل کرم و پرتاب می گردیدند و دو منزل را یکی ساخته وهاد و تلال را می نور دیدند و روز به روز به التحاق و اتفاق ازدیاد و قوت پذیرفته صحیح العزم مثل سیل العرم هر لحظه وادی را می بریدند. در آن اوان غزالی بی آب رو مانند دایرة السوء با جند فتنه و شغب محاصره قلعه حلب نموده بود و از هر سو طریق رمی طوپ و منجیق را بر برج و با روی سحیق آن حصار گشوده اما به مین استحکام دولت سلطانی پرتو حصول امانی بر مباحی آن بی امان باغی تنافت و متاع مرادش دران بازار کساد فساد مزاد نیافت. و چنانچه از خبائث او می سزید به وسایل رسایل امیر الامرای مصر خیر بیک را به سلوک مسلک بغی و طغیان و جرات بر نقض به بعث و پیمان اعزا [A 56a] و اغوا می نمود و به تقلد امر سلطنت و استقلال در حکومت آن مملکتش ترغیب و دلالت می کرد. اما

H - A : محرم...تسعماه⁹⁶²

H : سحاب A سهام⁹⁶³

H : شش صد A شصت⁹⁶⁴

H : آنها A آنها⁹⁶⁵

H : باد شدیده A باد شدید⁹⁶⁶

H : عنایات A عنایت⁹⁶⁷

به حکم من یهد الله فلا مضل له چون طینت طبیعت مبرور امیر الامرای مزبور به زلال سلسال استقامت و بندگی و اطاعت سرشته بود و قلم خیر رقم جف القلم نامه دولت نیک نامی جاودانی را [H 52a] بر جبین سعادت مبینش بنشسته مسؤلات او را به جوابهای درشت و تملقاتش را به لطف غلظت و مشیت⁹⁶⁸ مقابله می نمود و از سؤخامت و وخامت عاقبت این شناعة تخویف و اندازش می کرد و این معنی را اظهار می نمود که دانسته باشی که سوابق حقوق مصاحبت که دز میان ما بود لواحق این عقوق و مخالفت آن را محو ساختست و صفحه آئینه ضمیر⁹⁶⁹ از رنگ خالاف انقیاد امر سلطن سکندر نهاد پاک و پرداخته و اگر چنانکه به حکام و عساکر این دیار حکم قدر شعار در باب رفع و دفع بغات نابکار شرف اصدار یابد اول کسی که تیغ کین را از کمین به قصد مخالفان دولت مکین بر کشد من خواهم بود و امیدست که به میامن من اقبال شاهی کدورت فساد و تباهی ترا⁹⁷⁰ به آب تیغ تابناک [A 56b] از صفحهء زمان پاک سازم. اما باز به حکم و من یضللہ فلا هادی له این توجیحات و زواجر در دل آن فاجر مؤثر نیفتاد. و همان بر طریق بغی و عناد راسخ ایستاد.

ملوفه {فعولن فعولن فعل}

368	چه	سودست	باید	کهر	زجر	و	پند
				مگر	زاهن	نیغ	سازیش
							بند

القصه در حین محاصره قلعهء حلب چون خبر قرب عساکر نصرت طلب که در آن فصل دی متوجه قلع و قمع وی گردیده بودند، قرع سمعش کردید. بنابر آنکه وصول ایشان بدین [H 52b] سرعت اصلاً مترقب او نبود. تزلزلی تمام به بنیان صبر و آرامش راه یافت و جهان در چشمش تارومار گشته عنان ادبار را به جانب شام تافت.

نظم

369	سر	به	آب	چشمهء	تغیت	بر	آرد	عاقبت
								گرچه در گردون کردان می کند دشمن به شناه

H: منت A مشیت⁹⁶⁸

H: ضمیر را A ضمیر⁹⁶⁹

H: تباه و فساد را A فساد و تباهی تو را⁹⁷⁰

درین اثنا پروانه که از سست رائ آن بدبخت مقید بند سخت بود به مین بندگی آستان سلطان سکندر سمات پروانه نجات یافته به لطیفه از بند مستخلص گردید و از روی شتاب متوجه صوب با صواب عساکر ظفر مآب شده اخبار و احوال آن باغی را کما ینبغی به عرض امرای عظام رسانید و چون غزالی شامت انجام [A 57a] مثل روز دولت بی آرام خود به شام رسید جماعت مجندهء چرکس و طایفه اجلاف اعراب ناکس را که اتباع او نموده بودند جمع گردانیده به سمع ایشان رسانید⁹⁷¹ که لشکری که در چنین زمستانی که قوت نامیه بلکه نار حامیه از حرکت باز مانده و چنبه آفتاب از تیغ گذاری دست افشانده از قسطنطنیه و بلاد رومیه که قریبست به دیار المان و بلغار بدین سرعت و ایلغار آمده باشند معلومست که کارزار ایشان چه خواهد بود و از بار ایشان چه خواهد گشود. خود⁹⁷² گرفتم که در تیغ گذاری و دل آوری مثل آفتاب خاوری باشند چون به شام رسند روشنست که در کمال ضعف خواهند [H 53a] بود. القصه چون عسکر ظفر فرجام به حدود مملکت شام رسید و قوت وعدت ایشان مسموع غزالی کردید با آنکه هنوز چند مرحله راه دور بودند نزدیک بود که کلاه جاه را از سر نهاده و شعار عار را از بر بیرون کرده دامن قرار را از دست دهد و سر در بیابان فرار نهد باز [A 57b] به حکم حمیت جاهلیت خود را بر پای داشت و با حشری کران که از هر کران جع آورده بود⁹⁷³ در ظاهر دمشق مشق مقابله و مقاتله نموده لوای عصیان را به اوج طغیان بر افراشت اما:

نظم⁹⁷⁴

370 با حملهء شمال چه تاب آورد چراغ

با دولت همای چه پهلو زند زغن

بعد از آنکه مابین فتنین یک مرحله مانند اندکی پیش راند و با بعضی اعوان و ارکان سست بنیان خود⁹⁷⁵ اختراع چنداع⁹⁷⁶ نموده مقرر داشت که شب آینده چون لشکر شام ظلمت اندوز بر ملک ملک⁹⁷⁷ نیم

H - H: رسانیدند A رسانید⁹⁷¹

H: و خود A خود⁹⁷²

H: آمده بود A آورده بود⁹⁷³

A - H: نظم⁹⁷⁴

H - A: خود⁹⁷⁵

H - A: چنداع⁹⁷⁶

H: ملک A ملک ملک⁹⁷⁷

روز تاخته فیروز گردد او هم بر عساکر ظفر شیون شبخون آورد و بدین تدبیر ظلمت پذیر روز دولت خود را از آیب زوال مصون گرداند.

نظم

371 برهان فتح لشکر تو تیغ قاطعت

و آن مخالفت همه تزویر و مکر و فن

روز دیگر هنگام صبح با احترام که خورشید ذو الاحتشام به قصد رفع ظلام واجب الانتقام احتشام شام رایت⁹⁷⁸ ظهور را در هوای سرور بر افراشت و طلایع نور را برای کشف حال مستور⁹⁷⁹ شب دیچور بر اطراف افق [A 58a] بر گماشت قرا ولان از جانبین ساز بیرون شدن ساختند و جوانان میدان دلیری [H 53b] به قصد خبر گیری از هر طرف تاختند چون طلایع طرفین همدیگر را دیدند و تیغهای نیام را از بستر نیام بیدار کرده⁹⁸⁰ بر کشیدند یحیی که از جمله دو مبشر بود و به علت اتحاد وطن خود را نزد جان بردی معتمد و مؤتمن⁹⁸¹ ساخته بود. درین⁹⁸² هنگام همراه قرا ولان مخالف بیرون تاخته فرصت را غنیمت شمرد و تنگ را سخت و عنان را سست گردانید و در دم خود را به یاران خود رسانید.

طلایع عسکر ظفر انجام با قرا ولان شام در پیوسته دو کس را از مخالفان به تیغ⁹⁸³ انتقام گذرانیدند و سرهای ایشان را به طریق نو باوه ؟ شجره مشاجرهء به معسکر⁹⁸⁴ ظفر اثر رسانیدند یحیی مذکور که به اتفاق قرا ولان مزبور به خدمت امرای منصور رسید، دید که به سمع فرهاد پاشا اخبار اراجیف رسانیده اند که عدوی فتنه⁹⁸⁵ جوی را کثرت عسکر و افزونی مردان دلاور از آنچه متصور است بیشتر است و لااقل سی هزار سوار تیغ گذار با ساز⁹⁸⁶ و سلب کارزار⁹⁸⁷ درخت لوای اغوای او حاضر و مترتب اند و ازین خبر [A 58b]

H : رایت A, H.d به قصد...رایت⁹⁷⁸

H : - H.d,A مستور⁹⁷⁹

H : - H.d,A از بستر...کرده⁹⁸⁰

H : - H.d,A مؤتمن⁹⁸¹

H : و درین A درین⁹⁸²

H : مخالف بر تیغ A مخالفان به تیغ⁹⁸³

H : به لشکر A به معسکر⁹⁸⁴

H : عدو فتنه A عدوی فتنه⁹⁸⁵

H : - H.d : با ماس A با ساز⁹⁸⁶

H : - H.d,A و سلب کارزار⁹⁸⁷

تفکری به خال پاشای مذکور راه یافته است و از عزم جنگ در آن روز عنان توجه بر تافته و صلاح و تدبیر در تاخیر معانقه صفاح شمشیر دیده تا آن روز اسبان⁹⁸⁸ آسوده و مردان لحظه غنوده کردند و تدبیر ترتیب صفوف و تعیین محل وقوف را بر وجهی که معروف و صرفه در آن باشد که⁹⁸⁹ مقرر ننماید. اما بگلبرگی اناطولی که عمدهء عظمی و رکن وثیقست⁹⁹⁰ به این تاخیر رضا ندارند⁹⁹¹ و اعتماد بر تایید کردکار و اعتبار به دولت سلطان کامکار⁹⁹² نموده نظر بر مؤدای این کلام می گمارند که.

شعر⁹⁹³

H	372	وکن صارما کالوقت فالملت من عسی ⁹⁹⁴	54a
		و ایاک علی فهی اخطر علة	
	373	مبادا که بینی ز تاخیر حیف	
		که فرصت عزیزست و الوقت سف	

و این اختلاف آرا موجب قوت اعدا می کردید و مودا به ضعف قلوب اولیا می شد یحی که از احوال مخالفان دون و قصد شبخون واقف بود در موقف عرض مجموع را به تفصیل مسموع فرهاد پاشای مشار الیه گردانید و به عرض او رسانید که بر حسب کلام صاحب الطایف که الخان خایف از⁹⁹⁵ اقدام و اهتمام سلطان عالیمقام و ارسال عساکر درین موسم [A 59a] و هنگام اضطرابی تمام به حال حاکم شام راه یافته و قوت دولت سلطانی پنجه جراتش را⁹⁹⁶ بر تافته و جمعی که اتباع او نموده اند اگرچه صور تا بر بساط جنگ قایمند اما از خوف مات و نتیجه عصیان سلطان سکندر سمات به غایت خایف و نادم اند و ممکن که اگر بکلریکی اناطولی با دلیران میدان پر دلی که پیشرو لشکرنده رو به مقاتله آورند به مجرد ایشان جمعیت مخالفان از

H: آسان A اسبان⁹⁸⁸

A - H: که⁹⁸⁹

H: رکن است A رکن وثیقست⁹⁹⁰

H: ندارد A ندارند⁹⁹¹

A - H: و... کامکار⁹⁹²

A - H: شعر⁹⁹³

H: سعی A عسی⁹⁹⁴

H: آن A از⁹⁹⁵

A - H: را⁹⁹⁶

هم فرو باشد و این تقاعد تو از طریق مردانگی و غیرت دور باشد به استماع این اخبار پاشای مومی الیه هم کار را بر استعجال⁹⁹⁷ کارزار قرار داده و سوار شده متوجه کردید و خود با اکثر مردان دلاور قاپو خلقی در قلب لشکر ظفر اثر جای گزید و مهینه به مهنیت امیر الامرا ایاس پاشا با عساکر شجاعت مآثر اناطولی به نهایت استحکام رسید و حاکم مملکت و ایل ذوا القدر [H 54b] علی بیک شهسوار با لشکر جرار؟ آن دیار به ایشان متصل کردید و در میسره یسار نشان امیر الامرای قرامان شادی پاشا عساکر خود را مرتب ساخته آیین بست خسرو بیک که دران ولا به تفویض ایالت شهر و⁹⁹⁸ ولایت حلب مکرم و ملقب⁹⁹⁹ شده بود با قشون جلادت شیون خود بدیشان پیوست¹⁰⁰⁰ و موازی سیصد چهار صد نفر از¹⁰⁰¹ عسکر دلاور قاپو خلقی جوانان آتش خوی و دلیران جنگ جوی بر باد پایان میدان نورد با اسفء که با وجود [A 59b] بیرقهای ملون در چشم دشمن خار بود نه ورد آراسته و بیراسته بر هم منغلای از پش روانه شدند از آن جانب هم آن خاین خائب¹⁰⁰² صفوف عسکر را بر وجه معروف مرتب کردانید و آنچه مقدور او بود از استحکام اطراف و التیام ؟ اصناف به ظهور رسانید طبل باطل را فرو کوفته و بر عنوی فتنه و یرغو را بر کشیده ذره بر کره نکبت در بر و شراب سراب انتساب¹⁰⁰³ نخوت در سر از موضع مصطبه متوجه صوب معرکه کردید چون ابصار انصار دولت ابدی انجام بر سواد لشکر شام افتاد فی الغور فوران توز هیجا از هر جادر دلها زیاده شد و از حرارت آن مادهء کینه فجار برای قبول صورت انفجار آماده کردید شعلهء حسام حسام به قصد حسم اجسام از میانه چوب ینام بنیاد زبانه زدن گرفت و انهار تیغهای همچو آب به قصد افزونی سیلاب¹⁰⁰⁴ حراب [H 55a] از فرات فراب جاری شد دریای و غای کمات برای غرق سفینه حیات بغات در اضطراب آمد اسنء رماح در روز روشن ستاره را به چشم دشمن عیان نمود و بیشتر پیکان سهام برای دفع اخلاط فاسده بغی بد فرجام خون از عروق آن لیام گشود.

لمولفه

374 دم کا و دم فتنه انگیز شد

H: به استعجال A بر استعجال⁹⁹⁷

H : - A و⁹⁹⁸

H : - A, d, H و ملقب⁹⁹⁹

H: پیوسته A پیوست¹⁰⁰⁰

H : - A از¹⁰⁰¹

H : - A خائب¹⁰⁰²

H : - H, d: اسباب A انتساب¹⁰⁰³

H: سیلابی سیلاب A سیلاب¹⁰⁰⁴

دو تیغ برد شمنان تیز شد

375 از آن دم چه گویم کزین یک دو دم

جهان شد همه غرق دریای دم

جان بردی را که تیر تدبیرش جز بر نشانه رمیت و ما اصبت نرسیدی [A 60a] و دیده غلط بیش به موجب نظرت و ما ابصرت جز خلاف واقع ندیدی رای ناصواب بران قرار یافت که طوپ و تفنگ و سایر آلات جنگ را پیش داشته در اول به یک بار به یک بار¹⁰⁰⁵ خود را بر عساکر ظفر اثر اناطولی و ذو القدر زند و چون بریشان دست یافته باشد دیگر آن را با سهل وجهی از جای بر کند ع بدین تصور باطل بدین خیال محال با جمعی از مجنده چرکس و تازی در آن دشت¹⁰⁰⁶ بنیاد روباه بازی نموده چهلو داد و با صد مکر و حیل خود را به جانب جبل کشیده راست در مقابل دست راست که مقر عسکر ظفر اثر اناطولی بود بایستاد هنوز تمام از جای نجنبیده بود که دلاوران منغلای معرکه آرای که غلامان خاص سلطان صاحب قران عالی رای بودند به منغلای او رسیدند و به صدمه اولی با روی ثبات آن قوم بی رورا متزلزل گردانیدند [H 55b] و با تیغ فروزان مثل آتش سوزان که در اعصاب نیستان در آویزد در ایشان در آویختند و به یکدم خون چند کس را از آن جند بی باک با خاک آمیختند¹⁰⁰⁷.

نظم¹⁰⁰⁸ { فعولن فعولن فعولم فعل }

376 غلامان خاص شه کامکار

بر افروختند آتش کارزار

377 نمودند شیران رومی نژاد

به فرعونیان روز طوفان عاد

اعدا چون مشاهده آن حال نمودند مساهله را جایز ندیدند و در [A 60b] صدمه اولی به عسکر ذوالقدر رسیدند علی بیک که¹⁰⁰⁹ مقدم ایشان بود و در مقدمه روان چون در خود تاب مصادمه و مقاتله با

H: به یک بار A در اول به یک بار به یک بار¹⁰⁰⁵

H: در شب A در آن دشت¹⁰⁰⁶

H: بر آمیختند A آمیختند¹⁰⁰⁷

H: - A نظم¹⁰⁰⁸

H: - A که¹⁰⁰⁹

آن گروه انبوه ندید مراجعت را اولی دانسته¹⁰¹⁰ و باز گشته در عقب عسکر¹⁰¹¹ اناطولی خزید ایاس پاشای¹⁰¹² شجاعت شعار هم با عساکر تیغ گذار خود بر حسب امر بی اشتباه فقاتلوا الی تبغی حتی تفی الی امر¹⁰¹³ الله¹⁰¹⁴ از عاج متکاوران صرصر منهاج نموده پش دوانیدند و به لسان صبح تیغ و ستان مضمون آیه فمحوها اینه اللیل را¹⁰¹⁵ به سمع جمع شامیان رسانیدند صیت نفیر سهمناک و صدای اصطکاک کرزهای بی باک با وج سماک رسید و باد حمله های دلاوران سفاک خاک آن معرکه را¹⁰¹⁶ بر روی خنجر گذار افلاک پاشید ضرب الوف سیوف صنوف¹⁰¹⁷ قفصهای ارواح را شکستن گرفت و حبل پر حیل کمند عدو بند به جای حبل الورید کردنهای سرکشان مرید را بنیاد بستن نهاد.

لمولفه¹⁰¹⁸

	زکر	ز	کران	جان	سیکبار	شد		378
				زره	بر	عدو	همچو	غل
							بار ¹⁰¹⁹	شد
H								
56a	لطیفش	برفتی	و	ماندی	کثیف			
				ز	غل	بار ¹⁰²⁰	کمی	می
							رود	جز لطیف

آمیزش برف و دماء رنگین روی زمین را به صورت عروس با آیین تزیین نمود اما هر که با او دست در آغوش کردی مهرش نقد [A 61a] روان بود و از امتزاج ثلج سمن نمون با خون لاله گون دریای نhal ارماع مزین به بیرقهای بوقلمون دامن آن کهستان مثل صحن گلستان می نمود اما خارش سنان جان ستان بود.

H: دانست A دانسته¹⁰¹⁰

H: لشکر A عسکر¹⁰¹¹

H: پادشای A پاشای¹⁰¹²

H : - A امر¹⁰¹³

¹⁰¹⁴ Hucurat 49/9

H : - A را¹⁰¹⁵

H : - A را¹⁰¹⁶

H: مشوف A صنوف¹⁰¹⁷

H: نظم A لمولفه¹⁰¹⁸

: غر بال A غل بار¹⁰¹⁹

H: غر بال A غل بار¹⁰²⁰

380	ز	عکس	رخ	سرخ	و	زرد	رفش
				ملمع	شده	روی	تیغ
381	نموده	چو	گلزار	دشت	چکل		بنفش
				ولی	خار	او	نشتر
					جان	کسل	

جان بردی غزالی چون آن حال شدید را بدید اگرچه حیرتش زیاده بران کردید که یارای جنگ یارای درنگ داشته باشد اما به حکم حمیت جاهلیت حرکتی المذبوحی به ظهور می رسانید و مانند غزال تیر خورده دست و پایی می افشانید چون مردان کار اناطولی و غلامان درگاه عالی آب تیغ کینه گذار را به یکبار در انهار روان آن اشرار روان کردانیدند و صدای صدمات متعاقبه را به گوش سلح شور فلک رسانید از میامن صبح اقبال سلطانی روز جمعیت شامیان به شب و بال و پریشانی رسیده به ناچار وجوه آن گروه دغا از صوب معرکه دغا بر گردید و رسیمان چاره شان بگسیخت و ارکان قرار که به نقصان نقطه به فرار [H 56b] مبدل می گردد از هم فرو ریخت تمامی آن مجذبه از بنده و حر مضمون سیهزم الجمع و یولون الدبر¹⁰²² را در حق خود [A 61b] تمام دیدند و نفوس بد فرجام را در¹⁰²³ معرض تیغ خون آشام و هدف سهام ملام یافتند غزالی پر و جل که خود را شکار صیاد¹⁰²⁴ اجل دید بی اختیار از پیش آن لشکر شیر شکار رمیده عنان تماسک و قرار بگذاشت و راه بی عاری و فرار را¹⁰²⁵ بر داشت در اثنای گریز و جست و خیز و بشست چون با سکندر زمان طریق بغی و عصیان پیش گرفته بود اسب کام بد لکامش سکندری خورده بی آکام بر جست و شستی؟ که بر قبول دولت یعنی چارکری شاه غضنفر صولت کرده بود بر عقب زین چرکسی که به غایت بلند می باشد آمده بشکست و در پای سنگی عظمی که آنجا بود بر خاک مذلت نشست نزدیکان و علامانش هر چند سعی کردند که بازش سوار کنند با آنکه راه خلاص خود از هر طرف بسته بود او هم نه چنان¹⁰²⁶ افتاده و خسته بود که دیگر تواند بر خواستن.

نظم

H: نظم A لمولفه¹⁰²¹

¹⁰²² Kamer 54/45

¹⁰²³ H : - A در

¹⁰²⁴ H: صید A صیاد

¹⁰²⁵ H : - A را

¹⁰²⁶ H: طرف بسته A نه چنان

چنان افتد که هرگز بر نخیزد

لاجرم او را بران حال گذاشتند *یوم یفر المرء من اخیه*¹⁰²⁷،¹⁰²⁸ و¹⁰²⁹ راه فرار بر داشتند درین اثنا بک¹⁰³⁰ لر جان نام شخصی از احاد عسکریان اناتولی به سر وقت آن سزاوار مقت رسید و ناشناخته سرش را که کاسهء بادهء هوس و هوا و مکمال [H 57a] خیال باد هما بود به خنجر آبدار [A 62a] آتش گذار جدا ساخت و به خدمت بکلربکی رسانیده بر خاک مذلت انداخت و از غرایب واقعات آنکه قبل از وصول عساکر نصرت¹⁰³¹ شمول جان بردی شبی که پردهء ظلام شام شمهء قصر نه آشام را پوشیده بود در خواب ناصواب چنین دیده بود که آتشی¹⁰³² عظمی به سوق باد سموم از جانب روم می آید و در همان دشت که او را این حال دست داد آن آتش متوجه او می گردد¹⁰³³ و بھر جانب که آن جانب از پش آن آتش می گریزد پنبه های شعله آن در دامن او می آویزد آخر الامر التجابه پای سنگی می آورد و در پای آن می خزد و این خواب را با بعضی اصحاب خود در میان نهاده بود¹⁰³⁴ و همان سنک را نشان داده که در پای آن سر نهاده به حکم کلام با التساع که کل سر جاوز الاثنین شاع چون¹⁰³⁵ خبر این خواب به گوش یحیی چاشنی گیر رسیده بود و در خیال او جای گیر گردیده¹⁰³⁶ بعد از حصول ظفر اتفاقا یحیی را گذر بران حجر افتاد چون نیک نظر کرد بدن غزالی را بی سر در پای آن حجر دید و متذکران واقعه گردید و به خدمت امرا آمده قضیه را معروض کردانید تفحص نمودند در میان سرها آن سر پر شورو شر را یافتند و کسانی که به طلب او بھر سو [A 62b] شتافته بودند باز عنان به جانب معسکر ظفر مقرر تافتند اصناف لشکر با طراف تاختند و هر که را از بقیه السیف یافتند بعضی را [H 57b] به تیغ بی حیف پرداختند و بعضی را بسته بند مکال و خسته سلاسل و اغلال ساختند.

A : - H : یوم...اخیه¹⁰²⁷

Sebe 80/34¹⁰²⁸

H : - A و¹⁰²⁹

H : بیک A بک¹⁰³⁰

H : تصرف A نصرت¹⁰³¹

H : آتش A آتشی¹⁰³²

H : گردید A گردد¹⁰³³

H : - A بود¹⁰³⁴

H : - A چون¹⁰³⁵

H : گردید A گردیده¹⁰³⁶

- 383 از خبر مخالفت هر که سر نتافت
- حبل الوريد گشت به کردن درش رسن
- 384 هر سر که از خمار خلاف تو شد کران
- دورش در اولین قدح آورد در ددن ؟

سپهسالار مقتدا به اتفاق امراء عرضه داشتی مشتمل بر حصول این فتح سعادت نشان به محض تایید ایزد منان و یمن اقبال سلطان صاحب قران قلمی نموده سر غزالی را که باضلال نخوت در جوال غرور شده بود در تو بره نهادند و چند سری دیگر برای سرباز بران افزوده به درگاه سلاطین پناه فرستادند در آن ولا زبان زبانا از اوج سما در ثنای سلطان ظفر لوا مضمون این مقال را بادا رسانید که:

- 385 پادشاهی که صبح دولت او نور بخش جمیع بحر و بر ست
- 386 بر سر خوان چاشتش خورشید مثل قرصیت هم نه معتبر است
- 387 شام چنبود که دخل هفت اقلیم بحر شامش کینه ما حضر
است¹⁰³⁹
- 388 سر جان بردی ار ز شام آمد تو میندار کین بسی ظفرست
- 389 باش تا صبح دولتش بدآمد کین هنوز از نتایج سحرست A
63a

و چون به واسطه طغیان آن خارجی با ضلالت و خروج او از مسلک¹⁰⁴⁰ اتباع سلطان واجب الاطاعته و هدم بنیان قوانین عدالت فتوری تمام به مخارج و مداخل امور مالی و ملکی¹⁰⁴¹ شام و انتظام احوال اهالی آن مقام راه یافته بود و قبایل اعراب که در حوالی و¹⁰⁴² نواحی آن ملک دایرند [H 58a] و سایر بر حسب

¹⁰³⁷ H: شعر A نظم

¹⁰³⁸ H: - A لمولفه

¹⁰³⁹ H: - A شام... است

¹⁰⁴⁰ H: ملک A مسلک

¹⁰⁴¹ H: ملکی و مالی A مالی و ملکی

¹⁰⁴² H: - A حوالی

فرموده و یترص بکم الدوائر¹⁰⁴³،¹⁰⁴⁴ در آن ایام فترت و فساد به تعرض رعایا و قرای آن بلاد معتاد شده بودند رای اشرف سلطانی که قیم وظایف جهانانیست اقتضای آن فرمود که یکی را¹⁰⁴⁵ از عظمای امرای عالی مقدار کسی¹⁰⁴⁶ که هم به زلال تیغ آبدار نایره فتنه و فساد اشرار را¹⁰⁴⁷ فرو نشاند¹⁰⁴⁸ و هم به رفع اعلام عدالت کسر مراسم ظلم و ضالت نماید در آن مملکت¹⁰⁴⁹ نصب فرمایند¹⁰⁵⁰ بنابراین رای¹⁰⁵¹ متین سلطان¹⁰⁵² سلاطین خدمت¹⁰⁵³ امیر الامرائ شام را به عهده ایاس پاشا که قبل ازین¹⁰⁵⁴ امیر الامرای اناطولی بود تفویض¹⁰⁵⁵ فرمودند و ایالت آن ولایت را از پایهء پشای مشار الیه تفویض نمود¹⁰⁵⁶ و جمعی کثیر از امرا و عساکر جلادت انما را برای ضبط و ربط آن حدود به موافقت مرافقت پشای مشار الیه¹⁰⁵⁷ همانجا باز داشتند و فرهاد پاشا با¹⁰⁵⁸ باقی عساکر آن سفر به مراجعت مامور گشتند و خاطر اشرف اعلی در آن زمستان¹⁰⁵⁹ مایل غزای کفار انکروس که اشد اعدای دین ملک قدوسند¹⁰⁶⁰ می بود همیشه با وزرا و نواب در آن باب محاوره می فرمود¹⁰⁶¹.

¹⁰⁴³ A : - H و...الذوایر

¹⁰⁴⁴ Tevbe 9/98

¹⁰⁴⁵ H: فرموده A فرموده که یکی را

¹⁰⁴⁶ A : - H کسی

¹⁰⁴⁷ A : - H را

¹⁰⁴⁸ H: نشاند A نشاند

¹⁰⁴⁹ A : - H در آن مملکت

¹⁰⁵⁰ H: نمایند A فرمایند

¹⁰⁵¹ H: امر A رای

¹⁰⁵² A : - H سلطان

¹⁰⁵³ H: اقامت خدمات A خدمت

¹⁰⁵⁴ A : - H قبل ازین

¹⁰⁵⁵ H: رجوع A تفویض

¹⁰⁵⁶ A : - H و...نمود

¹⁰⁵⁷ H: در تحت لوای او A به...الیه

¹⁰⁵⁸ A : - H فرهاد پاشا با

¹⁰⁵⁹ A: ولا H زمستان

¹⁰⁶⁰ A : - H که...قدوسند

¹⁰⁶¹ A: و الحمد لله الودود H همیشه...فرمود

داستان نصرت نشان سفر بلغراد و قلع بنیان اهل کفر و فساد [A 63b] و درین داستان چند گفتار استظار می یابد.

گفتار اول در به واعت لی سفر ظفر مقی¹⁰⁶²

اگرچه بر انظار نظار و ضمائر اهل بصیرت و ابصار کالشمس فی رابعة النهار روشن و آشکارست که امثال به امر با هر قاتلوا الذین لا يؤمنون بالله و لا بالیوم الآخر^{1063، 1064} همیشه آیین تمام سلاطین آل ظفر مآل عثمانی و مسلک آن پادشاهان مؤید به تأیید ربانی بوده است و اقصی مقاصد این شاهان عالیشان¹⁰⁶⁵ در هر زبان و هر مکان اشاعهء مراسم ملة بیضا [H 58b] و اقامت وظایف جهاد و غزا می نموده است قدس الله تعالی اسرار اسلافهم و جعل بسیط الارض سریر السلطنة اخلافهم اما باعث خاص این غزا مبارک و میمون و این نهوض خجسته و همایون آن بود که چون سابقهء حکمت بالغه مراسم منیفهء انی جاعل فی الارض خلیفه^{1066، 1067} را تازه گردانید و ارادهء ازلیه به نفخ روح خلافت علیه در قالب حشمت و عظمتی¹⁰⁶⁸ مجدد متعلق کردید یعنی نوبت جلوس بر سریر خانی و اورنگ سلطانی بر وجه معهود و بر طبق و ورث سلیمان و اود^{1069، 1070} به این سلطان صاحب قران رسید و صیت و¹⁰⁷¹ صدای گوش پادشاهیش قارع اسماع اهل شرف و غرب شد.

لمولفه¹⁰⁷²

390	کوی زمین در خم چوکان کشید	جور و ستم را خط بطلان کشید
391	گشت جهان باز ز نو پر طرب	یافت امان هم عجم و هم عرب A

H : - A داستان...ظفر مقی¹⁰⁶²

H : - A قاتلوا...الآخر¹⁰⁶³

Tevbe 9/29¹⁰⁶⁴

H : - A مؤید...عایشان¹⁰⁶⁵

H : - A انی...خالفته¹⁰⁶⁶

Bakara 2/30¹⁰⁶⁷

H : - A، H.d، و عظمتی¹⁰⁶⁸

H : - A وورث سلیمان داود¹⁰⁶⁹

Neml 27/16¹⁰⁷⁰

H : - A و¹⁰⁷¹

H : - A لمولفه¹⁰⁷²

باز¹⁰⁷³ ملوک و سلاطین اطراف و اقطار چه حکام کرام اهل اسلام و چه فرمان دهان کفار لیام به خدمت تهنیت و مبارک باد و اظهار اطاعت و انقیاد مبادرت و قیام نمودند و ابواب سلامت را به اظهار مطاوعت بر روی خود گشودند سوای کفره معاندین انکروس بی دین که بر وفق ابی ان یکون مع الساجدین¹⁰⁷⁴،¹⁰⁷⁵ به افزونی اسباب قوت و قدرت¹⁰⁷⁶ و بسیاری لشکر و مکنت مغرور گشته شیوه استکبار را شیمهء خود گردانیدند و به متانت حصون و قلاع و حصانت مملکت دار باغ خود اعتماد نموده [H 59a] کشف وار سر در لاک اعراض کشیدند و فی الواقع بنابر آنکه پادشاه دین دار عالی تبار والد بزرگوار سلطان صاحب قران سلطان سلیم خان علیه الرحمته و الغفران¹⁰⁷⁷ قبل ازین چند سال بود که همت عالی نهمتش مصروف اطفاء نایره فتنه و فساد شاه ایران زمین و دفع طغیان طایفه قزل باش ضلالت رهین بود و بعد از آن باز متوجه تسخیر دیار عرب و بریه و فتح ممالک مصریه کشته بود [A 64b] چراکه سلطان و امرآء چراکسه هم که حکام و ولات آن ممالک بودند با شاه¹⁰⁷⁸ مزبور در معادات سلطان مرحوم مزبور موافقت نموده بودند و به سبب این موانع مدتی مدید و عهدی¹⁰⁷⁹ بعید بود که دیار انکروس چنانچه باید فرسوده حوافر خیول غزات و نوافر وفود کمات نکرده بود و لشکر ویراق و قوت آن اهل شقاق در آن اوان نسبت با هر زمان اضعافا مضاعفه گردیده بود و حصون و بقاع ایشان به نهایت استحکام رسیده القصه چون آن ابلّس سیرتان از سجده انقیاد و اذعان به خلیفه زمان ابا نمودند امیر لوای بوسنه بالی بیک یچی پاشا که حافظ آن نغر بود به نزد قرال ضلالت مآل انکروس که موسوم بود به لاوش قرال کسی فرستاد و بر طبق فرموده یا ابلّس ما منعک ان تسجد از موجب آن بی رامی استفسار نمود و انواع وعید و تهدید بر آن افزود چون آن اهل شر و شرور به شوک شوکت خود [H 59b] مغرور بودند و از ورد اطاعت سلطان محمدی ملت دور جواب نه بر وفق صواب دادند و فرستاده را باز داشتند¹⁰⁸⁰ و رایت تمر و معانده¹⁰⁸¹ را بر افراشتند امیر مشار اله هم قضیه را معروض

H : - A باز¹⁰⁷³

H : - A ابی...الساجدین¹⁰⁷⁴

Hicr 29/31¹⁰⁷⁵

H: - A d، قدرت¹⁰⁷⁶

H: الرضوان A الغفران¹⁰⁷⁷

H: پادشاه A با شاه¹⁰⁷⁸

H : - A مدید و عهدی¹⁰⁷⁹

H: باز داشتن A داشتند¹⁰⁸⁰

عاکفان سده سنیه کردانید وزرای عالی رای [A 65a] هم در وقت مجال معروض¹⁰⁸² پایهء سریر کردن منوال¹⁰⁸³ کردانیدند بخار حمیت دینیه و غیرت سلطانیه از دل مبارک کوه؟ شکوه بر آمده سحاب وار نغال غزیمت غزای غرا¹⁰⁸⁴ را که مفروش روضهء خاطر دریا مقاطر بود آب داد و تخم نبات نیات جهاد که سرشتهء طینت پاک نهاد بود بنیاد سر سبزی و نشو نما¹⁰⁸⁵ گردون گرفت.

لولفه¹⁰⁸⁶

393 ز غیرت رخس همچو کل بر فروخت

و زان دشمن همچی خارش بسوخت

394 چو شیر ژیان پنجه ز دبر زمین¹⁰⁸⁷

تزلزل در آمد به کوه مکین

فی الحال امر قضا مثال صادر کردید که حالیا قبل از توجه رایات ظفر آیات بر حسب مضمون از هر ولند یقنهم من العذاب الادی دین العذاب. الاکبر امرای سرحد و عساکر آقنجی بی عد و حد¹⁰⁸⁸ که در آن طراف و اکناف¹⁰⁸⁹ ساکن و سایرند از آب طونه عبور نموده. از هر طرف در آیند و تمام حوالی و نواحی ممالک کفار روس و انکروس و له و چه و خروات و غیر ذلک را که به ولایت انکروس متصلست تاخت نمایند و ابواب بلا را بر روی اعدای دین اعلا بگشایند. و همچنین [A 65b] حکم قضا امضا به اسم خان تاتار و دشت سرا سعادت گرای خان شرف اصدار یافت که با لشکر کینه گذار باد رفتار تاتار دیار کفار له و روس را [H 60a] از جانبی که به مملکت او متصل باشد، بتازند. و دست تصرف با سر و نهب و غارت و یغما و جر و جلب نعمتا بتازند تا کفار لیام را بعد ازین نیت و عزیمت اهل اسلام معلوم گردد. و آنچه مقدور ایشان

H: عناد A معانده¹⁰⁸¹

H: - A: سنیه...معروض¹⁰⁸²

H: مثال A منوال¹⁰⁸³

H: غرا A اغزای غرا¹⁰⁸⁴

H: - A: و...نما¹⁰⁸⁵

H: بیت A لمولفه¹⁰⁸⁶

H: رو بر زمین A ز دبر زمین¹⁰⁸⁷

H: - A, H.d: حد¹⁰⁸⁸

H: - A, H.d: و اکناف¹⁰⁸⁹

باشد¹⁰⁹⁰ بر حسب کلام تهدید انجام فاجعه/ امرکم و شرکاءکم از اجتماع و اتفاق و تهیه ساز و یراق به ظهور رسانند. و بعد از آن مقدار قدرت و قوت خود را که بدان مستظهرند بدانند چون احکام قدر آثار مصحوب الاغان صرصر شعار¹⁰⁹¹ به آن اطراف و اقطار رسید.

لمولفه¹⁰⁹²

395	به فرمان سلطان صاحب قران	
	که برتر و بحرست حکمش روان	
396	ز هر سوی لشکر روان شد چو سیل	
	هنر بران ناو رد چو خیل خیل	
397	به اختر برآمد سر ¹⁰⁹³ نیزها	
	عنان گشت برباد پایان رها	
398	نهادند رو سوی ملک عدو	
	چو شیری که بیرون شود صید جو	
399	چو باد دمان و چو برق جهان	
	رسیدند تا زان و جولان کنان	
400	و زان پس که جنگی بشد سر سری	
	گشادند باز و به غارت گری	
401	ز پاکیزه رویان زهره جبین	A 66a
	که آرند ز ابرو و میژگان کمین	H 60a
402	ز اسب و سمور وز سنجاب روس	
	ز هر جنس کان هست در انکورس	
403	ربودند و بردند بسیار چیز	

H - A : باشد¹⁰⁹⁰

H - A : مصحوب...شعار¹⁰⁹¹

H : نظم A لمولفه¹⁰⁹²

H : سره A سر¹⁰⁹³

گرفتند و کشتند تکرار نیز
 رساندند حمش ؟ به درگاه شاه
 شهی کوشت اسلامیان را¹⁰⁹⁴ پناه

و باز حکم قضا انجار¹⁰⁹⁵ به اسم امیر الامرای مصر خیر بیک و امیر الامرای شام ایاس [H 60b] پاشا مرقوم ارقام¹⁰⁹⁶ دبیران عطار د ارقام کردید. مضمون آنکه در مقار و محال خود ساکن بوده به محافظت آن ممالک بر وجه ستوده مشغول باشند. و تخم معدلت در زمین نصفت پاشند و به اسم وزیر رتبهء ثالثه فرهاد پاشا که سابقا برای دفع جان بردی غزالی به جانب شام و آن حوالی رفته بود، و بعد از اطفاء تیره آن فتنه به توجه درگاه عالمپناه مامور گشته بود. امر عالی شرف نفاذ یافت که بمر جا که رسیده باشد باز گشته در شهر قیصریه که سرحد ممالک قرامانست اقامت نماید و احکام مطاعه به اسم امیر الامرای مملکت اناتولی خسرو پاشا و امیر الامرای آلبستان و مرعاش علی بیک شهسوار اوغلی و امیر الامرای مملکت قرامان شادی پاشا و امیر الامرای مملکت روم سنان پاشا¹⁰⁹⁷ و امیر الامرای دیاربکر و کردستان [A 66b] محمد پاشای بیغلو شرف صدور یافت که هر یک در مقام حکومت خود ساکن بوده و گوش هوش گشوده با امرا و عساکری که در تخت الویه ایشانند، برای مقابله و مقاتله حاضر و آماده باشند که اگر از جانب اعدای خفاش صفت که بعد رایات خورشید آیات را فرصت و غنیمت می پندازند حرکت مخالفی ظهور یابد به قدر احتیاج به وزیر مشار الیه ملحق گشته معاضدت او نمایند و به عون کردگار دما راز روزگار اعدای نابکار بر آورند و حکم عالی و فرمان قدر مجالی به اسم عساکر جلادت مآثر قپو خلقی و بکلربکی روم ایلی احمد پاشا و سایر [H 60b] امرای آن جانب شرف نفاذ یافت. مضمون آنکه تهیه اسباب غذا و جهاد و احضار آلات محاربه و مضاربه¹⁰⁹⁸ به با اهل کفر و فساد نموده در اول ربیع منیع مجموع مهیا و آماده و اشارت ظفر بشارت را منتظر و ایستاده باشند.

لمولفه¹⁰⁹⁹

405 چنین داد فرمان شه شیر دل که مردان جنگی آهن کسل

H: شهنشاه دین دارکیقی A شهی...را¹⁰⁹⁴

H: انجام A انجار¹⁰⁹⁵

H - : A ارقام¹⁰⁹⁶

H - : A سنان پاشا¹⁰⁹⁷

A به ضار : H مضاربه¹⁰⁹⁸

H: نظم A لمولفه¹⁰⁹⁹

406 در آرند در زیر زین رخس عزم شود پش ایشان یکی رزم و رزم

407 مهیا بایستند با ساز جنگ میانها به کین عدو بسته تنگ

408 چو بانگ نفیر از در بارگاه بر آید در آیند یکسر به راه

ذکر خروج رایات سدره عروج از دار السلطنه محمیه¹¹⁰⁰

[A 67a] چون سلطان رفیع ربیع به عزم تسخیر حصار متین زمین لشکر بی انحصار بنات اخضر شعار را از جای بر انگیخت و سحاب فلک مآب به کمان قوس و قزح سهام الماس پیکان امطار و بندقه های تکرک خارا گذار را بر سکان قلعه غبرا فرو ریخت بر سر اعلام سرو و شمشاد فاخته دلشاد مانند دلیران دشمن جواز هر سو بانگ کوکو بر آورد و هزار دستان به وصف پیکان غنچه و سپر گل درخشان داستان دل نشان رستم دستان را به یاد مبارزان دلاور آورد.

لمولفه¹¹⁰¹

409 رسیده آه سحرگاه بلبان در گل

کمان مبر که ز باد هوا پریشانست

410 از آن سهام که شست هوا گشاده هنوز

نشسته در دل گلبن هزار پیکانست

[H 61b] کرمی جمشید خورشید قلعهء قلعه کوه را از دست تغلیت کافر برفت وافر انتزاع نمود و نرگس دیده ور¹¹⁰² با رمح اخضر بعینه مانند طلعهء لشکر سلطان ظفر اثر به هر جانب دیده احتیاط بر گشود.

بیت¹¹⁰³

411 گشاد باغ ز نرگس هزار چشم کجاست

کسی که یک نظر اعتبار بگشاید

H : - A ذکر...محمیه¹¹⁰⁰

H : - A لمولفه¹¹⁰¹

H : دارا A ور¹¹⁰²

H : نظم A بیت¹¹⁰³

سلطان صاحب قران فرمانده زمین و زمان پادشاه ممالک ستان خلیفه رحمن خلد الله سبحانه¹¹⁰⁴ ملکه و سلطانه به جنبش لشکر ظفر نشان و بیرون رفتن اتاق کردون مکان فرمان داده یوم الخميس نهم جمادی الآخر سنه [A 67b] سبع و عشرين تسعمایه¹¹⁰⁵ تبرکا و یتمنا با مواکب کواکب مراتب به¹¹⁰⁶ زیارت مرقد محفوف به انوار رضوان و رحمت باری خالدين زيد الانصاری رضی الله عنه المکنی بابی ایوب نصاری¹¹⁰⁷ که در ظاهر دار السلطنه در قصبهء که مشهور و معروفست¹¹⁰⁸ به ایوب انصاری فرمود و بر یر آن مرقد انور حفاظ کلام مجید را به تلاوة آیات کتاب حمید امر نموده انواع جوایز و صلوات عطا فرمودند و بر حسب قانون مقرر خدام رکاب سعادت مقرسی هزار اقچه عثمانی بر فقرا و ایتم که در آن مقام حاضر بودند تصدق نمودند و از آنجا به دار السلطنه مراجعت فرموده بر سر مزار والد مرحوم جنت مکان اقالیم ستان سلطان سلاطین جهان قاهر اهل بغی و طغیان سلطان سلیم خان علیه الرحمة و الغفران به¹¹⁰⁹ حثم فرمودند و روح پر فتوحش را به فاتحهء فایحه مسرور نمودند و طرح جامع و عمارتی [H 62a] که استادان مهندس و صنایع متحدس¹¹¹⁰ در آن مقام رحمت ارتسام کشیده و رسم نموده بودند به نظر شریف در آوردند و آنچه به خاطر اشرف اعلی رسید مزید و¹¹¹¹ الحاق فرمودند و در آن روز چندان قرای معموره و املاک مسقفه و غیر مسقفه¹¹¹² بران جامع و عمارت برای خرج صادر و وارد و اطعام فقرا و ضعفا و وظائف حفاظ وائیمه و خطبا و سایر مرتزقه آن عمارت و آن¹¹¹³ جامع با نزهت¹¹¹⁴ وقف و تعیین [A 68a] فرمودند که هر سال مبلغ دوازده بار صد هزار اقچه عثمانیه ازان اوقاف حاصل می شود و صرف مصارف شرعیه آن می گردد و از آنجا به زیارت مرقد مقدس سلطان الغزاة و المجاهدین قاصع الکفرة و المشرکین الغریق فی بحار رحمتہ الرحمن سلطان محمد خان فاتح دار السلطنه قسطنطنیه علیه الرحمتہ من خالق البریه فرمودند. و آن روضه منوره را به فر قدوم رضوان رسوم رشک بهشت موسوم

H : - A : سبحانه¹¹⁰⁴

H : - A : سبع... تسعمایه¹¹⁰⁵

H : - A : به¹¹⁰⁶

A : ایوب H : ایوب نصاری¹¹⁰⁷

H : معروف A : معروفست¹¹⁰⁸

H : - A : به¹¹⁰⁹

H : - H.d : صنایع مقدس A : صنایع متحدس¹¹¹⁰

H : - A : و¹¹¹¹

H : - A.d, H.d : مسقفه... مسقفه¹¹¹²

H : - H.d : و آن¹¹¹³

H : - A.d, H.d : جامع با نزهت¹¹¹⁴

گردانیدند و از آنجا به مزار جنت شعار جد بزرگوار سلطان جنت مکان اعدل خواقین زمان مؤید دین ملک دیان¹¹¹⁵ سلطان بایزید خان علیه الرحمة و الرضوان تشریف فرمودند¹¹¹⁶ و به وسیله فاتحه فایحه از روحانیت قدسی آثارش استمداد و استظهار نمودند و در هر یک ازین مزارات متبرکه حفظ کلام قدیم را به خزایل عطای عمیم سر افراز فرمودند و در هر یک به دستور مقرر خدام رکاب سعادت مقرر سی هزار اقچه سی هزار اقچه¹¹¹⁷ بر فقرا و ایتم تصدق می نمودند و چون به سعادت عامره به سرای عامره مراجعت نمودند، امر فرمودند که در هر یک از امصار ثلثه دار [H 62b] السلطنه و دار الملک بورسا و دار النصرا در نه صد هزار اقچه عثمانیه از وجه حلال بر فقرا و مستحقان آن محال قسمت نمایند. و سوی¹¹¹⁸ این تصدقات مذکوره جمیع موالی و علما و صلحاء دار السلطنه را هر یک به عطای جزیل [A 68b] و انعام جمیل نوازش نمایند. حسب الامر العالی اعالی این طوایف را ده هزار زر¹¹¹⁹ و دیگر آن را از هفت هزار تا چهار هزار¹¹²⁰ عطا نمودند. و یوم السبت یازدهم شهر مذکور با وفود¹¹²¹ نصرت و اقبال و جنود عظمت و جلال از دار السلطنه قسطنطنیه حمیت به معدلت سلطاتها عن البلیه بیرون فرمودند.

نظم

412	خروش کوس و بانگ نای بر خاست ¹¹²²	
	زمین چون آسمان از جای بر خاست ¹¹²³	
413	سپهداران علم بالا کشیدند	
	دلیران رخت بر صحرا کشیدند	
414	کشیده غاشیه خورشید بر دوش	
	رکابش کرده مه را حلقه در گوش	

H : - A اعدل...دیان¹¹¹⁵

H: فرموده A فرمودند¹¹¹⁶

H: سی هزار اقچه A سی هزار اقچه سی هزار اقچه¹¹¹⁷

H: سوای A سوی¹¹¹⁸

A : - H زر¹¹¹⁹

H : - A تا چهار هزار¹¹²⁰

H : - A وفود¹¹²¹

H: بر خواست A بر خاست¹¹²²

H: بر خواست A بر خاست¹¹²³

ز گیتی چشم بد را کرده مهجور

و آن روز منزل حلقه لوپکار مخیم اتاق گردون کردار گردید. علمای اعلام و عظمای اهل اسلام و مجموع خواص و عوام که ساکن دار السلطنه بودند، اقامت خدمت مشایعت نموده زبان به دعای حصول ظفر مامول بر گشودند.

لمولفه¹¹²⁴

فتح و ظفر به حکمت بادا چنانکه خواهی

و روز یکشنبه و دوازدهم منزل حرامی دره سی محل سرا پرده حریم اتاق فلک قسیم¹¹²⁵ گردید. و یوم [H 63a] الاثنین مقام بیغادوس¹¹²⁶ مضرب اوتاد خیام فلک بوس¹¹²⁷ شد. و چهاردهم به یروت چلتکلو نزول اجلال¹¹²⁸ واقع شده. پانزدهم کنار [A 69a] رود چورلو محل ورود آثار سعود گردید و شانزدهم خورشید ریایات فتح ایات بر یورت قار شد. ران پرتو انداخت و جمعه هفدهم هم قصبه پر عاز مطلع آفتاب عدو گداز شد و هژدهم نواحی باباسکی سی محط رحال رجال و منزل ماهجه ریایات خورشید مثال گردید و نوزدهم صحرای قریه حفصه جمع وفود شاهی و مورد سعود نامتناهی بود و از آنجا یوم الاثنین بستم چمن آدهء دار النصر ادیونسیه که به ادرنه مشهورست و آن آدهء با انبساط محاطست با نهار ثلثه تونجه و مرج و آرده مقر و معسکر¹¹²⁹ لشکر ظفر اثر گردید علما و فضلاء¹¹³⁰ و اعیان و عظمای¹¹³¹ آن شهر جنت مثال مانند اقبال استقبال ریایات ظفر آیات نموده اکابر ایشان به سعادت تقبیل انامل بحر شمایل رسیدند و طوایف صنایع و مخترقه¹¹³² هر یک مناسب صنعت خود تحف و تبرکات بر شاه راه سلطانی کشیدند و اغنیا و اقویا و تجار

H: بیت A لمولفه¹¹²⁴

H: قیم A قسیم¹¹²⁵

H: - A بیغادوس¹¹²⁶

H: فلک قام A فلک بوس¹¹²⁷

H: جلال A اجلال¹¹²⁸

H: - A معسکر¹¹²⁹

H: - A و فضلاء¹¹³⁰

H: - A و عظمای¹¹³¹

H: - A, d, H صنایع مخترقه¹¹³²

چندان اقمشه رنگین و زرین در تحت اقدام سمند صرصر قرین پادشاهی گسترانیده¹¹³³ بودند که آنچه از سبزه زار و از هاد مهار دران چمن ارم آثار پایمال خیول غزات می کردید تلافی بر¹¹³⁴ آن نموده گوید¹¹³⁵ باز به یمن مقدم سلطانی ربیعی دیگر در آن فضای¹¹³⁶ وسیع به دید می گردید.

نظم¹¹³⁷

417 ولو حل فی الارض الجدییه مرة لظلت به انوار الربیع تفتق¹¹³⁸

[A 69b-H 63b] و روز دیگر با سعادات موفوره به عزم سیر سرای معموره سوار شده باز مره از خواص مقربان به درون شهر فرمودند و سرای کیتی نمای آن را مجددا سیر فرمودند و یوم الاربع با انعقاد دیوان اعلی امر فرموده بعضی امرای الویه روم ایلی که به درگاه جهان¹¹³⁹ پناه رسیده بودند، آن روز به سعادت پایوس سر افزاز گردیدند. و هر یک به قدر وسع و یسار پیشکشهای بسیار کشیدند الطاف پادشاهانه بر همه نظر عالی گذرانیده برای تطیب قلوب آن بندگان از هر یک تحفه قبول فرموده باقی را باز به ایشان عطا فرمود و آن روز بعضی امرا و آغایان را هم منصب سنجق عطا فرمودند و مجموع علما و صلحا و فضلائی آن شهر را از نهر احسان و انعام به عطایای جلیله بهره مند ساختند و سایر مستحقان و فقرا را به صلات و¹¹⁴⁰ صدقات جزیه نواختند.

بیت¹¹⁴¹

418 در شرق و غرب هستت انعام عام چون خور

بر بر و بحر دایم فیض غیام بادت

H: گسترانید A گسترانیده¹¹³³

A - : H بر¹¹³⁴

H: گوید A گوید¹¹³⁵

H: فضای A فضای¹¹³⁶

H - : A نظم¹¹³⁷

H - : A, d, H لظلت... تفتق¹¹³⁸

H: درگان جهان A درگاه جهان¹¹³⁹

H - : A صلات و¹¹⁴⁰

H: شعر A بیت¹¹⁴¹

و پنجشنبه بیست و سیوم خاطر اشرف اعلی میل صید فرموده در قوری ادرنه شیر شعار نشاط شکار فرمودند و در آن منزل فیروز روز به روز¹¹⁴² افوج عساکر نصرت انتما مانند امواج دریا متعاقب و متوالی می رسیدند. و به اردوی ظفر خوی ملحق می گردیدند. چون بنابر کثرت و ازدحام آن لشکر¹¹⁴³ نصرت انجام یک [A 70a] راه را گنجایش ایشان نبود. امر عالی صادر گردید که امیر الامرای روم ایلی احمد پاشا با امرای که همراه او بودند، دو روز پیش از [H 64a] نخوض رایات پادشاهی از راه او زنجه آوه متوجه جانب فیلبه شود و یوم السبت بیست و پنجم ماه مذکور رایات منصوره سلطانی از آنجا روانه شده آن روز موضع تاتار کویی مخیم اتاق گردون نطق کردید و از آنجا بیروت قره حصار لو و از آنجا بیروت سازلود ره فرمودند و روز سه شنبه بیست و هفتم به قرب قریه کوچری اوغلی نزول عظمت شمول واقع شده همان روز دیوان عالی انعقاد یافت و فرستاده خان تاتار که خمس غنایم بی شمار را چنانچه سابقا ذکر آن گذشت آورده بود به وسیله وزرای عظام گذرانید و بعضی امرای روم ایلی هم که مجددا به عسکر ظفر اثر ملحق گردیده بودند به شرف پای بوس رسیدند و منظور نظر التفات و عنایت گردیدند و روز دیگر باز گوج شده موضع آلتونلو چایر که چمنیست زیبا و منزلست به غایت دل گشا.

بیت¹¹⁴⁴

419	سبزه	بیدار	و ¹¹⁴⁵	آب	خفته	درو
				صد	هزاران	گل
					شگفته	درو

مخیم سرادقات همایون و منزل دولت روز افزون گشت و عساکر فیروز یک روز در آن مقام خجسته نام اقامت نمودند و باز بلند پرواز خاطر [A 70b] اشرف اعلی میل شکار و تماشا فرمود و چون چند روز قبل از آن امیر شکار به بستن جرکه شهریاری و¹¹⁴⁶ راندن و حوش شکاری¹¹⁴⁷ مامور شده بود ترتیب آن خدمت نموده شکاری بر حسب دلخواه روی نمود و یوم الجمعه دوم [H 64b] رجب المرجب از آنجا کوس گوج را¹¹⁴⁸

¹¹⁴² H : - A روز به روز

¹¹⁴³ A: عساکر H لشکر

¹¹⁴⁴ H: نظم A بیت

¹¹⁴⁵ H : - A و

¹¹⁴⁶ H : - A و

¹¹⁴⁷ H : - A, H.d راندن حوش شکاری

¹¹⁴⁸ H : - A را

نواخته و رایتت دولت را¹¹⁴⁹ بر افراخته به سه منزل دیگر به شهر فیلبه نزول اجلال واقع شده قبه¹¹⁵⁰ خرگاه سعادت درج در کنار آب مرج به اوج گردون رسید و آن ساحل محل¹¹⁵¹ دریای عساکر ظفر محل کردید و در آن منزل احمد پاشای بکلریکی که به امر عالی با امرای¹¹⁵² الویه روم ایلی از پیش روان بود استقبال مواکب عظمت و جلال نموده برد و طرف راه شاه صفها آراستند و آنچه تا غایت از عساکر مذکوره به عسکر ظفر اثر ملحق شده بود عرض دادند با آنکه هنوز ثلث عسکر توان گفتن که باردوی کیهان¹¹⁵³ بوی منضم نشده بود از انبوهی آن لشکر دریا شکوه صحرا و کوه یکسان می نمود روز دیگر در همان مقام به اقامت دیوان معدلت مرام امر قدر قدر¹¹⁵⁴ صادر کردید و وزرا و امرای عالی مقدار جمع شده در باب ترتیب مراسم آن سفر خجسته اثر و تعیین مسالک آن وفود ملایک منظر و کیفیت تسخیر حصون و قلاغ و بقاع و ارباغ کفار ضلالت شعار که در سرحد دار الحرب واقع بود محاوره و مشاوره [A 71a] نموده ملخص¹¹⁵⁵ آن را وزرای عظام در پایه سریر گردون مقام معروض داشتند تا رای جهان آرا بھر چه قرار دهد بر آن موجب عامل گردند.

نظم نظامی¹¹⁵⁶

	به تدبیر بنشست با انجمن	چو صاحب قران شاه لشکر شکن	420
B 136a	نشستند چون اختران کرد ماه	بزرگان دولت همه کرد شاه	421
	بدل کرمی امید ها دادشان	جهان دار کرد از غم آزادشان	422

و یوم الثلاثای سادس رجب مرجب از آن مقام گوج فرموده از راه تاتار با زاری و اختمان آوه سی توجه نموده به پنج مرحله روز یازدهم ماه مذکور جمن دولت انجمن صوفیه مضرب اوتاد سرادقات سنیه گردید و¹¹⁵⁷

¹¹⁴⁹ H : - A را

¹¹⁵⁰ H : - A قبه

¹¹⁵¹ H : - A محل

¹¹⁵² H : - A با امرای

¹¹⁵³ H : - A کیهان

¹¹⁵⁴ H : قدر قدر

¹¹⁵⁵ H : مخلص A ملخص

¹¹⁵⁶ H : نظم A نظم نظامی

¹¹⁵⁷ B : - A و

شش روز در آن مقام خاطر افروز اقامت فرمودند¹¹⁵⁸ و از جمله آن دو روز دیوانهای عالی فرمودند و به بعضی امرا سنجقها عطا نمودند از آن جمله لوای کفه را به زینل پاشا که از سنجق مورآوه معزول بود احسان فرموده امیر مشار الیه را روانه آن صوب ساختند و دفترداران دیوان اعلی به جمع و احضار نزل و تهیه زاد و زواده لشکر بی حصر و اندازه مامور گشته به اقامت آن خدمت مشغول شدند.

و یوم الثلاثی سیزدهم به عزم سیر بیلاق بر سمند براق مساق بر آمده با جمعی از خواص بندگان و زمره از جمله مقربان قلل جبال [A 71b] طور¹¹⁵⁹ مثال صوفیه را که از کمال لطافت آب و نزهت هوا طور جنات تجری من تحتها الانهار¹¹⁶⁰ دارد سیر فرموده. سر بلند و عالی مقدار گردانیدند و یوم الاربعای چهاردهم میل تماشای آب کرم صوفیه که به بانه صوفیه اشتها دارد فرمودند و آن حمامیست خدائی که در شهر صوفیه واقعست قبهء با صفای به روی [B 136b] افراخته و خلوتخانهای¹¹⁶¹ نزه از اطراف آن ساخته چشمه ایست مانند چشمهء خورشید کرم و روان و حوضش چون دل اهل صفاد روی همه چیز روشن و نمایان آییست مانند اشک عاشقان کرم و سوزان به آتش نھانی دوی¹¹⁶² درد مند آنست بدل کرمی و مهربانی اگرچه اصلش از معدن حدیدست اما کسی از وی به جز روی کرم و دل نرم ندیدست. الحاصل حلو ایست بی دود و اداری مانند فیض اهل جود.

لولفه¹¹⁶³

423	خدایی	چشمهء	از	فیض	سامی
	روان	و	کرم	چون	نظم
	نظامی				
424	برش	چون	سیم	ناب	و گشته
	ممبر				
	بدو	هر	سیمن	چون	ماه
	و	هر	ماه	رویی ¹¹⁶⁴	
425	شده	ماهی	در	و	هر

B: اقامت نمودند A اقامت فرمودند¹¹⁵⁸

B: طوره A طور¹¹⁵⁹

B - A: جنات...النهار¹¹⁶⁰

B: خلوتهای A خلوتخانهای¹¹⁶¹

B: دوانی A دوی¹¹⁶²

B - A: لمولفه¹¹⁶³

B: روی A رویی¹¹⁶⁴

		نظر را آمده آبی بجویی	
426		کسی کو صحبتش را الخطه دید	
		ز هر جنس کدورت پاک کردید	
427		ز جور سخت رویان در خروش او	
		ز شوق وصل سه رویان به جوش او	
428	A	ز تابش همچو خورشید بدخشان	72a
		شده چون لعل رخسار درخشان	
429		چو شه را عزم آن گرما به شد راست	
		صدای دور شو از هر طرف خواست	
430		وشاقان سرائی درد دويدند	
		بدان حوض و بدان چشمه رسیدند	
431		چو شد آن حوض واقفه ز امر عالی	
		ز دهشت شد روان از خویش خالی	
432		چو از نزدیکی شاهش خبر شد	
		دگر پر گشت از شوق و به سر شد	
433	B	ز ناباست چون پرداختندش	137a
		به سان چشمهء خور ساختندش	
434		چو نقش غیر زان گرما به حک شد	
		بخور عود و عنبر تا فلک شد	
435		چو شه دروی شد از روی جلالت	
		ز سر تا پا عرف شد از خجالت	
436		دگر شد ز التفات شهریاری	
		زبانش در ثنای شاه جاری	
437		که ای بحر عطای پادشاهی	
		توئی سر چشمهء فیض الهی	

		قدم را از کرم بر چشم ما نه	438
		غبار مقدمت از توتیا به	
		چو شد صاحب قران را دل بدو کرم	439
		ز لطف خویش گردش حسبت و حب و کرم	
		برند لاجوردی بر کهر زد	440
		تو گفתי کز فلک خورشید سر زد	
		در آمد با هزاران کامیابی	441
		چو سلطان فلک در برج الهی	
		لبش چون کف پای شاه بوسید	442
		روان از شوق در پایش بغلطید	
A	72b	که ما و صد چو ما هم بنده تو	443
		بر آه فیض وجود افکنده تو	
		که باشم من گدائی ره نشینی	444
		به راهت رخ نهاده بر زمینی	
		اگر خود را به پایت سازم افشان	445
		شود هر قطره من در همان	
		بدین دولت چو بختش رهنمون شد	446
		به قدر از چشمهء خور هم فزون شد	
		اگرچه چشمه خور تاب دارد	447
		و لیکن از کجا این آب دارد	
		نخواندم زین عجبتر هیچ بابی	448
		شده عمان درون حوض آبی	
		چو گشت این معنیم زان حوض روشن	449
		به یاد آمد مرا این بیت گلشن	
B	137b	که گر یک قطره را بر شگافی	450

برون آید از و صد بحر صافی

451 شها تا چشمهء کرم درخشان

روان با شد درین طاق زر افشان

452 به جوی دولت فیض الهی

روان بادا بحر و جبهی؟ که خواهی

گفتار در فرستادن بعضی از عساكر دشمن شکن به عزم نسخیر حصار بگوردلن¹¹⁶⁵

چون رای صواب اقتران سلطان صاحب قران اقتضای حرکت و نهوض از مقام صوفیه پر فیوض نمود امر قضا جریان شرف نقاد یافت که عساكر منصوره روم ایلی با امرا و بکلریکی دو روزه راه از پشن به جانب شهر نیش روان کردند و از انجا متوجه حصار بگوردان کردیده. آن قلعه را مرکزوار به دوایر عساكر فتح آثار در میان گیرند [A 73a] و در تسخیر حصار و تدبیر کفار آن دیار سعی تام و اقدام تمام به ظهور رسانند چنانچه تا رسیدن رایات ظفر آیات سلطانی می باید که به عون ملک علام امر آن مقام اتمام یافته باشد و آنچه از طوپ و تفنگ و اسباب قلعه جنگ و رعاد های رعد آهنگ محتاج الیه آن کار بود مصحوب امیر الامرای مزبور گردانیدند.

و این حصار مذکور بر کنار نهر صاوه واقع شده قلعهء ایست به غایت متین مسور به سور تحنین؟ و احداث آن در زمان سلطان مجاهد مؤید حامی دین مشید سلطان محمد خان فاتح دار السلطنة قسطنطنیه انار الله برهانه و افاض علیه رضوانه واقع شده که بعضی امرای آن سرحد برای مقرر ابطان [B 138a] و ملجاء مجاهدان آن نثر بنا نموده اند و چند نوبت نیقو قرال ضلالت مآل که فرمان ده ممالک انکروس بود¹¹⁶⁶ محاصره آن نموده بود و پنجه قصد تسخیر بران گشوده و آخر الامر به خفی حنین باز گشته بود و بران قادر نگشته تا آنکه در ایام فترت که آن سلطان دین به مقام علین رحلت فرمود کفار مکار انکروس دذدار و بعضی از کوتوالان آن قلعه را به مال بسیار و دینار و دراهم بی شمار فریب داده آن اهل ضلال هم به طمع مال از قبح مآل نه اندیشیده بر حسب فرموده کلام تهدید مضمون الذین یشترون بعهد الله و ایمانه ثمنا قليلا فبئس ما یشترون¹¹⁶⁷ در شبی ظلمت شعار بعضی [A 73b] اشرار کفار را از برجی بالا کشیده اند و بعضی که به آن

B - A : گفتار... بگوردلن¹¹⁶⁵

B : بوده A بود¹¹⁶⁶

B - A : الذین... یشترون¹¹⁶⁷

قوم منافق موافق نبودند هم¹¹⁶⁸ طریق خرم و احتیاط را فرو گذاشته آن حصار متین در آن شب به دست آن ملاعین افتاده بود و در تعمیر و استحکام آن نهایت سعی و اقدام نموده بودند و حصاری پیکر در کمال حصانت بر کرد آن افزوده و حفرخندقی عمیق نموده و آن را به ابطال اهل ضلال مملو و مشحون کردانیده و بنابر قرب و اتصالی که آن مقام به دیار اهل اسلام داشت هر که از اشر او اسرا ازین جانب فرار می نمود در آن حصار قرار می گرفت و به آن فجار ملحق می گشت و با آنکه استخلاص آن از جمله مهمات دینییه بود اما به حسب تقدیر رب قدیر بنابر آنکه سلاطین [B 138b] سابقه را انار الله برهانم وجه همت به عظیم امور ملک و ملت معطوف بود عزم تسخیر آن در حیز تاخیر مانده بود چون این احوال معلوم حضرت سلطان صاحب قران عظیم الاقبال بود پرتو انوار همت خورشید آثار را اول بر انتراع و استخلاص آن مقام از ایادی کفار لیام انداختند و احمد پاشای بکلربکی را به اقامت آن خدمت مامور ساختند و چون بر حسب فرمان جلی عساکر منصوره روم ایلی روز پنچشنبه خامس عشر رجب الموقر از حوالی صوفیه گوج کرده روانه آن صوب گشتند از غرایب اتفاقات آنکه بعد از قطع چند مرحله که به شهر نیش رسیدند همان لحظه آتش در آن شهر [A 74a] دلکش افتاده بود و نیش شعله اژدها ماندش نزدیک بود که شهر نیش را به کلی نیست گرداند و مردم و اهالی آنجا از اطفای نایره قهر آن نار در عین عجز و اضطراب مانده بودند امیر الامرای مذکور چون رسید¹¹⁶⁹ مشاهده آن حال نمود با عساکر دریا مثال روم ایلی به کوشش بلیغ و سعی بی دریغ اکثر شهر را از قهر آن آتش خلاص داد و بی شبهه این موهبت به همین زلال معدلت و مرحمت سلطان صاحب مکرمات بود که آن عسکر¹¹⁷⁰ را دو روز پیش از نهوض پر فیوض خود به پیش رفتن و از راه نیش شدن امر فرمود.

بیت

453 ونیفد فی سر الغیوب علومه

كما السهم من جسم الرحمتیه نمی رفت

بیت¹¹⁷¹

454 ادراک تو از منظره دیده [B 139a] امروز

ناظر شده بر کار که عالم فردا

A - B : هم¹¹⁶⁸

B : رسیده A رسید¹¹⁶⁹

B : عساکر A عسکر¹¹⁷⁰

A - B : بیت¹¹⁷¹

و یوم السبت سابع عشر شهر مذکور خود با اقبال موفور رایت توجه را به همان جانب افراختند از صفیر نفیر و جنبش عساکر عالم گیر باز زمین در زلزله افتاد و هوا پر و لوله گردید.

لمولفه¹¹⁷²

455 زمین گشت لرزان ز¹¹⁷³ جوش
روارو بر آمد به خورشید و ماه
سپاه

456 بر آمد چو صبح آن در فش
به روز ظفر داد گوئی نوید
سفید

و آن روز یورت افلاقلر معسکر ظفر مقرر گردید. و روز دوم تکفور پکاری [A 74b] مضرب اتاق شهریاری بود. و در آن منزل حکم قدر قدر به اسم امیر لوای سمندره خسرو بیک عز صدور یافت که با عسکر خود پیش رود و نگذارد که کفار بد نهاد آرز و زاد به قلعه بلغراد نقل نمایند. و آرزقیان ایشان را مطرود¹¹⁷⁴ و مسالک ایشان را مسدود گرداند¹¹⁷⁵.

وهزار نفر از عسکر نیکچری که همه تقنگ انداز و عدو پرداز بودند¹¹⁷⁶ به معاونت و مظاهرت امیر مشار الیه نامزد کردند و روز دیگر از آن منزل فرخنده اثر گوج کرده به سه مرحله شهر نیش را گذشته موضع طور پاله محل قیام و خیام نصرت نواله گردید و همان روز دیوان معدلت افروز سمت انعقاد یافت و قبل از آن الاغ فرستاده امیر الامرای روم ایلی را که به عزم تسخیر حصار بگوردلن از پیش روان بود طلب فرموده بودند در¹¹⁷⁷ آن دیوان عالی در پایه سریر گردون مجالی حاضر شده سلطان صاحب قران از غایت اهتمام پادشاهانه و غیرت [B 139b] شاهانه در امر محاصره قلعه مزبوره مکر را ارشاد فرمودند و طریق تسخیر آن را به انواع شتی تعلیمش نمودند و باز به صوب عساکر مذکوره اش روانه ساختند و خود هم به سعادت و اقبال از عقب رایت توجه را به همان جانب افراختند و باز قبل ازین حکم قدر قرین صادر شده بود که دویست پاره کشتی بزرگ که بعضی را قدرغه و بعضی را بارچه می گویند [A 75a] از جمله سفاین پادشاهی از بحر قرا دکز به نهر

B - A : لمولفه¹¹⁷²

B - A : ز¹¹⁷³

B - A : آرزق...مطرود¹¹⁷⁴

B : مسدود گردانند A مسدود گرداند¹¹⁷⁵

B : بود A بودند¹¹⁷⁶

B - A : در¹¹⁷⁷

طونه در آوردند و به پستی آن کشتیها طوبهای عظیم و رعاده های جسیم را که عرابه گردون از کشیدن آن عاجز و زبون می ماند به پای قلعه بلغراد رسانند درین دیوان امر قضا نشان نافذ گشت که پانصد نفر از دلاوران عسکر ینکچری به جانب نهر مزبور روانه گشته¹¹⁷⁸ در آوردن آن کشتیها سعی و اهتمام به ظهور رسانند و از تعرض مخالفان محافظت نمایند و روز دیگر گوج فرموده بدو منزل دامن الاجه حصار مخیم اتاق گردون شعار کردید و روز دیگر از آنجا روانه شده در یورت قاضی کویی نزول اجلال و ورود¹¹⁷⁹ آثار عظمت و جلال واقع شد و درین منزل دویست جوان جلد جری را از عسکر ظفر پیکر نیکی چری از طوبله پادشاهی اسب داده به استعجال به جانب قلعه بگوردلن فرستادند تا آسیابهای ؟ را که به قرب حصار مذکور بر نهر مسطور ساخته اند و بر کشتیهای عظیم بنیاد [B 140a] بنیاد¹¹⁸⁰ آن نهاده همه را ویران سازند و بسوزانند تا سفایینی که به امر قدر رفیق در مملکت از ورینق اتمام یافته است به آسانی به پای قلعه مذکوره تواندر رسید و موجب زیادتی استظهار غزات کردید و ایشان هم به موجب امر قضا جریان همچو آب دویده و همچو باد رسیده آتش در آسیابهای آن خاکساران نهادند و راه کشتیهای مذکوره را گشادند.

لمولفه¹¹⁸¹

457 اگر قهرت آرد به دریا گذر برون آورد آتش از آب سر A
75b

و هم درین منزل چهار هزار نفر از عسکر بلوک خلقی که برای دفع و رفع جان بردی غزالی بد فرجام به جانب شام مصحوب فرهاد پاشا رفته بودند رسیدند و سرداران ایشان به سعادت پایبوس سلطانی سر افراز کردیدند و یوم الاثنین بیست و ششم ماه مذکور قریهء الیاسجک مضرب سرادقات حشمت سمات کردید و روز سه شنبه با آنکه روز بیشتر به دستور معهود اتاق فلک نطق را سرداران بوابان درگاه فلک دستگاه که ایشان را قاپوچی باشی می گویند به موضع حقیقه برده بودند و اقامت آن خدمت نموده اما چون معروض رای رای¹¹⁸² عقده گشای سلطانی کردید که آن راه مانند دلهای اعدای شاه تنگ و ناهموار واقع شده و گنجایش عبور عساکر منصوره ندارد [B 140b] عنان گیران آسمان جولان را از نیمه راه به صوب طریق غذا بودم معطوف فرموده آن مرحله به غایت دور و دراز واقع شد چنانچه اکثر احوال و آغرق نصب اللیل بود که بار

A: - B پانصد...گشته¹¹⁷⁸

B: و ورود اجلال Aاجلال و ورود¹¹⁷⁹

B: - A بنیاد¹¹⁸⁰

A: - B لمولفه¹¹⁸¹

B: - A رای¹¹⁸²

دوی ظفر خوی ملحق گردید و آن روز عزا بودم مذکور معسکر لشکر منصور بود و در آن منزل از جانب امیر الامرای دیاربکر محمد پاشا بی غلو الاغان رسیده چند نفر از طایفه قزل باش فتنه پاش را که بعضی امرای کردستان در حوالی وان و وسطان برای زبان گیری صید نموده بودند [A 76a] به درگاه عالمپناه رسانیدند و اخبار شاه ایران و فکر ویران ایشان را از آن اسیران استفسار نمودند و هم درین یورت ولد عمر بیک حسن بیک نام که به امر قدر شعار به جمع عساکر بی انحصار آقنجی رفته بود رسید و وفود¹¹⁸³ مذکوره را سر کرده رسانید چون آن صحاری و جبال را آنجایش آن عساکر دریا مثال نبود امر قضا منوال نافذ گردید که یک روزه راه از اردوی جهان پوی دورتر فرود آیند تا به هر طرف که حکم قدر شرف صادر گردد وارد گشته تاخت نمایند و روز چهار شنبه بیست و هشتم ماه مزبور در موضع را یکی ؟ نزول عظمت شمول واقع شده در آن منزل وزیر اعظم پیری پاشا مامور گردید که با جمعی از امرا و بیست هزار نفر سوار کینه گذار و پنجاه [B 141a] و پنجاه¹¹⁸⁴ عرابه طوپ ثعبان کردار و هزار نفر نیکچری آتش بار از پش روان شده محاصره قلعه بلغراد نمایند و تا رسیدن رایات ظفر نهاد ماده فساد کفار بی دین و داد را فی الجمله نضجی بدهند و یوم الخمیس مهنیت اقترا که سلطان صاحب قران به سعادت و اقبال بر سمند فلک مثال سوار شده روانه گردیدند پاشای مشار الیه بر سر راه فرود آمده به سعادت دست بوس سر افراز شده با عسکری که بر فاقه او مامور بودند روانه آن صوب گردید و از آنجا رایات دشمن کسل به چهار منزل از راه ساتوریه و رابلوس و بیرنجق یوم الاحد دوم شعبان [A 76b] المکرم موضع دوازه را بعز نزول همایون رشک سطح گردون کردانیدند و از زمره عسکر ظفر سیر نیکچری دو هزار نفر طایفه سکبانان که به قصد¹¹⁸⁵ صید و قهر جان بردی غزالی سابقا به جانب شام رفته بودند با سکبان باشی که آغای ایشانست بعد از اتمام خدمت مذکور مراجعت نموده در آن منزل رسیده بودند و نزدیک به خرگاه فلک اشتباه از دو جانب راه صفها کشیده چون مولکب کواکب مثال سلطانی نزدیک رسید چنانچه عادت آن بندگان درگاه سعادت تستت به یک بار تفنگهای سرور و شادمانی را انداختند و رایت و لوله دعا را به فلک اثیر بر افراختند و سلطان اسلام هم سنت سلام را بران بندگان ثابت الاقدام اقامت می فرمود¹¹⁸⁶.

نظم¹¹⁸⁷

B: وفور A وفود¹¹⁸³

B: - A و پنجاه¹¹⁸⁴

A: - B ظفر... قصد¹¹⁸⁵

B: فرمود A می فرمود¹¹⁸⁶

A: - B نظم¹¹⁸⁷

458 ز دریا و دشت وز هامون و کوه سپاه اندر آمد گروهها گروه B
141b

459 همه کینه جوی و همه خشمناک بی دشمنان تیغها کرده پاک

و همان روز برید نوید رسید و خبر فتح¹¹⁸⁸ حصار بگوردلن را رسانید ذکر فتح قلعه بگوردلن بعون فتاح ذوالمنن¹¹⁸⁹ کیفیت آن فتح چنان بود که احمد پاشای امیر الامرای روم ایلی و سایر امرا و مردان میدان پر دلی که با او بودند چون به قلعه مذکوره رسیدند بر حسب فرمان واجب القبول سلطان صاحب اقبال بی تاخیر و اهمال بنیاد جنگ و قتال نمودند [A 77a] و هنوز جا کرم نا کرده آتش بی کار را اشتعال دادند و کفار خاکسار هم بر می طوپ و احجار اقدام نموده آنچه مقدور ایشان بود صرف می نمودند و چون در حوالی آن حصار پشه و درخت بسیار بود غزات ظفر سمات به ساختن نرد بانهای صد پایه و نصب منرس های با وقایه مشغول گشتند و آن روز تا آنکه اطراف حصار ظلمت آثار مغرب به خون شفق رنگین شد دلاوران روم ایلی و غیر هم به محاربه و مضاربه مشغول بودند چون کفار نابکار کمال اهتمام و اقدام غزات مقدم را مشاهده نمودند و می دانستند که اینها هنوز از عساکر ظفر شیون یک قشون پیش نیستند و معلوم نمودند که ریایات نصرت آیات سلطانی با سعادت عظمی امروز و فردا می رسد [B 142a] و بعد از آن راه فرار به کلی مسدود و طریق خلاص به یک بار مفقود خواهد بود و جمعی از مرتدان و قطاع الطريق که در ایام سابقه فرار نموده و بدیشان پیوسته بودند اعلام آن لیام نمودند که قدرت و مکنت غلامان درگاه فتح پناه در تسخیر قلاع می شده و فتح حصون محصنه تا چه حد و تا به چه غایتست که اگر روی به قلعه افلاک آوردند نزدیکست که بروج آن را به زیر گره خاک آوردند.

لوفه¹¹⁹⁰

460 اگر رو سوی بی ستون آورند به یک حمله اش سر نگون آورند

[A 77b] ازین گفت و گو بر حسب سنلقى فی قلوب الذین کفروا العرب بما اشركوا¹¹⁹¹ رعب و هراس تمام بر قلوب مکروب آن کفار بد فرجام استیلا یافته بود همان شب جمعی کثیر بر مخالفت دزدان موافقت نموده دروازه نهانی قلعه را گشودند و به کشتیهایی که در پای حصار حاضر بود به جزیره سرم که جانب دار البحرست گذشتند اما دزدان و زیاده بر صد نفری دیگر از کفار و بعضی از مرتدان خاکسار بر معانده اصرار نموده به

¹¹⁸⁸ B --:B.d, A فتح

¹¹⁸⁹ A - :B ذکر...ذوالمنن

¹¹⁹⁰ A - :B لمولفه

¹¹⁹¹ A - :B سنلقى...اشركوا

حمیت جاهلیت در مانده ماندند روز دیگر که به تباشیر اقبال جمشید فلک آثار ظلمت از سطح حصار چرخ دوار حک شد غزات کمات¹¹⁹² بازوی دلیری را به عزم رزم و قلعه گیری گشادند و نردبانها را¹¹⁹³ [B 142b] که آن شب اتمام یافته بود به پای حصار احضار نموده بر بارو نهادند و مردانه و بی با گانه بالا دویدند و دلاوران نیکچری خود بر می تیرد لدور و ضرب تفنگ دشمن سوز کفار بی بصیرت را نمی گذاشتند که دیده باز کنند و سر از کنکره حصار فراز کنند و اگر یکی از غزات به¹¹⁹⁴ سعادت شهادت می رسید به جای او دهی دیگر پیش می دویدند مضمون این گفته را بادا می رسانیدند.

لمولفه¹¹⁹⁵

461 به مردی شدن زیر خاک دژم به از عمر بسیار با نام کم

تا آنکه جمعی از غازیان شجاعت آثار به درون حصار در آمدند و تیغ خون آشام را از حصار نیام بیرون کشیدند و کفار بخت برگشته¹¹⁹⁶ را دست از کار [A 78a] و کار از دست رفته بود چندینی را از ایشان به یک دم به تیغ انتقام گذرانید.

لمولفه¹¹⁹⁷

462 ز پس گشتکان کاندرا¹¹⁹⁸ قلعه سر پشته گشته بر کوه سود بود

و باقی را با دزدان بسته به حضور بکلریکی و امرا رسانیدند و ایشان هم همه را غیر از دزدان طعمه شمشیر آبدار ساخته به بیش القرار فرستادند و برای سر دفتر کتاب ظفر آن¹¹⁹⁹ سرها را با سرها با دزدان اسیر به درگاه سلطنت مصر فرستادند روز دوشنبه سیوم شعبان المعظم سلطان صاحب قران¹²⁰⁰ عالی علم بر سمند دولت و

B: کمالت A کمات¹¹⁹²

B - A: B.d, A گیری...را¹¹⁹³

A: B به¹¹⁹⁴

A: B لمولفه¹¹⁹⁵

B: گشته A برگشته¹¹⁹⁶

A: B لمولفه¹¹⁹⁷

B: A, B.d کاندرا¹¹⁹⁸

A: B آن¹¹⁹⁹

B: صاحب القران A صاحب قران¹²⁰⁰

اقبال سوار شده با وفود [B 143a] عظمت و جلال از آن منزل روان شدند و آن روز حوالی قلعه مقهوره مذکوره منزل مواکب منصوره بود و بکلریکی و سایر امرای روم ایلی که استقبال مواکب¹²⁰¹ اقبال نموده بودند چون رایات نصرت آیات را دیدند مجموع پیاده شده به شرف تقبیل رکاب دولت نصاب که محراب کردنکشان عالی جنابست سر افراز کردیدند و به دولت تحسین و آفرین رسیدند بعد از نزول سعادت شمول باز با اقبال بلند بر سمند فلک مانند بر آمده به حصار مذکور در آمدند و بیرون و درون آن را سیر و تماشا فرموده باز¹²⁰² با لفاظ گوهر فشان فرمودند که این اول حصاریست که در اوایل ایام سلطنت بی انحصار ما مفتوح شد خراب کردن این¹²⁰³ وجهی ندارد امر فرمودند که [A 78b] برای ازدیاد استحکام حصاری سنجقی دیگر بر کرد آن بسازند و خندقی عمیقی که از نهر صاوه آب در آن در آید حفر نمایند و چون در اطراف آن حصار بیشه و درختشان بسیار بود و آن مناسب نمی نمود حکم عالی صادر کردید که چهار پنجهزار نفر از طوایف جری خواران که ایشان را یایا می گویند و کار ایشان امثال این خدماتست احضار نمایند تا آن بیشه و درختشان را که در حوالی و نواحی آن قلعه واقعست مانند اعمار اعدای دولت قاهره از پنج و بنیاد قلع نمایند و اطراف [B 143b] آن را چون قلوب اشراف از خار و خاشاک آن اشجار پاک سازند در آن هنگام بکلریکی مشار الیه فرصت یافته دلاوران و مجاهدانی را که در امر فتح حصار و عروج بر بروج فلک آثار آن آثار مردی و دلیری به ظهور رسانیده بودند عرض نموده هر یک را به عطایی¹²⁰⁴ موسوم ساختند رسوم¹²⁰⁵ و باز دیاد موجب و مرسوم نواختند القصه به عون عنایت رب العالمین از یمن اقبال سلطان صاحب قران ظفر قرین انجین حصار می شد متین در یک روز و نیم مستخیر زمره از غلامان کمین آستان سعادت رهین کردید و بی شایبه ریب و گمان امر این فتح چنان بود که قبل آنکه منعم حقیقی جل ذکره بر حسب و اسبع علیکم نعه ظاهرة و باطنه¹²⁰⁶ خوان نعم فتوحات عظیمه سنیه را در ایام این سلطنت علیه بگستراند [A 79a] چاشنی به کام بندگان سعادت مقام رسانید و هنوز نمی چشائید.

بیت¹²⁰⁷

A: - استقبال مواکب¹²⁰¹

A: - باز¹²⁰²

A: - این¹²⁰³

B: عطای A عطایی¹²⁰⁴

A: - رسوم¹²⁰⁵

A: - و...باطنه¹²⁰⁶

A: - بیت¹²⁰⁷

گفتار در عبور مواکب میمنت شیم به جانب جزیره سرم و عزم رای با سداد به فتح قلعه
بلغراد¹²⁰⁸

اگرچه مرکوز ضمیر خورشید نظیر سلطان صاحب قران جهان گیران بود که همان از نهر صاوه عبور فرموده
راست به دار الملک کفار انکروس که موسومست به شهر بدون توجه فرماید و مقدا مراسم غذا و مجاهده را با
قرال خسارت مآل آن طایفه ضال اقامت نماید. اما چون قلعه بلغراد کلید ممالک [B 144a] کفره انکروس و
سبب استظهر و اعتضاد آن قوم منکوس بود به نیت تسخیر عزم توجه بدون را تاخیر فرمودند. و متوکلا علی
الله به عالی¹²⁰⁹ رب العالمین و معتصما به معجزات سید المرسلین صلوات الله و سلامه¹²¹⁰ علیه و علی¹²¹¹ اله
و صبحه اجمعین به جناب قلعه مذکوره¹²¹² توجه نمودند. و آن حصاریست با وجود کمال سعت و فسحت و
بلندی و رفعت در غایت حصانت و استحکام و نهایت سختی و الیام بر ملقای دو نهر طونه و صاوه واقع
شده و از کمال حصانت و متانت قاصد آن را از نیل دست مراد به ذیل تسخیرش مانع آمده نقش طرح با
شکوهش اگر بر کوه بیستون کشیده بودی، فرهاد تیشه تکلف بران نهادی و دست تصرف بران نگشادی [A
79b] و اگر عنقای یگانه را برای آشیانه دست به قاف قله اش رسیدی بار منت کوه قاف نکشیدی. اگرچه
قوت مدرکه تیز تک به نردبان نه پایه فلک بر بام رفعتش تواند دویدن. اما طایر بلند پرواز خیال به هیچ پر و
بال به تصور کمال استحکامش نتواند رسیدن. خورشید لماع با وجود آن ارتفاع جز به کمند شعاع بر بروج آن
بر نیاید و ابر را از هوای نصاعد آن پای رفتار در لای عجز و اضطرار فرو ماند.

لمولفه¹²¹³

464	حصاری سر افراخته تا فلک	زر مهر را سنگ برجش محک
465	چو بکری نیالوده اش دست کس	شهان را بسی بوده لیک آن هوس B 144b

A: - B گفتار...بلغراد¹²⁰⁸

A: - B به عالی¹²⁰⁹

A: - B و سلامه¹²¹⁰

A: - B علی¹²¹¹

B: مذکور A مذکوره¹²¹²

A: - B لمولفه¹²¹³

و با این متانت و استحکام مقر ابطال کفار بد فرجام و سکن شجعان اشرار خون آشام بود در ممالک کفار انکروس و غیر ها. هر جا دلیری بی باک و سفاکی ناپاک بودی بدانجا می فرستادند و در استحکام آن اهتمام بلیغ نموده به رغم فاسد خود حفظ و تسبیح آن را از اهم مهمات دینی می پنداشتند. و فی الواقع ضرر آن به اهل اسلام و نفعش به کفار لیام زیاده بران بود که شرح آن در حیز کلام گنجد. از جمله آنکه هر گاه جمعی از غزات کمات خواستندی که ازین جانب به صوب دار الحرب تاختی نمایند هنوز از جای ننجیده که آن¹²¹⁴ اشرار فجار اخبار کفار می نمودند و همیشه حاضر این معنی می بودند. و اگر احیاناً اعدای بی دین کمین نموده قصد تعرض [A 80a] بعضی نواحی دیار اسلامی کردند. چون غازیان شجاعت رسوم بران اشرار هجوم آوردندی و نزدیک به آن رسیدی که دست بر اعدا یابند ایشان به تک پا و باد پا خود را بدان ملجا می رسانیدند و مانند روباه در آن گریز گاه می جستند و از جنگ غزات شیر آهنگ می رستند و در ازمنه سالفه پادشاه مجاهد دین دار هر¹²¹⁵ سلطان مرابط معدلت آثار یلدرم بایزد خان افض الله علیه سجال الرحمته و الغفران با آنکه بارها بدن طرف آب صاوه گذشته و جزیرهء سرم را [B 145a] سرم را فسورده¹²¹⁶ حوافر نوافر غازیان غضنفر مآثر گردانیده بودند¹²¹⁷ و به بازوی جد و اهتمام بسی قلاع محصنه و حصون معتبره آن دیار را به ضرب حرب و قتال مسخر و پایمال گردانیده. اما بنابر ملاحظه کمال استحکام آن قلعه و متانت سور و باره آن هیچ پاره پرتو رای و تدبیر بر قصد تسخیر آن نینداختند. و باز همچنین سلطان ممالک ستان حامی اهل ایمان سلطان مراد خان بن سلطان محمد خان بن سلطان بلریم بایزد خان روح الله تعالی ارواحهم به نسایم الجنان در شهرور سنه اربعین و ثمانمائه غزای عظیم به جانب ممالک انکروس فرموده اند و شش پاره قلعه محصنه از قلاع معتبر ایشان در آن سال بعون ملک متعال گشوده. فاما به تعرض قلعهء مذکوره التفات نموده اند [A 80b] چه کمال حصانت و عسر فتح آن معلوم همکنان بوده و قضیه نزد عالی همتان عیان می نموده.

لمولفه¹²¹⁸

تا از تو نشد مدار از و دست

صیدی که در افکنی بر و شست

466

A: - B آن¹²¹⁴

A: - B هر¹²¹⁵

B: سرم را فرموده A فرسوده¹²¹⁶

B: گردانیدند A گردانیده بودند¹²¹⁷

A: - B لمولفه¹²¹⁸

¹²¹⁹ و سلطان سلاطین جهان الغازی فی سبیل الرحمن سلطان محمد خان قدس الله سره و ادام بره بعد از فتح دار السلطنه قسطنطنیه عزم تسخیر آن حصار استوار و تدمیر کفار نابکار آن فرموده اند تا من بعد برین جانب آب طونه و صاوه کفار¹²²⁰ [B 145b] فجار را علاقه نماند و مفر و ملجائی نباشد. و در شهر سنه تسع و خمسین و ثمانمائه¹²²¹ با عساکر غزات ابطال و طوبهای اژدها منوال محاصره آن فرموده اند و چندین روز به محاربه و مضاربه و استعمال آلات قلعه گیری اشتغال نموده. اما به واسطه سؤ تدبیر بعضی وزرا که بنا بر تحقیر کار و بار کفار و عدم اعتبار و اعتداد بشان آن فجار بعضی را از عساکر مجاهدت مآثر به جانب جزیره سرم نگذرانیدند و جانب آب طونه را به کشتیهای تنگ آهنگ و طوپ و تفنگ و مردان جنگ محافظت نمودند.

بیت

467 گرفتند کار عدو را حقیر ازان روی بردند رنج کثیر

قرال بد فعال انکروس که مسمی بود به نیقو قرال با عساکر بی شمار و طوبهای [A 81a] آتش بار و زاد و زداده بسیار در کشتیها نشسته از مهر نهر¹²²² ممر نهر مذکور به قلعه در آمدند و چند کشتی از کشتیهای اهل اسلام که بر روی آن آب بود تاب محاربه و مقابله با سفاین کفار نیاورده باز گشتند و حال آنکه سعی در تسخیر آن چنان قلعه آتش بار بی محافظت جانب آب و سد مسالک عبور و دخول کفار خاکسار حکم پیمون باد به مکیال و کشیدن آب به غربال داشت و با وجود آن حال غازیان پلنگ مثال دست از حرب و قتال باز نداشتند و علم حمیه دینیه را به هوای مجاهده [B 65a] بر افراشتند. و آنچه نهایت اقدام بود در اعلاء کلهء دین و تسخیر آن حصار متین به جای آوردند. اما بر حسب تقدیر ملک متعال و گفته الحرب بیننا سجال¹²²³ که همیشه لازمه بیکار ابطال رجال و باز بسته موافقت و آجالست سعی و کوشش آن مجاهدان به جائی نرسید و جمال عروس آن فتح از نقاب احتجاج به دید نگردید.

لمولفه¹²²⁴

468 چو نصرت نیاید ز یزدان فرد چه سودست بسیاری تیغ و مرد

¹²¹⁹ A: - B آن

¹²²⁰ B.d, A B: - کفار

¹²²¹ A: - B تسع...ثمانمائه

¹²²² B: - A مهر نهر

¹²²³ A: - B الحرب بیننا سجال

¹²²⁴ A: - B لمولفه

بلی این عروسی بود که نامزد داماد تیغ ظفر نشان این سلطان صاحب قران بود و نواله بود که حواله زمان
معدلت اوان این پادشاه کشور ستان بود.

بیت¹²²⁵

469 آن را که داغ تست نیارد کسی خرید

و آنکوشکار تست کسی چون کند شکار

[A 81b] القصه چون این احوال و اخبار مسموع و معلوم حضرت سلطان صاحب قران بود حمیت دینیه و
غیرت سلطانیه اقتضای آن نمود که در اول ایام دولت حجسته فرجام آن عقدهء معضله ستان رای جهان ستان
انحلال دهند و شوک شوکت کفار آن دیار را از راه غزات دین دار دفع و رفع¹²²⁶ نمایند. بنابراین امر قدر قرین
به بستن جسر؟ و معبر بر آب صاوه شرف نفاذ یافت چراکه چنانچه حالیا مسطور و مذکور کردید قصوری که
در زمان سلطان مبرور مرحوم جنت قصور [B 65b] در امر تسخیر آن شهر و حصار مشهور واقع شد ظاهرا
به واسطه عدم محافظت آنها بود از جانب دار الحرب لاجرم به موجب حدیث بی ریب و بی شین که لا یلدغ
الحیثه المومن من حجره مرتین¹²²⁷ یعنی:

لمولفه¹²²⁸

470 نکرد مومن تقی را مار به یک اسلوب و یک طریق دو

بار

471 چون ز کاری برو زیان آید دگر او کرد آن چه سان آید

عزم جهان گشا بر آن قرال یافت که خود با سعادت بحر نصاب بدان روی آب که جانب دار الحربست عبور
فرمانید و با بعضی عساکر ظفر مآثر مقابل قلعه مذکوره نزول اجلال فرمانید و بعضی دیگر رایا لشکری که
قبل ازین مصحوب پری پاشا به محاصره قلعه مامور شده بودند به مضاربه و محادیه با کفار حصار [A 82a]
نامزد فرمانید و با وجود آنکه قلعه مزبور از جانب دیار اسلامیة واقعست درین عبور چند فایده ملحوظ ضمیر
خورشید نظیر بود. اولاً چنانچه مذکور گردید قطع طریق امداد کفار مرید و دیگر آنکه به دخول عساکر

A - بیت¹²²⁵

B: دفع A دفع و رفع¹²²⁶

A: B - لا...مرتین¹²²⁷

A: B - لمولفه¹²²⁸

منصوره در جزیره مزبوره شاید که قرال خسارت مآل را عرق حمیت جاهلیه در حرکت آمده قصد مقابله نماید و پیش آید و باشد که کار او در همان مقام به انجام رسد. اما چون سلطان صاحب قران را به حمد الله المستعان صفت انقیاد و اتباع ملته حنیفیه و نسبت رابطه معنویه با قایل [B 66a] عظیم الشمایل نصرت بالرعب میسر شهر¹²²⁹ درجه کمال دارد چون قرال ضلالت مآل و اتباع خسارت آمالش صیت و صدای توجه سلطانی¹²³⁰ را شنیدند خوف و رعب بر قلوب مکروب آن قوم منکوب به مرتبه استیلا یافت که مجال حرکتشان از جای خود نماند.

لمؤلفه¹²³¹

472 چون فکر مرغ تیرت آمد به دل عدو¹²³² را

از¹²³³ سهم آن تخیل چون بوته ماند بر جا

و دیگر آنکه مردم جزیره سرم که به غلظت و سرکشی مشهور و علمند قری و یقاع و بلدان و قلاع ایشان به غایت معمور و در نعماء مغمور¹²³⁴ بود چون رایات فتح آیات در آن جانب باشد غزات شیر سمات را آبان اطراف تاخت نمودن و آزق و زاد به معسکر بحر نهاد کشیدن آسانتر دست دهد.

بیت

473 زهی به دیده ادراک دور بین دیده
A 82b

به یک نگاه بسی کار و بار را انجام

پس به امر قضا شیم رابع شهر شعبان المعظم سنه مذکوره در مقدمات بستن جسر معتبر و ساختن معبر شروع نمودن و فرمان قضا جریان صادر کردید که جمیع بندگان درگاه عالی از مردم قاپو خلقی و افراد عساکر روم ایلی به قطع اشجار کبار که در آن نواحی و اقطار بود اشتغال نمایند و آنچه مناسب جسر باشد تراشیده و مهیا نموده به ساحل نهر مزبور رسانند. مجموع آغایان با احتشام و امرای عظام از غایت اقدام و اهتمام به نفس خود

A: - B نصرت...شهر¹²²⁹

B: سلطان A سلطانی¹²³⁰

A: - B لمؤلفه¹²³¹

H: عداو A عدو¹²³²

H: آن A از¹²³³

A: - B و...مغمور¹²³⁴

با اتباع و اشیاع در انفاذ¹²³⁵ امر مطاع اقامت خدمت [B 66b] می نمودند و در کار های سخت و کشیدن چوب و درخت بسی از اکابر به اسایر افراد عساکر موافق و مباشر بودند. چنانچه کسی میان رئیس و مروس فرقی چنان نمی کرد و اکثر ایام آن مویدین اسلام سرور مجاهدان سلطان صاحب قران جعل الله سبحانه مساعیه مشکوره و مجاهدتیه مبروزه از غایت توجه همت اعلی با قامت امر¹²³⁶ جهاد و غزا خود به نفس نفیس همایون و ذات عالی صفات و قدسی¹²³⁷ شیون بر ساحل نهر مزبور حاضر می شدند و بر اعمال عمال ناظر می کردیدند و برای آن حضرت حار طاقی از اغصان و فروغ آن اشجار بر کنار آب ترتیب داده بودند و آن ظل الهی و آفتاب آسمان سلطنت و شامی آن سر سایه را به نور حضور رشک بیت معمور می گردانید. [A 83a] سبحان الله بحری بود بر کنار نهری آفتابی بود چرخ رواق در سایه اشجار و اوراق القصبه همان روز که شروع در مقدمات جسر نمودند به موجب فرمان جلی جمعی غفیر از عساکر روم ایلی و هزار نفر نیکچری با احمد پاشای امیر الامرا به جانب سرم گذر نمودند تا از آن جانب آب¹²³⁸ هم بنیاد بستن معبر نمایند و بعضی از قرا ولان آن عسکر که گذشته بودند چند نفر کافر برای خبر گیری گرفته به درگاه عالمپناه آورند و ایشان بعد از استفسار چنین اخبار [B 67a] نمودند که قرال نابکار ده هزار کافر جلادت آثار را احضار نموده که¹²³⁹ بر عسکری که به جانب جزیره بگذرد شبخون آورند. بنابراین فرمان قضا قرین صادر گردید که دو هزار دیگر از تنفگ اندازان عساکر نیکی چری عبور نموده به امیر الامرای روم ایلی ملحق کردند و در آن اثنا عورتی که حاکم بعضی از ولایت سرم بود و خود را قیدافه آن جزیره می دانست چون از عبور عسکر منصور از آب مزبور خبر دار گردید آتش اضطراب در نهاد آن باد های خاکسار افتاد و به اقتضای¹²⁴⁰ مکر زنانه ایلچی به آستانه ملک¹²⁴¹ آشیانه فرستاد و اظهار اطاعت و انقیاد و قبول جزیه بر وجه معتاد نمود. بعد از دو روز خبر رسید که آن نابکار تاب دیدار مردان کار نیاورده با نقود و اموال و نفایس و¹²⁴² احمال و اثقال به جانب دار الملک قرال فرار نموده و معلوم گردید [A 83b] که مقصود آن مکاره بی ایمان از آن استیمال بر حسب کلام

B: در اتباع A در انفاذ¹²³⁵

A: - B امر¹²³⁶

A: - B و قدسی¹²³⁷

A: - B آب¹²³⁸

A: - B که¹²³⁹

به مقتضای A به اقتضای :¹²⁴⁰

B: فلک A ملک¹²⁴¹

A: - B و¹²⁴²

کریم ان کید کن عظیم¹²⁴³ صورت مخادعه بوده که نفس و مال را از سطوت رجال غضنفر مثال مستخلص سازد.

لمولفه¹²⁴⁴

474 کار مردان چو شیر خون خوریست

کار زن حيله و فسون گريت

چون این حال معروض پایه سریر گردون مثال کردید امیر لوای اولته مامور شد به آنکه¹²⁴⁵ با عسکر سنجق خود به استعجال روان شده قلعه [B 67b] قونیک را که تحت آن بد بخت بود تسخیر نموده به حیطة ضبط در آورد و کوتوالان و دزدان تعیین نماید و برج و با روی آن را به طوپ و تفنگ مشحون گرداند و باز امیر لوای سلسره و امیر لوای نیکه بولی مامور گردیدند که با عساکر خود ولایت محتاله مشار الیها را تاخت نمایند و ایشان همه حسب الامر المطاع ولایات¹²⁴⁶ مذکوره و قلاع آن را تاخته و گرفته با غنایم غیر محصوره و اسرای موفوره مراجعت نمودند.

لمولفه

475 بھر کاری که امرت گشت جاری

همان ظاهر شد از تقدیر باری

گفتار در رسیدن اخبار فتح آثار از اطراف و اقطار¹²⁴⁷

همان روز که ایشان رسیدند بالی بیک یحی پاشا که امیر ولایت بوسنه و ضابط آن سرحد بود فتحی نموده با پنج هزار سوار رسید و به عسکر روم ایلی [A 84a] ملحق گردید و قضه آن فتح چنان بود که قرال خسارت مال انکروس یکی را از صنا دید کفار که اورادلو بار قو می گفتند با جمعی کثیر از اهل سعیر به قصد زبان گیری به جانب جزیره مزبوره فرستاده بود و آن ملعون به جمعی از آرزچیان لشکر اسلام باز خورده بعضی را گرفته و اکثر را شهید ساخته و آن مسالک را از آمد شد طالبان زاد و زواده پرداخته بود و متوجه دار الملک

A: B - ان...عظیم¹²⁴³

A: B - لمولفه¹²⁴⁴

B: مامور کردید که A مامور...آنکه¹²⁴⁵

B: ولایت A ولایات¹²⁴⁶

A: B - لمولفه...اقطار¹²⁴⁷

انکروس شده و قبل ازین حکم قضا رهین سلطانی به اسم بالی [B 68a] بیک¹²⁴⁸ مشار الیه صادر شده بود که با عسکری¹²⁴⁹ که درخت لوای او باشد متوجه معسکر ظفر مقرر گردد از اتفاقات حسنه آنکه در حین توجه امیر مشار الیه دندار لشکر او با چهار صد پانصد نفر از مردان کا به بار قوی مذکور نابکار باز می خورند و فی الحال وظایف حرب و قتال میان ایشان قایم شده بعون الهی و بمن اقبال شاهی شکست بر کفره می افتد و بار قوی ضلالت خوی دستگیر شده باقی را اتمام طعه نهنگ صمصام می گردانند¹²⁵⁰ و امرای¹²⁵¹ مصلمان را خلاص می سازند و امیر مشار الیه در حین توجه به صوب درگاه عالمپناه به سه پاره قلعه از قلاع انکروس دوچار خورده و به بمن اقبال سلطان صاحب قران التجا برده. دو پاره را از آن به محاربه و مضاربه و یکی را به طریق امان محیطهء نصرف اهل ایمان در آورده بود. درین ولا که به معسکر روم ایلی رسید مفاتیح [A 84b] حصون مسطوره را با مجموع سرهای کفار و بار قوی مزبور نابکار را با جبه و جوشن و آلات حرب و ضرب¹²⁵² که به روی بود به آستانه عالیہ فرستاد و به امر قاطع قدر شعار آن سردار اشرار را به قعر جهنم یصلونها فیئس القرار¹²⁵³ فرستادند و روز دوم امیر مزبور از آب صاوه به جانب معسکر سلطانی عبور نموده به وسیله وزرای کبار بار یافته به شرف دست [B 68b] بوس سر افراز گردید و غلامان و جواری که از آن قلاع و ولایات¹²⁵⁴ به دست آورده بود آنچه لیاقت داشتند بر نظیر عالی عرض نمود بعضی را از آن به شرف قبول اختصاص داده باقی را به امیر مشار الیه عطا فرمودند و امر به مراجعت نمودند و او هم باز گشته¹²⁵⁵ و¹²⁵⁶ به معسکر روم ایلی ملحق گردید. و همان روز از جانب وزیر اعظم پری پاشا که سابقا با مبارزان راد به محاصره قلعه بلغراد پیش رفته بود فرستاده رسیده عرضه داشتی رسانید مشتمل بر آنکه مقابل قلعه مسفوره بر ساحل آب طونه حصاری دیگر بود مسور و متین معروف و شهویر به قلعه زمین و جمعی کثیر از اشرار کفار در آنجا مقام گزیده بودند و کردن معانده و تمرد از زمین تا آسمان بر کشیده و زاد و زواده و طوپ و رعاده که از جانب ممالک انکروس بر هم قلعه بلغراد می آمد اول بدان قلعه می کشیدند و در محل فرصت به قلعه بلغراد نقل می

B: بالی یالی بیک A بالی بیک¹²⁴⁸

A: - B که با عسکری¹²⁴⁹

B: می گردانید A می گردانند¹²⁵⁰

B: امیران A امرای¹²⁵¹

B: ضرب و حرب A حرب و ضرب¹²⁵²

A: - B جهنم...القرار¹²⁵³

B: ولایت A ولایات¹²⁵⁴

B: باز گشت A باز گشته¹²⁵⁵

B: - A و¹²⁵⁶

نمودند و درین ایام سکان آن مقام آرزوچیان [A 85a] عساکر اسلام را اصلاً مجال آمد و شد نمی دادند و بسی از مسلمانان را که به طلب زاد از معسکر ظفر نموده بیرون می شدند کمین کرده شهید می ساختند. بنای علی ذلک تقدیم دفع شر اشرار آن حصار اولی و اهم می نمود پاشای مشار الیه هم استعانت به تأیید حضرت¹²⁵⁷ رحمن و استظهار به دولت سلطان صاحب قران نموده خسرو بیک امیر [B 69a] لوای¹²⁵⁸ سمندره را با جمعی کثیر از غازیان دلیر و جمعی عفیر از نیکی چریان دشمن گیر به عزم تسخیر آن قلعه فرستاد ایشان هم به قوت سر پنجه مردی و ضرب طوپهای نبردی در مدت سه چهار روز بمن اقبال پادشاه فیروز اعلام ظفر را¹²⁵⁹ بر شرفات آن بر افراختند و زیاده بر سیصد نفر را از آن اهل سقر طعه ننگ تیغ جلادت ساختند دزدان باتنی چند¹²⁶⁰ از اشرار به قلعه آن التجا نمود چون پشت استظهاری که به استحکام آن حصار داده بودند شکسته شده بود و راه نجات بر یسته بعد خراب البصرا از روی اضطراب فریاد امان و زینهار بر آورده پایین آمدند. پاشای مومی الیه هم دزدان مذکور را با عرضه داشت مسطور روانه درگاه ظفر پناه گردانیده بود و بقیه السیف را همانجا در آن حصار حبس نموده چون قضیه مرضیه معروض آستانه سنیه گردید بنابر آنکه در آن ایام از آن کفار لیام اذیت بسیار با اهل اسلام رسیده بود و امان خواستن ایشان را هم اعتباری نبود لمعان فرمان قاطع ساطع گردید که بقیه ظلمت آن [A 85b] کفار ظلم سیرت را که محبوس حصار زمینند از روی صفحہء زمان محو سازند و با روی زمین را هم با روی زمین برابر گردانند و دزدان را هم همین جا به ضرب تیغ آبدار بدار البوار فرستادند. اگرچه [B 69b] در بادی الرای طریق تدبیر آن می نمود و رای اکثر وزرا هم آن بود که آن طایفه را با دزدان خلعت امان و نجات پوشانند و این صورت را سبب رغبت و رفع رهبت اهالی بلغراد گردانند اما از آنجا که کمال متانت رای به اسداد و غایت وکیل¹²⁶¹ و اعتماد سلطان صاحب قران است بر تأیید قادر منان التفات به این تدبیر یک تهی که از رزات و ستانت تهنیت¹²⁶² نمودند و به آن امر القای رعب و خشیت¹²⁶³ و اظهار کمال قوت و قدرت فرمودند.

بیت¹²⁶⁴

A: - B حضرت¹²⁵⁷

B: امیر امیر لوای A/امیر لوای¹²⁵⁸

B: - A را¹²⁵⁹

A: - B چند¹²⁶⁰

B: توکل A وکیل¹²⁶¹

B: تهنیت A, B.d تهیست¹²⁶²

B: رعبیه و خشیه A رعب و خشیت¹²⁶³

B: شعر A بیت¹²⁶⁴

چون ز خورشید جهان فروز صبح آخرین

و از جمله حوادث شریفه که در اوایل ایام این دولت ابدی انجام سمت ظهور یافته بود آن بود که قبل ازین بعضی از امرای دیاربکر به امر قدر مماثل متوجه جانب موصل گشته به عون نصرت¹²⁶⁵ سبحانی و یمن دولت ساطانی شهر و قلعه آن را از ایادی فجره ظلمه قزل باش انتزاع نموده بودند و¹²⁶⁶ حسب الامرا المطلاع امارت¹²⁶⁷ لوای آن به محمد بیک ولد یحی پاشا مرجوع گشته بود. درین ولا فرستادهای امیر دیاربکر محمد پاشا رسیدند و عرضه داشتی رسانیدند مضمون آنکه چون موصل خبر فتح موصل را به شاه اسمعیل [A 86a] پادشاه ایران زمین رسانیده فترتی تمام ازین معنی به صورت حالش وصول یافته در بند تدارک آن شده و جمعی کثیر را از عسکر کیسر خود با یکی از امرای نامدار به جانب آن دیار فرستاده [B 70a] محمد بیک مشار الیه استظهار به دولت¹²⁶⁸ سلطان نصرت شعار نموده با اندک مردی که نزد او حاضر بوده اند فی الحال به امر حرب و قتال مباشرت نموده و داد مردی و مردانگی داده بر حسب مضمون درر مکنون و آن چند ناهم الغالبون¹²⁶⁹ شکست بر مخالفان دون افتاده. بعضی قتل و بعضی ذلیل و بعضی خسته و بعضی جسته گردیده اند و سردار ایشان را گرفته با قید و بند به درگاه فلک مانند روانه ساخته بود. چون این خبر به مسامع علیه پادشاهی رسید ادای وظایف شکر الهی فرمودند و موصل خبر را به عطای سزاوار سرافراز گردانیدند.

لمولفه¹²⁷⁰

رای جهان گشای تو تا عزم رزم کرد 477

در خدمتت به دوش کشد رایتت سروش¹²⁷¹

از هر جهت نشانه فتح آیدم به چشم 478

وز هر طرف نوید ظفر می رسد به گوش

¹²⁶⁵ A: - B نصرت

¹²⁶⁶ A: - B و

¹²⁶⁷ B: امارات A امارت

¹²⁶⁸ A: - B به دولت

¹²⁶⁹ A: - B و... الغالبون

¹²⁷⁰ A: - B لمولفه

¹²⁷¹ B: - A, B, d, سروش

و هم در آن ایام که¹²⁷² رایات ظفر پیکر برای بستن جسر و معبر در آن منزل نصرت محمل توقف نموده بود. بر موجب امر اعلی مصطفی پاشا که وزیر ثانی و معتمد الیه حضرت سلطانی بود مامور گردید به آنکه با هشت هزار سوار از عساکر نصرت شعار و آقنچیان سیل رفتار به جانب جزیره سرم عبور نموده بعضی قلاع آن را در حیز ضبط [A 86b] و تسخیر در آورد و متمردان و سرکشان آن کفار ناسپاس را علف داس شمشیر [B 70b] با هراس ساخته بلدان و قرای ایشان را پایمال خیول نهب و غارت گردانند. پاشای مشار الیه هم در عرض پنج روز وظائف خدمت ماموریه را اقامت نموده دوازدهم شعبان المعظم سالما غانما مراجعت نموده به درگاه کیتی پناه رسید و از اسیر و اغنام و اسب و اشتر و سایر انعام و نقود و اموال اردوی ظفر خوی را مالا مال گردانید و همان روز هجوم سحب درر بار و نزول امطار انهار شعار سمت اشتداد و اکنتشار یافته مانند افاضه یمین سلطان صاحب قران نصرت قرین که بحر عساکر عمان ماثرا در حرکت می آورد نهر صاوه را به جوش و خروش در آورد.

نظم¹²⁷³

479 به ابر نسبت دست تو چون کنم که به بحر

اگر کنم بود آن در مدیح بحر اغراق

480 علا العارض النجاج جود الا نه

اذا جا دیکی و هو فی الجود یضحک

و در آن ایام و لیالی علی التعاقب و التوالی با رندکیهای عظیم واقع شد و با وجود آن از غایت اقدام و اهتمام استادان مقدم دست از ساختن جسر نشسته علی الاتصال بدان مهم استغال می نمودند تا آنکه یوم الخمیس ثالث عشر آن جسر مجره سیر همت اتمام یافت و از جمله غرایب واقعات آنکه یکی از جمله سر هنگام نیکی چری که ایشان را به اصطلاح آن طایفه یایا باشی می گویند در حضور وزرای نیک محضر تقبل و تکفل معماری [A 87a] آن [B 71a] معبر نموده قبول کرده بود که در مدت ده روز تکمیل آن مهم بنماید چنانچه روز دهم عبور بران به ظهور رسد. چون روز دهم آن مرام به اتمام رسید و بعضی از طویله های خاصه پادشاهی را بنیاد گذراندن بر آن کردند همان لحظه آن معمار مذکور به مقتضی اجل مسطور بر حسب مضمون صدق

1272 که B: - A

1273 نظم A: - B

مقرون فاذا جاء اجلهم لا يستأخرون ساعة و لا يستقدمون¹²⁷⁴ ازین قطره دنیای فانی به سوی سرای جاودانی
فجاء عبور نمود و موادی این کلام موعظف آنها که الدنيا قطرة فاعبروها و لا تعمروها¹²⁷⁵ در تنبیه افزود.

بیت

481 فراز سیل حوادث جهان چو کهنه پلست

گذر ازو و مشو پای بند تعمیرش

القصه آن روز تا شب عساکر نصرت طلب بر آن جسر می گذشتند و بعضی خدام اصطبل شاهی طویله های
پادشاهی را بر ساحل احضار نموده بودند که آن شب تا صبح بگذرانند چون بعضی را گذرانیدند ظلام شام
در آمد و آن سیل گردون میل به مرتبهء استعلا و با جسر استوا یافته بود که طول جسر و عرض آب مانند بود
و تار در هم یافته می نمود و با وجود این حال مستور نبود که گذرانیدن ستور در آن شب دیخور خالی از
عسری تمام نخواهد بود. لاجرم امیر آخور گذرانیدن باقی طویله جهان میسر را به طلوع صبح منیر تاخیر نمود و
مردم دیگر هم پا از عبور و مرور در کشیدند و هر یک [B 71b] در خیمهای جاب سان آرمیدند¹²⁷⁶.

لمولفه¹²⁷⁷

482 که فردا جهان چون شود پر ز نور
A 87b

نمایند هرکس بدان سو عبور

روز دیگر که قطرات نجوم از مقام معلوم خود غایب شده گوید ابی کار از نهر افق هجوم نمود و استیلای آب
و تاب آفتاب درخشان قطره گاه کشان را از بیش نظر بر بود.

لمولفه¹²⁷⁸

483 چو شد چشمهء مهر دیگر روان

سیاهی بشت از لباس جهان

A: B - فاذا... يستقدمون¹²⁷⁴

A: B - الدنيا... تعمروها¹²⁷⁵

B: آرمیدن A آرمیدند¹²⁷⁶

A: B - لمولفه¹²⁷⁷

A: B - لمولفه¹²⁷⁸

تیغ آب صاوه و¹²⁷⁹ مانند آب تیغ سلطان ظفر علاوه آن جسر را که بر حسب کانه‌م خشب مسنده¹²⁸⁰ صورت کفار مجنده داشت و پایمال حوافر نوافر غزات گردیده بود قطع نموده مفاصل آن را از هم بگشاد و آن چنان معبری را دریائی لشکر را بایست بر داشتن چون تاب آبی نیاورد آب سم آن را بر داشته رو به محیط نهاد مگر که وفور رحمت الهی اقتضای آن فرمود که سلطان صاحب قران و دیگر غزات مجاهدت¹²⁸¹ اقتران را در آن عبور و مرور کلفت و تعب بیشتر رسد تا بر حسب کلام اعجاز لوايح الا کتب لهم به عمل صالح¹²⁸² اجرا جزل و ثواب اجمل حاصل گردد و ثقلی که از شکستن جسر و کرانی که از تعب مرود به سفاین به خواطر شریفه رسد موجب زیادت¹²⁸³ ثقل موازین حسنات گردد.

بیت¹²⁸⁴

484 ز رنج اگرچه به وصل جیب کس نرسید

به وصل هم نرسید آن کسی که رنج ندید

[A 88a] [[القصة [B 72a] چون امر الهی در قضیه آن جسر و معبر بدین سان جریان یافت سلطان دریا دل با حضار سفاین هنگ ممال که در آن یک دو روز از حسن اتفاقات رسیده بودند امر فرمودند و همان لحظه به آن کشتی ها بتیاد عبور کردند و هفت شبانروز¹²⁸⁵ لیل و نهار در جریان مانند سیل بهار وفود عساکر ملایک سعود با احمال و اثقال و خیول و جمال پادشاهی و سایر بندگان درگاه شاهی بی انقطاع و انفصال به جانب جزیره سرم عبور می نمودند و بعد از عبور خرانه بی کرانه جبه خانه بحر نشانه را که حمل سیصد و هفتاد و شش قطار شتر بود هم به کشتی از آب مسطور گذرانیدند گویدا آن آب دریا مآب را به عبور آن زراد خانه بحر سمات از بیم تیغ غزات زر می دیگر پوشانیدند و اما شتران نزل را که بار ایشان زاید زاد و زواده عساکر نصرت مآثر می باشد که از روی احتیاط بر می دارند و قطار شتر بود به امر قدر قدر از همان جانب آب روانه صوب بلغراد ساختند و درین اثانی عساکر فیروزی مبانی و لوله کوچ و ارتحال را در گنبد فیروزه مثال انداختند.

¹²⁷⁹ B: A - و

¹²⁸⁰ A: B کانه‌م خشب سند

¹²⁸¹ B مجاهدات A مجاهدت

¹²⁸² A: B الا...صالح

¹²⁸³ B: A - زیادت

¹²⁸⁴ A: B بیت

¹²⁸⁵ B: شبانه روز A شبانروز

گفتار در عبور سلطان صاحب قران منصور از نهر مسطور¹²⁸⁶

صبحا یوم الجمعة حادی عشرین شعبان همینست قرین که سلطان چرخ برین به عزم تسخیر قلعه اوج علیین در
فلک فلک چارمین در آمده از نهر [B 72b] افق مبین عبور نمود [A 88b] و سطح جزیره ارض معموره را به
اشراق انوار رایات اوج غایات خود مطرح پرتو اشعه جمال و مسرح لمعات آثار جلال گردانید.

نظم¹²⁸⁷

485 سحرکه که زورق کش آفتاب

ز ساحل در افکند کشتی در آب

486 نمود از ره ملک ظلمت عبور

به جوش اندر افتاد دریای نور

سلطان صاحب قران عمان نشان لازال انهار بحار سلطنته فی البر و البحر جاریه و آثار انوار معدلته فی
الخافقین ساریه با مواکب عظمت و جلال در مراکب اقبال منوال در آمده از نهر مذکور عبور فرموده قدم
همینست شیم را به جزیره سرم نهاد تراب آن موضع دلپذیر موجب گیر قدر اکسیر و سطح آن سر زمین از نعال
خیول مواکب نصرت قرین مطلع چندین هزار هلال و پروین گردید.

بیت¹²⁸⁸

487 قلو وطی الصخر الاصم تفجرت

ینابیع ماء منه و اعتم با لعشب

488 رایت طوبی مثال سایه را هر جا فکند

صد هزاران آفتابش در ظلال آمد به دید

489 کرد نعل موکبت بر طارم کحلی نشست

روشان را آرزوی اکتحال آمد به دید

A: B - گفتار... مسطور¹²⁸⁶

A: B - نظم¹²⁸⁷

A: B - بیت¹²⁸⁸

همان لحظه که مانند ماه فلک جاه به خرگاه چرخ اشتباه نزول فرمود دزدان و کوتوالان قلعه با رنچ [B 73a] که از قلاع محصنه آن جزیره بود به دلالت دولت بیدار مفتاح حصار را آورده جبین تقبل بر زمین تذلل سودند و از درگاه سلطان اهل ایمان طلب امان نمودند [A 89a] و ابواب قبول جزیه را گشودند نواب کامیاب هم به امر مرحمت پادشاهانه ایشان را به عطای حکم امان نامه نواختند و رایت نصرف اهل اسلام را بر قلعه آن مقام بر افراختند و آن جماعت را هم در ظل¹²⁸⁹ معدلت سلطانی در محل مناسب جای دادند و برای عبور باقی عساکر منصوره و بقیه خزانه معموره¹²⁹⁰ سه¹²⁹¹ روز رایت فیروز در آن منزل که مقابل قلعه بگوردلن بود به سعادت بی غایت توقف و اقامت فرمود. و در آن اوان امیر لوای موره و بالته اوغلی را سر ساخته با جمعی کثیر از آقنچیان سیل میسر به بعضی نواحی و اطراف آن جزیره که هنوز پایمال خیول غزات ظفر شمول نگردیده بود فرستادند و ایشان بعد از چند روزی سالم و غانم با بسی اسرا و سایر غنائم به معسکر نصرت مقرر مراجعت نمودند و چون قبل از عبور از نهر مذکور بعضی امرا که دیده بانی اطراف معسکر همایون می نمودند آنهایی خدام آستان ملک پلسبان نموده بودند که قرال خشارت مآل انکروس جمعی کثیر را از جنود الشیاطین کفار ملاعین تجهیز نموده بدین طرف آب طونه که جانب جزیره [B 73b] سرمست فرستاده که در کمین ها حاضر باشند¹²⁹² و غازیانی که به اطراف آن جزیره برای آرز و نعما و آقن و یغما بیرون روند تعرض نمایند. بنابراین مثال قضا انشا به اسم بالی بیک یچی پاشا صادر شده بود که با عسکر لوای بوسنه به عزم مدافعه ایشان متوجه ساحل نهر طونه گردد. درین ولا فرستاده های [A 89b] امیر مشار الیه رسیده به عرض نواب کامیاب رسانیدند که به طایفه مخزوله مذکوره باز خورده محاربه و مضاربه سخت واقع شد¹²⁹³ و آخر الامر بعون فضل الهی نسایم ظفر اعلام اهل اسلام را تحریک نموده و ابواب ذل و انکسار بر روی کفار نایکار گشوده. غازیان دشمن گیر جمعی کثیر را از آن قوم کیسر به مصقله صمصام خون آشام پرداختند و هفتاد و سه نفری دیگر را اسیر ساختند و بینی های آن مقتولان مخدول را که از مطاوعت حق بالا می داشتند در سلک عرض منتظم گردانیده و اسیران را در سلاسل¹²⁹⁴ و قیاد بر وفق کلام بامداد متفرنین فی الاصفاد¹²⁹⁵ در کشیده به درگاه مهابت دستگاه آورده بودند و نیز به عرض نواب رسانیدند که مستحفظان قلعه اصلنقمن که

¹²⁸⁹ B: در طلب A در ظل

¹²⁹⁰ B: خزانه مهمور A خزانه معموره

¹²⁹¹ A: - B سه

¹²⁹² B: باشد A باشند

¹²⁹³ B: واقع شده A واقع شد

¹²⁹⁴ B: سلام سل A سلاسل

¹²⁹⁵ A: - B متفرنین ف الاصفاد

از قلاع معتبره مخاذیل انکروس است چون عبور عساکر منصوره را از نهر صاوه شنیدند و قرب رایات سلطان [B 74a] کشورشان را در یافتند دیوار اصطبارشان انهدام یافته روی از آن دیار بر تافتند.

بیت

490 ز سهم تیر تو بر باد رفته خاک عدو

ز بیم آتش تیغ توش جگر آبست

و نمود که لآن امیر مشار الیه در بساتین حصار مذکور نشسته است و حاضر و فرمان واجب الاذغان را ناظر چون وزرای عالی رای قضایای دلپذیر را معروض پایه سریر گردون صریر گردانیدند بعد از تقدیم وظایف شکر منان امر قضا جریان به استخلاص آن مقیدان از قید حیوة صادر گردیده به عزم تماشا از خرگاه فلک دستگاه بیرون [A 90a] فرموده شش نفر را از آن اهل سقر دریای پلان کوه منظر انداختند و باقی را بیل آب تیغ برق نظیر روانه صوب سعیر ساختند و فرمان واجب الاذغان شرف نفاذ یافت که بالی بیک مشار الیه کذلک محافظت آن اقطار و مسالک نموده همان جا ساکن و مقیم باشد و باز در همان اوان از نزد وزیر اعظم پری پاشا الاغ رسیده عرضه داشتی رسانید مشتمل بر آنکه بعضی از اشرار کفار قلعه بلغراد در شب ظلمانی از راه نھانی پایین آمدند و برسر جمعی از طایفه طوپچیان که هر شب¹²⁹⁶ طوپ بزرگی را که در آن ولا به پای حصار رسانیده بودند محافظت می نمودند [B 74b] شب خون آورده قریب بده نفر را از ایشان به سعادت شهادت رسانیدند و دیگر آن را منهزم گردانیدند و مقصود ایشان آن بود که مسماری در ثقبه آن طوپ ثعبان شعار که منفذ نار است استوار گردانند تا از عمل باز ماند از اتفاق حسنیه چون طوپ هنوز بر سر کگدونها بود آن ثقبه در جانب سفلی مانده بود و با آنکه آن اهل سعیر جمعی کثیر بودند هر چند کوشش نمودند به فضل قادر منان بر بازگردانیدن آن قدرت نیافتند و تا ایشان در آن کوشش بودند که فوجی از غازیان دلاور را که پاسبانی عسکر می نمودند از آن حال خبر شده با تیغهای آخته به جانب آن اشرار تاختند. اما بعضی پیش رفته خود را بر سر راه قلعه رسانیدند و بعضی دیگر از عقب دشمنان را رمانیدند چون کفار نابکار رو به قرار آوردند آن مردان معرکه هیجا در آن¹²⁹⁷ لیل دجی از دو جا در آمده [A 90b] تیغهای بران را در آن مد بر آن نهادند و قریب به چهل، پنجاه نفر کافر بد عمل را به درک اسفل فرستادند و حق سبحانه و تعالی به مقتضی فضل تام آن طوپ را از شر آن لیام محافظت نمود¹²⁹⁸ و بر حسب کلام مبین و ینصرکم علیهم و یشف صدور قوم

A - B هر شب¹²⁹⁶

B, d, A - B در آن¹²⁹⁷

B: فرمود A نمود¹²⁹⁸

مؤمنین جراحی که از شهادت بعضی طویچیان به قلوب مؤمنان رسیده بود به مرهم تیز اثر این ظفر تشفی پذیرفت و به حمد الله علی ذلک.

لمولفه

491	شعله مهر تا فرو زنده است	تیغ اسلام با ظفر بادا	B 75a
492	سینهء دشمنان دین خدا	پش آن تیغ چون سپر بادا	
493	ناصر دین حق سلیمان خان	حکم فرمای بحر و بر بادا	

گفتار در توجه مواکب نصرت نهاد به صوب قلعه بلغراد

چون آن دریای عساکر فتح انجام به التمام از نهر صاوه عبور نمودند فرمان جلی به پش رفتن عساکر روم ایلی صادر شده لیلۃ الاحد ثالث عشرین شعبان همینست قرین پش خانه فلک نشانه با عساکر مذکوره روانه شد و چون¹²⁹⁹ آن شب که گوج کردند شبی بود به غایت ظلمانی که مانند رنگی عبوس دندان نجوم را در شفاه ابرهای سیاه نهان کرده بود امر منیر سلطان روشن ضمیر صادر گردید که هر فردی از افراد عسکر روم ایلی شمعی بر سر نیزه خود بسته بر افروزند و لمعان سر نیزه را¹³⁰⁰ با تاب شمع جمع سازند و فی الواقع در آن شب ظلمت رهین سطح آن سر زمین مانند چرخ برین می نمود [A 91a] و زینتی عجیب و طرزی¹³⁰¹ غریب بود نیزه های جان ربا مانند شاهدان زیبا قدها بر افراخته و چهره ها بر افروخته و به خون چندین بی دل شیدا دیده دوخته و خان و مان چندین¹³⁰² بی سر و سامان را سوخته چنانچه گویدا در شان [B 75b] آنها گفته بوده اند.

بیت

494 قد بر افراخته و چهره بر افروخته

گاه خور ساخته و خرمن ما سوخته

A: - B و چون¹²⁹⁹

B: نیز صا A نیزه را¹³⁰⁰

B: طرز A طرزی¹³⁰¹

A: - B بی...چندین¹³⁰²

و دور نیست که¹³⁰³ این صورت اشارتی بوده باشد از جانب غازیان معرکه آرا به اعدای بی صفا که یعنی ما این چنین روزها را چراغ می جویم و به زبان سنان به استاره راز¹³⁰⁴ می گویم:

بیت¹³⁰⁵

495 آنجا که بند گانت شمع سان فرو زند

اعدای تیره دل را بس خان و مان بسوزند

و صبح بیست و چهارم ماه مذکور که خورشید جمشید وش بر خنک گردون جهان کرد بر آمده روان شد. سلطان صاحب قران با مواكب اقبال بی پایان از آن مکان نهوض فرموده به فیروزی و گشاد متوجه صوب قلعه بلغراد گردیدند.

لمولفه¹³⁰⁶

496 یل شیر دل شاه فیروز بخت نریمان تیغ و فریدون تخت

497 به عزم بلغراد چون شد سوار تزلزل در افتاد در نه حصار

498 فغان نفیر و دم کرنا در افکند در قاف گردون صدا

و از آن مقام غم کسل به سه منزل مقابل قلعه مزبوره رسیدند و به اقبال سلطان فلک تمکین [A 91b] دامن قلعه زمین که در آن چند روز فتح شده بود محیم سرادقات عظمت آیات گردید و چون به سعادت و اقبال رسیدند قبل از نزول همینست حلول بر سر پسته که راست مقابل قلعه بود بر آمدند [B 76a] و اطراف و جوانب آن را به نظر عالی در آورده تدبیر تسخیر آن را ملاحظه فرمودند.

بیت¹³⁰⁷

499 چو در کار خود خویش را کرم دید

به نیروی خود کوه را نرم دید

A - B که¹³⁰³

A - B راز¹³⁰⁴

A - B بیت¹³⁰⁵

A - B لمولفه¹³⁰⁶

A - B بیت¹³⁰⁷

فی الحال امر قضا مثال صادر گردید که طوپهای نهنگ شعار را که همراه مواکب ظفر آثار سلطانی رسیده بود بر کنار آب طونه به قریب حصار بگشند و بر می آنها مبادرت نمایند طوپچیان آتش بار و نیکی چریان جلادت شعار طوپ و تفنگ بسیار به جانب حصار انداختند و گوش آن قوم به هوش را به مضمون مهابت مقرون آیه صادق¹³⁰⁸ القارعة ما القارعة پر ساختند مخاذیل کفار هم بر غازیانی که طوبها را می کشیدند و ابواب بلا را بریشان می گشادند طوپ ز نبرک بسیار انداختند و کمال تمرد و عناد خود را ظاهر ساختند اما به حمد الله تعالی طوپ و سنگ آن قوم بی فرهنگ با وجود آنکه از محل نشان می انداختند به هیچ کس نرسید و ضرری از آن شر رعاید نگردید.

بیت¹³⁰⁹

500 کاری که به قفل غم کلیدست

در اول آن نشان به دیدست

روز دیگر امر قدر اثر صادر گردید که دلاوران عساکر منصوره از آب صاوه [A 92a] به جانب قلعه عبور نمایند و از هر جانب که محاصره ممکن باشد طوپهای اژدها مثال را بر آن بگمارند و آن مکان را در میان گرفته جنگ در اندازند [B 76b] و مقرر فرمودند که پری پاشا با عساکری که سابقه با او بودند از جانب آب صاوه محاصره نماید و وزیر ثانی مصطفی پاشا با اکثر عسکر¹³¹⁰ منصور قاپو خلقی و بعضی از امرای عظام و آغایان مقدم از جانب نهر طونه محاصره نمایند و چون آن جانب به مزید¹³¹¹ صعوبت و کمال شدت موصوف بود و همت عالی سلطانی به فتح آن طرف مصروف سردار عسکر نیکی چری بالی آغا مامور شد که با اکثر دلاوران آن¹³¹² عسکر منصور که مهره مار تفنگ را به شب دیجور در دیده مور جا می کند هم از آن جانب قلعه را¹³¹³ محاصره نموده معاونت پاشای مشار الیه نمایند و به حکم قضا اثر از جمله آن عسکر دو هزار نفر که جماعت سکبانانند با سردار خود به معاونت و مظاهرت پری پاشا موسوم گردیدند و آن روز تا شب عساکر منصوره به کشتیههای معموره از آب مزبور عبور می نمودند و هر یک در مقام خود خیام اقدام و اهتمام را بر می افراختند و مقام جنگ و یوریش را بر واروش آن قلعه که عبارت از حصار اولست معین و مقرر می

B: صادقانه A صادقانه¹³⁰⁸

A: - B بیت¹³⁰⁹

B: عساکر A عسکر¹³¹⁰

A: - B به مزید¹³¹¹

A: - B آن¹³¹²

A: - B را¹³¹³

ساختند و از جمله مردم آخور سه هزار نفر که حاضر بودند مامور شدند که در پش طوپها مترسهای مستحکم و قره طوره های مبرم چنانچه باید و شاید بسازند تا طوپچیان در عقب آنها ایستاده به کار خود [A 92b] مشغول باشند آن¹³¹⁴ شب تا صبح [B 77a] امیر اخور کبیر از جانب نهر صاوه امیر اخور صغیر از جانب طونه به ساختن آنها مشغول بودند چنانچه صبح در هر طرفی ده مترس عظیم اتمام یافته بود که هر یک قسمی برجهای جسیم آن حصار می نمود و ملجا مردان کار زار و پناه گاه غازیان پلنگ شعار بود و الحمد لله الودود.

گفتار در آغاز محاربه و کارزار با کفار حصار

لمولفه¹³¹⁵

501	بیا گر طلبکار نامی و ننگ	به چند پلنگان بکن تیز چنگ
502	ز اعدای دین ای یل کاجوی	اگر کوه باشد مکر دان تو رو وی
503	اگر او چو کوهست فولاد باش	که ویران کن او ز بنیاد باش
504	بی دین اگر پای داری چو کوه	ز تو در دل کوه آید شکوه
505	چو فضل خداست یاور بود	گر از من دعا کوت باور بود
506	با قبال سلطان صاحب قران	توانی شد قلعه آسمان
507	شها تا بود لاجوردی حصار	چنین با شکوه و چنان استوار
508	حصار قرار تو بر جای باد	ز تو قلعه شرع بر پای باد

صبح بیست و هشتم شعبان همینست؟ نشان که زمان حصاریان قلعه سخت بنیان آسمان به ظهور به تاشیر صبح دولت صاحب قران نور فشان مهر به سر آمد و سلطان [A 93a] جهان گیر تخت مینائی به عزم رزم و رفع ظلمت بلغراد بالائی بر رخس صفا بخش شرق بر آمد [B 77b] سلطان صاحب قران روی زمین کشور ستان و کوه تمکین بر سمند سعادت رهین سوار گشته در کنار نهر طونه مقابل حصار در محلی که طوپ کفار نابکار بد انجام می رسید¹³¹⁶ بایستادند و غازیان نصرت¹³¹⁷ قرین را به محاربه با اعدای دین امر فرموده دل دادند از هبوب ریاح عاطفت آن سلطان ملک و ملت دریای نهنگ پیمای غزات در جوش و نفیر صور سمات در غریو

A - B آن¹³¹⁴

B - A لمولفه¹³¹⁵

B: رسد A رسید¹³¹⁶

B: تصرف A نصرت¹³¹⁷

و¹³¹⁸ خروش آمد صدای طوپ مهیب و عید یوما یجعل الولدان شیبا را قرع سمع جمع کفار ضلالت شعار می گردانید و دخان بی جان به جان¹³¹⁹ اژدها سان آتش طوپ بر اسلوب مستعرب ذی ثلاث شعب لا ظلیل¹³²⁰ و لا یغنی من اللهب مرتفع می گردید و شراره نار اثیر گذار رعاده بر عادت آنها ترمی بشرر کالقصر به قصر گردون می رسید حسب الامر النافذ جاری عساکر نیکیچری بضرب تیر و تفنگ بی درنگ اهدای بی رو را از سر برج و بار و دور کرده¹³²¹ طوپ اندازان قلعه پرداز سنگهای کوه گداز را پرواز داده به جانب آن سنگ دلان می انداختند و برج و باروی روین آیین آن حصار را مانند دلهای کفار ویران می ساختند.

لمولفه

509	ز غریدن طوپ و بانک نفیر	جهان گشت در چشم اعدا چو
		قیر
510	ز ضرب دلت طوپ رویه سنگ	سکون رفته زین قلعه نیل رنگ
		A 93b
511	زبانهای هر قله زان ضرب دولت	همی خواند گویا اذا زلزلت

اگرچه غزات غضنفر سمات آن روز بازوی مردی گشودند و حمله های [B 78a] مردانه نمودند اما مناعت آن مقصوده نه از آن قبیل بود که به بذل هر به محمودی حصولش وجود یابد و رفعت آن مطلوب زیاده بران می نمود که به آسانی و سهولت ارتقا بر مدارج وصلتش میسر گردد.

بیت

512	به کل قبیل کم قبیل قضی بها
	اسمی لم نفیر یوما الیها به نظرة

چون آفتاب جهان تاب به محل استوا رسید¹³²² و سورت¹³²³ حرارتش مستوالی¹³²⁴ گردید سلطان صاحب قران به سایه خرگاه دولت پناه خرامیدند و غزات هر یک به محل قرار خود آرمیدند¹³²⁵ روز دیگر که باز سلطان عالم

A: - B و¹³¹⁸

B: - A به جان¹³¹⁹

B: لا ظلیله A لا ظلیل¹³²⁰

B - A: حسب... کرده¹³²¹

B: رسیده A رسید¹³²²

B: سوت A سورت¹³²³

نور به قصد رفع ظلام شب دیجور از افق ظهور چهره نمود دیگر باره پادشاه اسلام بر باره صبا خرام بر آمده به محل معلوم قدوم ممینت رسوم فرمود طوپچیان اژدها کش طوپهای ثعبان وش را باز دهان گشادند و آتش فتنه و اضطراب در نهاد اعدای بی سداد نهادند و غزات غضنفر سمات داد کوشش و مردانگی دادند چنانچه از جانب پری پاشا دو سه سجق عسکر عرب بر بالای با روی اولین بر آمد و نزدیک می نمود¹³²⁶ که جمال فتح چهره نماید اما باز [A 94a] به حسب تقدیر ربانی غنچه مراد و امانی آن روز به تنسم باد حمله های مردانه تبسم نمود و بر گلبن مقصود نگشود چرا که شدت و صعوبت آن حصار سحیق و عرض و عمق آن¹³²⁷ خندقهای عمیق و کثرت طوپ [B 78b] و سنگ و رمی منجنیق های رعد آهنگ به مرتبه نبود که طیار تیز پرواز فکرت به ذروه ملاحظه آن تواند بر آمدن یا سباح دریا گذار و امه به عمق تصور آن تواند رسیدن.

لمولفه

513	فرازش	به	اوج	فلک	هم	عنان	
				نشیش	فروتر	ز	حد گمان

و با وجود این حال غزبان ضرغام مثال در جهاد و قتال چندان کوشش نموده مردانه وار در مواقع اخطار پیش شتافتند که قریب به پانصد نفر عز شهادت در یافتند روز دیگر که بیست و نهم شعبان المکرم بود بر¹³²⁸ همین منوال رجال ابطال در امر مضاربه و قتال باز جهد بلیغ و کوشش بی دریغ نمودند چنانچه از ابدان شهیدان ته آن خندق وسیع مانند لاله زاری بود که در پای کوه رفیع شگفته باشد با آتشی که در حدود اصحاب اخروء افراخته گشته.

لمولفه

514	ز	خون	شهیدان	که	شد	ریخته	
				از	آن	خاک	گلزاری انگیخته

¹³²⁴ B: متولی A مستوالی

¹³²⁵ A: - B و...آرمیدند

¹³²⁶ B: بود A می نمود

¹³²⁷ A: - B آن

¹³²⁸ A: - B بر

و آغاء نیکی چری را که اقدامهای دلیرانه به ظهور می آورد در آن ناورد به مقتضای عطای الهی بندقه تفنگی از بارو بر بازوی¹³²⁹ وی رسید و به تعته و لا ینالون من عدو نیلا [A 94b] الا کتب لهم به عمل¹³³⁰ صالح قوی باز و گردید و همچنین پری پاشا و مصطفی پاشا و سایر امرا و سرداران معرکه آرای جان و دل کوشیدند و جمعی کثیر از توابع هر یک شربت حیوة بخش شهادت [B 79a] را نوشیدند¹³³¹ اما باز شهباز فتح با فر بال و پر ظفر را نگشاد و جمال عروس تسخیر آن روز هم در پس پرده تعویق و تاخیر پوشیده ماند.

بیت

515 از آن دم کمین جهان نیک و بد شد پی هر کار وقتی نامزد شد

و اگرچه بی شبهه¹³³² وار تاب¹³³³ جریان امور هر باب به تقدیر ملک وهابست اما ظاهرا سبب ظاهری تاخیر امر تسخیر آن می نمود که آن دو عسکر غضنفر آهنگ که¹³³⁴ مانند دو شیر که بر یک پلنگ حمله آورند از دو جانب آن حصار در آمده بودند و¹³³⁵ مابین ایشان مسافتی بعیده حاصل بود و تلال و وهاد شدیده که¹³³⁶ از غایت ارتفاع و انخفاض کار نامه سما و سمک را ابطال و حک می کردند حایل بود¹³³⁷ و از آن جوانب محاصره در غایت تعسر و تعذر می نمود بنابراین آن دو عسکر مجاهدت قرین را از وقت محاربه همدیگر خبر نبود چون متقدما و متاخرا متوجه محاربه و مضاربه می گشتند کفره مرده با جمعهم متوجه مدافعه هر یک علی حده می شدند و این صورت موجب قویت و شوکت مدافعه هر یک¹³³⁸ اعدای دین و ملت می گردید و ازین تعویق و تاخیر بر آینه ضمیر خورشید نظیر سلطانی فی الجملة غباری از بخار حمیت دینیه نشسته بود در¹³³⁹ آخر آن روز بعضی [A 95a] وزرا و سرداران را غایبانه به لسان منهیان او¹³⁴⁰ امر پادشاهی در معرض

B: بارو بان وی A بارو بر بازوی¹³²⁹

A: - عمل B¹³³⁰

B: نوشیدن A نوشیدند¹³³¹

B: شبهه A بی شبهه¹³³²

B: بنیان A تاب¹³³³

A: - B که¹³³⁴

B: در A و¹³³⁵

A: - B که¹³³⁶

A: - B بود¹³³⁷

A: - B مدافعه هر یک¹³³⁸

A: - B در¹³³⁹

B: و A او¹³⁴⁰

عتاب داشته و به نسبت تقصیر سرزنش [B 79b] و تعبیر نمودند و مضمون این مقال به لفظ درر مکنون فرمودند که:

لمولفه

516	به بیکار دشمن چنان سخت کوش	که از ¹³⁴¹ مغز خامش ربائی تو هوش ¹³⁴²
517	به آسانی آنکس که او تن دهد	به آسانی او کام دشمن دهد
518	چه خوش گفت فردوسی نامور	ز مردان جنگی بشه نامه در
519	بیا تا همه تن به کشتن دهیم	مبادا که فرصت به دشمن دهیم

بلکه نار غیرت پادشاهانه چنان اشتعال یافت که قصد آن فرمودند که خود به امر محاربه اشتغال فرمایند و به ذات عالی صفات در مواقع مخاطرات حاضر آیند. باز خواص مقریان و اعالی ارکان به انواع تضرع مانع آن می شدند که:

لمولفه

520	نرسد شاه را که وقت نبرد	خود به ذات خود آورد ناورد

بنابراین دلاوران را با قامت وظایف کمال اقدام امر فرمودند و حکم نمودند که طوپهای کبار آتش بار را که در آن روز به کشتیهای کوه منظره از جانب سمندره رسیده بود در جانب جزیره سرم مقابل قلعه نصب نمایند و از آنجانب هم بکویند و از دو جانب حصار که محاربه ممکنست به قیاس ساعت بر وجهی جنگ در اندازند که تقدم و تاخیری در رمان محاربه طرفین واقع نشود و امر یوریش عام را با تمام رسانند [A 95b-B 80a] سران لشکر و پشویان عسکر سه روز مهلت طلبیدند تا تدبیر امر تسخیر را به وجهی که صرفه در آن باشد ملاحظه نمایند و در آن روز از جانب بالی بیک یحی پاشا که به محافظت آب طونه و راه بدون مامور بود الاغ رسیده ابلاغ نواب کامیاب نمود که قرال ضال صالهای بسیار تهیه نموده است وصال عبارتست از درختهای راست متساوی متوافق¹³⁴³ که مانند اصابع منضه بریسمانها بر هم می بندند و بر آب انداخته به جریان مجاری می

¹³⁴¹ B: در A از¹³⁴¹

¹³⁴² B: درادی تو جوش A: ربائی تو هوش¹³⁴²

¹³⁴³ B: موافق A متوافق¹³⁴³

شود و فرستاده های مذکور نمودند که قرال نابکار زاد و زواده ویراق بسیار و کفره بی شمار در آن صالها نهاده به معاونت و تقویت قلعه روانه ساخته استر چون این خبر به مسامع غلیبه رسید فرمان قدردمان صادر گردید که پانصد نفر نیکوچری تفنگ اندازد¹³⁴⁴ شمن پرداز را در کشتیها در آورده برای تحقیق این خبر از روی آب طونه به جانب شهر بدون روانه گردانند و به محض فضل الهی تعالی و به تارک یوم الاثنین غره رمضان المبارک دلاوران نیکو چری که لایزال از جانب نهر طونه جنگ می انداختند متوجه حصار گردیده قلعه رفیعی که بر آن جانب بود و در رحین جنگ پناه کفره دین تباه می نمود چنانچه به واسطه مناعت [B 80b] آن قلعه و حواله آن غازیان را ضرری تمام از آن می رسید و پش رفتن میسر نمی گردید در آن روز بر می قویزه آتش در سقف آن قلعه انداختند و بعد از آن [A 96a] دیوارها و سنگ اندازهای آن را پرداختند و چنان شد که اگر یک کس بر آن بر می آمد از پایین مرئی و مکشوف بود و نشانه طوپ و تفنگ می گردید و از سوختن آن قلعه که بعون عنایت سبحانیه و میامن¹³⁴⁵ دولت سلطانیه میسر گردید فتوری تمام به حال کفره بد فرجام رسید و جنگ از آن جانب نسبت به حال اول آسمان گردید و صباح یوم الثلاثی سیم ماه مبارک مذکور سلطان عالی منشور دیگر باره بر کوه پاره کیهان نورد مانند خورشید جهان کرد بز آمده با مواکب نصرت مراکب مقابل قلعه هم از جانب جزیره بر بلندی فرمودند و به نظر فتح اثر از روی دقت التفات فرموده محالی چند که جند الله را از آن جوانب هم جنگ انداختن ممکن بود ملاحظه نمودند و بعضی سرهنگان درگاه عالمپناه را به وزرا و سرداران مغاری آرا فرستاده امر نمودند که آن امکنه را هم به مردان کار مشغول و مملو سازند و از آن اقطار هم جنگ در دامن حصار در زده جنگ در اندازند و امر عالی صادر گردید که قراجه پاشا که در آن ولا از ایالت شهر و ولایت حلب [B 81a] معزول بود سرکاری نموده جسری بر آب صاوه به قرب قلعه مزبوره ترتیب نماید که غازیان بی کلفت سفاین از طرفین آمد و شد نمایند و یوم الاربعاء دیوان اعلی منعقد شده وزرای عظام و امرای کرام حاضر شده مواضعی که مجددا برای جنگ تعیین شده بود هر محلی را به امیری [A 96b] نامزد فرمودند و برای این جانب در سعی اقدام¹³⁴⁶ طایفه تعیین نمودند و امر عالی وارد گردید که فردا یوریش غام نموده از هر محل و مقام دفعه به دفع اعدای ملته کلمله و رفع آن معضله اشتغال نمایند و آن شب تا صباح عساکر فوز و نجاج به جانب حصار گذار می نمودند و هر یک در مقام معلوم موسوم فرود می آمدند سحرگاه یوم الخميس پنجم ماه که سلطان انجم سپاه به هجوم عساکر ضیا مآثر نور حصار شب دیجور را گشود و لشکر بد اختر ظلام خون آشام را از قلعه مینا فام دور نمود عساکر دریا مآثر سلطانی آن حصار کوه مبانی را احاطه نموده بودند و راه بلا را بر خان و مان اعدای بی سامان گشوده.

B: اندازند A اندازد¹³⁴⁴

B: مین A میامن¹³⁴⁵

B: - A این... اقدام¹³⁴⁶

حصاری بر آورده مانند کوه

سلطان صاحب قران هم بر سمند سعادت اقتزان صبا نشان سوار شده با وفود اقبال و سعود بر بلندی که مقابل قلعه بود فرمود و به نظر خجسته فرجام سعی و اهتمام غزات را در راه دین اسلام ملاحظه می نمود و گویدا هر یک ازیشان [B 81b] به لسان حال و افعال مضمون این مقال را بادا می رسانیدند که

ز ما جان باختن در راه ما¹³⁴⁸ نگاه از تو

صیت و صدای کوس و نفیر و نھیب دلاوران کشور کثیر کالبدهای جبال را سیات را در لرزه و اضطراب می انداخت و آتش محاربه اعلام اشغال و التهاب را می افراخت [A 97a] سرداران شجاعت صفات و سایر غزات غضنفر سمات که برای خدمت معلوم هر یک به محلی موسوم بودند باز مضاربه و جنگ را آهنگ داده در مقام مقابله پای مصابرت می افشردند و اعدای بی دین و داد از مشاهده آن اقدام با استداد مانند ابدان بی جان بر جای می افسردند. مجاهدان حیدر مصاف رعاده های کوه شگاف را بر برج و باروی آن حصار می انداختند و بھر ضرر بی بدنه را با سدنہء آن می پرداختند.

افشردند چون کوه پولاد پای

که ریزیم در راه دین خون خویش

کنون سختتر زان بر آرم جوش

¹³⁴⁷ B - :B.d,A هر گروه

¹³⁴⁸ A: راه تو اما B راه ما

چون مردان معرکه هیجان از هر جا هجوم نمودند و دفعه باب مدافعه و مضاربه را گشودند کفار ضلالت شعار را طاقت مدافعه از همه جانبی [B 82a] به یک بار نبود اما چون اقدام و دلیری غزات را همیشه از جانبی که عساکر جری نیکچری بودند بیشتر ملاحظه می نمودند آن لیام را خوف و ربی تمام از آن جانب بود اکثر به مدافعه و محاربه آن طرف مشغول بودند و عاقبت الامر همچنان شد.

بیت

A

97b

ز بیم مجرا و بس روزها این دل به جان آمد

527

از آن چیزی که می ترسید دل¹³⁴⁹ آخر چنان آمد

دلبران¹³⁵⁰ پر خاشجوی و رزم آزما یان پلنگ¹³⁵¹ خوی که از آن جانب محاربه می نمودند به تخصیص بعضی مبارزان نیکی چری که دویدن بر حصار نیلی شعار پیش اقدام ایشان کاری سرسری می نماید و دشته جان ستان را دسته رحبان می دانند و حربه پولاد دندان را نیشکر با برک و نوا¹³⁵² می خوانند به یک بار به جانب حصار متوجه شده از رخنه هائی که به ضرب طوپ قلعه کوب شده بود هجوم نموده و سینه شجاعت را برابر سنگ و تیر بلا گشوده به درون قلعه در آمدند. غریو تهلل و تکبیر غازیان قلعه گیر به سمع جمع مسبحان چرخ اثر رسید و رایت¹³⁵³ ضلالت غنویت کفار بی درایت نگونسار گردید غزات جلادت شعار میل تیغ آبدار را در جوی ابدان آن بدان روانه ساختند و به یک دم جمعی کثیر را از ابطال آن اهل سعب پرداختند.

نظم

ز هر موی شمشیری انگیختند

دلبران در آن قلعه چون ریختند

528

به تیغ از نهنگان سر انداختند

نهنگ بلا را بر افراختند

529

¹³⁴⁹ B: او A دل

¹³⁵⁰ A: - B دلبران

¹³⁵¹ B: پلنگی A پلنگ

¹³⁵² B: با برو نوا A با یرک و نوا

¹³⁵³ B: روایت A رایت

کفار ضلالت مآل که حال را برآن منوال دیدند بقیه السیف با تاسف حیف از بیم طوفان آب تیغ غازیان غضنفر سما بر حسب فرمودن سئآوی الی جبل یعصمنی من الماء¹³⁵⁵ [A 98a] بارک قلعه که آن را به نویسه و نارین هم می گویند و در رفعت و استحکام با ذروه سماوات مساوات دارد التجا نمودند. و در آن محل که استیلای اهل اسلام را مشاهده نمودند و دخول مؤمنین را به علم یقین دانستند آتش در دور و قصور آن حصار در زدند. مضمون صدق مکین یخربون سیوتهم بایدیهم و ایدی المومنین باز به ظهور پیوست و از اشتعال زبانه آن نار و احاطه آن به قله آن حصار انموزج کریمه صحت قرین و آن جهنم لمحیطة بالکافرین بر منصفه وضوح صورت بست والحمد لله علی ذلک.

ذکر محاربه غزات ابرار با کفار حصار

چون به آتش تیغ و تیغ آتش کار و بار حصار و اهل نار سرکش برین گونه گردید عموم غزات به قلعه در آمده. آنچه از اسباب حفظ قلعه و کارزار در گوشه کنار از ضرر و شرر نار باقی مانده بود متصرف شدند و طوپهای عظیمی که در زمان پادشاه مرحوم موید موید¹³⁵⁶ سلطان محمد خان علیه الرحمة و الغفران به قصد تسخیر آن مکان کشیده بودند و هنگام مراجعت آنجا مانده بود آنها را بالتمام و اخذ نمودند و از زنگ کدورت تصرف کفار خاکسار پرداختند [B 83a] و باز بر قلعه قلعه مزبوره حواله ساختند و به حرب و کارزار مشغول شدند [A 98b] و کفار ابلیس شعار هم بر ترمز و ادبار لج و اصرار نموده با وجود این خسار و انکسار به نوعی می کشیدند که دیده حصاریان آسمان از تعجب آن باز¹³⁵⁷ می ماند اما زبان زبانا از اوج سما مضمون این گفته را بادا می رسانید که:

لمولفه

531 سلسال حسامت فکند سد عدو را

ور خود به مثل باشد شن از بند سلسال

¹³⁵⁴ A: غو B غوغای

¹³⁵⁵ Hud 11/43

¹³⁵⁶ B: موید A موید موید

¹³⁵⁷ A: B - باز

و از جمله متعینان غزات که آن روز شربت شهد شهادت را به کام جان نوشیدند یکی قانصو عادلی بود از بقیه امرای چراکسه مصر که در ملک¹³⁵⁸ غلامان آستان فلک رفعت مندرج بود حشر هم الله مع النبیین و الصدقین و الشهداء و الصالحین چون هنگام شام بر دامن این حصار نه آشام خون شفق ریخته شد و بر سم نثار مشک اذ فر به غر بال خبر اخضر بر رهگذار غازیان ملک بیخته گردید دلاوران قلعه گشا و مجاهدان کافر با بر حسب فرموده وجعلنا نومکم¹³⁵⁹ سباتا چنک از جنگ باز داشتند و آهنگ مراجعت به مقام آرام و درنگ نمودند.

بیت

532 به آرامگاه آمدند از نبرد

ز تن خون بشتند و از روی کرد

باز که سلطان خاور هنگام سحر به عزم تسخیر حصار کفر آثار ظلام توجه و اقدام نمود و به شعاع لماع کلنک شعار در زیر [B 83b] حصن شب تار نقب ها گشود سلطان صاحب قران باحضر ارکان دولت و سرداران لشکر امر نموده در آن [A 99a] دیوان اعلی حکم قضا امضا شرف نفاد یافت که نقابان کوه کن و ثقابان قلعه شکن در زیر بر وجهی که یوریش از آن جانب ممکن می نمود به حفر نقب مشغول کردند و فرمودند که تسخیر قلعهء بالا که در غایت و رفعت و متانت و نهایت استحکام و حصانست به یوریش و نزدبان اگرچه نزد دلیران جنگ جوی و بندگان شیر خوی ما آسان می نماید اما موجب اتلاف نفوس کثیره می گردد.

بیت

533 چو در طاس رخشنده افتاد مور رهاننده را چاره باید نه زور

حسب الامر النافذ همان روز نقابان فرهاد اوصاف و ثقابان کوه شکاف بعضی خانه‌های ویران قلعه را مترس خود ساخته به نقب زدن در زیر قلعه ارک¹³⁶⁰ اشغال نمودند و در آن روز حکم اعلی با هم بالی بیک یچی پاشا شرف صدور یافت که با جمعی از ابطال غزات.

لمولفه

534 گروهی به دشمن ربائی عقاب خروشان و تازیان¹³⁶¹ چو رعد و

B: سلک A ملک¹³⁵⁸

B: اللیل A نومکم¹³⁵⁹

B: اراک A ارک¹³⁶⁰

به جانب دار الملک قرال و حوالی آن تاخت اندازد. باشد که آن مدبر را عرق حمیت جاهلیته نابض گشته بدین جانب حرکتی نماید و یا خود بعضی غنایم به دست آورده و اطراف دار الملک او را پایمال ساخته یمن که¹³⁶² یکی را از [B 84a] نزدیکان آن لعین به دست آورد تا استهلام افکار کفار از او نموده شود و با همان روز فرستاده چند از امیر الامرای دیاربکر محمد پاشای سغور رسیدند و اخبار ممالک [A 99b] ایران زمین و قزل باش ضلالت آیین را رسانیدند که با وجود بعد رایات فتح غایان از بیم سطوت سلطان عالی دولت سر اعراض در جیب خمول در کشیده و در گوشه خود ساکن و آرامیده و متعاقب ایشان بلوک سلاحداران که به معاضدت فرهاد پاشا و دفع غزالی عاصی رفته بودند. با آغای خود رسیدند و در سلک غزات حاضره منسلک گردیدند و هم در آن روز امر عالم افروز صادر گردید که افراج عساکر روم ایلی هم از هنر بحر شعار صاوه عبور نموده در اطراف قلعه نزول نمایند و در هدم حصار ارک و محاربه با اهل درک وظایف مجاهدات و موافقت را با سایر مجاهدان با قامت رسانند و یوم الجمعه ثالث عشر رمضان الموقر باز طوپهای قلعه کوب را بر باره حصار بالا گماشتند و رایت محاربه را دیگر باره بر افراشتند.

لمولفه

535	گشاده دهان طوپ چون اژدها	دگر ره بی فکنده موسی عصی
536	نهاده بران حصن چون روی رو	که چون قصر فرعونش آرد فرو

و به ضرب طوپهای جسیم زخته‌های [B 84b] عظیم از چند محل در دیوار حصار ارک که سر¹³⁶³ به فلک کشیده بود گشادند و دلیران جنگ جو و مزبران رزم خو نردبانها احضار کرده و دل بر یوریش حصار نهاده بودند که در میان عسکر خبر افتاد که امروز محاربه را تاخیر نمایند. بنابراین عساکر مجاهدت آیین دست از کارزار باز داشتند و هر یک [A 100a] محل آرام خود شتافتند و چون طایفه که به ضرب تیر و تفنگ کفار بی فرهنگ را از دور و بارو دور می کردند دست از کار باز داشته بودند کفار خاکسار فرصت یافته چند کس را از دلاورانی که تقدم نموده بر مدارج سلم بنیاد ارتقا نموده بودند به درجه شهادت رسانیدند و روز دیگر که یوم السبت چهاردهم بود جبری که بر آب صاوه به سرکاری قرجه پاشا صورت ترتیب می یافت اتمام پذیرفت و بعد ازین طریق آمد شد از جانب مخیم سرادقات سلطانی به طرف قلعه آسانتر گردید و کلفت اعمال سفاین

B: تازان A تازیان¹³⁶¹

A: B - یمن که¹³⁶²

A: B - سر¹³⁶³

مرتفع شد و بر حسب لا تتنی الا وقد¹³⁶⁴ تثلث امیر الامرای روم ایلی احمد پاشا را هم بر جانبی دیگر که طوپ انداختن و رایه محاربه افراختن از آن جانب ممکن بود باز داشتند و یوم الاثنین باز بعون ملک بنده نواز از جانبی که مصطفی پاشا و آغا محاصره می نمودند¹³⁶⁵ قوبزه؟ آتش به جانب قلعه انداختند و بر سقف قلعه رفیعی آمده [B 85a] از ورود نقط و بارود بر افروخت و آن سقف بسوخت دیگر روز سقف و دیوار قلعه دیگر که به جانب پری پاشا بود به یک بار خود به خود منهدم گردید اهل اسلام به این حوادث خجسته انجام تقال و کفار مخذوله تطیر نمودند.

بیت

537	ز فال نیک حال نیک زاید ¹³⁶⁶	ز کارت بستکیها بر گشاید
538	تعلّم انه لا طیر الا	علی متطیر و هو الثبور ¹³⁶⁷
539	بلی شی تو افق بعض شی	احا بینا و باطله کثیر ^A 100b

و هم در آن ولا بالی بیک یحی پاشا هفت نفر کافر بی فر از متعینان کفار انکوروس دستگیر کرده با سلاسل و اغلال به درگاه فتح مآل فرستاد و استخبار احوال قرال ازیشان نموده شد نمودند که امرا و ارکان آن کافر منکوب در عین شور و آشوب بر حسب فرموده تحسبهم جمیعا و قلوبهم شی سر رشته تدبیر خود کم کرده بعضی بر آنند که به کرمی حمیته جاهلیه پش برانند و به مقام و¹³⁶⁸ مقابله در آیند و بعضی دیگر آنند که از بیم و هیبت سلطان محمدی ملت خوف و خشیت بر قلوب مکروب ایشان مستوالی¹³⁶⁹ شده رای پش آمدن و یارای مقابله نمودن ندارند و قرال بد مآل در میان این دو خیال بر حسب یقدم رجلا و یوخر اخری متفکر و متحیر مانده.

لمولفه

540	خورشید وشی خصم کجا با تو ¹³⁷⁰ بر آید

¹³⁶⁴ B - A و قد

¹³⁶⁵ B: نمود A نمودند

¹³⁶⁶ H.d,A - B: زاید

¹³⁶⁷ H.d,A - B: و هو لثبور

¹³⁶⁸ A - و

¹³⁶⁹ B: متوالی A مستوالی

¹³⁷⁰ B.d - B: با تو کجا A کجا با تو

بعد از استفسار اخبار و اسرار از آن اشرار هر هفت را به ضرب تیغ خون خوار هفت در که دار البوار فرستادند و چون در آن چند روز رخنهای بسیار درد دیوار حصار بالا شده بود کفار حيله جو بفرموده یخادعون الله و الدین آمنوا^{1371، 1372} مخادعه با خود اندیشیده از اهل ایمان طلب امان نمودند و باب اظهار مطاوعت را گشودند [A 101a] مقرر بر آنکه روز دیگر حصار را تسلیم اهل اسلام نمایند غزات مروت صفات هم دست از جنگ باز داشته آن روز از تعب خرب و ضرب بر آسودند روز دیگر که خسر مشرق نواز پرده از روی مکر شب شعوده باز باز کرد¹³⁷³ کفار حصار باز کس فرستاده سه روزی دیگر مهلت طلبیدند ازین استهمال مکر و خیانت آن اهل خبائث مفهوم شده متفحصان چون به قرب قلعه رفتند و ملاحظه نمودند دیدند که در آن یک شبانروز آن متمردان جبال ضلال به معاونت عیال و اطفال آن رخنه را به سنگ و آهن و چوب چناب¹³⁷⁴ چنان محکم و مبزم ساخته اند که بینندگان از درجه اولی باز نشناخته اند و در بعضی محلها که از ضرب طوپ و تفنگ اصلا درنگ نمی توانستند نمود بیک شب که مهملت یافته اند مترسها و سپرها ساخته اند و طوپها [B 86a] نصب کرده و خندق را که از انهدام بعضی برجها پر شده بود پاک گردانیده مسمارهای¹³⁷⁵ سر تیز آهنین در زمین آن فرو برده اند که در حین یورش در کف پای غازیان خلیده دست از جنگ باز دارند.

بیت

541 برهان اهل دین به حق تیغ قاطعست

وان مخالفان همه تزویر و مکر و فن

چون صورت حال معروض پایه سریر سلطنت و جلال¹³⁷⁶ شد زبانه نار غیرت پادشاهانه اشتعال یافته امر قدر تاثیر صادر گردید که باز مردان [A 101b] رو بین چنگ رو به محاربه و جنگ¹³⁷⁷ آورده من بعد به هیچ وجه

B: تحسبهم جمیعا و قلوبهم شتی A یخادعون... آمنوا¹³⁷¹

¹³⁷² Bakara 2/9

B: باز کرد A باز باز کرد¹³⁷³

B: - A چناب¹³⁷⁴

B: مسماری A مسمارهای¹³⁷⁵

B: جلالت A جلال¹³⁷⁶

A: - B و جنگ¹³⁷⁷

اهمال و امهال را تجویز نمایند و به خصوصه یکی از جمله توانان درگاه سلاطین پناه را به سردار عساکر جرار نیکی چری که ضرغام آجام آن معرکه ظفر انجام بود فرستادند و انواع تاکید و تشدید فرموده نمودند¹³⁷⁸ که اگر پیش ازین در امر تسخیر تاخیر واقع شود در معرض خطاب و عتاب خواهی بودن آغای مشار الیه هم اعتماد بر عون عنایت ربانیه و بمن اقبال سلطانیه نموده با عسکر کینه گذار همان لحظه متوجه جنگ و کارزار شد و با آنکه جراحت بر باز و داشت اما چون بازوی قوتش به نیروی غلامی سلطان صاحب قران گرامی قوی بود در جد و اهتمام و سعی و اقدام دقیقه فرو نگذاشت¹³⁷⁹ و اگرچه جمعی در آن [B 86b] روز از غزات بعضی به راحت جرات و بعضی به سعادت شهادت رسیدند اما به ضرب طوب و تفنگ آتش بار از ابطال کفار خاکسار چندین نفر ساکن زاویه هاویه و سقر گردیدند و وهمی تمام به کار آن لیام راه یافت و از جمله سعدای شهدا در آن روز بهرام بیک امیر لوای بوسا بود که کوششهای مردانه و مردانکیهای دلیرانه نموده در عین رزم گذاری به جوار رحمت باری نقل نمود رحمه الله الرؤف الودود و چون آن ملاعین بی رونق استحکام سوروخند قرا به مرتبه رسانیده بودند که بینندگان را از تعجب آن مانند تیر در کمان [A 102a] انگشت تحیر در دهان می ماند آن روز هم به تقدیر رب ودود جمال فتح نقاب عزت را نگشود و مهر ظفر و تسخیر از پس پرده تاخیر چهره نمود و همان روز باز فرستاده های بالی بیک که بتاخت نواحی بدون مامور بود رسیده پنج سر بریده و شصت نفر کافر جبه پوش در قیود و اغلال به درگاه سعادت مآل آوردند و صورت حال آن چنان بوده که از ابطال امراء قرال کافری ضال که به نادر شبان اشتها داشت لشکر طلبیده و تکفل نموده که علی الغفله بر سر بالی بیک مشار الیه بتازد و کار خود بسازد چون امیر مشار الیه بر موجب امر قضا امضا متوجه آب دراوه شده که به جانب بدون بگذرد همان که به کنار آب رسیده کافر مزبور عبور نموده بهم [B 87a] راست خورده اند و جنگ در پیوسته باز از چشمه سار عنایت کردکار آب ظفر و نصرت در جوی اهل دین و ملت جاری شده و شکست بر کفار خاکسار افتاده سردار عنود ایشان به هزار حيله جان جانی خود را بیرون برده و اکثر صنادید آن قوم مرید بعضی گشته و بعضی بسته گردیده اند و این هم از جمله تائیدات سبحانیه و میامن الهامات ربانیه است که بر قلب مرآت سان سلطان صاحب قران جلوه گر¹³⁸⁰ گردید که امیر مومی الیه را به نحوض و حرکت امر فرمود و این صورت بی عیب از پس پرده غیب جمال نمود.

بیت

A

102b

و نیفد فی سر الغیوب ذکآه

542

¹³⁷⁸ B: فرمودند A فرموده نمودند

¹³⁷⁹ B: نگذشت A نگذاشت

¹³⁸⁰ B: جلوه A جاوه گر

كما السهم من جسم الرمية تمزق

543 محل نور الهست رای انور شاه

مباد کس که درین نکته شک و ریب کند

ذکر تاثیر نار در نقب حصار

صبحه یوم الثلاثای بیست و چهارم که به همین توجه سلطان نه طارم نقب زنان حصار عجایب الابداع آتش ظلام سوز شعاع را در زیر سور شب دیچور پر شور نهادند و سنگ مدورکان کوه ازرق را از دهان طوپ ظلمت¹³⁸¹ کوب فلق گشاد دادند سلطان صاحب قران سلیمان زمان خلد الله تعالی میامن سلطنته بین اهل الایمان به ترتیب دیوان عظمت بنیان فرمان داد و حکم واجب الاذعان صادر گردید که در نبقی که در آن روز تکمیل یافته بود آتش نعمت در زنند بنابر [B 87b] امر قدر تاثیر.

لمولفه

544	نهادند	آتش	در	آن	برج	زفت			
				دخان	چو	اژدر	سوی	چرخ	رفت
545	ز	تاثیر	آن	آتش	قلعه	سوز			
				بشد	تاب	از	مهر	گیتی	فروز

هنوز وزرای صایب آرا¹³⁸² و ارکان دیوان آرا در پایه سریر گردون نظیر حاضر بودند که به یک بار قوت نار درخت آن حصار کار کرده در محلی که جمعی از کفار بریشان روزگار غافل و ذاهل بر سر برجی که نقب در زیر آن بود بر آمده بودند [A 103a] و احضار آلات رمی طوپ می نمودند که بر طبق کلام قدیم وثیق وعید مضمون که صاهب صا¹³⁸³ یوم یغشهم العذاب من فوقهم و من تحت ارجلهم و یقول ذوقو ما کنتم تکسبون آن برج کوه شکوه بر اوج هوا بر آمده¹³⁸⁴ به امر رب مجید مصدوقه فجعلنا عالیها سافلها گردید.

لمولفه

1381 A - B : ظلمت

1382 B : آرا صایب آرا

1383 B - A : صاهب صا

1384 B : برده آرا بر آمده

546	چو اندر نهاد حصار ارک	در افتاد آتش چو نار درک
547	چنان رفت آن برج سوی هوا	تو گفתי که شد تا بروج سما
548	و زان پس چنان ریخت ز اوج	که ده پایه سنگش گذشت از فلک سمک
549	درود وحش در کوه و هامون رمید	که گفتند روز قیامت رسید

ارکان دولت و سران سپاه که در دیوان معدلت دستگاه حاضر بودند به استعجال از جسر گذشته متوجه حرب و یورش گردیدند و اول کسی که از اعیان قدم پیش نهاد سردار عسکر نیکی چری و متعاقب او مصطفی پاشا بود و سایر غزبان غضنفر مجالی متعاقب و متوالی [B 88a] فوج فوج¹³⁸⁵ و قشون قشون می رسیدند و پیش می دویدند و سینه های پر سکینه را در راه خدا سپر سنگ و تیر بلا ساخته وظایف سعی و کوشش تقدیم می نمودند.

لمولفه

550	گرفتند مردان ره قلعه جنگ	چه مردان پلکان پولاد چنگ
551	بی دین شده جملگی سخت کوش	ز غیرت به مغز اندر افکنده جوش

[A 103b] و هر چند که جمعی به درجه شهادت می رسیدند زمره دیگر چنانکه ترکان بر سر خوان یغما تازند پیش می دویدند و نفوس آگاه را بذل سبیل الله می گردانیدند.

بیت

552	عشق بی پایان او چندانکه عاشق می کشید	
	زمره دیگر به عشق از غیب سر بر می کند	

و کفار ترمذ شعار هم مراسم ممانعه و مدافعة را به نوعی بر پای می داشتند و اعلام محاربه و مضاربه را بر وجهی می افراشتند که مزیدی بر آن متصور نبود و بر وجهی سرکشی که به قوت آتش منهدم گشته بود. مبنای او زمانی بود که تقریباً بیست کز بلندی داشت و پیش آن را به سنگ بر بسته بودند چون غزات پلنگ سمات قصد

B: فوج A فوج فوج¹³⁸⁵

بر آمدن¹³⁸⁶ بران می نمودند کفار اشرار از دو جانب آن سنگ و چوب را مانند باران بر سر آن بختیاران می بارانیدند و بر آنان که در قرب بارو رو به بالا داشتند قزغانه‌های پر قیر را در عین جوش و زفیر احضار نموده و سبد های مکس محل را شورانیده می انداختند و می ریختند [B 88b] و با وجود این حالات غزات شیر سما و پلنگ کوه پیما کوششهای مردانه و اقدامهای متهورانه می نمودند القصه آن روز از بام نا شام ارکان مقابله قایم و رسوم مقابله دایم بود.

لمولفه

553	نمودند	در	جنگ	چندان	درنگ
	که در جنگ شد لشکر روم و رنگ				
554	فشردند	آن	سان	دران	رزم پای
	که گر کوه بودی همی شد ز جای				

[A 104a] و اگرچه آن روز هم عروس دلپذیر تسخیر از پس پرده تقدیر بیرون نخرامید اما چون درون حصار فی الجمله مکشوف شده بود جمعی کثیر از ابطال و بهادران آن اهل سعیر آن روز هم به بئس المصیر شتافتند و ازین معنی ضعیف ضعیفی¹³⁸⁷ که از مقاتله روزهای دیگر به آن اهل سقر می رسید و آن یوریش دل فریب مقدمه فتح قریب گردید چون چرخ خون آشام پرده تیگرگی شب را فرو گذاشت و کافر سیرتان لشکر ظلام را آرام داد بقیه کفار بریشان افکار جمع شده راه رای و تدبیر کار خود را باز جستند و سر رشته باز نیافتند و با وجود این بر معاندهء اصرار نموده صورت انکسار حال را به قرال ضال نوشته مرتدی را که در میان ایشان بود به صورت مسلمانان در آوردند و دروازه نھانی را کشوده پرون فرستادند¹³⁸⁸ در آن مجال کافری دیگر فرصت یافته از آن در به خفیه بیرون آمده خود را به مسکر پری پاشا رسانید و قضیه فرستادن [B 89a] مرتد مزبور را به اوراق مسطور باز نمود پاشای مشار الیه هم فی الحال جمعی را از لشکریان عرب¹³⁸⁹ به طلب او فرستاد و به عنایت الهی همان لحظه به دستش آورده رسانیدند و صباح یوم الاربعاء بیست و پنجم برابر قلعه بر سر چوبش کرده به درک اسفلش دوانیدند¹³⁹⁰ و باز بنای جنگ و محاربه را بر بنیاد سخت تر از هر روز نهادند و همان روز [A 104b] از امرای متعین قرال بیره ؟ نامی از بدون که دار الملک آن ملعون بود فرار نموده به معسکر

1386 :A - B بر آمدن

1387 :A - B ضعیفی

1388 :A - B در... فرستادند

1389 :A - B عرب

1390 B دوانید A, B.d: دوانیدند

ظفر اثر رسید و به شرف خدمت و اطاعت نواب کامیاب سر بلند گردید و احوال قرال و اختلال افکار آن کفار را چنانچه بود به عرض خدام آستان سلطنت آشیان رسانید.

ذکر تسخیر قلعه ارک و تخلیه آن از کفار بی¹³⁹¹ ردک

چون کفار صاحب ادبار نهایت جد و اهتمام و کمال غیرت و اقدام سلطان اسلام را مشاهده نمودند به یقین دانستند که بر حسب من قرع بابا ولج و لچ تا مؤمنان فتح این قلعه و فسخ این قلعه نمی نمایند دست از کار و کارزار باز نمی دارند. لاجرم حاکم و کوتوال آن که مسمی بود به او لاشقو سایر صنادید کفار پریشان افکار را¹³⁹² جمع ساخته باز نمود که از اسلوب و اهتمام این پادشاه اهل اسلام [B 89b] معلوم شد که آخر الامر کار و بار این حصار بچه خواهد انجامید و نهایت این معانده ما به کجا خواهد کشید. اولی آنکه به موجب من بخابر اسد فقد برنج؟ به تسلیم حصار و طلب امان جان را ازین گرداب بلا خلاص گردانیم و کشتی هستی را به ساحل نجات رسانیم چون مرده کفره هم طریق خلاص را منحصر در همان دیدند باریس ضلالت تاسیس خود متفق گردیدند¹³⁹³ و از روی اضطراب نه از طریق طوع و اختیار با اعناق منکسر [A 105a] کردن به طوق تسلیم و اطاعت در دارند و اعلام محاصره و مخالفت را فرو گرفتند و طبل امان کوفتند و آغای عسکر نیکی چری را طلب نمودند که به مقابل قلعه آمده با مشار الیه در باب استیمنان مکاله نمایند مومی الیه هم یکی را از روسای آن طایفه به نیابت خود فرستاده آن ملاعین راضی نشده ابرام نمودند که البته آغا به ذات خود حاضر آید مومی الیه هم مردانه و بی باکانه در پای قلعه حاضر شده الا شقوی خاکساز از بالای حصار فتح کلام نموده گفت که اگر تو که آغای نیک چری قبول می نمائی که بعد از تسلیم حصار و ترک قمر و استکبار جان و مال و اهل و عیال ما¹³⁹⁴ از تعرض غزات نصرت مقرون محفوظ و مامون باشد و به هرجا که خواهیم رویم اینک قلعه را تسلیم نمایم مشار الیه تکفل مامول آن قوم مخدول نمود اما به شرط با آنکه¹³⁹⁵ از اسلحه و آلات حرب و ضرب اصلا با خود چیزی بر ندارند چون مراسم [B 90a] مقاوله¹³⁹⁶ تمام شد فی الحال دو کس را از روسای اهل ضلال پایین فرستادند و ازین جانب هم¹³⁹⁷ دو کس را¹³⁹⁸ که یکی ترجمان بود

B: اهل A کفار بی¹³⁹¹

A: - B را¹³⁹²

B: متفق گردید A منفق گردیدند¹³⁹³

A: - B ما¹³⁹⁴

A: آنکه B با آنکه¹³⁹⁵

A: - B مقاوله¹³⁹⁶

A: - B دو...هم¹³⁹⁷

A: - B را¹³⁹⁸

بالا فرستادند و آغای مشار الیه آن دو کافر را به دیوان اعلی حاضر آورده صورت حال را معروض پایه سریر سلطنت و جلال گردانید سلطان صاحب قران هم به لطف بی پایان قبول مامول او فرموده آن قوم بی ایمان را به شرط مذکوره امان دادند و صباح یوم الخمیس کافران عفریت سان را به دیوان حشمت نشان حاضر آوردند [A 105b] تا قضیه تسلیم تکمیل باید چون آن دو بی فتوت کمال مرحمت و مروت شاهانه را ملاحظه نمودند گوید او هنی در راعیه تسلیم حصار پیدا کرده خواستند که به تسویف و تطویل کلام و ایراد معاهده های نا فرجام آن روز را هم به شام رسانند.

بیت

555 ز دست مرگ نتوان جان بردن ولی نتوان به آسانی سپردن

بعد از محل استوار استیلاي حرارت خورشید سما¹³⁹⁹ پیما چون در خدمت سلطان صاحب قران با حمیت معلوم گردید که هنوز تا غایت امر تسلیم تمیم بتافته نار غیرت دینیه خواست که افروختن گیرد و خرمن امن و امان آن قوم سست پیمان سوختن پذیرد. از زمره بوابان درگاه کشتی پناه یکی را بنزدوز را فرستاده استفسار سبب امهال و تسویف فرموده به آغای نیکی چری هم کلمات عتاب آمیز شور انگیز رسانیدند که آنچه دی روز در پایه تخت عالی بخت ما معروض گردانیدی امروز [B 90b] تا غایت اثری از آن ظاهر نشد وزرای نیک رای خواستند که کفره را به تسلیم مقام و دار و تغریب از بلدان و امصار خود به انواع استمالت و دل جوئی ارضا نمایند و به موجب گفته مشهور که:

بیت

556 نرم زبان باش که آید برون مار ز سوراخ به لطف و خوشی

عمل نموده به مواسا و ملاطفت مهم را اتمام دهد آغای مشار الیه که در معرض [A 106a] عتاب و خطاب سلطانی بود که نزدیکست که شهه از آن کوه را آب و آتش را بی تاب گرداند اسب جرات را به تازیانه خدت بر انگیخته و آب روی آرم و مدارا را ریخته نهب داد که آن کافران سست پیمان را از مجلس بیرون کنند و گفت که همین لحظه متوجه قلعه و ماه من خود گردید و آن دو کس ما را باز فرستید که اقبال و دولت پادشاه جهان پناه ما را احتیاجی با ستیمان و مطاوعت شما نیست و بر حسب فرموده تهدید مقرون اعملوا علی مکانتکم انا عمل و ن به آنچه مقدور شماست در حفظ و استحکام مقام خود بگوئید که انشا الله الجیب عن قریست که با قبال پادشاه سکندر مثال طوفان آب تیغ بی دریغ به قلل جبال را سیات شما خواهد رسید و

A - B : 1399 سما

جمال فتح مبین از افق توفیق و تبیین طالع خواهد گردید و بر اخراج آن دو کافر اصرار نمود و هر چند وزرای صاحب رای خواستند که تسکین حدت آغای مومی الیه نمایند مفید نیفتاد که [B 91a] منشا¹⁴⁰⁰ آن حرارت شراره بود که از نار غیرت پادشاهی به خرمن صبر و آرام او رسیده بود و پرتوی بود که از اشعه رای عالم آرای شهنشاهی بر وی افتاده. لاجرم از باد حمله این تندی وحدت اندام آن کفار مشاجره اوصاف مانند شجر¹⁴⁰¹ خلاف که از هبوب عواصف ریاح در حرکت آید در لرزه افتاده مجال مخالفت را محال دانستند و ملجاء به تسلیم ملجاء شده مکتوبی مختصر بر بال مرغ تیز بر بسته [A 106b] به درون حصار انداختند افتادن مکتوب به میان آن¹⁴⁰² قوم منکوب همان بود و غریو و ولوله تفرقه در اهل قلعه افتادن همان فی الحال سردار و کوتوال ضلالت منوال با جمعی از مرده کفره مانند شیاطین مرجوم که به هجوم شهب ثواقب از هر ناحیه و جانب فرو ریزند پایین آمدند و حصار و قصور را تسلیم غزات ملایک نشور نمودند و چاوشان درگاه عالمپناه آن طایفه مخدوله را به دیوان عالی رسانیدند وزرای عالی رای هم به موجب فرمان قضا نشان آن¹⁴⁰³ قوم بی ایمان را بر حسب فرموده و ارفوا بالعهم خلعت امان پوشانیدند و حکم زهار عطا فرمودند کفار خاکسار هم اهل و¹⁴⁰⁴ عیال را با آنچه از امتعه و اموال توانستند بر داشتن تا شب پایین می کشیدند و اشک تحسر و تاسف از دیده تلهف می بارانیدند [B 91b] و همان روز هنگام عصر مؤذنان بلال آهنگ که بلابل گلشن دین محمی و عندلیبان روضه ملته احمدی اند بر بروج فلک عروج آن حصار بر آمده اقامت مراسم اذان و اشاعه مراسم تبدیل ظلمت کفر به نور ایمان نمودند و لوای ملمع عبقری را که با عسکر نیک چری می باشد بالا برده بر قله قلعه افراختند و نوبت خانه سلطانی را نواختند و کلبانگ تسبیح و تهلل را به سمع جمیع اهل تقدیس رسانیدند.

شعر

557	قد ظهر الحق و بان الهدی	لمن له عنان او قلب
558	نصرت حزب الله من له	ذکر با فوا هم عذب
559	رایت دین از تو بر افلاک شد	و از اثر کفر جهان پاک شد

A

107a

A: - B منشا¹⁴⁰⁰

B: شجره A شجر¹⁴⁰¹

A: - B آن¹⁴⁰²

A: - B آن¹⁴⁰³

A: - B و¹⁴⁰⁴

و صباح روز دیگر پری پاشا با دفتردار به قلعه در آمده آلات و اسلحه قتال و بعضی اسباب و اثقال که با فی مانده بود به نظر و قلم در آوردند و کفره آن حصار دو طایفه بودند، یک طایفه که عمدۀ و نگه بانان آنجا بودند از کفره انکروس بودند و جماعتی دیگر که به منزله رعایا¹⁴⁰⁵ بودند از کفار سرف بودند. چون انکروسیان خواستند که به هم ملتان خود ملحق گردند به مقتضای عقد عهد ایشان را در کشتیها نهاده از راه آب طونه به جانب قلعه اصلقمن به نزد بالی بیک فرستادند تا مشار الیه هم کس همراه کرده و چند روزه راه از تعرض غزات که هامون و کوه ازیشان به سوة بود محافظت نموده¹⁴⁰⁶ به جانب دار الکفر و البوار؟ که بمس الفرارست روانه گرداند و سرفیان که اقامت و مقام را [B 92a] در ظل معدلت سلطان اسلام اختیار نمودند ایشان را به آغای بلوک علوفه چیان سپردند تا مراعات و محافظت نموده به نواحی دار السلطنه قسطنطنیه رسانند و در محال و امکانه که مناسب باشد توطین نمایند تا به زراعت و عمارت اشتغال نموده بر حسب قانون عثمانی سه سال از ادای عشر معاف باشد و در سلک سایر اهل ذمه منحصر گردند و این عروس فتح فتوح تاسیس یوم الخميس بیست و ششم ماه مبارک رمضان سنه سبع و عشرین و تسعما بود [A 107b] که به عون ملک وهاب از نقاب احتجاج بیرون خرامید و از ابتدای زمان محاصره تا انتها یک ماه تمام بود با آنکه نزد اکثر انام فتح آنچنان حصنی فلک ارتسام به یک سال تمام هم مستعبد می نمود و الحمد لله لودود.

نظم

560	دولت صاحب قران عرصه کیهان گرفت
	ماه سر سنجقش ¹⁴⁰⁷ سرحد کیوان گرفت
561	هرچه ز اطراف بحر و آنچه ز اکناف بر
	داشت به تیغ آفتاب سایه یزدان گرفت
562	ما هجه را نیش سر به فلک بر فراشت ¹⁴⁰⁸
	شاه به مامی تمام حصن فلک سان گرفت ¹⁴⁰⁹
563	از طرفی دولتش گردن دیوان به بست
	وز جهتی لشکرش ملک سلیمان گرفت

B: رعایا¹⁴⁰⁵

A: - B راه...نموده¹⁴⁰⁶

B: سنجق A سنجقش¹⁴⁰⁷

B.d: - B: سان گرفت A بر فراشت¹⁴⁰⁸

A: - B شاه...گرفت¹⁴⁰⁹

564 ای که چو مهر برین از بی ترویج دین

قلعه سخت چنین دست تو آسمان گرفت

565 فتح نه امروز کرد بی روی لشکرت

با تو ز عهد ازل آمد و پیمان گرفت

و بعضی از اهل کمال در تاریخ این فتح حجسته مآل دو بیت گفته اند و در سفته که نی الواقع آنچه به الهام¹⁴¹⁰ ملهم غیبی بر لسان آن وحید العصر لاری جاری شد [B 92b] به ظهور رسید چنانچه از حکایات صحیحته الروایات آیته ان شا الله الرحمن مبین خواهد گردید و آن دو بیت.

نظم اینست¹⁴¹¹.

566 فتح شد حصن بلغراد و جهان

گشت از شادی مزین چون عروس

567 آمد این فال عجب تاریخ آن

باد فتح باب ملک انکروس

[A 108a] ذکر حوادثی که بعد از وقوع این فتح فتوح غایات تا وصول رایات سدره آیات به دار السلطنة عظمت سمات ظهور یافت.

صبحا پر افراح یوم الجمعہ بیست و ہفتم ماہ عالی قدر مذکور کہ قبہ جامع ملک مجامع ملک بہ سطوع بہ تاثیر اقبال سلطان با احتشام تخت بام از کدورت ظلام کفر الیتام پرداختہ گردید و اعلام بشارت اعلام انوار اسلام ارتسام بر اطراف منبر نہ پایہ خطیب گردون مقام افراختہ شد فرمان قدرمان سلطان صاحب قران یافتہ وظایف صلوة جمعہ و ادای مراسم آن عبادت عظیمہ صادر گردیدہ کنیسیہ کہ در حصار پایین مدتہای بی انحصار بہ کدورت ظلمت کفر و ادبار مملو و مشحون بود فراشان صفا نشان بہ جاروب شعاع شانس از اوساخ آن قوم گستاخ پاک گردانیدند و فرش و بسط زیبا و فراخ را در آن کاخ گسترانید و سلطان اسلامیان پناہ با مواکب ملایک دستگاہ از جسری کہ بر آب صاوہ بستہ بودند با سعادت موفور عبور فرمودہ آن کنیسیہ

B: الهامی A الهام¹⁴¹⁰

B: اینست نظم A نظم اینست¹⁴¹¹

را جامع اهل ایمان و سکینه گردانید و به خطابت ادای صلوٰۃ جمعه فرموده اعلام سعائر اسلام را در آن مقام هم به چرخ مینا فام [B 93a] رسانید.

لمولفه¹⁴¹²

568	دارت	علی	فلک	الاقبال	دولته	
			شمسا	فخرت	له	الدنیا علی الذقن
569	فالدین ¹⁴¹³	من	رایه	النفاز	فی خلع	A 108b
			و	الرك	من	بائسه الصرام الکفن

لمولفه

570	روان	ساخت	اخبار	دین	درست	
			ز	اوساخ	کفر	آن برو بوم شست

و فرمان جهان مطاع به تعمیر اطراف و ارباع آن حصار که از ضرب طوپهای آتش بار و نقب کوه کنان فرهاد آثار انهدام یافته بود شرف اصدار یافت و به اندک زمانی بروج و سور آن را که مانند قلوب پر شور¹⁴¹⁴ اهل فجور ویران شده بود. مثل خواطر نواضر اهل دین معمور گردانیدند و از جمله سیصد عرابه طوپ که در آن سفر مبارک همراه بود دو بیت طوپ را ضمیمه سایر براق آن حصار ساختند و بیست عدد دیگر را به قلعه بگوردلن فرستادند و جمعی کثیر از دلاوران عسکر ظفر رهبر نکى چرى برای آنکه بانی آن تعیین نمودند و قرائی که در آن نواحی و حوالی بود در وجه ضمیمه مرسومات ایشان عطا فرمودند و آنچه از آلات محاربه و مضاربه سابقا در آن حصار بود مضاعف ساختند الحاصل گنجی پرداختند محفوف به صوف ازدهایان آتش بار و نهنگان کینه گذار.

لمولفه

571	دگر شد حصاری چو برج فلک	کسی را برو دست نی جز ملک
572	شده ز و بھر سو بروج و قلل	چو دلهای پاکان حصون از خلل

B: شعر A لمولفه¹⁴¹²

A: B - فالدین¹⁴¹³

B: پر شوار A پر شور¹⁴¹⁴

و بر حسب فرمان قضا امضا مینشان بلاغت املا و دبیران عطاردا انشا به تحریر و تسطیر فتح نامه های دلپذیر
 مشعر بر اعلای شعایر دین [B 93b] متین و معلن [A 109a] به ارتقای مراسم سید المرسلین علیه
 افضل الصلة من رب العالمین اشتغال نموده به اطراف ممالک و اقطار و اکناف اقالیم و امصار شرق و غرب و
 بر و بحر فرستادند و آوازه بشارت انهدام سرحد کفر و غوایت و استحکام بنیان¹⁴¹⁵ ملة اهل اسلام و هدایت
 را در بسط زمین و زمان در انداختند.

بیت

573 حمد الله که ز تو لشکر دین فیروزست

وین هنوز اول آثار جهان افروزست

و چون نوید این فتح جدید و بشارت این نو باوة روضه نصرت و تائید به مسامع اهل دین سدید رسید در هر
 شهر و هر بلده آیین های پر تزیین بستند و ابواب فرح و سرور را گشادند که عروس سوری چنین که دراز منبه
 و دهور دست زده هیچ پادشاهی عالی جاهی دیگر نگردیده این سلطان صاحب قران کشورستان بون تائید
 ربائی به اندک زمانی مراسم سور او را به تقدیم رسانید و الحمد لله الحمید و بعد از آن یوم السبت و یوم الاحد
 اقامته دیوانهای عدالت و عقد مجامع نصف و ایالت فرموده به بعضی امرا سنجقها عطا فرمودند و بعضی را در
 مواجب و مرسوم افزودند و یوم الاثنین با مواکب کواکب مراتب به کشتی از نهر صاوه به جانب قلعه عبور
 فرموده به سیر حصار میل نمودند و اطراف آن را به نظر امعان در آورده به بنای سوری دیگر بر کرد حصار
 زیرین و زیاده کردانیدن [A 109b] عمق خندق آن [B 94a] امر فرمودند و یوم الثلثا غره شوال با اقبال اقامته
 وظایف عید سعید و ادای صلوٰة و شعار بر آن بر وجه شرع سدید فرموده ابواب تصدقات و عطا یارا بر وجوه
 به رایا گشودند و تا یوم السبت پنجم ماه گاه به تفرح صحرا و گاه به سیر شکارگاه گذرانیدند و یوم السبت باز
 انعقاد دیوان معدلت نهاد شده به بعضی ارباب استحقاق مناصب و مراتب عطا فرمودند و خدمات عالی به
 جمعی که سزاوار و ارجمند بودند رجوع نمودند و امر قاطع به قطع اشجار قطعه زمینی که از جزیره سرم مقابل
 قلعه واقع بود صادر گردید و از عساکر قپو خلقی و سپاهیان تیمار قریب به پنجاه هزار نفر با تیشه و تبر رو
 به آن بیشه بحر بیشه¹⁴¹⁶ نهادند و در قطع آنها شروع نموده اصول و فروع آن را در کمتر از سه روز پرداختند و
 سطح آن زمین را مانند قلوب احرار از حد سه آن اشجار پاک ساختند. یوم الاثنین روز سیم که سلطان
 صاحب قران به عزم تماشای شکار بر سمند سعادت سوار شده بار فود ظفر بدان صوب گذر فرمود آن چنان
 درختستانی که هنگام هبوب ریاح حرکات روس اشجارش از امواج بحار متمایز نمی گردید مصدوقه فرموده قاعا

B: بنیاد A بنیان¹⁴¹⁵

A: B - بیشه بحر بیشه¹⁴¹⁶

صفصفا لآتری فیها عوجا گردیده بود و سطح آن زمین که از مشاجره اشجار چون وجه صواب از [A 110a] مخالفت اشرار نا بدید بود مانند تبین حق از باطل که قدتبین الرشد من العی به کمال جلا¹⁴¹⁷ و صفا رسید و بعد از آن تا یک هفته [B 94b] دیگر در آن یورت ظفر اثر توقف فرموده گاه دیوانهای عظیم می فرمودند گاه دیوانهای¹⁴¹⁸ و در امر اتمام غزای کفار انکروس با وزرای کبار و ارکان دولت آثار مشاوره و محاوره می نمودند و گاه به عزم سیر و شکار بر سمند بلند اقبال و یسار سوار شده تفرج آن صحاری می فرمودند.

لمولفه

574	به	صید	جهان	گاه	یازیده	دست	
				گهی	سوی	صید	کوزنان مست
575	بخوان	نعم	کان	ندارد	حساب		
			چو	شیران	ز	ران	کوزنش کباب
576	گهی	دیگر	اندر	نظام	جهان		
			سخن	گفته	با	به	خردان و مهان
577	گهی	گشته	فارغ	ز	هر	کار و بار	
			شده	در	پرستیدن	کرد	کار
578	ازو	جسته	توفیق	و	تایید	بس	
			نجسته	دگر	یاری	از	هیچ کس
579	چنین	است	اوقات	این	شاه	را	
			بر	آرنده	تا	ماه	خرگاه را
580	شه	شیر	دل	صفدر	کامیاب		
			سکندر	مآب	و	سلیمان	جناب
581	شه	غازیان	خان	سلیمان	داد		
			که	عالم	ازو	گشته	پر عدل و داد
582	بروی	زمین	مهر	رخشنده	او		

B: جلال A جلا¹⁴¹⁷

B: A - گاه دیوانهای¹⁴¹⁸

به یک کش دو صد گنج بخشنده او

A	110b	583	به رزم عدو پنجه زن همچو شیر
			که بزم در گنج بخشی دلیر
		584	چو بنیند بخت آزمایی گرفت
			ز تیغش جهان روشنائی گرفت
		585	که دین نبی زو قوی گشت باز
			ز کرمی او کفر شد در گداز
		586	خدایا تو این شاه دین دار را
			که بر شرع دارد همه کار را
B	95a	587	به تخت کیانش بسی دیر دار
			ز خون عدو تیغ او سیر دار

و اگرچه رای عالم آرای سلطانی آن بود که در همان سال و مجال به صوب دار الملک قرال توجه فرمانید و تکمیل وظایف آن غزا نمایند اما چون فصل خریف شریف رسیده بود و در آن ممالک که بلاد شمالیه است اوایل آن فصل حکم اواسط ثنای جایهای دیگر دارد خصوصاً که در آن وقت ابرهای ممتار مانند کف سلطان بحر آثار عظیم الافاضه و کثیر الادرار گشته بود و آبهای بزرگ که¹⁴¹⁹ در مسالک آن ممالکست مثل افواج عساکر دریا امواج غزات ظفر مقرون در و دشت و کوه و هامون را فرو گرفته آن عزیمت را تاخیر نمودن اصوب و اخری نمود و معاوده به مقر سلطنت و تحت مملکت احمد و اولی بود بنابراین یوم یازدهم شهر مذکور اتاق گردون مساق از نهر صاوه به صوب حوالی بلغراد روانه گردید و یوم السبت رایات ظفر آیات هم عبور فرموده آن محل را مورد وفود سعادت و منزل جنود [A 111a] نصرت گردانید و سه روز دیگر در آن مقام اقامت فرموده دیوانهای عالی منعقد شد و بعضی تغیرات و تبدیلات در الویه و مناصب بعضی امرا فرمودند از جمله ایالت بلغراد و قری و نواحی آن را با آنکه محل سنجقی¹⁴²⁰ تمام بود ضمیمه سنجق سمندر ساخته هر ده را با نھصد [B 95b] هزار اقچه عثمانی به بالی بیک یحی پاشا عطا فرمودند و جای او را که سنجق بوسنه بود به امیر سمندر خسرو بیک دادند و سوای این امارت هشت سنجقی دیگر به بعضی امرا که ازیشان فی الجمله

A - B که¹⁴¹⁹

B: سنجق A سنجقی¹⁴²⁰

خدمات پسندیده صادر گردیده بود احسان نمودند و به بعضی دلیران نیکی چری که جان بازیها نموده بودند و بازوی دلیری گشوده بودند¹⁴²¹ ترقیات و مناصب مناسب حال هر یک عطا فرمودند.

نظم¹⁴²²

588 دو تن پرورد شاه کشور گشای
یکی اهل تیغ و دگر اهل رای
589 ز شاهان شهی کوی دولت ربود
که دانا و شمشیر ز نر افزون

و یوم الاربعای سادس عشر شهر مقرر به سعادت و فیروزی از آن یورت گوج فرموده به دو مرحله نواحی شهر و قلعه سمندره مضرب اوتاد خیام فلک قیام گردید و بعد از اندک استراحتی بر خنک براق مساق¹⁴²³ بر آمده با بعضی خواص خدام عالیمقام به سیر و تماشای حصار فرمودند و یک روز در آن مقام اقامت فرموده [A 111b] اعلام ظفر اعلام سلطانی را پیش از خرامیدن مواکب خسروانی با امیر علم روانه دار السلطنه گردانیدند و همچنین از همانجا آغای عسکر نیکی چری را خلعت رضا پوشانیده با عسکر مذکوره اجازه پش رفتن دادند و در همان دیوان امرای الویه روم ایلی خلعت اجازت پوشیده و انامل بحر شمایل را بوسیده هر یک را به طریق و راه ولایت ایالت خود رخصت مراجعت و انصراف [B 96a] عطا فرمودند.

بیت¹⁴²⁴

590 نوازش بسی کرد بر بندگان
همی داشت آیین فرخندگان

و از جمله بقیه عرابهای طوپ و ضرب زن که در آن سفر کفر شکن همراه بود پنجاه طوپ دیگر را ضمیمه سایر یراق حصار سمندره گردانیدند و در همان منزل فرستاده امیر لوای نیکه بولی با ایلجی امرای مملکت کفره افلاق به درگاه فلک رواق رسیده به عرض نواب کامیاب رسانیدند که فرمانده آن مملکت از سرای فنا به سوی دار الجزا¹⁴²⁵ رحلت نمود و صنادید و حکام آن ملک ولد مشار الیه را نام سزاوار جای پدر دیده دیده امید بر

A: B - دلیری...بودند¹⁴²¹

A: B - نظم¹⁴²²

A: B - مساق¹⁴²³

A: B - بیت¹⁴²⁴

B: دار الجزا A دار الجزا¹⁴²⁵

عنایت سلطانی دارند که حکومت آن ولایت را به مشار الیه عطا فرمائید تا در سلک سایر سلاطین خراج گذار منسلک باشد و طوق انقیاد و بندگی را¹⁴²⁶ در کردن اطاعت کشد چون وزرا صورت این قضیه را معروض پایه سده سنیه گردانیدند فرمان اعلیٰ چنین صادر گردید که اگر مشار الیه را [A 112a] هوای ملک موروثی در سرشت باید که از سر قدم ساخته و به عزم در یافت شرف پایه بومی تحت عالی بخت ما تاخته بیاید اگر آثار رشد و قابلیت در چنین احوالش مشاهده رود به انجام مطلوبش اشارت عالی صادر شود

لمولفه

591 هر که رو بر خاک این در شود سودا و برد و بس

ذره را از پرتو خورشید به بالا دست رس

[B 96b] و نوزدهم ماه با وفود عظمت و جاه از آن منزل گوج فرموده به سه مرحله به قرب قریه سوبلاخ¹⁴²⁷ نزول مواكب اجلال و ورود مراكب اقبال واقع شد و از نا همواریهای روزگار و ایام و تلون صبح و شام که لابد هر فرحی را ترحی و هر نعمی را الی و هر سروری را به ثوری لازمست چنانچه گفته اند و صدق را نرفته

نظم

592 چنین رفتست از تقدیر جبار
که گل با خار باشد گنج با
مار

593 غسل با نیش زنبورست پوست
شکر را نیز غوغای مکس هست

در آن یورت از جانب دار السلطنه خبر پر شور شاهزاده می رود سلطنت نژاد کیخسرو نهاد سلطان مراد رسید که در سن هشت سالگی به سوی هشت خلد برین خرامیده و غنجه گلبن مرادش هنوز در گلستان رشد و رشاد تمام ناشگفته¹⁴²⁸ از خار جفای زمان بی وفا پزمرده گردیده جعل الله قصور القرادیس مکانه و اقرب انیسه رضوانهپ

نظم¹⁴²⁹

594 هر چند را که زیر گردونست
مادری خاک و مادری خونست

A - B: را¹⁴²⁶

B: سوخ بلاخ A سوبلاخ¹⁴²⁷

B: شگفته A نا شگفته¹⁴²⁸

A - B: نظم¹⁴²⁹

چون این خبر ملالت اثر معروض مسامع علیه سلطانیه گردید غبار آلام و آزار بر مرآت ضمیر خورشید کردار رسید جمیع وزرا و ارکان دولت جهان آرا تغییر عمامه و تبدیل جامه نموده به خدمت تعزیت قیام نمودند و شرف تقبیل اقدام چرخ مقام در یافته روی تضرع و ملالت گذاری [B 97a] بر خاک شکستگی و سوگواری سودند و به کلمه کامله استرجاع توسل نمودند بعد از¹⁴³⁰ دو روز سلطان صاحب قران فیروز برای تحصیل اجر جزیل صبر جمیل را شعار حلم و وقار ساخت و دست جود و مرحمتش جمیع ارکان و اعیان غلامان درگاه کیستی؟ پناه را با لباس خلعتهای فاخره نواخت و به خلع البسه عزا امر فرمود مجددا همه به شرف پای بوس رسیدند و مضمون درر مکنون این مقال را به لسان حال و قال ادا نمودند.

لمؤلفه¹⁴³¹596 لعلی¹⁴³² شکست کان به دخشان مدام باد

دری گشت بحر عدن برد وام باد

597 گر کوکبی بشد به سوی مغرب فنا

خورشید چرخ پادشاهی مستدام باد

و از آنجا گوج فرموده وزرا و امرا در مراحل و منازل به واسطه تسکین شورش خاطر بحر مماثل که از عاصفه این واقعه به هم بر آمده بود ترتیب اسباب نشاط شکار می نمودند و¹⁴³³ آن حضرت هم سیرکنان و صید افکنان از آنجا به دوازده مرحله [A 113a] به شهر فلیبه نزول همینست شمول فرمودند و سه روز در آن منزل غم سوز او تراق فرموده شکارهای دلپسند نمودند و یوم الخميس هفتم شهر ذی قعدة الحرام با سعادت بی اختشام از آن منزل روانه شده به نه مرحله قصبه سلوری که بر ساحل بحر آق دکز به دو منزلی دار السلطنه واقعست مخیم سرادقات سنیه گشت و بعد [B 97b] از¹⁴³⁴ نزول همایون اندک ساعتی استراحت فرموده در زوقیهای با رونق شاهی که احضار نموده بودند در آمده همان شب با قدر که لیلة الاحد مژده ماه ذی قعدة سنه سبع و

A: B از¹⁴³⁰A: B - لمؤلفه¹⁴³¹B: لعل A لعلی¹⁴³²A: B و¹⁴³³A: B از¹⁴³⁴

عشرین و تسعما بود مانند آثار و روح ربانی¹⁴³⁵ که در قالب جسمانی حلول نماید به سرای مینو نمای سلطنت و مقام دل‌گشای عظمت و حشمت دخول فرمودند و در آن زمان از هر زبان مضمون این گفته بادا رسید که

نظم

- 598 باز تا گردون بشد خاک جناب سلطنت
- که آمد آن مهر جهان پیما ز باب سلطنت
- 599 تا بس اورنگ سلطانی دگر بر خور فزود
- بار دیگر یافت چون نوری ز تاب سلطنت
- 600 روضه ایوان شاهی از فرخ شد تازه باز
- چون به جوی خویش آمد باز آب سلطنت
- 601 گرچه خورشید جهان را هست در برجی شرف
- هر مکان یابد شرف زین آفتاب سلطنت
- 602 سلطنت¹⁴³⁶ در هر شهی یابد به مقداری ظهور
- قدر این سلطان فزونست از حساب سلطنت
- 603 کاخ دین از دولتش بس رفعت و بس قدر یافت
- برتر از چرخ برین بادش قباب سلطنت
- A 604 با وفور نصرت و اقبال بادا در سفر
- 113b در حضر بادا همیشه کامیاب سلطنت

ذکر واقعه فاجعه شاهزاده مرحومی¹⁴³⁷ دیگر

باز به موجب هان مقال و بر طبق همان مثال که

نظم

- 605 که خورد نوش پاره در پش

¹⁴³⁵ A: - B بود... ربانی

¹⁴³⁶ B: گرچه خورشید سلطنت ساطنت A سلطنت

¹⁴³⁷ B: مرحوم A مرحومی

و در همان روز بعد از اطعام طعام بر کافه فقرا و انام و قرات ختمات کلام ملک علام و انفاق در امم و دنانیر بی آغاز و انجام بر سر تربت جنت ربتش به اتخاذ قبه عالی و تعیین حفاظ و قرا که در هر صبح و مسا در آن مکان جدید به تلاوت قرآن مجید اشتغال نمایند امر عالی صادر کردید و به حمد الله با تمام رسید و روز سیم باز به جمیع وزرا و علما و عظما خلعت خلع البسه غرا عطا شده باز مجموع به شرف پای بوس سر افراز کردیدند و دعای دوام ایام دولت ابدی انجام را بر حسب این کلام به تقدیم رسانیدند که:

لمؤلفه

610 شها باد ایام عمر تو دایم¹⁴⁴⁰ چنین است احوال دنیای فانی

611 اگر رفت یک کوهری باد باقی کهرات ای کوهر کن فکانی

ذکر آمدن رسل و اخبار از اطراف و اقطار

چون صدای مسرت فزای این فتح اسلامی و این نصرت نامی در اطراف و اقطار کیهان اشتهار یافت سلاطین و حکام و اهل مناصب که در اطراف¹⁴⁴¹ و جوانب بودند [A 114b] به ارسال رسل و عرض پیشکشهای با تحمل مبادرت نموده طوعا و کرها خدمت تهنیت و تعظیم تقدیم نمودند از جمله ایلجی فرمانده وندیک و ایلجی مملکت روس و ایلجی قره بغداد رسیده ضمیمه اقطاع هر ساله از اقمشه و سمور و موینیه و اسب و غلمان و جوارى مطبوعه و نقود مسکو که و مسبو؟ که [B 99a] چندان آورده بودند که چندین روز در دیوان عظمت منوال به غیر عرض آن اسباب و اموال مجال اشتغال به سایر مهمات سلطانی شد و هم در آن اوان فرستاده امیر الامرای مصر خیر بیک رسیده عرضی رسانید مشتمل بر آنکه در بعضی ولایت یمن که اهالی آن به یمن معدلت سلطان صاحب قران در کھف امن و امان آسوده و دیده فتنه و آشوب در هر گوشه آن غنود بود.

لمؤلفه

612 ز عدل برازنده تاج و تخت شده فتنه در خواب و بیدار بخت

درین ایام شخصی سکندر نام به آرزوی محال در ظلمات خروج و ضلال¹⁴⁴² دخول نموده رایت عصیان و طغیان را بر افراخت و طایفه کثیره را از اهل شر و فساد آن بلاد مطیع خود ساخت و در بعضی مداین و

¹⁴⁴⁰ B: ایام A دایم

¹⁴⁴¹ A: - B...اطراف

¹⁴⁴² B: اضلال A ضلال

امصار آن دیار خطبه و سکه را که بفر القاب همایون مزین بود به نام بد فرجام خود تغییر داد کمال که به جمال داغ بندگی و غلامی آستانه سلطنت رسوم و به ایالت آن مرز و بوم مامور و موسوم بود با اندکی از مردم روم که با او بودند اعتماد بر عنایت سبحانی و استظهار به دولت سلطانی نموده بی تحاشی [A 115a] متوجه دفع آن خارجی شدند و با آنکه لشکر او اضعاف عسکر رومی بود و پیش اهل نقصان مقامته کمال با او محال می نمود در اوایل التقای فسین؟ که هنوز نار هیجا و قتال بر وجه کمال اشتغال [B 99b] نیافته بود اسب کام بد لکام آن سکندر نام سکندری خورده به سر در آمد و در آن حال بعضی رجال ابطال کمال از صورت حال واقف شده بروی ریخند و با مردمی که قریب به آن نا مردم بودند در هم آویختند و آن منکوب را مجال رکوب نبود مبارزی رومی که و برابرو؟ می شناخت ظفر یافته پایین آمد و به آب شمشیر پر تاب چنانکه گفته اند مصراع¹⁴⁴³ کلی نم دیده را آبی تمامست کارش را با تمام رسانید و سرش را که مکیال ضلالت¹⁴⁴⁴ و نادانی و کاسه غرور شیطانی بود به تیغ یمانی جدا کردانید و به کمال رسانید و فرستاده مذکور آن سر پر شر و شور را به درگاه سلاطین پناه آورده بود¹⁴⁴⁵ و معروض کردانیده که از ظهور این فتح یزدانی و وضوح قوت اقبال سلطانی حکام و فرمان دهان سایر ولایات آن خطه سر بر خط اطاعت و بندگی نهاده نقطه از دایره انقیاد بیرون نمی روند و الآن خطبه و سکه در اکثر مداین به یمن به یمن القاب حشمت نشان سلطان¹⁴⁴⁶ صاحب قران مزین و محلی است و قلوب اهالی آن ارباع و حوالی از خدشه مخالفت و عصیان پاک و مبرا.

نظم

- 613 ای صیت صولت تو بھر جا عدو شکن
رخشنده برق تیغ تو از روم تا یمن
- A
115b 614 هر سر که از خمار خلاف تو شد کران
دورش در اولین قدح آورد درد دن
- 615 وز جنبر مطاوعت¹⁴⁴⁷ هر که سر بتافت
حبل الورید گشت به کردن درش رسن

A - B: مصراع¹⁴⁴³

B: ضلال A ضلالت¹⁴⁴⁴

B: آورد A آورده بود¹⁴⁴⁵

B: سلطانی A سلطان¹⁴⁴⁶

B: مطاوعت A مطاوعت¹⁴⁴⁷

و باز فرستاده مذکور عرضی دیگر [B 100a] از جانب امیر الامرای مشار الیه رسانید مضمون آنکه در نواحی مکه معظمه زاده‌ها الله شرفا و تعظیما که سواد لباس کعبه قدسی سماءش منبع چشمه حیوة ابدیست و صحن حریم حرمش محمل تموج بحر مغفرت و کرم احدی.

لمؤلفه

616 خاکش درور دیده خورشید انورست

با منتهای سدره مقامش برابریست

آبی بوده است که خلیفه مرحوم مجید هارون الرشید به تعمیر به مجرای آن امر فرموده و آن آب را به آن موضع جنت جناب اجرا نموده بوده و از صدمات¹⁴⁴⁸ عواصف حوادث اعوام و مرور دهور و ایام ممر آن نهر پایمال قهر دهر کردیده اما آثار و رسوم آن الی الآن با قیست اگر سحاب سخا و افضال سلطان صاحب قران اشارتی به تعمیر و تجدید آن بفرماید انشاء الله الرحمن با سهل وجهی میسر خواهد بود بعد از عرض فرمان قضا اجرا صادر کردید که وزرا امنای صایب رای استقامت انتما تعیین نموده از ممر محصول جده و مداخل بحر هند تعمیر آن ممر بنماید و اصلا تاخیر و تقصیر جایز ندارند در همان اوان شروع نموده به توفیق الله المنان و یمن دولت ابد پیمان آن امر مبارک با تمام رسید و آن چشمه زلال که لایزال موجب سر سبزی اصل و فرع این دوحه پادشاهی [A 116a] و همیشه سبب نصرت روضه نصرت شهنشاهی باد در شهر سینه و ثلثین و تسعماء جاری کردید و به آن وادی غیر ذی زرع که سر چشمه ینابیع دین و شرعست رسید و الحمد الله المجید

لمؤلفه

617 از بحار فضل و احسان شه جمشید خو

B
100b چو نگه شد در مکه جاری آب خوش ای کایم جو

بیت¹⁴⁴⁹

618 شد روان اندر جهان بر هر زبان این گفت و گو

دشمن آتش پرست باد هما را بگو

B: صدمات A صدمات¹⁴⁴⁸

A: B - بیت¹⁴⁴⁹

خاک بر سر کن که آب رفته باز آمد به جو و در اوایل شهر صفر ختم بالظفر سنه ثمان و عشرين و تسعماء فرستاده از جانب امرای دیاربکر رسید و خیر فوت امیر الامرای آن مملکت را¹⁴⁵⁰ محمد پاشای ملقب به پغلو که کاسر سورت اکاسره ایران و حکام آن امصار و بلدان بود رسانید چون وزرای کبار صورت حال را معروض پایه سریر سلطنت و جلال گردانیدند سلطان صاحب قران بعد از ادای کلمه استرجاع ایالت آن ارباع را به غلامی دیگر از زمره بندگان عالی مقام خسرو پاشانام که در آن زمان امیر الامرای اناتولی بود عطا نمودند و آن خدمت را به او رجوع فرمودند و الحق امیر الامرای مشار الیه هم¹⁴⁵¹ قریب به ده سال به خدمت نشر مراسم معدلت سلطانی و اقامت وظایف اوامر خانی در آن مملکت چنانکه باید و سزد قیام و اقدام نمود¹⁴⁵² و خدمت او را که منصب امیر الامرای اناتولی بود به امیر الامرای قرمان قاسم پاشا رجوع فرمودند [A 116b] ذکر فرستادن وزیر مسند ثالث به صوب اناتولی و رفع شهسوار اوغلی بعد از فتح حصار بلغراد وزیر مسند ثالث فرهاد پاشا که به قلع و قمع غزالی به جانب دمشق و آن حوالی رفته بود مراجعت نموده چون بالتشام؟ شده سدره مقام سر افراز کردید و احوال و اوضاع رعایا و حکام آن اطراف را به عرض سلطان معدلت اوصاف می رسانید در آن اثنا به موجب رعایت وظیفه امانت که اجل و اعظم [B 101a] شرایط خدمت و زار تست از ظلم و عدو ان وجود و طغیان علی بیک بن شهسوار که به امر قدر شعار حاکم و والی ممالک آبلستان و مرعش بود و سردار ایل ذوالقدر آنچه معلوم نموده بود معروض گردانید و قبل ازین هم بعضی قضاة و ولایة آن دیار به خدمت نواب کامکار و وزرای عالی مقدار عرض نامه ها فرستاده بودند و از مخالفت او در¹⁴⁵³ بعضی امور به قوانین معدلت سلطانی و ستم بر اهل بلدان و بریه شکایت نموده که:

بیت

619 پیر و جدان بر خطر از کار او شهر و ده آواره ز آزار او

و شه از آن حال به مسامع جلال رسیده بود و بدین سبب خاطر خطیر که به نفیر و قطمیر تجویز جور و ستم بر هیچ یک از افراد اهم¹⁴⁵⁴ نمی فرماید نسبت بوی متغیر گردیده بود و مع هذا در سفر دفع غزالی که میر

¹⁴⁵⁰ A: - B را

¹⁴⁵¹ A: - B هم

¹⁴⁵² B: اقدام نموده A اقدام نمود

¹⁴⁵³ B: به A در

¹⁴⁵⁴ B: هم A اهم

مشار الیه به مراقبت پاشای مذکور مامور¹⁴⁵⁵ بود در بعضی اوقات مجالست و مصاحبت که ارتکاب بعضی مناهی می نموده اند بر حسب [A 117a]

620 لسان الفتی عن عقله ترجمانه اذ ازال عقل المرء زل لسانه

سخنانی که مشعر به طغیان و غرور و کفران و شرور بوده از و سر بر می زده

بیت¹⁴⁵⁶

621 آنچه در هشیاریت آید به دل وقت مستی بر زبان باشد ترا

چون این لوا حق معروضات به سوايق ملحق کردید رای اشرف اعلاى سلطانی که همیشه.

بیت

622 کرده با داد پروران یاری
با ستمکار کان ستمکاری

اقتضای رفع و دفع او فرمود و درین مقام قبل از بیان مآل حال مشار الیه [B 101b] شهبه از اوایل احوال او و پدرش و عمش بر لوح عرض نگاشتن و عنایکیران اقلام را به اعلام آن منعطف ساختن مناسب نمود قصه آنست که شهبسوار بیک که از حاکم زاده های ایل و الوس ذو القدر بود بعد از آنکه مدتی از بیم سطوت بعضی اعمام و اقوام خود التجا به ظل حمایت جد اعلاى سلطان صاحب قران پادشاه دین پرور فرمانده بحر و بر شمس فلک المعارک و المغازی سلطان محمد خان غازی اتار الله برهانه آورده بود به همین تقویت و تنشیت آن حضرت از چاه مذلت به جاه ایالت و حکومت بر آمد¹⁴⁵⁷ و سردار جمیع قبایل ذو القدر و والی آلبستان و مرعش و توابع آن کردید و به استظهار این آستان¹⁴⁵⁸ کارش به جایی رسید که چند¹⁴⁵⁹ نوبت بر سر حکام حلب و شام رفته بر ایشان غالب آمد [A 117b] و به واسطه آنکه نقود و اموال و اسباب جنگ و قتال بسیار در آن استفار به دست او افتاد مکنت و قوتش افزون کردید و زاغ کننده دماغ نخوت بر اغصان شجره فکرش آشیانه کزید ان الانسان لیطغی ان را لا استغنی و اسلوب عبودیت و بندگی را نسبت با این درگاه فلک

B: مامول A مامور¹⁴⁵⁵

A: B - بیت¹⁴⁵⁶

B: بر آمده A بر آمد¹⁴⁵⁷

A: B - آستان¹⁴⁵⁸

A: B - چند¹⁴⁵⁹

جاه تغییر داد اما آن سلطان فلک جناب مانند عنصر آب حیوة مآب که پرورده های خود را که انواع اخشابست با وجود گرانی که در آن باشد فرو نمی برد ملتفت دفع او نمی گردیدند.

مؤلفه

623 من این بد کهر¹⁴⁶⁰ را که پرورده ام

نرجم ز کس ز آنکه خود کرده ام

لکن آثار ترک عنایت و اهتمام در حق آن [B 102a] بد فرجام مفهوم خواص و عوام اناام گردیده بود بنابراین سلاطین و حکام مصر و شام که مدتها از شوک شوکت او مجروح خاطر بودند لشکر گران بر سر او فرستادند و چون این توبت از جانب بندگان درگاه عز و دولت تاییدی نیافت شکست خورده از معرکه روی بر تافت و به قلعه سمندره ون متحصن شد امرای چراکسه قلعه را محاصره نمودند و آخر الامر به حيله و معاهده کادبه اش به دست در آوردند¹⁴⁶¹ مصرش و به قاهره برده در باب الزویله بر چنکال عقوبتش بر آوردند.

مؤلفه

624 کسی را که خواهد شد ادبار یار

کند ز اهل اقبال اول کنار

بعد از و برادرش علاالدوله بیک که مثل سعادت [A 118a] و دولت در زمره چاکران این آستان مندرج بود و در سلک مواجب خواران این درگاه منخرط به همین عاطفت آن سلطان ملک و ملت قایم مقام برادر شد و فرمانده و حکام قبایل ذو القدر کردید چنانچه در یک روز طبل خانه و افسر و طوق و علم زرین سر به علاالدوله بیک مشار الیه و منکلی گرای خان داده شد و در یک دیوان یکی را بر قوم تاتار و دشت رتبه خانی و دیگری را بر¹⁴⁶² اهل و بر و مدر¹⁴⁶³ قوم ذو القدر منصب سرداری ترکمانی عطا فرمودند و خیل حکم و امرش را در آن مملکت با فدر مطلق العنان نمودند بعد از آن در زمان با امان سلطان جهان مؤید دین رحمن جد بزرگوار سلطان صاحب قران سلطان بایزید خان [B 102b] علیه الرحمته و الرضوان اگرچه ظاهرا از علا الدوله بیک مشار الیه امری که علامت عصیان باشد ظاهر نمی شد اما با سلاطین مصر و قوم چراکسه هم

B: کهر A بد کهر¹⁴⁶⁰

B: به دست آوردند A به دست در آوردند¹⁴⁶¹

B: برابر A را بر¹⁴⁶²

B: بر و مدر A بر و مدر¹⁴⁶³

باب یک جهتی را گشوده بود و با ایشان هم اظهار مطاوعتی نموده و کحامل البطخین بید با هر یک از طرفین اظهار تملق و چاکری می نمود و حقیقتاً بر حسب فرموده صادق الانبیاء که لا الی هو لاء ولا ال هو الا با هیچ کدام راست نبود و در بعضی اوقات انتفاع و انفاع خود را در ایقاع فتنه و محاربه در میان این دو پادشاه کمان می برد و در آن باب سعی نموده صلاح حال و خلاص خود را از ورطه و بال در آن می شمرد.

بیت¹⁴⁶⁴

625 گهی به خدمت وطوع و گهی به جنگ و شقاق
A 118b

گهی به حيله و مکر و گهی به رنگ نفاق

بر حسب از لم تغلب فاخلب¹⁴⁶⁵ روزگاری مدید به این اسلوب گذرانید تا آنکه نوبت خلافت و جهاننداری و انتیاب سلطنت و کامکاری به پادشاه کشورستان والد عالیشان سلطان صاحب قران سلطان سلیم خان علیه الرحمة من الرحمن رسید در حینی که آن سلطان فردوس مکان به جانب ملک ایران و رفع طغیان شاه اسمعیل قزل باش فتنه پاش سفر فرمود آنچه بر علا الدوله بیک واجب بود از تقدیم اظهار اخلاص و بندگی و اقامت وظیفه خدمت و لشکر کشی به جای نیاورد بلکه خباثتی که سالها مکنون [B 103a] خاطرش بود سر بر زده به بعضی شتران نزل¹⁴⁶⁶ که از عقب لشکر آرق می رسانیدند تعرض نمود و ابواب حيله و انکار را گشود الحاصل آثار مکر و غدر زیاده بران که عذر پذیر باشد از وی به ظهور رسید بناء علی ذلک سلطان مرحوم سرور بعد از آنکه غالب و منصور از سفر مذکور مراجعت فرمود و آن زمستان در اماسیه قشلاق نمود و در فصل بهار جنت استنساخ به عزم تسخیر قلعه کماخ توجه فرمود بعد از فتح آن که بعون واهب المسؤل در همان روز وصول میسر گردیده بود رای اعلا اقتضای دفع علا الدوله و ایصال اجرای سوء ادب او فرمود و سنان پاشا را که سردار معارک و احد من الینازک بود بر سر مشار الیه فرستاد و خود هم از عقب [A 119a] بتانی روان شد و هنوز رایات فتح آیات سلطانی بدو نرسیده بود که پاشای مزبور بوی رسید و ارکان مقابله و مقاتله قایم کردید و نسیم ظفر از جانب عسکر آن سلطان بحر و بر و زید و علاء الدوله مذکور مقتول و مقهور کردید و سرش را که وکر طیر¹⁴⁶⁷ مکر و قله قاف خلاف بود به آستان ملک پاسبان آن سلطان رسانید و آن خضرت هم آن سر را برای تخویف و انذار به سلطان مصر سلطان قانصوغوری فرستاد و علی بیک بن

A: B - بیت¹⁴⁶⁴

A: B از فاخلب¹⁴⁶⁵

B: نزول A نزل¹⁴⁶⁶

B: شاهین A طیر¹⁴⁶⁷

شهسوار مذکور که بعد از حادثه پدرش به طلب حمایت و در عایت [B 103b] سلاطین بایند ریه که پادشاهان ایران زمین بودند التجا برده بود و در میان ایشان نشو و نما یافته و بعد از آنکه به واسطه شیوع ظلم و ستم و ناراستی با سلاطین خود که در متاخرین آن طایفه بر خلاف متقدمین حادث شده بود دولت حکام ایران ویران شد¹⁴⁶⁸ و طایفه قزلباش او باش خروج نموده بران ملک مستولی گردیدند علی بیک مذکور ازان مملکت رخت اقامت بر نسبت به سایه عنایت آن سلطان مرحوم التجار برده بود و در سفر و حضر ملازمت رکاب سعادت محراب نموده به تخصیص در سفر تبریز خدمت قرا ولی و قلاوزی؟ به تقدیم زسانیده بود بنابراین خدمات جای علاءالدوله و سرداری ایل و الوس¹⁴⁶⁹ ذو القدر را بالتمام به مشار الیه عطا فرمودند و به عز عنایت آن سلطان عالی درایت پایه جاهش دران حکومت به اقصای غایت رسید.

لمؤلفه¹⁴⁷⁰

626	هر که درین راه دهی رنج برد	هم به نوا آمد و هم گنج برد	A 119b

و فی الواقع که در مشار الیه بعضی صغات بود که اقتضای التفات سلطان مرحوم مروت سمات نمود مانند رشد و نجابت وحدت ادراک و فطانت و پش برد اموری که بدو مفوض باشد اما دو صفت مذمومه که سرشته طبیعت او بود سر رشته انتظام دولت و عافیت را از کف او بر بود یکی عجب و نخوت و دیگر ظلم و شرت که سبب و بال و سؤ مآل حال او گردید چنانچه در او اخر بعضی احادیث شریفه [B 104a] به نویه صلی الله علیه سلم وارد شده که ثلث مهلکات شح مطاع و هوی متبع و اعجاب المرء به نفسه.

لمؤلفه

627	خواهی	اگر	مردم	دیده	شوی
628	ترک	ستم	گیر	و	میازار
				کس	
				کمی	بر
				تو	همانست
				و	بس

B: شد A ویران شد¹⁴⁶⁸

B: الوس A ایل و الوس¹⁴⁶⁹

B: بیت A لمؤلفه¹⁴⁷⁰

القصة چنانچه حالیا سبق ذکر یافت درین ولا که فرهاد پاشا در¹⁴⁷¹ پایه سریر اعلی اطوار و اوضاع نا هموار علی بیک مذکور را معروض گردانید و صدور آثار ظلم و طغیانش به حد ظهور رسید دفع او بر ذمت عدالت سلطانیه واجب گردید.

بیت

629	کار	جهان	گرچه	ستمکاریست
			رفع	ستم
			شرط	جهان
				داریست

و رای عالم آرای سلطانی در آن وقت عازم غزای رودوس¹⁴⁷² بود و پاشای [A 120a] مشار الیه را باز برای حفظ و ضبط ممالک اناطولی و سرحداتی ملک ایرانی بدان صوب می فرستادند اتمام مهم آن دولت برگشته را هم به عهده او تفویض فرمودند که بمر نوع که مقتضای وقت باشد آن مهم را به مقطع رساند و مال آن حال چنان شد که بعد از آنکه پاشای مومی الیه به سیواس¹⁴⁷³ رسید چون بکلربکیان و امرای آن جوانب مامور بودند که به حضور وزیر مزبور آمده برای مشاوره و محاوره جمعیت نمایند علی بیک هم حسب الحکم المسطور به حضور آن جمعیت مامور بود با وجود آنکه [B 104b] اطوار نا هموار خود را می دانست و پسر بزرگترش هم مضمون کلام انداز مکنون ارا قدمک اراق دمک را¹⁴⁷⁴ به آنها رسانیده¹⁴⁷⁵ گفت که اخبار شکایت مظلومان را و؟ کرده و گفته خود را می دانی به این دعوت حاضر شدن از طریق حرم دورست اما مشار الیه از غایت غرور که خود را رکن رکن این دولت متین تصور می نمود و در اوایل ایام سلطنت که هنوز اعدا را احتمال حرکت بود ابواب بلا را از جانب خود مسدود می پنداشت و مفتاح قفل جور و ستمش را مفقود می انگاشت بی مبالا متوجه مجمع پاشا گردید و همان که رسید در مجلس اول ما خود شده باد و پسر دیگرش به قتل رسانیدند و سرش را که آشیانه طیور نخوت و غرور بود به آستان رفعت و سرور دوانیدند [A 120b] الحاصل که به حکم قضا و قدر که اکثر او امر این سلطان بحر و بر موافق آن می آید آن همه دها و عریفی و پردانی و حریفی که مشار الیه درشان خود اعتقاد آن داشت مفید نکردید و پنجه تقدیر کریبان جانش را گرفته از دار الحکومه ذو القدر به محکمه دار القضا و القدرش دوانید.

¹⁴⁷¹ A - B در

¹⁴⁷² B: رودس A رودوس

¹⁴⁷³ B: سیواس A سیواس

¹⁴⁷⁴ A - B ارا قدمک...را

¹⁴⁷⁵ B: رسیده A رسانیده

630 قضا دستیست پنج انگشت دارد

چو خواهد کز کسی کامی بر آرد

631 دو بر چشمش نهد و آنکه دو بر گوش

یکی بر لب نهد گوید که خاموش

بعد از اتمام آن امر رای عقده گشای سلطان [B 105a] صاحب قران اقتضای آن فرمود که من بعد ایالت آن ممالک را به مالیک خاصه خود رجوع فرمایند بنابراین آن ولایات¹⁴⁷⁷ و ارباع و قلاع را به پنج سنجق تقسیم نمودند و امارت¹⁴⁷⁸ هر یک را به امیر لوای که از عهده اقامت مراسم معدلت سلطانیه و ادامت قوانین عثمانیه تواند بیرون آمدن تفویض فرمودند و امیر الامرای که ناظر¹⁴⁷⁹ اوضاع امر او تعیین کننده موجب و تیمار سپاهیان آنجا و کافل مصاح رعایا باشد تعیین نمودند و بعضی امیر زاده های آن خانواده را که التجا به ظل رافت و عاطفت پادشاهی آوردند همه را علی قدر مراتبهم تیمار و الکا و بعضی را که لیاقت داشتند سنجق و لوا عطا فرمودند و اعیان سپاهیان و سایر امرای آن طایفه را هم هر یک بدانچه سزاوار بودند [A 121a] از خوان نعم به حظ اوفی و تعیین موجب و الکا مرعی داشتند و رایت لطف و معدلت را در آن ولایت هم بر افراشتند.

بیت

632 به جای ستم عدل را می نشانند

همه خار می کند و کل می فشانند

ذکر به واعت غزای کفار جزیره و قلعه ردوس و استیصال من کفره محوس¹⁴⁸⁰

اگرچه عزم سلطان صاحب قران مظفر رزم آن بود که بعد از انقضای ایام شتا و دخول فصل ربیع عالم آرا که¹⁴⁸¹ باز به غزای کفره انکروس وادای¹⁴⁸² وظایف جهاد و مقاتله¹⁴⁸³ با قرال ضال آن قوم منکوس که اشد

A - B نظم¹⁴⁷⁶

B: ولایت A ولایات¹⁴⁷⁷

B: امارات A امارت¹⁴⁷⁸

B: ناظر A ناظر¹⁴⁷⁹

A - B بیت...محوس¹⁴⁸⁰

B - A که¹⁴⁸¹

اعدای دین اسلام و الد الخصامند¹⁴⁸⁴ توجه فرمائید و آن عقده معضله را بیکبارکی بعون ملک جبار و امداد روحانیت سید ابرار علیه الصلوة و السلم [B 105b] حل و فتح نمایند اما در آن زمان که سلطان صاحب قران به محاصره حصار بلغراد و فتح آن قلعه قاف نهاد اشتغال فرموده بودند بعضی کفار فرنک بی دین و فرهنگ که ساکن جزیره رودس می بودند چنانچه عادت آن قوم بی سعادت بود به بعضی کشتیهای تجار و حجاج مکرمات دثار که از جانب مصر به دار السلطنه و سایر بلاد آمد و شد می نمودند تعرض نموده بودند و مردم آن را اسیر کرده چون این قضیه غیر مرضیه معروض پایه سده سینه کردید حمیت جهانبانی و غیرت سلطانی اقتضای تاخیر آن عزم و تقدیم این رزم فرمود¹⁴⁸⁵ چرا که اضرار اهل این حصار به حجاج [A 121b] و تجار بسیار بود و ازاله شوک شوکت آن اهل نار حریق و دفع آن کفره قطاع الطريق از سر راه اسلام و اسلامیان اولی و اخری می نمود بنابراین رای رزین به موجب فرمان قضا امضا در اواسط فصل شتا مبلغان صبا مسیر و الاغان صرصر نظیر با احکام واجب التوقیر به اسم بعضی از امر او حکام ممالک محمیة و زمرة از ولات اقالیم سلطانیة فرستاده شد مضمون آنکه هر یک با عساکری که در تحت الویه ایشانند برای غزا و جهاد و تقویت دین بار شاد بر حسب امر سعادت نیل و اعدوا لهم ما استطعتم من قوة و من رباط الخیل¹⁴⁸⁶ لوازم سفر غزا و اسباب محاربه با اعدای ملته غزا را احضار نموده اول فصل بهار بھر جانب که احکام قدر آثار شرف اصدار یابد متوجه کردند.

لمؤلفه¹⁴⁸⁷

B	633	خبر شد بھر سو که صاحب قران
106a		
		به عزم غزا شد چو شیر ژیان
	634	کند هر کسی حاضر از بھر چنگ
		سلاح و ¹⁴⁸⁸ دل خود ز فولاد و سنگ

B: وادی A وادی¹⁴⁸²

B: مقاتل Aمقاتله¹⁴⁸³

B: خصامنده A الخصامند¹⁴⁸⁴

B: فرموده A فرمود¹⁴⁸⁵

A: B - و...الخیل¹⁴⁸⁶

A: B - لمؤلفه¹⁴⁸⁷

A: B - و¹⁴⁸⁸

و همچنین به تعابود آن یعنی امیر و حاکم سفاین کوه لنگر¹⁴⁸⁹ شکوه منظر سلطان بحر و بر که در آن اوان مصطفی بیک بود که¹⁴⁹⁰ امر نمودند که یک صد و پنجاه پاره کشتی از همه انواع آن مهیا و آماده دارد و مجموع آنها را به طوپیهای رعد آهنگ و رعاده های رویین سنگ مملو و مشحون کردند و باز به قضای ممالک روم ایلی و اناتولی و روم¹⁴⁹¹ و قرامان و آلبستان احکام قضا نشان فرستاده شد که ازین ممالک مذکور هزار [A 122a] کورکجی که به ضرب قذافه¹⁴⁹² سفاین بحر قراین را در جریان و بحر را کدرا روان می سازند تعیین نموده به دار السلطنته رسانند و تسلیم و کلای قاپودان بیک مومی الیه نمایند و به غیر از ضمیر مهر نشان سلطان صاحب قران و سه وزیر صاحب دیوان هیچ احدی دیگر را علم یقینی حاصل نبود که این سفر ظفر اثر به کدام جانب خواهد بود و ماهجه رایات فتح آیات از مطلع کدام ولایات طلوع خواهد نمود.

بیت¹⁴⁹³

چپ انداخت آوازه و راست شد

چو بھمن بزا بلستان؟ خواست

635

شد

اما چون اخبار احصار عساکر نصرت میامن و آوازه تهیه سفاین انتشار یافت کفار فرنک ازین خبر دلتنگ شده [B 106b] بر حسب گفته صاحب اللطایف که الخاین خائف¹⁴⁹⁴ مطنه نمودند و باب تملق و مخادعه را گشود¹⁴⁹⁵ و حاکم جزیره و قلعه ردوس¹⁴⁹⁶ قسطنطین نام ایلچئی به درگاه عالمپناه فرستادند که اگر نواب کامیاب رخصت می نمایند یکی از امرای معتبر با تحف و نشکش به آستان سعادت آشیان¹⁴⁹⁷ بفرستیم و معاهده نماییم که من بعد از طایفه فرنک کسی از ما به کشتی های تجار و مسافران آن بحار متعرض نگردد و سفاین سلطانیه هم باز به کشتیهای ما¹⁴⁹⁸ متعرض نشوند چون وزرا قضیه را عرض نمودند رای جهان آرا بر

B: لشکر A لنگر¹⁴⁸⁹

A: - B که¹⁴⁹⁰

A: - B و روم¹⁴⁹¹

A.d کرک¹⁴⁹²

A: - B بیت¹⁴⁹³

A: - B الخاین خائف¹⁴⁹⁴

B: گشودند A گشود¹⁴⁹⁵

B: رودوس A رودس¹⁴⁹⁶

A: - B آشیان¹⁴⁹⁷

A: - B متعرض...ما¹⁴⁹⁸

داستان دلنشان سفر سلطان صاحب قران به عزم فتح و فسخ قلعه فلک سوس ردوس¹⁵⁰¹

636

چنین ریخت گوهر ز درج بیان

S

1b

637

638

639

640

641

642

643

278

بخوان قصه فتح صاحب قران

644 که او کفر را محو و مطموس کرده

بعون خدا فتح ردوس کرد¹⁵⁰⁴

ارادت سلطان¹⁵⁰⁵ بی زوال و مشیت منان بی مثال تعالی¹⁵⁰⁶ ذاته عن الاشباه و الا مثال¹⁵⁰⁷ چون تعلق به آن¹⁵⁰⁸ گیرد که عنقای دیر بقای¹⁵⁰⁹ سلطنت بر گزیده به دولت جهانبانی بر قمه قلعه قاف قدرت و قوت¹⁵¹⁰ انسانی آشیان گزیند و همای سما بیمای ؟ رفعت¹⁵¹¹ دولت [A 123a] پسندیده به سعادت سلطانی در اوج هوای فرمان روایی و اقلیم گشایی طیران پذیرد متمم نعمای¹⁵¹² بی [S 2a] انتها و معطلی الای نا نحصى¹⁵¹³ بر طبق کلام هدایت¹⁵¹⁴ انتمای اعطی کل شیئ خلقه ثم هدی¹⁵¹⁵ اسباب تحصیل مطالبش¹⁵¹⁶ را به نوعی مهیا دارد¹⁵¹⁷ و ابواب تکمیل مآریش را¹⁵¹⁸ بر وجهی گشاید که افکار ارباب الباب که در هر باب خویش را سر آمد کتاب دانش و فصل الخطاب می داند از ملاحظه¹⁵¹⁹ غرابت آن امر عجاب¹⁵²⁰ افکار شده متحیر

¹⁵⁰⁴ S: - A,B نموداری...کرد

¹⁵⁰⁵ B: سلطانی A,S سلطان

¹⁵⁰⁶ S: جلت A,B تعالی

¹⁵⁰⁷ S: المتعال A,B عن...مثال

¹⁵⁰⁸ S: به آن تعلق A,B تعلق به آن

¹⁵⁰⁹ B: - A,S دیر بقای

¹⁵¹⁰ S: - A,B و قوت

¹⁵¹¹ S: - A,B رفعت

¹⁵¹² B: - A,S منم نعمای

¹⁵¹³ S: - A,B و...نحصى

¹⁵¹⁴ S: - A,B هدایت

¹⁵¹⁵ B: - S: و یتم نعمت علیک و یهدیک صراطا مستقما A اعطی...هدی

¹⁵¹⁶ S: مطالب او A,B مطالبش

¹⁵¹⁷ S: به جزئی لطیف به نوعی رساند A,B به...دارد

¹⁵¹⁸ B: - S: را به ادنی اشارتی A را

¹⁵¹⁹ S: از A,B که...ملاحظه

¹⁵²⁰ B: عجایب A,S عجاب

ماند و انظار نظار که خود را راست انداز سهام¹⁵²¹ دقایق اسرار می شناسد¹⁵²² گمان گمان دانایی را از چله
 مخیله توانایی باز گشاید و¹⁵²³ در گوشه فتور به عجز و قصور ادراک¹⁵²⁴ اعتراف نماید سبحان من عجزت
 افهام الانامر عن ادراک دقایق احکام احکامه¹⁵²⁵ در پرتو انوار خورشید آرای آن ظل الله¹⁵²⁶ جهان آرا عقول
 اصول اهل ذکا و¹⁵²⁷ نهی مانند سها؟ گردد و نزد برای صمصام شجاعت¹⁵²⁸ ثاقبش حسام جلادت¹⁵²⁹ تیغ
 گذاران صاحب مناقب حکم مخراق لاعب گیرد¹⁵³⁰ هر مشکلی که نزد اصدقا و اعدای حل آن از جمله
 محالات عادی باشد صورت [B 107b] سبیل تحلیل آن در آینه سیف بی حیف¹⁵³¹ شجاعت او روی نماید
 و هر معضلی که انحلالش¹⁵³² بر اهل طلب مانند انفصال¹⁵³³ عقده راس و ذنب محال و مستغرب نماید¹⁵³⁴
 باستان سنان¹⁵³⁵ رای اسنای او بگشاید.

لمؤلفه¹⁵³⁶

عالم به وجود او مباهی باشد

شاهی که موید الهی باشد

645

¹⁵²¹ S: - A,B, سهام

¹⁵²² S: داند A,B, شناسد

¹⁵²³ S: باز گشود A,B, باز گشاید و

¹⁵²⁴ S: قصور به عجز و فتور A,B, فتور... ادراک

¹⁵²⁵ S, B: - A: سبحان... احکامه

¹⁵²⁶ S: - A,B, ظل الله

¹⁵²⁷ S: اهل B: ذکا و A اهل ذکا و

¹⁵²⁸ S: - A,B, شجاعت

¹⁵²⁹ S: - A,B, جلادت

¹⁵³⁰ S: باید A,B, گیرد

¹⁵³¹ S: تیغ بی دریغ A,B, سیف بی حیف

¹⁵³² S: انقاحش A,B, انحلالش

¹⁵³³ S: انحلال A,B, انفصال

¹⁵³⁴ S: آید A,B, نماید

¹⁵³⁵ B: باستان سنای A باستان سنان

¹⁵³⁶ A: - B, المؤلفه

هر لحظه رسد ز غیش این مژده به گوش کای نبوده ما هر آنچه خواهی باشد [A 123b] مجلای جمال صدق این مقال ذات بی ممال عظیم الخصال این سلطان¹⁵³⁷ صاحب قران واجب الاجالست که همای همت بلند نهمتش سایه التفات جز بر عظام مهمات ملک و ملت نمی اندازد و شهباز عزم چرخ پروازش مخالف قدرت و قوت¹⁵³⁸ را جز بصید طیور معالی امور نمی گشاید وجه توجه به سوی هر مطلوبی که منعطف می سازد نظر خورشید نظیر را بر تکمیل و تحصیل افضای مراتب آن مقصود گماشته بکر¹⁵³⁹ را از عرایس ملک دلپذیر در طرب خانه تصرف و تسخیر در می کشد که بر حسب بیان معجز بنیان لم یطمئن انس قبلهم و لا جان¹⁵⁴⁰ سلاطین جهان با یادی تسلط گوشه دامن او را پسندیده باشند و کمند اشعه ندیر رای مهر تنویر را بلوغ ذروه کاخ اموری مقصود می گرداند که خواقین دهور از ارتقا بر مدارج آب قصور اعتراف به عجز و قصور نموده باشند¹⁵⁴¹ مانند غضنفر عرین هرگز به قصد صید غیر سمین سر پنجه قوت و تمکین نمی گشاید و به مقتضای حدیث قدیم الاساس ان الله يحب معالی الهم و غبض سفاسفها¹⁵⁴² عمل می فرماید.

نظم¹⁵⁴³

B	646	جائی که همت تو زند خیمه جلال
108a		در ظل سایه بان درش چرخ اخصرست
B	647	نه آسمان ز همت تو پنج نوبه زد
108a		کین پادشاه شش جهت و هفت کشورست

و از جمله معالی امور که در ایام دولت این سلطان منصور بعون واحد شکور سمت تحقق و ظهور یافت و انوار سرور حصول آن بر قصور قلوب کافه اهل اسلام تافت [A 124a] فتح¹⁵⁴⁴ قلعه و جزیره ردوست¹⁵⁴⁵ که این

A: B - این سلطان¹⁵³⁷

A: B - و قوت¹⁵³⁸

A: بکری B بکر¹⁵³⁹

A: B - لم...لا جان¹⁵⁴⁰

B: نمود باشد A نموده باشند¹⁵⁴¹

A: B - ان الله...سفاسفها¹⁵⁴²

A: B - نظم¹⁵⁴³

A: B - فتح¹⁵⁴⁴

B: رودوست A ردوست¹⁵⁴⁵

سلطان صاحب قران با کمال توکل و اعتماد بر تایید ملک رحمن و از غایت توکل و اعتضاد به روحانیت سید انس و جان¹⁵⁴⁶ علیه من الصلوة افضلها و من التحیات اکملها رخس همت را به نیت تسخر آن بر انگیخت و به فصد حل و فتح آن مقام که مشکلتین عقده های اهل دین اسلام بود صمصام مجاهده و اهتمام را از کمر استظهار بعون ملک جبار در آویخت با آنکه سلاطین اقالیم ستان جهان را در هر قرن و هر زمان آرزوی آن بوده که این مخدرة دلپذیر را به کثرت حیوش ملک گیر و صرف خزاین بحر نظیر در کنار تصرف و تسخیر گشند اما در پرتو شمع تیغ هیچ یک از آن شاهان عالیشان این عروس عالی نشان جلوه نموده و پرده توارى و اختفا را نگشوده چنانچه در تواریخ سلف شرف استطار¹⁵⁴⁷ یافته که اکثر پادشاهان از منه سابقه کشف قناع¹⁵⁴⁸ را از روی این آرزو و در حیز امتناع [B 108b] دانسته به ملاحظه الشروع ملزم¹⁵⁴⁹ شروع در مقدمات تعرض آن هم نموده اند و از آن عزم به جنب نموده کرد جناب آن مارب نکردیده اند اما بعضی دیگر که به تصور من قرع بابا و لج و لج¹⁵⁵⁰ تقدیم انواع مساعی و تتهیم اصناف مبالغی در تحصیل آن مطلوب نموده اند و ابواب بذل مجبهد را در راه وجود آن مقصود گشوده و لکن¹⁵⁵¹ به هیچ وجه نقاب احتجاب از عدار این عذ را نگشوده و کوکب ظفر از افق توفیق سعی و قدر طلوع نموده جعل الله مساهیم فی الدین مشکورة [A 124b] و مجاهداتهم مبرورة کوید ازبان حال زمان در هر اوان به گوش آن طالبان این ندارد می داده که

لمؤلفه¹⁵⁵²

648	این اوج فلک مقام ماهی دگرست
649	به روی مطلب دست که از حکم ازل منشور ظفر به نام شاهی دگرست

چراکه هر قفلی را کلیدی داده اند و هر در بسته را به مفتاحی گشاده اند اگرچه از آفاق چرخ کبود بسیار کواکب با سعود طلوع می نماید و نمود اما گشودن قلعه ظلمت شب دیجور را ظهور نور خورشید عالی منشور

B: انس و جن A انس و جان¹⁵⁴⁶

B: اسطار A استطار¹⁵⁴⁷

B: قناعت A قناع¹⁵⁴⁸

A: - B الشروع ملزم¹⁵⁴⁹

A: - B من...لج¹⁵⁵⁰

B: اما A و لکن¹⁵⁵¹

B: - A: لمؤلفه¹⁵⁵²

می باید و اگرچه انوار علو ربت انبیا و رسل متقدمین علی نبینا و علیهم الصلوات من رب العالمین بر حسب کلام مبین رسلا مبشرین و منذرین¹⁵⁵³ از افق مبین بعث و ارسال جمال نمود اما فتح حصون مصون افلاک موقوف عروج عرش ولوج آن ستوده لولاک بود صلی الله [B 109a] علیه و علی اله و خلفایه و اصحابه و ازواجه اجمعین و چون دانستن اخبار و حکایات آتیه به معرفت هیئت آن حصن با هیئت آسانتر دست می دهد و جمال کمال حصانت آن قلعه با متانت زیاده بر آنست که احتیاجی به تزیین خط و خال زینت کلام و مقال¹⁵⁵⁴ دانسته باشد درین مقام کله چندی کما هو الواقع در وصف آن حصار دلپذیر و آن قلعه بی نظیر بی لباس اغراق و اطرا و زینت استعارات و صایع انشا تحریر و املا نمودن مناسب نمود.

ذکر وصف جزیره قلعه مزبوره و بیان شهنه از اسالب حکام قدیمه آن گوره

[A 125a] گوره مذکوره و جزیره مزبوره در بحر آق دکر مقابل مملکت منتش ؟ که از جمله ممالک محمیة اسلامیة سلطانیة است واقع شده قریب به جزیره سقر چنانچه مسافه¹⁵⁵⁵ مابین میلست چنین گویند که هوائی به غایت دلگشا و روح افزا دارد و آبی خوشکوار سلسبیل آسا جزیره ایست به غایت وسیع و گشاده مشتمل بر سی چهل قریه بلکه زیاده قری و ضیاع و زارع پر انتفاع آن را در معموری و آبادانی توان گفتن که مثل و نظیر نیست و یسانین؟ بی رنج و اشجار نارنج پر بارش و ریاحین و از هارش در جمیع فصول نقصان پذیر نیست در ضلع او روضه هاست [B 109b] و در هر ناحیه او حدیقه ها همه مشجر به انواع اشجار میوه بار و مزین به عروس و عنایید پروین آثار مشاهده از هار حدایقش حدیقه ناظر آن را نورده است و ملاحظه اثمار اشجارش ضیف منگام صیف و حریف ایام خریف را از هر تماشا بهشت.

نظم

650	روضه کاهیست صد نگار درو	سرو و شمشاد بی شمار درو
651	شاخ نارنج و برک تازه ترنج	نخل بندی نشانده در هر گنج
652	میوه دارانش از بر و مندی	کرده با خاک سجده پیوندی

الحاصل مجمع فضایل مکانی و منبع انهار حیوانی و قلعه مذکوره بر یک گوشه این جزیره بر ساحل بحر واقع شده است چنانچه ثلثان آن محاطست به بحر و ثلثی دیگر به بر [A 125b] محفوف به لطایف بساتین و

A - : B رسلا... منذرین¹⁵⁵³

A - : B و مقال¹⁵⁵⁴

B : مسافت A مسافه¹⁵⁵⁵

غرایب ریاض ارم آیین و از زمانی که معمار روزگار تعمیر این حصار استوار نموده الی یومنا هذا هزار سال پیشست و درین مدت همیشه حکام و سلاطین فرنگ صرف فکر و فرهنگ خود را در استحکام برج و بارو و الیام دور و قصور آن نموده اند و ابواب خزاین نقود را برای تشیید مبانی و شدید مداخل و مخارج آن گشوده از هر سو چند مرتبه سور و بارو بر کردوی کشیده و نچه چنج حرف تسخیر به هیچ جهانگیر به ذیل استخلاص آن نرسیده اولاً از جانب برخندقی حفر نموده اند که عمقتش [B 110a] به ذراع به نایبست ذراعست تا شانزده ذراع و کمتر ازین نیست و عرضش هشتاد ذراعست تا هفتاد و از دو جانب آن خندق هم از جانب صحرا و هم از جانب قلعه دیوارهای مستحکم و سدهای مبرم با زمین برابر بر آورده اند و در بعضی مواضع که زمین آن غایر واقع شده دیوار خندق قرا از جانب صحرا به همان و تیره بلند ساخته اند و در عقب آن¹⁵⁵⁶ سنگ و خاک انباشته چندانکه با سایر محال بیک منوال گردیده اما از دو جانب قلعه را¹⁵⁵⁷ که تا ساحل بحر منحدر واقع شده دیوار خندق قرا هم به طریق انحدار به بحر رسانیده اند و باز عرض این خندق قرا بحصاری که در وسط آن بر آورده اند¹⁵⁵⁸ منقسم به دو بخش کرده اند چنانچه دو خندق گردیده یکی محیط به دیگری و عرض آن دیوار فاصل به رنج ذراع فاضلست و رفعتش اندکی از مقدار عمق خندق زیاده است و مشتملست [A 126a] بر بر جهای حصین و سنگ اندازه‌های متین که از بالا تا پایین همه مشحونست به طوپ و تفنگ و آلات حرب و جنگ بر وجهی که اگر خواهند مور را از مرور بر کنار آن خندق منع توانند نمود و باز قریب به نهایت خندق ثانی که از جانب شهرست سوری دیگر بر آورده اند که در عرض پنج ذراع و در بلندی ده ذراعست و این هم باز مشتملست بر قللهای متین و برجهای حصین و در بدنه ها¹⁵⁵⁹ [B 110b] و بروج این سور پر آفات¹⁵⁶⁰ از زیر تا شرفات طاقها و مدارج از جانب درون و منفدها و روزنه ها به جانب بیرون ساخته اند و ترتیب داده و در هر روزنه از آن انواع طوپهای برق انداز و رعاده های کوه گذار و اصناف آلات ضرب و حرب احضار نموده اند و آنچه محتاج الیه آن کارست مهیا و آماده داشته و آنچه از طوپ و رعه بر سر سور¹⁵⁶¹ و سطح بروجست همه را بر عرابها تعبیه کرده اند که مانند قوه مفکره بحر جانی که خواهند بادنی اشارتی بی کلفتی و زحمتی بگردانند و هر یکی از آن طوپها مشتمل است بر چهار و پنج محل سنگ و آتش

A - B ان¹⁵⁵⁶

A - B را¹⁵⁵⁷

A - B و...آورده اند¹⁵⁵⁸

B: بند ها A بدنه ها¹⁵⁵⁹

B: سر آفات A سور پر آفات¹⁵⁶⁰

A - B سور¹⁵⁶¹

که علی التعاقب در آنها آتش می زنند و بی انفصال آن سنگهای حدید صاعقه مثال مانند تکرک از سحاب غزان بیرون می ریزد بر وجهی¹⁵⁶² که گوید اگر بال فلک غلوله حدید می پزد.

لمؤلفه¹⁵⁶³

653	هر طوپ از آن چو ازدهائی	اژدر نه که یک سیه بلائی
654	چون مار ته حجیم سوزان	آتش زدهان او فروزان ^A 126b

و این سور را که حصار بچه می گویند با آنکه ده ذراع از روی زمین بلند واقع شده اما اگر تراز و زنند در رفعت با دیوار آن جانب خندق که از طرف صحرا واقع شده و تا روی زمین بر آمده برابرست چرا که محلی که آن شهر و قلعه بر آن واقعست زمینت به جانب بحر¹⁵⁶⁴ منحدر افتاده [B 111a] پس در چهل کز زمین که عرض خندقست جانب صحرا ده کز بلندتر واقع شده باشد و مقصود ازین وضع آنکه هرگاه که¹⁵⁶⁵ سنگ طوپ را حواله آن سور پر آشوب گرداند مانند متواضعان خاکی نهاد که از سنگ طعمه اهل فتنه و افساد متأثر نمی کردند آن سنگ کوه گذار بر دیوار حصار نرسد بلکه عبور نموده در بحر یا در درون شهر افتد و ازین حصار حصانت مبانی راههای نهانی که سر از پای دیوار خندق بر می کند ساخته اند تا در حین احتیاج از آن راههای بی علاج مانند وساوس شیطانیه به خندق در آیند و بر آن حصار وسط بر آیند و باز این خندق ثانی را که به جانب قلعه واقع شده بخش بخش کرده اند و گرچه گوچه ساخته و دیوارهایی که واصل باشد میان سور فاصل و دیوار خندقی که از طرف شهر واقع شده ساخته اند همان مشتمل بر کنکرها و سنگ اندازها و در میان آنها در عمق خندق خانه ها ساخته اند که هر یک به مثابه قلعه ایست در غایت استحکام و نهایت سختی و اینها مساکن نگاهبانان [A 127a] و حارسان خندقست و در هر خانه از آن چندین آلات محاربه مهیا داشته اند و جمعی را بر اعمال آن گماشته و از عقب این حصارچه به بعد ده ذراع تقریباً حصار بزرگست [B 111b] در ارتفاع از سور حصار بچه اندکی بلندتر است و در عرض هشت ذراعست مشتمل بر برجهای مشید رکین مملو از اسباب ضرب و طرد و آلات حرب و کین و در عقب این حصار حصاری دیگرست به همین بلندی و اسلوب در عرض شش ذراع و میان این دو حصار را که ده ذراعست تا¹⁵⁶⁶ نهایت بلندی آن به

B: در وجهی A بر وجهی¹⁵⁶²

A: - B لمؤلفه¹⁵⁶³

A: - B بحر¹⁵⁶⁴

A: - B که¹⁵⁶⁵

A: - B تا¹⁵⁶⁶

خاک انباشته و کوفته اند چنانچه عرض مجموع هر دو حصار و حشو آن¹⁵⁶⁷ بیست و چهار ذراع شده مقصود آنکه اگر به ضرب طوب کوی کوب آن حصار ها منهدم گردد بعد ازین سنگ در خاک نشسته به حصار آخرین ضرری نرسد و برجهای این هر دو سور را با دیوار آن که آن را بدنه گویند در ارتفاع برابر ساخته اند چنانچه سطح هر دو برج متقابل که¹⁵⁶⁸ از خارج و داخل واقع شده اند با حشوی که در میان دارند مانند می دانی و سיעیست که بر سر کوهی رفیعی¹⁵⁶⁹ واقع شده باشد.

لمؤلفه¹⁵⁷⁰ {فاعلاتن / فعلاتن مفاعله فعلن}

655	هر یکی زان بروج کوه مثال	هشت چون قلعه به استقلال
656	بلکه چون برجهای قلعه نور	همگی دور از فساد و فطور ¹⁵⁷¹

و از زیر هر برجی دهلیزی مانند مسالک متقشفان مرئی در غایت تنگی و باریکی [A 127b] به جانب بیرون که حصار بچه است ساخته اند و بر هر دو جانب آن دهلیز دو در معمول از حدید به غایت مستحکم و شدید پرداخته که از آنجا به حصار بچه [B 112a] بیرون آیند و در حین مضاربه و مصادمه بر مدارج و معارج آن صعود و هبوط نمایند و باز برین دهلیز¹⁵⁷² دهلیزی دیگر فوقانی ساخته اند و از آنجا بر فوق درهای دهلیز تحتانی سنگ اندازه‌های ثنایی ترتیب داده که اگر فرضاً اعدا بران درها ظفر یابید بر دخول قادر نکردند و با وجود کنکرها و شرفات این حصار بزرگ که هر یک مترسیست در کمال و قایت و حصانته باز به آنها اکتفا نموده خانهای مستحکم از چوهای محکم بر بالای بروج آن ترتیب نموده اند و درون آنها را به آلات مضاربه مصادمه از طوپ و تفنگ و ضرب زن و قسمی دیگر ازین مقوله که آن را با جلو شقه می گویند و سنگ آن به غایت دور می رود و قونبره های آتش انداز ملو و مشحون گردانیده اند و سنگهای این آلات تمام معمول و مصنوع از حدید است که در هیچ حصار به آن کثرت و صنعت کسی مثل آن ندیدست و دیگر زفت و قیر و قطران بی انحصار بر سطح آن حصار احضار نموده اند و قزغاهای بزرگ برای اذابه و جوش آن مهیا کرده اند که در حین ضرورت اگر جمعی به قوت مهتورانه به پای حصار بیایند و مدافعه ایشان به طوپ و سنگ راست نیاید مانند بلای سیاه آسمانی آن قزغاهای با جوش را بر فرق [A 128a] آن فرقه

B: حشونت A حشو آن¹⁵⁶⁷

A: - B که¹⁵⁶⁸

B: رفیع A رفیعی¹⁵⁶⁹

A: - B لمؤلفه¹⁵⁷⁰

B: فطرد A فطور¹⁵⁷¹

A: - B دهلیز¹⁵⁷²

فرو ریزند الحاصل که آنچه از اسباب استحکام و آلات احکام در آن مقام [B 112b] احضار نموده بودند و در فروج سور و بروج آن بقیه کرده از حیز عد¹⁵⁷³ وحدافرون؟ بود و از حیطة تقریر اقلام بیرون و بعضی از ثقات کتاب دیوان اعلی که فی الجملة تحقیق اوضاع آن حصار¹⁵⁷⁴ عجیب الابداع نموده اند چنین رقم کرده اند که در آن حین مه سلطان العزة او المجاهدن ظل الله تعالى¹⁵⁷⁵ فی الرضین لا زال ظلال سلطنته و معدلته علی بسط الارض مبسوطه سایه التفات بر تسخیر و فتح آن حصار فلک سمات انداخته بودند¹⁵⁷⁶ و رایات مجاهده و اقدام را برای تخلیص آن مقام افراخته قریب به نهر از طوب و ضرب زن و امثال آن در آنجا بود و چندان سنگ طوب عتیق و جدید که همه معمول بود از حدید و کیسهایی بارود صاعقه ورود در مخازن آن¹⁵⁷⁷ موجود بود که مثلاً اگر تا مدت سه سال هر طویی را هر روز بیست نوبت انداختندی آن سنگ و بارود را هنوز نپرداختندی و سایر اسباب و آلات محافظت آن را از زاد و زواده و یراقهای آماده و خزاین نهاده و ریحال ابطار و دلیران مواقف قتال برین قیاس باید نمود و باز هر خانه از¹⁵⁷⁸ خانهای آن شهر جداگانه بر جیست رفیع و حصار¹⁵⁷⁹ و حصاری منیع محتوی بر سنگ اندازها و تیراندازها و در همه طوب و تفنگ و اسباب جنگ احضار نموده بودند بر وجهی که اگر چنانچه قاصدان بر حصار ظفر یابند در خلال آن دور و قصور تردد [B 113a] و مرور نتوانند نمودن و باز از جمله ترتبهای غریب که در استحکام آن بنا تدبیر نموده اند آنست که هر سی چهل کز را از دیوار ان حصار بر سبیل تحالف محرف وضع نموده اند چنانچه مقداری از آن که به جانب درون محرف باشد مقداری دیگر را موازی آن به جانب بیرون تحریف نموده اند بر وجهی که در هر تحریفی زاویه منفرجه و گوشه حادث شده و در سر گوشه برجی و قله بنا نموده اند و فواید این وضع هم برای استحکام بنا و هم برای دفع ضرر طوب و سنگ و منع قاصدان حرب جنگ بسیارست چنانچه باید که ملاحظه ظاهر می شود و از برای [A 128b] تسهیل تصور طرح آن حصار فلک صرح صورت قطعه از آن سور که اکثر جنگ و یورش غزات ظفر منشور از آن جانب میسور بود رسم نموده کشید و بعون رب مجید فتح هم از آن طرف میسر کردید [A 129a] و همچنین از جانب بحر به همین وضع و اسلوب حصار بزرگ مذکور و حصار بچه کشیده است و ممتد و آلات ضرب و حرب در آنجا هم مهیا و معد الحاصل:

1573 A: - B عد

1574 A: - B حصار

1575 B: تعا A تعالی

1576 B: بود A بودند

1577 A: - B آن

1578 A: - B خانه از

1579 B: - A و حصار

657	قلعه با حصار و برج بلند	دور چون دور آسمان ز گزند
658	فکر در راه فتح او عاجز	آهنین قلعه چو رویین دز

و با وجود این استحکام و اشتداد که آن قلعه فلک¹⁵⁸¹ نهاد را حاصلست همیشه از ابطال پلنگ آهنگ و مردان جنگ کفار فرنگ هفت صد نفر سپاهی می بودند [B 113b] که ایشان را به اصطلاح آن قوم بی فلاح فیلار می گویند و هر یکی را از ایشان هر ساله هزار تا چهار هزار فلوری فرنگی مرسوم¹⁵⁸² مقرر می بود¹⁵⁸³ و در تحت حکم هر یک از آن اهل سقر ده و پانزده نفر سپاهی مبارز می بودند که آن فیلار هنگام حرب و کارزار استخدام ایشان می نمود و هر کدام ازین فیلاران که پر و نا توان گشتندی ایشان را به فرنگستان برده و انواع رعایت نموده عوض او را باز مردم جوان تنومند فرستادندی و سی صد نفری دیگر طوبیچیان کافر ماهر بودند که در صنعت طوب اندازی و رعاده سازی سر آمد اهل نار و سبب استظهار آن اشرار بودند همه موظف به وظایف وافیه و سوی¹⁵⁸⁴ اینها باز در تمامی ممالک فرنگستان هر کجا کافری در کفر و عناد متصلب و در شر و فساد متعصب بودی به رغم فاسد خود برای ذخیره یوم معاد به قصد معادات اهل اسلام بدان مقام آمدی و حفظ آن را از جمله مهمات دینییه پنداشتی و رایت سعی و لجاج در قطع طریق بحر¹⁵⁸⁵ بر حجاج و اصرار بر اضرار [A 129b] سایر مسافران و تجار بر افراشتی و در مجموع ممالک فرنگ سلاطین و حکام و سایر اغنیا و اعیان آن لیام خذلهم الله تعالی املاک و عقار بی شمار برای¹⁵⁸⁶ خرج مرمت و تعمیر سور و وجوه معیشت آن اهل کفر و فجور وقف کرده بودند و باز ندور¹⁵⁸⁷ و صدقات [B 114a] بی شمار از جمیع اطراف و اقطار ممالک کفره نصاری برای مستحفظان و حارسان آن حصار می فرستادند و این را از جلایل عبادات خود عد می نمودند چنانچه آیه کریمه اعجاز دستگاه که ان الذین کفروا ینفقون اموالهم لیصدوا عن سبیل الله¹⁵⁸⁸ از نشان امثال و اقران آن قوم تباه اخبار فرموده است و دیگر سکار و رعایای آن شهر که

¹⁵⁸⁰ A: - B نظم

¹⁵⁸¹ B: ملک A فلک

¹⁵⁸² B: رسوم A مرسوم

¹⁵⁸³ B: بود A می بود

¹⁵⁸⁴ B: سوای A سوی

¹⁵⁸⁵ A: - B بحر

¹⁵⁸⁶ B: براری A برای

¹⁵⁸⁷ B: نذار A ندور

¹⁵⁸⁸ A: - B ان الذین...الله

زیاده بر هفت هزار خانه است همگی مردم جنگ ساز و طوب انداز و تفنگ پرداز بودند و ورزش آن کار را شعار روزگار خود گردانیده بودند حتی عمورات ایشان هم در وقت شدت حرب و قتال درین¹⁵⁸⁹ افعال با رجال موافقت می نمودند و بعضی ازین طوایف مذکوره به خدمت سفاین نھنگ نهاد و نقل زاد و آوردن آلات محاربه و مضاربه اشتغال داشتند و همیشه سفاین اهل اسلام را به تخصیص حجاج کرام را آفت می رسانیدند و در اکثر اوقات شش هفت هزار مسلمان در دست¹⁵⁹⁰ آن اهل سعیر گرفتار و اسیر بودند و بیشتر این اسرار علی رغمهم به تعمیر و مرمت سور و جوسق و حفر خندق در قیود و اغلال استخدام و استعمال می نمودند و سایر کفار قطاع الطریق که بر کشتیهای مسلمانان دست یافتندی از بیم انتقام کشتیهای سلطان اسلام [A 130a] که همیشه محافظت بحر می نمایند فی الحال بدانجا شتافندی و حصه از آن غنایم و اسراری اهل اسلام به حکام آن مقام رسانیدندی و عادت فرمان دهان فرنگ بی فرهنگ [B 114b] آن بود که مدبرترین و بهادرترین امرای خود را والی این طوایف مذکوره و حاکم آن قلعه مزبوره¹⁵⁹¹ می گردانیدند و او را به اصلاح آن قوم¹⁵⁹² بی صلاح مغالی ماستوری می گفتند و وزیری برای او و تعیین می نمودند که اگرچه به حسب دین متین ضال و سامی بودی اما در امور دینویه و تدبیرات ملکیه به غایت گربز و داهی بودی و او را انانی ماستوری می گفتند و پنج کس دیگر از اعظام امرای خود تابع آن مغالی می گردانیدند و حکم و فرمان او را انانی مشار الیه به امر او فیلاران می رسانید و ایشان امثال نموده اصلا تجاوز از امر او نمی نمودند با آنکه عادت آن طایفه بی سعادت خود آنست که در معظلمات امور بی آنکه مشاوره با همه نمایند شروع نمی نمایند و طریق مشاوره ایشان چنانست که چون مهمی روی می نماید و جمع می شوند هر کدام از امرا و از عظمای طایفه فیلار و غیر هم¹⁵⁹³ دو غلوله یکی سفید و دیگری سیاه در آستین می نهند و یکی را برای اثبات و یکی را برای نفی آن امر تعیین می نمایند و بعد از مشاوره و محاوره هر کدام بر مخیرند و یکی را از آن غلوله ها در ثقبه صندوقی سر بسته که احضار نموده می باشند می اندازند بعد از آن آن غلوله ها را بیرون آورده می شمارند هر کدام که¹⁵⁹⁴ به حسب عدو بیشتر باشد به آن رای عمل می نمایند [A 130b] مکر در وقت نزول داهیه [B 115a] عظمی که آن زمان از اختلاف آرا اجتناب نموده عظمای طایفه فیلار را دخل نمی دهند و

B - A : بودند...درین¹⁵⁸⁹

B: دروست A در دست¹⁵⁹⁰

B: مذکور A مزبوره¹⁵⁹¹

B: طایفه A قوم¹⁵⁹²

B - A: و غیر هم¹⁵⁹³

A - B که¹⁵⁹⁴

همین سفت¹⁵⁹⁵ کس مکاله و مشاوره نموده هر رائی¹⁵⁹⁶ که مغالی ماستوری استصواب می نماید بدان عمل می کنند و ازینجا کمال خدعه و تلبیس و کتم ما فی الضمیر آن اهل سعیر مفهوم و معلوم می گردد.

مثنوی¹⁵⁹⁷

659 کار اهل دین صفا و روشنی کار ناپاکان چه¹⁵⁹⁸ مکر و پر فنی

660 چون نباشد بر خدا شان اعتماد جمله بر مکر و حیل دارند امید

661 مکرها شان را خدا رسوا کند تا کسی بر مکر و حيله کم تند

ذکر عزم نمودن بعضی سلاطین کبار به گشودن آن حصار¹⁵⁹⁹

در بعضی کتب تواریخ و اخبار چنین اعلام و اشعار نموده اند که در ایام سابقه که هنوز تیرگی کفر ظلمات رسوم از ممالک روم¹⁶⁰⁰ به لوامع سیف قاطع آل ظفر مال عثمانی رحم الله اسلافهم و عمر اخلافهم تیرگی کفر ظلمات رسوم از ممالک روم تمام¹⁶⁰¹ منجلی نگشته بود سلطان مصر¹⁶⁰² الملک الطاهر بعد از آنکه چندین سال به تهیه اسباب و آلات کارزار و قلعه کشائی اشتغال داشت و احضار بسی سفاین کوه پیکر و لوازم آن سفر نموده بود عسکری مور¹⁶⁰³ شمار شیر نظیر با یکی از امرای صاحب سف و تدبیر به قصد اخذ و تسخیر آن حصار فرستاد

لمؤلفه¹⁶⁰⁴

662 لشکری سخت کوش کینه گذار به فزونی چو مور و تند چو مار

1595 A: - B سفت

1596 B: رایکی A رائی

1597 A: - B مثنوی

1598 A: - B چه

1599 A: - B ذکر...حصار

1600 A: - B تیرگی...روم

1601 B: - A تیرگی...تمام

1602 A: - B مصر

1603 A: - B مور

1604 A: - B لمؤلفه

[A 131a; B 115b] بعد از آنکه مدتی محاصره آن نمودند و دیدند که تخریب آن منجنيق و طوپ و تسخير آن به حرب و آشوب از قبل محالاتست به قصد حواله و اشراف بران قلعه قله بلندی که میل قفالش عصای کیوان بود و عقد پر ونیش قنديل ايوان به هزار جهد و زور قریب به سور ساختند و از آنجا طوبهای آتش بار و رعاده های برق کردار بر فرقی اهل حصار می انداختند و انواع مجاهده و تعب در راه آن طلب می کشیدند تا آنکه جمعی غفیر به درجه غفران و شهادت رسیدند.

ملوفه¹⁶⁰⁵ {فعولن فعولن فعل}

663 ز خون شهیدان در آن سر زمین

فرو ریخت گویی¹⁶⁰⁶ شفی بر زمین

آخرا الامر چون ابواب فتح آن را به همه بانی بسته و دامان آن دو شیر را از نیل دست تصرف رسته یافتند از حصول آن مامول مایوس گشته عنان سعی از آن داعیه بر تافتند.

بیت¹⁶⁰⁷

664 چه زور آورد پنجه دست مرد

چو بازوی توفیق یاری نکرد

تقبل الله سبحانه مساعیهم و اوصلهم فی الآخرة الی مباغیهم و بعد از رفتن ایشان حضار فجار آن حصار سوری استواری دیگر بر کرد آن برج بر افراختند و ان را هم داخل قلعه ساختند¹⁶⁰⁸ و آن هم سبب افزونی استحکام آن مقام کردید و موجب زیادتی حصانت آن حصن¹⁶⁰⁹ شدید شد و گویند برجی که¹⁶¹⁰ الآن آن برج به قلعه عرب اشتهاار دارد دانست. و بعضی دیگر گویند که یکی از مهندسان بنایان [B 116a] طایفه عرب در آن حصار ترتیب محیوس شده بود و کفار بد کردار فدیء خلاص او را بران مقرر نمودند که قله رفیعی که با ذروة فلک شفیع باشد بسازد و ازاد گردد و آن قله کیوان قمه معمول اوست و الله اعلم القصه¹⁶¹¹ چون

A: - B لملفه¹⁶⁰⁵

B: گفتی A گویی¹⁶⁰⁶

A: - B بیت¹⁶⁰⁷

A: - B و... ساختند¹⁶⁰⁸

A: - B حصن¹⁶⁰⁹

B: A- گویند برجی که¹⁶¹⁰

A: - B دانست... القصه¹⁶¹¹

کفار بد فرجام توجه و قصد اهل اسلام را بدان مقام دیدند بعد از آن در وسعت خندق و رفعت جوسق آن مبالغه نموده بر سابق افزودند و اسرای [A 131b] اهل اسلام را بیشتر از بیشتر استخدام نمودند و باز در ایام خیر انجام سلطان اهل ایمان باسط امن و امان غضنفر مظفر معارک و مغازی سلطان محمد خان غازی انار الله برهانه بعد از فتح قسطنطنیه که به ذات شریف خود تصدی آن فرموده بود و غرای پولیه که به عهده شجاعت کدول احمد پاشا رجوع نموده بود مسیح پاشا را هم با بسی از امرا و بکلربکیان و اکثر عساکر تیغ گذار و معظم جیوش مبارزت شعار و تمام لشکر نیکی چری که پلنگان قله¹⁶¹² قلعه گیرند به جزیره ردوس و محاصره آن قلعه قاف وش فرستاد

لمؤلفه¹⁶¹³

665 نه لشکر بلکه بحری آهنین موج

شد از دریا و خشکی فوج بر فوج

¹⁶¹⁴ و از طوپ و تفنگ و سایر آلات قلعه جنگ¹⁶¹⁵ آنچه در بایست بود مصحوب گردانیدند مقرر بر آنکه چاشنی بگیرد و کیفیت طرح و وضع آن را به نظر در آورد اگر قادر بر تسخیر باشد فهو المراد و الامراجعت [B 116b] نموده آنچه دیده و دانسته باشد معروض مسامع علیه سلطانیه کرداند که تدارک اسباب و ما یحتاج فتح¹⁶¹⁶ آن نموده خود به ذات همایون صفات متوجه اتمام آن مرام کردند چون پاشای مشار الیه مدتی محاصره آن قلعه نمود انواع مساعی و اقدام و صرف قدرت و اهتمام به جای آورد و جمعی کثیر از غزات صاحب سعادت شهد شهادت را نوشیدند و با اخوان سعادت دستگاه بر سر خوان یرزقون فرحین بما آتاهم الله¹⁶¹⁷ به نعمای بی انتهای عقبی رسیدند و بسیاری از آنان که شهادت ایشان به حکم قاضی قضا¹⁶¹⁸ [A 132a] نافذ گشته¹⁶¹⁹ بود مجروح گردیدند اما اختر ظفر از افق قدر طلوع نمود و دیده بخت آن قلعه سخت که به غشاوه کفر اکه بود به دعای آن مسیح نگشود چون پاشای مرحوم دید که به آن حصار فلک رسوم بر نمی آید و

B - A: قلعه¹⁶¹²

B - A: لمؤلفه¹⁶¹³

B: و سایر و سایر A و سایر¹⁶¹⁴

B: جنگ قلعه A قلعه جنگ¹⁶¹⁵

B - A: فتح¹⁶¹⁶

B - A: یرزقون... الله¹⁶¹⁷

B: قضاة A قضا¹⁶¹⁸

B: نافذ نگشته A نافذ گشته¹⁶¹⁹

کوکب املش از مطلع آن عمل نمی تابد بالضرورة روی از آن داعیه بر تافت و جانب دار السلطنه شتافت و چون کفار فجار اقدام غزات مقدم را به این مرتبه ملاحظه نمودند و مشاهده می نمودند که سیف لامع آل ساطع عثمانی و صمصام صرام و¹⁶²⁰ این ارومه خلافت و سلطانی بر حسب مضمون کلام عالی انهای اولم یروا انا ناتی الارض ننقصها من اطرافها¹⁶²¹ به هر دم قطعه ملکی را از ممالک و بلاد اعدای بی دین و داد جدا ساخته [B 117a] در سلک ممالک محمیة و اقالیم اسلامیة انتظام می دهد و هر روز حصاری فلک شعاری را از حصون کفار و اغدای ضلالت آثار در حیطه اقتدار در می کشد به قصد استخلاص آن مناص و پناه از ایادی استیلا و تسلط آن سلاطین نصرت دستگاه به موجب فرموده و ظنوا انهم ما نعتهم حصونهم من الله¹⁶²²،¹⁶²³ سد ابواب تسخیر و طرق تخریب و تدبیر حصار و اهل آن را اضعافا مضاعفه اول ساختند و از جمیع قبایل ضلالت شمایل فرنگ و انکروس و غیر هما استعانه نمودند و وظایف تعاضد و تناصر را اقامت کرده در احکام و وقایه آن مقام کمال مقدور خود¹⁶²⁴ را مبذول داشتند و حصار داخل قلعه را [A 132b] که ما بین آن و حصار بزرگ را به خاک انباشته اند چنانچه سبق ذکر یافت بعد از تعرض مسیح پاشا بنا نمودند و در استحکام افزودند به تخصیص درین ایام ظفر انجام که خبر فتح قلعه بلغراد رسید و قرع سمع آن قوم بی دین و داد کردید در لوازم خرم و احتیاط گوشیدند و شب و روز در تدبیر تعمیر و تحسین رسوم تحصین آن می بودند الحاصل آن شهر کلی بود محفوف به خارهای طوپ و تفنگ و جوهری محفوظ در سختی و شدت سنگ لاله های اطرافش از خون شهیدان رسته و غنچه های گلستانش از سرشک خوین اسیران [B 117b] بسته سروهای جویبارش از قدغازیان سرور نشان داده چشمه های زلالش از چشم تحسر طالبان روان گشته قله های بر و جش در کمال عناد و سرکشی و مدارج عروجش در کمال¹⁶²⁵ غایت تند و ناخوشی کنکره های سورش رخنه های شور در دیوار حیات کمات انداخته و متانت بارو و کاخش کفار بی آرم و رو را گستاخ ساخته با آنکه گلستانی بود اما کل مقصود هیچ طالبی تا غایت درو نگشوده بود و با وجود آنکه نخلستانی¹⁶²⁶ بود هیچ رادی میوه مراد از وی نچیده تزیین و نظیر مقدمه این داستان به نظم درد مدایح سلطان ممالک ستان در سلک عرض و بیان¹⁶²⁷

¹⁶²⁰ A - B : و

¹⁶²¹ B - A : اولم...اطرافها

¹⁶²² B - A : و...الله

¹⁶²³ Haşr Suresi 59/2

¹⁶²⁴ A : خود

¹⁶²⁵ B : کمال

¹⁶²⁶ B : نخلستانان A نخلستانی

¹⁶²⁷ B : A تزیین...بیان

	666	بود	آن	حصن	زیر	طاق	کبود	
		طاق	از	آن	کش	به	دهر	جفت نبود
A	667	شهر	گنجی	و	سور	بود	اژدر	133a
		حلقه	بروی	زده	به	سان	کمر	
	668	اژدر	هفت	سرا ¹⁶²⁸	کردیدی			
		لیک	هفتاد	سر	تو	شنیدی		
	669	بود	هر	برج	او	سری	دیگر	
		نی	غلط	گفتم	اژدری	دیگر		
	670	باز	بر	هر	سریش	بیست	دهان	
		طوبها	هر	یکی	دهانی	بود	ریزان	
	671	ز	آتش	قهر	او	نشانی	بود	
	672	فضل	حق	دست	هر	که	را	گیرد
		اینچنین	ای	بس	اژدها	گیرد		
	673	کیست	کش	فضل	حق	شدست	معین	
		سایه	حق ¹⁶²⁹	و	آفتاب	جهان		
	674	تاج	عثمانیان	سلیمان	خان ¹⁶³⁰			
	675	تاج	ازان	شد	که	بر	سر	آمده است
		قدرش	از	چرخ	برتر	آمده	است	

B: سر A سرا¹⁶²⁸

B: - A حق¹⁶²⁹

B: - A سلیمان خان¹⁶³⁰

B	676	سرو	بالا	و	سرور	دینیس	118b
		تیغ	دارست	و	کوه	تمکین	است
	677	ز	آب	تیغش	اساس	کفر	خراب
		گشت	و	نایاب	شد	به	سان
	678	دین	حق	یافت	رو؟	برو	مندی
		جان	اسلامیان	تنومندی			
	679	برق	تیغش	به	هر	کجا	افروخت
		خرمن	عمر	دشمنان	را	بسوخت	
	680	تا	درخشید	تیغ	او	چون	برق
		که	ز	مغرب	گشود ¹⁶³¹	و	گاه
	681	هیئت	کرد	هد	به	کوه	غیب
		رود	از	قلب	کوه	صبر	و
A	682	تاب	صمصام	او	به	روز	نبرد
133b		ببرد	تاب	مهر	گیتی	کرد	
	683	چون	صنوبر	تمام	دست	و	دلست
		کان	یاقوت	و	لعل	ازو	خجلست
	684	با	کفش	بحر	لاف	زد	ز احسان
		ماند	کف	بر	سر	از	تاسف
	685	تاج	و	تختش	چو	مهر	و گردونست
		بلکه	این	هر	دو	زان	دو افزونست
	686	تاج	او	نصر	ملت	نبوی	
		تخت	او	بسط	دین	مصطفوی	
	687	آن	چنان	بهر	دین	کمر	بستست

B: گشوده A گشود¹⁶³¹

	کان کمر را خدا مکر بستست	
688	رای او راست همچو رایت او	
	نور نصر من الله آیت او	
689	خسرو و کیقباد را بود ار	
	صد هزاران غلام و هم چاکر	
690	بر در او ز ¹⁶³² بنده و آزاد	
	صد چو کیخسروست و صد چو قباد	
691	چون بر آرد بر اوج ماه علم	
	در کشد بر ضیای مهر قلم	
692	صف شگافست در مصاف کمات	
	کوه قافست وقت ¹⁶³³ صبر و ثبات	
B 118b	تند و تیزست وقت رزم چو تیغ	
	گنج ریزست کاه بزم چو میغ	
694	بکه صید همچو شیر بود	
	شیر چو بود که شیر گیر بود	
695	سک صیدش چه سان گرفت آهو	
	نیست در ملک او چو هیچ آهو	
696	چون بی فکند باز برد راج	
	نسر طایر فتاد در تا راج	
A 134a	انجم و چرخ جمله یار ویند	
	اسد و ثور خود شکار ویند	
698	بر و بحرش به زیر فرمانست	

1632 A : - B ز

1633 A : - B وقت

فر	او	همچو	خور	درخشانست					
برق	وابزند	تیغ	او	و	عدو				699
چون	بخندید	این	بکردید	او					
رونق	سبزه	جهان	زنیست						700
گریهء	دشمن	ارچه	خونیست						
کرد	گیتی	که	فتنه	بار	آمد				701
تیغ	او	آهنین	حصار	آمد					
روز	میدان	که	پر	خروشت	آن				702
ز	آتش	تیغ	او	بجوش	آن				
گوهر	او	و	گوهر	تیغش					703
جمله	عالم	گرفت	گوهر	افشان	دست	چون	سغش		
گرچه	گوهر	ز	بجر	و	از	کان	خاست		705
گوهرش	کان	عدل	و	بجر	سخت				
گوهرش	به	ز	گوهر	فلکست					706
در	کهر	زانکه	همسر	ملکست					
گر	نسب	پرسی	از	اغوز	خانست				707
ور	حسب	جمله	جسم ¹⁶³⁴	و	او	جانست			
دهمین	لعل	کان	عثمانیست						708
عدد	ده	که	اکمل	عددست					709
مکرش	از	کمال	او	مددست					
عین	ذاتش	چو	ده	دهی	آمد				710

B

721	آن	محیطی	که	نیستش	پایان	
			زورقی	کی	1637	رسد به ساحل آن
722	مکر	آگه	که	ز	ورقم	رونق
			یابد	از	التفات	سایه حق
723	گر	نسیم	عنایتش	بوزد		
			زورق	من	به	رونقی برسد
724	قاسم	افزون	مرو	ز	حد	خویش
			هست	این فصل	چون	ز فضل تو بیش
725	تو	که	1638	مدح	اینچنین	شاهی
119b						
			کوست	بر	اوج	چرخ دین ماهی
726	خود	گرفتم	که	شعر	تو	سحرست
			ذره	کی	مادح	رخ مهرست
A						
135a						
727	صدق	دل	را	نثار	باید	کرد
			بر	دعا	اختصار	باید کرد
728	تا	نقاب	خفا	انامل	فکر	
			در	کشد	از	رخ معانی بکر
729	هر	زمانی	عروس	ملک	دگر	
			باد	در	عقد	شاه عدل سیر
730	تا	روانست	دریم	پر	در	
			زورق	مه	گهی	تهی که پر
731	بحر	اقبال	شاه	دین	پرور	
			پر	ز	امواج	فتح باد و ظفر

B: چون A کی 1637

A که و B: که 1638

732	باز	درهای	بحر	سلطانی				
			انجم	سعد	چرخ	عثمانی		
733	که	بدیشان	منورست	جهان				
			چه	جهان	بلکه	جان	پادشهان	
734	مردم	دیدهء	جهان	بین	اند			
			ماه	ملکند ¹⁶³⁹	و	شاه	آیین	اند
735	هر	یکی	چون	خلیفه	راست	خلف		
			شد	جهان	را	شرف	جهان	شرف
736	هر	یکی	خسروی	و	جمشیدی			
			بر	های	سعود	خورشیدی		
737	جمله	در	ظل	ظل	سبحانی			
			باد	باقی	چو	فیض	ربانی	
738	همه	در	حفظ	حضرت	جبار			
			هر	یک	ار	عمر	و	ملک
						بر	خوردار	

گفتار در اصدار حکم قدر آثار به نهوض عساكر كواكب مقدار از براری و بحار

فرمان ده زمین و زمان باسط امن و امان امیر مؤمنان و کبیر موحدان [A 135b] سرور مجاهدان و سردار مرابطان سلطان [B 120a] صاحب قران لازالت اعلامه علی اعداء الدین منصوره و مجاهداته فی اعلاء کلمته الله مشکوره بعد از معاودت با¹⁶⁴⁰ سعادت ازدیاد¹⁶⁴¹ از غزوه بلغراد در فصل شتای استراحت اقتضا دار السلطنه جنت آسا را بغر قرار و سکون رشک شهر ستان فیروزه کون کردانید و انوار معدلت و نصفت و آثار حسن سلطنت¹⁶⁴² و خلافت را در جمیع امصار و اقطار مملکت همچنانچه همیشه منبسط می گرداند می گسترانید و اکثر ایام دیوان عدالت مرام انعقاد یافته وظایف ایفای حقوق برایا و ابقای رعایت رعایا را¹⁶⁴³ بر

B: ملکنه A ماکنند¹⁶³⁹

B - A: با¹⁶⁴⁰

A - B: ازدیاد¹⁶⁴¹

B - A: سلطنت¹⁶⁴²

B - A: را¹⁶⁴³

وجه شرع قویم و مقتضای قسطاس عدل مستقیم چنانچه دایما اقامت می فرماید می فرمود و گاهی به سواری و شکار¹⁶⁴⁴ برای نشاط خاطر خورشید شعار میل می نمود چون ایام فصل بهار¹⁶⁴⁵ و هنگام وصل هزار و گلزار نزدیک رسید و افراد عساکر قوای نامیه که در فراش استبرق قماش و جعل لکم الارض فراشا در خواب استراحت و آرام بودند انتعاش پذیر گردید فراشان عجایب نشان سلطان ربیع رنگین توقیع به عزم تسخیر جهان وسیع خبیه؟ رفیع سحاب فلک نصاب را بر سطح چمن سیراب بر افراختند و خرگاه بدایع دستگاه غنچه را برتر هنگام گلستان مرتب ساختند بیرقهای برگهای لاله حر ابر سرا رماح سبز صحرا آرا به تحریک نسیم [B 119b] سحری¹⁶⁴⁶ [A 136a]

داستان سفر سلطان صاحب قران به عزم غزای کفار ممالک انکروس و به آلمان و قهر و طمس منکران از رسول آخر الزمان صل الله علیه و سلم ما داتب الملک فی الدورانی.

منعم حکیم و معطی علیم جل ذکره و تعالی اسمہ که خاع منح و عطایا را مناسب قامت استعداد و قیمت فطرت و نهاد هر یک از عباد تعیین و تحدید می فرماید چون نفس کامله را به عطیه شامله بنوازد بر حسب کلام معجز اسلوب و یتیم نعمته علیک و علی آل یعقوب اراده بی عات را با تمام آن نعمت متعلق می سازد و بر حسب کلام حقایق ارتسام که اذا اراد الله شیئا هیا اسبابه اسباب تکمیل آن منحت را بی سعی و کلفت تحصیل مهیا و آماده می دارد.

ملؤفه

آن را که به لطف خویش بنواخته اند

بر چرخ نهم رایتش افراخته اند

739

آن رتبه که منتهای ابصار بود

در یک نظرش طفیل ره ساخته اند

و از جمله ماصدقات این بیان صیدق مبانی سفر ثانی رایات سلطانیست بعزم غزای ممالک انکروس و تخلیه دار الملک آن از کفار منکوس الروس تفصیل این قصه و تکمیل این قصه آنست که چنانچه سابقه مذکور و مسطور گردید چون در شهر سینه اثنی و ثلثین و تسعمایه دریای غزا و جهاد سلطان صاحب قران سکندر نهاد جوش و خروش بر آورده اکثر مصار و [A 136b] اقطار دیار کفار انکروس و بقاع و قلاع آن کفره

B - A : به سواری و شکار¹⁶⁴⁴

B - A : خورشید....بهار¹⁶⁴⁵

A - B : به...سحری¹⁶⁴⁶

منکوس غرق طوفان آب تیغ بران اهل ایمان شده بود و محو امواج حرق و تا راج افواج غازیان ظفر از دواج کردیده و قرال و فرمان ده ایشان لاوش قرال عنود با جنود مردود خود از جام حسام ظفر فرجام غلامان سلطان خلافت مقام در معرکه دشت مهاج شربت هلاک اجاج را چشیده بودند و نوافر ابطال غزات به حوافر خیول صرصر سمات اکثر اطراف را کناف آن بلاد ارم اوضاف را تاخته همران شهوره آنرا مصدورقه کان لم یکن شیئا مذکورا ساخته بودند و بیشتر آن اجناد بی دین و داد را و ساکنان آن دیار و بلاد را الوف الوف کسیر تیغ آبدار و صثوف صنوف اسیر کمند تا بدار کردانیده و پرداخته بناء علی ذلک دران ممالک اصلاقابلیت آن نمانده بود که دران سال سایه التفات و اقبال بر حفظ و تعمیر آن گمارند یا کسی را از سرداران معتبر و امرای موقر برای ضبط و تصرف آن حدود باز دارند لاجرم بموجب ع ویرانه را بفرقه بومان گذاشتیم دران ولا بولایاتی که بر سمت شمائی آب طونه و دراوه بود ملتفت نکشیدند و خالی گذاشتند اما بعضی قلاع جزیره سرم را محکم و مبرم ساختند مستحفظان [A 137a] و دزداران بران گماشتند و رایت معاودت را بر افراشتند حالی که دار الملک بدون خالی ماند به آن مملکت اردل را که آلات به یانوش قرال مسمی است سودای تحت تشنی آن سواد در سر او فتاد و همای هوای پادشاهی آن بلاد بر قبه قوادش بال و پر گشاد و به تعث قرال برین خیال آن بود که مشار الیه دختر زاده نيقو قرال بود و این نيقو کافری بوده است به غایت دلیر و صاحب شمشیر که مجموع ممالک انکروس را به ضرب تیغ خونخوار از ایادی صنادید کفار انتزاع نموده بوده و هدت مدید بر تخت فرمان دهی کفار آن دیار استقرار یافته بعد از وی پسر او و بعد از پسر پسر زاده اولادش قرال بر منوال پدران ضلالت مال خود فرمان ده و پادشاه آن قوم دین تباه بودند. چون لاوش مذکور چنانچه حالیا محملا و سابقه مفصلا منقول شد مقتول گردید از نسل نيقوی مذکور از ذکور کسی نماید که از در طلب پادشاهی آن ممالک در آید و بر تخت قرالی بر آید و بنابر آنکه نزد کفار ضلالت شعار به خلاف آیین اهل دین متین و ملت مردان اسلام تمکین که لا و لایته النساء بعد از انقراض انباء بنات و اولاد بنات را هم تخت پادشاهی به ارث می رسد یانوش مزبور را داعیه سلطنت مملکت مذکور مرکوز ضمیر مردید و مع هذا بعضی امرای لاوش هم که از پنجه غازیان شیر خروش [A 137b] روباه و از فرار نموده جان به کنار رسانیده بودند باز در میان در آمده به دمدمه غرور قرال مذکور را به پادشاهی تخت انکروس دعوت نمودند و ایمان شداد به صدق اظهار انقباد بر آن افزودند مشار الیه هم با خیل خیال قرالی میل نیل تحت بدرون و آن حوالی نمود یکران عزم را بزین حزم زین داده بدان طرف تاخت و بقیه السیفی را که با صد غبن و حیف به اطراف و اکناف گریخته و بسته بودند و مانند غول بیابانی به سغوله های نهانی تحصن بسته استمالت داده مجتمع گردانید و مانند گرگ دلیر که به بقیه اله فریسه ؟ شیر سیر گردد بی ارتکاب ملاحم و معارضه مزاحم به دار الملک بدون در آمد. و بر تاخت فرماندهی بر آمد و انمیعینی ؟ بیت را به خاطر در نیارود که من تصدر قبل او اندر تصدی لھو اند.

در آن ولا امیر ولایت سمندره و بلغراد بالی بیک یحیی پاشا چاوشی به نزد یانوش فرستاده بر سبیل انذار اشعار نمود که آیین سلاطین عثمانی و عادت این پادشاهان سعادت مبانی آنست که سم سمند ظفر ارجمند ایشان بھر دیاری که وصول یابد و انوار ماهجه رایت نصرت غایت ایشان بر هر سر زمینی که بتابد به عون ملک علام تا آن مقام را تمام به حیطة تصرف در نمی آورد [A 138a] دست تعرض از آن باز نمی دارند. و پای تسلط از آن باز نمی کشند. تو به امر که و به اذن که درین ملک تصرف نموده و پنجه تملک بران گشوده:

ملوفه

741 چه سازی مقامت کنام پلنک
که نا که در افتی به چنکش چو
رنگ

742 هر بران چو در پشه ره یافتند
دد و وحش از آن روی بر تافتند

743 بدانش چو کمتر نه از وحوش
چرا کم کنی راه تدبیر و هوش

قرال مشار الیه از رای به اسداد چنین جواب داد که من خود را از زمره غلامان یکرنگ سلطان فیروز جنگ می دانم در آن حین که خیول عساکر ظفر قرین قدر خاک این سر زمین را به چرخ برین رسانیده بودند و غازیان ضرغام یساق به اشراق لعان صمصام خراق ظلمت طاغیان بد اخلاق را از صفحه آفاق محو گردانیده. اگرچه از خوف وهیبت سلطان اسلام به آستان فلکاز تسام قادم نبودم اما از تقصیر خدمت همیشه پشیمان و نادم بودم و الان بر آنم که درین زودی ایلچی به درگاه عالپناه فرستم و استیدان توقف درین ممالک و تردد درین مسالک بنمایم. اگر بر حسب مرحمت پادشاهانه برین بنده مسلم دارند طریق خراج گذاری و جان سپاری به سر بسپرم. و الا بھر کدام از سایر بندگان که رجوع فرمائید تحت و تاج را تسلیم نمایم. درین اثنا که خبر قرالی [A 138b] یانوش انتشار یافت فریدوش؟ که پادشاه ملک اسپانیه فرنگ و فرمان ده ولایت المان و نمسه و تحت نشین شهر بچچ بود. ازین خیر بر آشفت و با ارکان صلاحت مکان خود گفت که بین رتبه علیا من احق و والی ام چرا که از نسل شهر یاران قدیم آن دیارم و صاحب مکنت یسار و حاکم اضاف عساکر کینه گذار و دیگر آنکه در آن هنگام که پادشاه دین اسلام به قصد تعرض سلک و ملک انکروس متوجه آن جانب گردید یانوش با آنکه خواهر زاده لاوش بود معاونت او ننمود و نصرت ملته نصرانیه به جای نیاورد با وجود من او را که یاور و چه یارا باشد که بر تخت انکروس داور و دارا باشد. الحاصل به این کلمات بی حاصل عساکر دیار نمسه و المان و اکثر سرداران آن قوم عنید را به ایمان و مواعید فرینفته با خود متفق گردانید. و با لشکری کران که از هر کران جمیع آورده بود در عین جوش و خروش متوجه یانوش کردید. امرای انکروس که با یانوش اظعار مطاوعت کرده گرویده بودند. و او را به سلطنت برگزیده، بر حسب بیان واجب الایمان انهم لا ایمان لهم نقص عهد و همان نمودند. و بر خبثت کفر جنایت را افزودند و به جانب فرندوش بر گردیدند. چون مشار

الیه را طاقت مقاومت با عسکر نمسه و المان و توقف در آن مکان در حیز امکان نبود. بالضرورة تاج سلطنت را به ترک آن مقام [A 139a] تبدیل نموده. آهنگ بلاد خود نمود و بال استعجال را به آن جانب می گشاد. و بال پریشان حال را با نمعنی؟ تسلی می داد که ع من همان گیرم ندیدم این کهن ورانه را ال فرزندوش قرال هم از سر استقلال ضبط آن بلاد نمود و در شوکت و مکنت افزود و تحت بدون را بدون تکلف در تحت تصرف در آورد و رایت غلبه و استیلا را به اوج استعلا بر آورد و اکثر قلاع آن ارباع را به باع اقدام استحکام داده مشید گردانید و با روی شهر و قلعه را به بازوی جد و اهتمام به حال اول رسانید و مساحت فلک مساحا آن را به کفار هنید و اشرار مرید مملو ساخت و سرای فلک آسای آن را برای ماوای تحت امارت و مقام رخت اقامت خود پرداخت اما زبان زمان مضمون این مقال را در وصف مآل ایشان بیان می نمود که

بیت

744 خوش گرفتند حریفا ز سر زلف ساقی
گر فلکشان بگذارد که قراری گیرند

الحاصل یانوش چون از جام ایام خودکام مدام ناکامی نوش کرد و غصه بر نیامد کام را با خویش هم آغوش دید دانست که

نظم

745 تکیه بر جای بزرگان نتوان زد بگزاف
مگر اسباب بزرگی همه آماده کنی

اول از حاکم اورومیه فرنچ که مسمی می باشد بریم پایا و جمیع سلاطین کفار به حسب حسبانب بطلان شعار خود او را حاکم مطاع دینی و آمر واجب الاتباع یقنی می دانند استعانت جسته از او [A 139b] استعانه نمود چون کفار بی عار از حلیه فتوت و مروت که از شعب ایمانست عاری می باشند پایای مزبور موزور اعتذار نموده جواب داد که امروز فرزندوش پادشاهی با قدر تست و با هوش و برادر او را که پادشاه اسپانیه است رایت استیلای اکثر ممالک فرنچ بر دوش معاونت تو مستلزم مخالفت ایشانست و نزد من این صورت بیرون حیطة امکان چون یانوش از جانب او خایب شد دانست که حصول این مرادی استناد به آستان سلطان صاحب قران میسر نمی گردد و تا خود را محل نظر خورشید عناین سلطانی نمی مرداند غبار سان از زمین مذلت و هوان به هوای سر افزاری بر نمی آید.

بیت

746 بر راع موکب تو هر آن کس که رخ نهاد

شد بر هوا اگرچه بود خاک چون غبار

چراکه مقرر است که درخت قرع باب سر بلندی و نما نماید دست به فرع شجره بر اصلی باید رسانید و چوب تیر را چون هوای گیری در ضمیر جای گیر گردد فراز پر عقاب باید طلبید لاجرم در همان اوان ایلجی به درگاه سلاطین پناه روانه گردانید و از روی نعقل دست توسل به ذیل استشفاع وزرتی عظام در زده در ضمن کلامی که مخبر از کمال تضرع بود این معنی را به عرض رسانید که صورت بندگی و انقیاد اوامر سلطانی را بر دل حجر آسا [A 140a] مانند نقش عیسی بر در کلیسا نگاشته ام و لوای ولای بندگان آن آستان را به اوج هوا خواهی بر افراشته چون اکثر ممالک و مسالک دیار انکروس فرستاده حوافر خیول نوافر عساکر سلطان صاحب قران گردیده است و دست تصرف غزات ظفر سمات به آن رسیده اگر دیگر باره صفحه مرآت آن دیار از زنگ اشرار کفار به مصقله تیغ غازیان تصرف شعار انجلا یابد و صورت مرحمت سلطانی نسبت به حال این بنده جانی در آن نمایان آید هر آینه که در سلک سایر سلاطین خراج گذار و غلامان اطاعت شعار منسلک کردم و تارک جان در بدن دارم تارک تذلل از آستان عبودیت بر ندارم.

لمؤلفه

747	اگر	شاه	را	بر	من	افتد	نظر	
				به	جان	در	غلامیش	بندم
748	ورم	دست	گیر	دبر	آرد	رست		کمر
				کنم	دست	خورشید	جای	نشست

منعاقب این حال ایلجی دیگر از جانب فرندوش قرال با بعضی تحف و ظرف رسیده مکتوبی رسانید مشتمل برآنکه اگرچه قرال سابق تخت انکروس از بخت منکوس در مقام مخالفت پادشاه اسلام در آمد و به شامت آنکه پای از حد خود بیرون نهاد ایام دولتش به سر آمد اما در خدمت نواب بلند جناب معلومست که تا غایت ازین جانب نسبت با بندگان سلطان عالی مراتب امری که مخالف داب ادب و باعث فتنه و شغب باشد صادر نگردیده است و چون این دیار را بعد از آنکه سلطان کامکار [A 140b] قطع نظر و النفات از آن فرموده بود من به قوت تیغ آتش خروش و وفرت ؟ جیش دریا جوش از تصرف یانوش انتزاع نموده ام مامول از لطاف شاهانه آنست که به تبلیسات و تمویهات او التفات نفرمایند و قصد تعرض بین دیار ننمایند بلکه جزیره بسم را هم که از قدیم الایام داخل ممالک انکروس بود ضمیمه عنایت سازند تا مراسم مصادقت و لوازم مصالحت روز به روز ظهور و بروز یابد و طریق آمد شد تجار و نقل امتعه این یار مفتوح گردد و بحر خدمتی که مقدور باشد قیام و اقدام نماید چون وزرای آصف منوال مضمون مقال این دو قرال را معروض پایه سریر فلک

مثال گردانیدند جواب عالی خطاب چنین صادر گردید که اولاً ازین خیشیت که طریق مروت معاونت جانب مغلوبست اظهار عنایت جرایم پوش در حق یانوش احق و اولی می نماید.

نظم

749	کسی کو شود پش پای توست	مروت نباشد نگیرش دست
750	نه بنی که شبنم چو افتاد خرد	به مهر آفتایش بعوق برد

و ثانیاً آنکه چون مشار الیه در تقصیر و تاخیر خدمت دم از مقام ندم می زند و اظهار بندگی و غلامی می کند و در نامه فرندوش لفظ مصالحت و مصادقت که نه حد او و امثال اوست مکتوبست و مذکور و این دالست بر آنکه کافر [A 141a] مزبور از غایت بطر و غرور از سعادت رحمت رحم الله امرأ عرف قدره و لم يتعد طوره محر و مست و مهجور مناسب بلکه واجب آن می نماید که نتیجه بطر او را در نظر او آورند نا اشباه آن تباه پای از حد کلیم خود بیرون نهند و با مثال این مقال جرات ننمایند بر حسب فرمان واجب الازدعان وزرای عالی مکان الچیان را رخصت انصراف داده چنین جواب دادند که انشا الله المجیب عن فریب رایات ظفر آیات برای ضبط و ربط آن ولایات بدان اقطار باز گذار خواهد نمود جواب روشن واقعی چو آب صافی در آن مقام فیصل انجام به مقطع اتمام خواهد رسید هر کرا دولت یاوز و سعادت را هبر باشد و بی غایله بدگمانی و ریب حلیه بندگی را زینت و زیب خود ساخته و لوی ولا را بر افراخته نامید عنایات سلطان مظفر رایات مانند اقبال استقبال مواکب جلال نماید و خود را به سعادت آستانه بوسی رساند انشا الله العزیز بر غایت رعایت و نوازش مقرون و از متاعب عتاب و عقاب محفوظ و مصون خواهد بود و آنکه از اندیشه فساد و سوء اعتقاد آتش سان به سوی هوای سرکشی گراید بعد از آن گراید از جمله تیغ آبدار خاک خسار بر رخسار ادبار خود پاشان خواهد دید.

لمؤلفه

A	751	کسی کو برین آستان سر نهاد	141b
		قدم برتر از چرخ اخضر نهاد	
	752	هر آنکو میان را به عصیان به کست	
		همان دهره دهر پشتش شکست	

بعد از آنکه ایلچیان را هر یک از خوان احسان دریا نوال به منوالی فراخور محظوظ حال ساختند الاغان صرصر آثار و مبلغان باد رفتار برای اخبار و احضار عساكر نصرت مآثر به بعضی اطراف و اقطار ممالک

محمیه تاختند اما از ممالک شرقی و جنوبی اختصار به احضار عساکر اناطولی فرمودند و بکلریکیان و امرای الویه روم اماسیه و قرامان و دیاربکر و شام و حلب و مصر و یمن و سایر دیار عرب را با تمام عساکر آن بلاد برای ضبط آن ممالک و حفظ آن مسالک ازین سفر معاف داشتند لکن از ممالک شمالی و غربی به احضار اکثر لشکر امر فرمودند و احکام قضا احکام با هم بکلریکی روم ایلی و امرای الویه ظفر تلویه آن دیار و خان تاتار شرف اصدار یافت مضمون قدر مکنونش آنکه در اوایل ماه شعبان المعظم سنه خمس و ثلثین و تسعمایه که زمان طلوع ماهجه رایات ظفر غایات خواهد بود از مطلع بی مقطع دار السلطنه محمیة باید که جمیع عساکر آن بلدان و بریه از نزدیک و دور در آن شهر مشهور متوجه معسکر ظفر منظر سلطانی کردند و تمام آفچیان سیل رفتار برق آثار آن ممالک را هم احضار نمایند.

ملوفه

753	به فرمان شاه سکندر سیر	که حکمش رواست بر بحر و بر	A 142a
754	فرستاد دستور آصف مکان	الایان به دستور با دوزان	
755	کز افواج لشکر بحر مرز و بوم	بجنب زمین مثل دریای روم	
756	یراق سفر جمله اندوختند	بقر عدو چهره افروخته	
757	همه آخته تیغ کین از نیام	همه تاخته همچو باد و غمام	
758	شتابان به درگاه آیند زود	به دریا شتابد ز هر سوی رود	

و در آن ولا حکم قدر مقدار شرف اصدار یافته بود که بکلریکی روم ایلی امیر الامرا معالی انتما قاسم پاشا متوجه جانب ایصله شود و در آن محل امر او عساکر روم ایلی بر و جمع شده منتظر رایات ظفر آیات سلطانی باشند روز سیم که امیر الامرای مشار الیه تقبیل ایادی سیه نموده از دار السلطنه قسطنطنیه بیرون رفته بود وزیر رتبه ثانیه پاشای نیکو رای مرحوم مصطفی پاشا به موجب امر صدق سمات ان اجل الله لات به عروض مرضی که طاری شده بود از لباس حیوة عارتی عاری گردید و از خیه حیات این جهانی که در بی ثباتی شکل حباب دارد به سرای خلود رحلت نمود بنابران خدمت مسند او و وزیر رتبه ثالثه پاشای عاقبت محمود ایاس پاشا عنایت شده مقام وزارت رتبه سیم به امیر الامرای مذکور مسطور مرجوع گردید [A 142b] و الاغ رفته پاشای مشار الیه را باز گردانیدند و روزست و دوم رجب سنه مذکوره به سعادت تقبیل انامل بحر شمایل رسید و خلعت تشریف وزارت پوشید و اقامت خدمت امیر الامرای روم ایلی در آن سفر به عهده وزیر اول ابراهیم پاشا موکول گردید و چون وزیر مشار الیه برای اقامت خدمات وزارت معتکف درگاه عالمپناه بود حسب الامر العالی

کدخدا و دفتردار عساکر مذکوره را به موضع ایصله برای جمعیت امرا روانه گردانیدند و آوازه قوموا انصار الله را به آن اطراف و جوانب رسانیدند

گفتار¹⁶⁴⁷ در توجه رایات فتوحات ظهور سلطان منصور به عزم غزای مذکور¹⁶⁴⁸

لمؤلفه

759	دگر	بار	آمد	بهار	غزا				
				که	خندان	شود	لاله	زار	غزا
760	علمها	بر	آید	چو	سر	و	جان		
				سروش	ظفر	همچو	مرغی	بران	
761	چو	نو	سبزه	ها	لشکر	شاه	دین		
				زند	تیغ	و	یکسر	بگیرد	زمین
762	چو	آب	روانی	فراز	چمن				
				زره	ها	شود	در	نظر	موج زن
763	شود	هر	یکی	گلبن	نو	جوان			
				ولی	غنچه	اش	کرز	و	خارش ستان
764	نماید	چو	گلهای	احمر	سیر				
				نشسته	بر	و	ژاله	از	میخ زر
765	نوا	ساز	از	آشیان	کمان				
				هزار	خدنک	آیدش	پر	زنان	
766	سناها	چو	سر	و	قد	افراخته			
				بر	و	ببرق	سرخ	چون	فاخته
767	شود	ار	صبا	جلوه	گر	سو	به	سو	

A

143a

S گفتار سیم : A گفتار¹⁶⁴⁷

S,A در...مذکور¹⁶⁴⁸

768	بزیز	چوانان	رنگین	قبا	کجو	شد	عدو
769	نمد	تاج	اسپید	و	اسکوف	زر	سمندان
770	ز	باران	تیر	و	تکرک	تفنگ	نماید
771	دکر	وقت	آمد	کز	ابر	نیام	عدو
772	چو	در	روم	گران	شود	رعد	گوشت
						لرزدن	کوه
						در	انکروس

به موجب حدیث مبینة تاسیس کان رسول الله صلی الله علیه و سلم یختار للخروج الی السفر یوم الاثنین او الخمیس دوشنبه غره غزای رمضان معابد آزای سنه خمس و ثلاثین و تسعمایه برای خروج رایات سدره عروج سلطانی ازدار السلطنه قسطنطنیه جمعیت یمامن سلطانتها عن السلیه تعیین یافت بنابراین یوم الاحد سلخ شعبان المعظم خرگاه گردون مدار و احوال و ائقال حشمت آثار را به صوب منزل حلقه لویکار روانه گداندند و قبه سما را از ولوله و جوهوا را از غلغله پر ساخته افغان زنگ بختیان را به سمع جمع چرخبان رسانیدند.

ملؤلفه

773	دراها	به	جنبش	در	آمد	دگر	
774	ز	بانگ	جرسها	و	افغان	زنگ	برسانی
							که
							دلها
							بر
							آمد
							ز
							بر
775	پر	از	بار	خرگاه	شاهی	جمال	رنگ
							گنبد
							نیل
							رنگ
							شد
							روان
							چو
							روز
							قیامت
							جبال

A

143b

صبح پر نور غره مذکور که برای طلوع تباشیر اقبال سلطانی بی درنگ اورنگ فیروزه رنگ علم استیلا و دلیری را بر سم جهانگیری بر افراختند و به نام شاه بام کوس استعلا و ظهور را بر بام هفت آشام خلق سبع سموات

طابقا نواختند مواكب عساكر كواكب مآثر قابو خاقی كه همیشه ملازمان درگاه سعادت دستگاہند زینتی و رونقی یافته بود كه اشعه دیده اولی الابصار در اودار چرخ ددار هرگز بر مثل آن نتافته بود سر فرقه را از فرق آن عساكر ملایك نسق در اسب و اتاقه و پرق معلم به علامتی خاص و موسوم بسمتی بر وجه اختصاص ساخته بودند و لوای الای هر یک را به رنگی بر افراخته و حکم فرموده بودند كه مجموع افراد فرق چاوشان و سپاهی اغلانیان و سلاحداران و علوفه چیان باید كه با رونق اتاقه ابلق و اسبان صرصر [S 19a] قیاس ایشان هم باز¹⁶⁴⁹ نیت بحری قطاس باشند گویدا اشعاری بود به آنكه¹⁶⁵⁰ وظیفه مردان كار¹⁶⁵¹ و شیمهء دلیران معرکه كارزار آنست كه برای منارعت به قصد مصارعت با اعدای دین متین¹⁶⁵² پر بر آورند تا مانند مرغان كردون اقطاع اولی اجنحه مشنی و ثلاث و رباع شكار فضای ملك را به مخالب تایید¹⁶⁵³ قضا در تحت تصرف در آورند چنانچه آن روز تخمینا از نبرد آزمایان بلوك خلقی¹⁶⁵⁴ [A 144a] و سرداران و سالاران نیکچری زیاده بر پست هزار بدوی سوار پر دار فر آثار توکش بند ملك مانند بحری قطاس نھنگ قیاس بودند كه با كمر شمشیر های زرین و البسه فاخره ثمین روی زمین را رونق ربیعی دیگر بخشیده بودند و سطح كره خاک را در زینت به سقف افلاك رسانیده.

لمؤلفه

776 همه تازی سوار و تیغ گذار همه مثل نھنگ مرد شكار

قریب بسی هزار دیگر خدمه عتبه علیه و سکنه آستانه سنیه و خدمت گذاران اصطبل ها مون اتساع و سایر ارباب حرف و صنایع درگاه گردون ارتفاع و غلامان و علوفه چیان وزرای عظام و صدور واجب الاعظام و سایر ارکان دیوان عظیم الاختشام بودند اكثر متوج به مند تاجهای سرخ زردوز و مقلد به اسلحه و كمر شمشیرهای زرین معرکه افروز.

لمؤلفه

777 همه یا تیغهای خاره شكار همه دشمن ربا و مرد مصاف

A: باز S هم باز¹⁶⁴⁹

S: نیت... آنكه از غایت مسارعت بقصد مصارعت اعدای نایكار A نیت... آنكه¹⁶⁵⁰

S: كار آنست كه A كار¹⁶⁵¹

A - S: و شیه دلیران معرکه كارزار آنست كه برای منارعت بقصد مصارعت با اعدای دین متین¹⁶⁵²

S - A: تایید¹⁶⁵³

A, S قضا... خلقی¹⁶⁵⁴

و تخمنا قریب به صد هزار دیگر خدمه و بندگان این بندگان بودند که از غایت کسرت و زینت بی ریت و کمان در چشم سپه‌ندگان با نجوم سموات مساوات می نمودند.

مؤلفه

778 همه صاحب سلاح برنده همه مانند شیر درنده

[A 144b] و دوازده هزار دیگر عساکر پیاده جاد جری بودند که معروفند به نیک‌چری همگی تیراندازان عدو پرداز و تفنگچیان خصم پرداز جمله متوج به مند تاجهای سفید زردوز با حربهای کینه اندوز و تفنگهای دشمن سوز که به عادت و پشه خود همیشه پیاده پش پش دکاب ظفر نصاب روان می باشند.

مؤلفه

779 همه چون برق آتش اندازان در شکار عدو چو شه بازان

و هفت عقد لوی فتح التوا برای الای خاص سلطان سکندر خواص به عدد سیارات علیا ترتیب داده شده بود ازین جمله چهار لوی عالم آرا آنست که تا غایت عادت سلاطین صاحب سعادت عثمانیه بود تا از آن رایات یکتا بر جناحین سلطانی مثل دو شهیر سمیرغ قاف قربت سلیمانی هنگام سفر پر فر دولت می گشودند و دو رایت دیگر آنکه با عسکر ظفر اثر نیک‌چری ساری و جاری می بود درین ولا به امر والای سلطان آفاق لوی دیگر مزید و الحاق شد که اگر یکی از وزرای موقر یا آغایان معتبر به توجه جانبی مامور گردند یکی را از آن لواهای منصور برای اعلام نزدیک و دور با او روان گردانند.

بیت

780 اگر انا فتحنا را الفها کرده چون طغرا
ندیدستی علمهای بلند بر قطارش بین

الحاصل صبحه آن روز فرخنده مآل سلطان صاحب قران واجب الاجلال به نیت [A 145a] حصول آمال به عون ملک متعال بر توسن اقبال بر آمده

مؤلفه

781 به حشمتی که ازان سینه فلک شد چاک
نشان چاک ره که کشانست بر افلاک

روان کردید و در چنان زمانی که از قیامت نشانی بود مانند آفتاب عالمتاب از دروازه غربی دار السلطنه که موسومست به سلودی قاپو می برون خرامید.

لمؤلفه

782	خرامید چون رایت شاه دین	فلک سان روان کشت کوئی زمین
783	روارو بر آمد بچرخ نهم	همی گفت بانک بیره که قم
784	ز افغان کوس و دم کره نامی	فلک کشته از حال و رفته ز جای
785	علمها بکردون سر افراخته	مهم ظفر با فلک ساخته
786	صهیل نوندان میدان نو رد	زده بانک بر توسن تیز کرد
787	ز بسیاری مرد آراسته	زمین بود پر گوهر و خواسته
788	ز آلات جنگ ویراق برد	شده غرق دریای فولاد مرد
789	صفوف سواران بحری قطاس	چو امواج بحر و کف بی قیاس
790	ز سرخ وز زرد دوز سبز لوا	شده مثل صحن کلستان هوا

مجموع علما و قضای و اعیان و اشراف و تمامی اهالی دار السلطنه جنت توصاف از شریف و ضعیف و رفیع مشاسعه بندکان و ارکان درگاه سلطنت مکان [A 145b] نموده تخمنا از سیصد هزار نفس متجاوز بودند که از دروازه مذکور تا منزل مزبور متراکم و متعاقب صف در صف کشیده دیده بران عظمت و حشمت بی زوال مه مصون از عین الکمال باد کماشته بودند و دست امید بدعای بقای آن جاه و جلال بر داشته و سلطان اسلام سنت سلام را بر طوایف انام اقامت میفرمود تا آنکه با تاق کردون نطاق حلول نمودند و زبان حال و مقال مجموع انلم به مضمون این کلام اجابت انجام جاری بود که:

بیت

791	در هر توجهی که بود رایت ترا
	اقبال بر یمین ظفر باد بر یسار

و با وجود آنکه وفود معظم عساکر ملایک سعود که عسکر روم ایلی و اناطولی و افراج بحر امواج آفتنچی اند هنوز به مواکب سلطان عالی مراتب ملحق نگشته بودند یک راه را گنجایش مواکب ظفر دستگاه نبود بنابراین حکم قدر قرین صادر گردید که وزیر اعظم و بعضی سرداران و آغایان بلوک خلقی و شیران معرکه صفدری یعنی لشکر نکى چرى در ظل رایت فلک مساق از راه بیلاق توجه نماید و باقی وزرا و پاشایان معدلت اتما و

دیگر امرا و عظمای راه های دیگر روانه باشند و سلطان صاحب قران همه روزه شکار کنان و صید افکنان می بودند.

نظم

792	نه	چندان	صید	گونگون	فکندند	
				که	حدش	در حساب آید که چندند
793	ز	زخم	تیر	هر	تازی	سواری
A 146a						
				زمین	از	خون آهو لاله زاری

تا آنکه بده روز رایات فیروز بدار الخلافه ادرنه رسید و صحن صحرای سرای ماق مضرب اتاق فلک مساق و رشک سطح لاجوردی رواق گردید.

ملوفه

794	فرود	آمد	در	آن	صحرای	زیبا
				شد	آن	منزل فزون از چرخ مینا

و دران مقام دیوان عالی شده امیر الامرای اناطولی با بعضی امرای آن طرف بشرف تقبیل امامل سلطان کامل رسیدند و هم دران دیوان ارکان عالی مکان عرضی چند که امیر الامرای مصر در خصوص بعضی مهمات آن جانب فرستاده بود عرض نمودند و جواب بر وجه صواب ستاده فرستاده را باز ارسال نمودند گفتار در نزول امطار رحمت آثار و حلول میامن قدوم سلطان معدات رسوم و ذکر حوادثی که تا حین عبور از آب صاوه به ظهور رسید¹⁶⁵⁵.

بنابر آنکه یک دو سال قبل ازین در اکثر ولایات روم ایلی و آن اقطار امطار حجسته بی که وحی و من ما کل شئی حی در شان آن نازلست از آسمان افاضت ربانی کم رسیده بود و قوت نامیه بنات نبات که تاب او به آب می باشد ضعیف گردیده و خصوصا در آن سال محصولی بر وجه کمال به انبارخانه آمال نرسیده بود و کار اسعار غلات به گرانی و غلا انجامیده در چنین سال تنگ مجال سفر و ارتحال نزد [A 146b] مردم نزدیک بین به غایت دور بلکه محال می نمود و اکثر اهل حزم را جزم بود که آن عزم را درین سال جذب تاخیر خواهند فرمود اما به موجب بیان صدر این داستان که:

بیت

S - A: سلطان...رسید¹⁶⁵⁵

فلک نزد او برد باری کند

بعد از دو سه روز که رایات عالم افروز از دار السلطنه بیرون خرامید بموجب امر مدبر بی همنای یدبر الامر من السماء ابرهای ممطار پرما از اطراف و اقطار هوای ابداع و انشا مثل عساگر غزات برق سمات مجتمع شده در رسید و مانند کف درر بار سلطان صاحب قران جود شعار منبسط کردید ید قدرت بی انتها بر حسب فاحیایه آلارض بعد موته مجاری عین الحیوانرا از ظلمات عدم بر خضر و شان بنات سکندر علم بر کشاد و سحاب افضال مالک الملک لایزال بر موجب کلام مشحون به حقایق و انزل لکم من السماء ماء فانبتنا به حدایق بر لب تشنکان دشت و کهسار بنیاد افاضت و ادرار نهاد.

بیت

796

ب یا تفرج آیات صنع باری کن

که داده است با بر این همه کهرباری

ولآلی قطار بارانهای دری اثر از شرف مقدم سلطان بحر و بر سطح زمین را رشک چرخ برین کردانید و این ندا بکوش اهل هوش رسانید که:

لمؤلفه

797

بیا بدایع صنعش کنون مطالعه کن

که کشت صفحه کلشن مطالع الانوار

[A 147a] به سطح آب نماید مهندس قدرت بوضع نقطه سر قطره کار صد پرکار و این افضال لایزال و بی انفصال می بود تا آنکه اهل ادخار و احتکار و ضابطان ذخایر و انبار علامات کثرت رحمت و امارات و فرت نعمت را مشاهده نمودند و ابواب خزاین ارزاق نفاع را که با قفال اططماع بر بسته بودند باز کشودند و از خشک و تر بمعسکر عمان اثر کشتیهای مملو و مشحون بغلات آماده و اجمال پر اجمال زاد و زواده را زیاده بران کشیدند که وصف آن در مکیال کلام در کنجد یا میان بیان کمیت آنرا بر سنجد چنانچه درلن سفر خجسته اثر با آنچنان عساگر سچد و مر توان گفتن که غیر از تنکی دشت و صحرا اصلا تنکی و غلا ندیدند و بجز حمل تیغ و سنان کرانی نکشیند القصه بعد از شش روز که در ثار الخلافه ادرنه اقامت فرموده بودند و مکررا عقد دیوان عدل و داد نموده باز قامت رایات ظفر سمات را باوج سموات بر افراختند و کوس کوچ را نواخته بجانب فیلبه غریمت توجه را مصمم ساختند و بهفت منزل بدان شهر غم کسل رسیدند و اطراف و سواحل آب مرج حیات درج را بورود عساگر بحر نشان مصداق مرج البحرين یلتقیان کردانیدند و برای اقامت

وظایف عید و قیام بادای مراسم آن یوم سعیدده روز دران مقام جنت ار تسام توقف فرمودند اما نزول امطار متهاقب متوالی دران ایام و لیالی بمرتبه امتداد و اشتداد یافت که [A 147b] هیچکس در هیچ زمان مثل آن نشان نمی داد کویدا بحر اخضر چرخ برین بران سر زمین ریزان بود و کوههای رفعت مآب در موج خیزان آب مانند حباب مینمود انهار سریع الجریان مانند آب تیغ بران سلطان صاحب قران چنان عالم کیر شد که گویدا میولای عناصر از قبول سایر صور آبی شده همین یک نوع را صورت پذیر شد امواج آن سیل العرم را گفتی مکر عزم آن بود که تا بحر اخضر چرخ دولابی بر آید وحومت که خیام ایشان بر دامن کوه بود کم ماند که از آنجا دست بشویند و دامن اقامت افشانده بترک آن مقام بکویند اما جمعی که در موضع آده خیه اقامت زده بودند اکثر ایشان که عزم رعایت خرم نموده بر حسب گفته:

لمؤلفه

798 رخت ازین ره کذر سیل حوادث بر بند

گرچه بس منزل ز یابست ولی خطرست

به وقت و هنگام رخت ازان مقام بر بستند از آن گرداب بلا رستند و آنان که لا ابالی واردست از کنار آب و میان سبزه زار نشستند و نشستند بعد از هجوم سیل که نیل مناص مفقود و راه خلاص مسدود بود به آن آب از چرک دینوی و اکثر اسباب شست و شویی تمام یافتند و از هم موج کوه شعار باوج اشجار آن جویبار روی توجه بر تافتند و مانند مرغان سدره آشیان دلهای صنوبر نشانرا برای اقامت آن اشجار [A 148a] نهادند و بی خور و خواب دیده انتظار بر تسکین آب گشادند و با آنکه سرای عامره شاهی که در آن شهرست جندانی هم به نهر قریب نیست و بر محلی فی الجمله مرتفع وافق شده آن آب حیات مآب بقصد سر بلندی شتاب نموده بخاک بو سی آن جناب هم رسید و آنچنان بحری انباشته کف خود را پیش داشته فریاد کنان بران درگاه سایل گردید.

بیت

799 سایلان بارگاه جود و احسان تواند

بحر و کانرا این همه مال و منال آمد بدید

القصه بعد از آنکه ده روز دران مقام رحمت اندوز اقامت فرموده بودند یوم الاثنین هفتم شوال میمنت مآل که آفتاب عالمتاب از حجاب سحاب پرون خرامید ما هجه رایات دشمن کنسل ازان منزل متوجه شهر صوفیه کردید و بمشت فناق بدان موضع بمشت مساق رسید سبزه زار آن شهر از هر که از هرباب از چمن چرخ اخضر با طراوت ترست مخیم سرادقات جشمت منظر سلطانی کردید و بعضی امرای الویه روم ایلی دران نزهتگاه جلی به

سعادت پایوس رسیدند و منظور انظار مهر آثار گردیدند و هم در آن منزل ارم سمات فرستاده حاکم ولایت خروات که مشهور است به کنزواراکی و صاحب نه پاره قلعه معتبر است رسید و بخدمت وزرا از جانب مشار الیه خبر تقلد ربقه اطاعت و انقیاد رسانید و قبول جزیه را کردن نهاد و حکم و فرمان قدردمان مشتمل بر عطای امن و امان ستاد و تشریف قبول پوشیده مصحوب محصلان.

800 و جوه جزیه و خراج باز کشت
A
148b
این منزل اول آثار جهان افروزست

و نوزدهم شهر مزبور از شهر مذکور کوچ کرده موضع یردر بندی محل قیام خرگاه و خیام سر باندی گردید و دران منزل امر نافذ سلطانی صادر کردید که وزیر اول که امیر الامرای روم ایلی بود با وفود عساکر نا محدود آن جانب و دو هزار دیگر سوار تیغ گذار برقی از جوانان بلوک خلقی و س هزار نفر نکچیچی تفنگ انداز و صد و پنجاه غرابه طوپ دشمن گذار مقدمه عساکر بحر مآثر شده پیش روند.

لمؤلفه

801 چنان لشکری شد روان پیش پیش
که باشد حسابش ز هر بیش بیش

و هم در آن منزل جمعی کار دانان مهندس و مصلحت گذاران مؤسس را که در صنعت جسر بستن و ترتیب معبر دادن بر سطح آب کره می بستند و بر بحر اخضر پایه معبر می نهادند پیش فرستادند تا بآلات سلاسل و سفانی که قبل ازین بر حسب حکم قدر قرین احضار شده بود در پای قلعه بلغراد بر نهر بحر نهاد صاوه جسرپه بندند و طریق عبور عساکر منصوه را کشانید و بیستم ماه مسطور که منزل ازوور مضرب رایات عالی آیات بود فرستاده امیر لوای سمندره رسیده عرضی رسانید مشتمل بر آنکه به یمن اقبال توجه سلطانی هفتاد قطعه کشتی که متعلق به قلعه نام بود از قلاع کفره بد فرجام از دست طایفه مذکور انتزاع نموده. جبرا و کرها قلعه را هم تسلیم بندگان [A 149a] درگاه نمودند و جزیه قبول کرده مطیع گشتند و دو کس از اعیان که همراه فرستاده مذکور آمده به شرف غلامی درگاه سامی رسیدند هر یکی را سیزده هزار اقچه عثمانی مواجب عطا فرمودند و همچنان قطع منازل مقرر فرموده یوم السبت بیست و ششم در سبزه زار الاجه حصار نزول سعادت آثار فرموده سکنه و اهالی آن حوالی از بعضی کفار افلاق خصوصا از مردم قریه استا نشسته شکایت نموده معروض گردانیدند که کفره آن مقام در هر وقت و هنگام تیغ کین بر اهل این سر زمین بر می گشتند و به طریق حرامی قطع طریق می نمایند بلکه در قرای این ولایت در می آیند و هر چه می یابند می ربایند به آنکه هر ساله مبلغهای کثیر از وجوه خراج و مقرری آن اهل سعیر به خزانه کثیر النوفیر و اصل میکردید اما چون نوک سنان

استقامت و عدالت این سلطان صاحب قران همیشه دافع شوک شوکت مفسدان است و دم خنجر بران حدتش در خک ظامت ظالمان همدم تیغ خورشید تابان بعد از تحقیق و کشف قضیه معروضه جمعی کثیر را از مردم عساکر بلوک خلقی بر سران مفسدان فرستادند تا آن کار فرمایان تیغ و رمح بر طبق فرموده ان موعدهم الصبح شبگیر بلند نموده مهر آیین با کمال کمین هنگام سفیده دم سواد قریه آن اهل خسران و ندم را احاطه نمودند و مجموع رجال و اطفال و امتعه و اموال و ذکور و اناث و متاع و اثاث ایشانرا [A 149b] دستگیر کرده و یغما نموده باردوی همایون رسانیدند و نه نفر را ازان قوم بد سیر مه سرمایه شور و ش بودند در وادی سفر مشتقر ساختند و باقی را در ممالک متفرق کردانیده فروختند.

ملوفه

802 من بگویم که دم تیغ تو با ظلم چه کرد

دم صبح آنچه کند خور بظلام شب تاز

و یوم الاثنین بیست و هشتم شوال ختم بالاقبال باز کوس کوچ را نواختند و اعلام اعلام حرکت را بر افراختند و عساکر نصرت محمل منزل بمنزل افواج کاندید بجز مواج از هر سوی باردوی ظفر خوی می شتافتند و شرف وصول بان معسکر عظمت شمول در می یافتند تا آنکه ثالث ذی قعدة الحرام رایات ظفر غایات شاهی مانند سر و سهی بر منار آب مورآوه افراخته کردید و ازان منزل کوچ فرموده محلی قریب به موضع با نتیجه مخیم عساکر نصرت مآثر کردید و چند روز دران مقام ارم ارتسام اتراق فرمودند و دران مرغزار فرستاده از جانب خان تاتار سعادت کرای خان رسید و عرضه رسانید مضمون آنکه قدر اعتبار شرف استطار یافته بود که خان بجهت محافظت نواحی کفه و جانب دشت قبیجاق دست از محل و مقام خود باز ندارد و ساکن باشد اما جمعی کثیر را از عساکر سیل رفتار تاتار بر هم تاخت و ایلغار باطراف و جوانب دیار کفار نمیسه وله روانه کردند بعد از امثال [A 150a] امر قضا مثال برادر زاده اش اسلام خان که از دیر باز مدعی سلطنت آن مملکت و منتهم فرصت بود چون معلوم نمود که خان مشار الیه اکثر عسکر را به امر قدر نهاد متوجه جهاد ساخته است و خود بساط اقامت انداخته این صورت را غنیمت شمرده با لشکری بی پایان چنانچه ترکان به سوی خوان نعمه تازند بر سر خان تاخت مشار الیه هم اعتماد بر تائید سبحانی کرده و توسل بیمن اقبال سلطانی نموده با اندک مردمی که نزد او حاضر بودند باخصما مقابله و مقاتله نمود و چون خان مومی الیه را بر وفق نامی انتساب بان آستانه دولتست و دولت ساری بعون عنایت باری جلت قدرته روز هفتم شوال ختم بالاقبال نسیم فتح و ظفر از جانب خان وزیدن گرفت و صرصر اقتدار غبار انکسار را بر فرق مخالفانش بنیاد پاشیدن نهاد و خانیان سعادت پرست بر خانیان لشکر دشت دست یافته اکثر ایشان را مانند گیاه صحرا بداس تیغ برا از پای

در انداختند و صحرای کفه را از خون آن قوم سر نگون لاله کون ساختند و بعضی دیگر که از ضرب تیغ آبدار فرار نموده خود را بر آب او زه زدند پیش از اندکی نرسند.

لمؤلفه

803 ایقادامر و نھیت هر کرا عادت بود

فتح و نصرت را بدان صاحب سعادت اقتداست

و متعاقب این خبر فرستاده دیگر از جانب یانوش قرال رسید و مکتوبی رسانید [A 150b] مضمون آنکه چون خبر توجه رایات ظفر مآل نزد فرزندوش قرال به صحت رسید دانست که البته نوش داری عنایت پادشاهانه به کام جان یانوش خواهد رسید پیش از رسیدن عساکر اسلام و هجوم غزات مقدم در قلع و قمع مشار الیه سعی و اقدام نموده دوازده هزار کافر خونخوار با یکی از صنادید امرای خود بر سر او فرستاد مشار الیه هم با لشکری معدود که نزد او موجود بودند به اقبال سلطان سکندر نهاد استناد نموده تیغهای برق ابسام را ازان قوم لیم بودای جحیم فرستادند و داد مردی بدادند و جمعی کفار ضلالت شؤن که به محافظت شهر و قلعه بدون موسوم بودند چون این خبر را شنیدند کس فرستادند و از فرزندش قرال برای حفظ شهر استعانت نمودند و دیگر لشکر طلبید مشار الیه هم از ابطال رجال و مبارزان اهل ضلال یکهزار و صد نفر کافر بی فرگزیده روانه صوب بدون ساخته است و ان قوم ظلمت شعار در شب تاری که از قلوب آن قوم منکوب تیره تر بوده خواسته اند که به هوای بدون از آب طونه بگذرند اکثر ان خاکساران غرق شده از ممر آن آب عظیم بآتش جحیم پیوسته اند و باقی جسته باز کشته اند و چون اهل حصار برین واقعه هم مطلع گردیدند به یک بار رمیدند و دست از محافظت حصار باز کشیدند چون وقوع [A 151a] این دو حال هم از آثار اقبال سلطان عدالت منوال بود وزرای عظام در پایه سریر گردون مقام معروض داشتند.

لمؤلفه

804 ظفر چون بنده درگاهت آمد

سروش فتح بیک راهت آمد

805 سر آنکو شد غلام این آستانرا

که منزاکاه امد راستانرا

806 شود فتح و ظفر او را طفیلی

بهم چون خواجه تاشانراست میلی

روز چهار شنبه هشتم ماه مذکور باز لوای منصور را بر افراختند و نای صور صورت را نواخته کوچ فرمودند تا آنکه بچهار منزل پای قلعه بلغراد مضرب او تا دخیام فلک نهاد کردید و دران منزل هفت روز اتراق فرموده از کفار قلعه سپیش نام که از قلاع دار الحرب بود چند نفر کافر را که بقصد نعرض لشکریان اسلامی بیرون آمده بودند دستگیر کرده بمعسکر ظفر اثر رسانیدند و همه را تا مقر سقر دوانیدند و دران ایام اتراق وزرای آصف سیاق دفتر عرض جبه خانه بحر نشانه را بازدید نمودند.

ذکر عبور سلطان ظفر علاوه از نهر صاوه¹⁶⁵⁶

یوم الخميس سادس عشر شهر ذی قعدة الموقر که سلطان عالم نور برای عبور بر نهر افق مشهود مشهور الواح اشعه را کشید و اعلام زر افشانرا بر افراخته بران معیر روان کردید رایات فتح آیات سلطان سکندر درایات با وفود سعود و اقبال [A 151b] از جسر مجره مثالی که بر نهر بحر منوال صاوه بسته بودند بنیاد عبور فرمودند و سه شبانروز آن عسکر فیروز بران معیر معتبر مرور و عبور می نمودند.

ملؤفه

807 از رای صبح آیین در یک نفس توانی

دریای آتشین را از آب بگذرانی

تا آنکه جزیره سرم را بفر مقدم میمنت شیم مکرم گردانید و تمام ان مقام محل قیام خیام بی آغاز و انجام کردید و اطناب آنها مثل اشعه بیضا از شرق تا غرب رسید.

نظم

808 ماند مخیم تو بلشکر که نجوم

کز شرق تا بغرب خیامست و لشکرست

809 فی الجملة خود بعدت و لشکر چه حاجتست

آنها که عون و نصرت حق یاری و باورست

روز دیگر که سلطان تخت اخضر دیوانخانه ایوان گردونرا همین طلعت همایون منور گردانید و باز بار عام داده آثار انوار شمس طاق بلند رواقرا با طراف آفاق رسانید بامر اسنای شاهی دیوان اعلای پادشاهی انعقاد یافت و لمعات عنایات سلطانی بر ارکان قصر دولت جاودانی تافت مجموع امرای روم ایلی و سرداران ثغور اسلامی

S - ذکر... صاوه¹⁶⁵⁶

بوسیله وزرای کرام دران مقام بالشام پایه سریر سدره ارتسام سر افراز کردیدند و بسعادت التفات پادشاهانه رسیدند و دران مجال ایلچی از جانب فرزندوش قرال رسید و مکتوبی نا مرغوب که بخدمت وزرای آصف اسلوب نوشته بود رسانید در اول کتابت از خدمت وزرای با درایت استشفاع نموده بود و بساط تضرع را گشوده که مامول [A 152a] از لطاف آن بزرگان آنست که بزال اصلاح فتنه نشان خاطر بحر مآثر سلطانی را با این مخلص صافی کردند و نوعی نمایند که رایات ظفر مآب بدین روی آب نکذرد و بر ضعفای این ممالک نرحم نموده باز بلدان و امصار این دیار را پایمال باد پایان صرصر نشان غازیان نکردند تا آنچه وظیفه خدمت و طریقه مصادقتست ظهور یابد و ابواب آمد و شد از طرفین مفتوح باشد و اگر چنانچه این مامول در حیر قبول نزول نخواهد نمود ما هم نه آنست که قادر بر مقابله و مقاتله نباشیم یا بحسب قوت و عدت قصوری داشته باشیم ع کلک ما نیز زبانی و بیانی دارد چون وزرای نیکو رای مضمون این مکتوب را معروض پایه سریر فلک نظیر کردانیدند سلطان صاحب قران بلفظ بلیغ البیان فرمودند که الحمد لله و المنه که اگر بر همان عرض تضرع و تشفعی که در اوایل مکتوب اظعار نموده بود اختصار میکرد نزد شاهانه لازم می نمود که تحمیل خراجی معین بروی نموده تعرضی بدیار او میرسانیدیم و یانوش را بوجهی دیگر تسلی نموده عنان یکران غریمت را هم ازین مقام باز می گردانیدیم اما چون در اواخر مکتوب غوایت انتها به حکم انما الامور بحوا بتمیها دم از مقام لاف بی پایان که حاصلش عدمست زده و قدم در بادیه مقابله و محاصمه که سر منزلش ندمست نهاده بر ذمت غیرت پادشاهانه ما واجب گردید [A 152b] که انشا الله المجید از آب دراوه عبور نموده بر طبق و لنا بینهم بجنود لا قبل سیل حسام آبدار غازیان صرصر شعار را برد یارا دیار او بگشاییم و رخسار زبان و خسار او را در آینه تیغ بی دریغ بدو بنماییم و بنابر آنکه.

بیت

810 در آیین شاهان و رسم کیان
پیام آوران ایمنند از زیان

اگرچه گفتار ایلچی از جاده ادب انحراف داشت رخصت انصرافش داده نواب جهان مدار جواب دادند که فرزندوش را بکوی که همان بر جای خود ثابت قدم باشد که انشا الله الجبار جواب این مکتوب و این گفتار به زبان صمصام آن به دار در مواجهه گفته خواهد شد و مقابل این نامه خامه رساله به اقلام رماح خطی بر صفحه حال آن خاخی نگاشته خواهد گردید.

نظم لمؤلفه

811 بکوم جوابت به تیغ و سنان
که باشد بتندی چو آب روان

بعد از آنکه این جواب را فرمودند فی القو را مر به کوچ نمودند.

نظم

812	بر	آمد	زهر	سو	درای	شتر
			ز	بانک	تهی	مغر را کرده پر
813	ز	دریاچه	صاوه	تا	انکروس	
			بجوش	آمد	از	هیبت بانک کوس
814	بموجب	روان	لشکر	از	هر	کنار
			نه	چند	آنکه	داند کس آنرا شمار

و سابقا بتاریخ سنه ثلث و ثلثین و تسعمایه که بهزم غزای انکروس و فتح دیار آن [A 153a] کفره منکوس از آب صاوه عبور فرمودند بر سال حل آب طونه عبور نموده بودند و حصون و قلاعی که بران ممر بود مانند بتروار دین و ایلوق و غیر هما بحیطه تسخیر یندکان ملک کیر در آمده بود و رایت غلبه اهل دین متین بر بروج فلک قرین آنها بر آمده چنانچه بعضی از تفاضل آن در داستان آن سفر مسفور است این نوبت رای عالم آرای سلطانی عزم فتح اکثر آن جزیره نموده چنان اقتضا فرمود که از کفار آب مذکور کناره گرفته بر وسط جزیره مزبوره و دامن کهسار گذار فرمانید و قلاعی که در آن ارباع واقعست آنها را هم به لطف و عفو تسخیر نمایند. و رقاب ارباب محل مذکور را که به غلظت و سرکشی مشهورند بر بقیه ایقاد در گشند بنابرین رای زرین رایات ملک گشا متوجه آن راه گردید. در منزل اول که قرب قریهء زابوچه بود دزداران سه قلعه با روسای قرای آن آمدند و اطاعت نموده ادای جزیه را کردن نهادند و امان نامه شاهی ستاندند. و اسامی آن قلاع اینست نمچه، زابوچه و پودغراد. و روز دوم آن در مقابل قلعه بگوردلن در جانب دیار اسلامیة واقعست سابقه در سنه سبع و عشرین و تسعمایه در اثنای سفر بلغراد فتح شده بود، نزول سعادت شمول فرمودند. و در آن منزل دیوان عالی انعقاد یافته وزرای عظام تحصیل خراج و جزیه کفره ممالک محروسه را که هر ساله می شود به بعضی بندگان درگاه عالمنه رجوع نمودند. و دفاتر آن را تقسیم و تسلیم آن جماعت نموده باز ایشان را [A 153b] از آب صاوه به جانب دیار اسلامیة گذرانیدند. و یوم الجمعة و چهارم ماه مزبور که لوای منصور سلطان فلک منشور مطلع تباشیر نور گردید کوتوالان قلعه دیمتروفجه و پرجوتر و چرته ابواب قلاع را گشوده و قبول جزیره نموده مفتاح هر سنه قلعه را برای فتح باب نجات تسلیم نواب آصف سمات نمودند و امان نامه ستاندند و دران مقر از دوبان معتبر یکی نر اغرب بشقو موسوم و دیگری به تحیا نوش معروف دو کس آمدند و پیشکش و خراج آورده اظهار انقیاد نمودند و برای آمد به درگاه جهان پناه استجازه کرده امان نامه ستاندند و بر همین منوال در هر نزول و ترحال چند قلعه از قلاع ان جزیره مفتوح گردید و جزیه رعایای اکثر بلدان و قرای آن ادا مودا

شده به خزانه عامره رسید و میرسد و قلعه اوسیک و الپاود و پوراج و وقود هم از آن قبیل معدود است. الحال آنها که از روی سرکشی و عصیان بلکه از خوف صولت غازیان باد پای احتراز و احتیاط را تا قلاع چرخ ارتباط رانده و بر اتباع و اشیاع خود مضمون آته خرم مکنون یا ایها النمل ادخلوا مساکنکم لا یحطمنکم سلیمان و جنوده و هم لا یشعرون خوانده بودند چون مور وار کمر ذلل و اقیاد را بر میان جان می بستند و از مقام سرکشی نازل گشته خراج [A 154a] خراج و جزیره مقاد را مانند رجال جرات می آوردند و به طوع طوق اطاعت را تقلد نموده مقالید قلاع را تسلیم می نمودند بحسن رعایت بی کرانه و اعطای امان نامه مرعی می شدند وقاضی اسلام و حاکم معدلت مرام بر ایشان می گماشتند و می گذاشتند و بعضی دیگر که آتش وار بر تورد و ادبار اصرار مینمودند حصار ایشانرا با خاک هموار ساخته به آب تیغ آتش بار و باد حمله مردان کار نایره طغیان ایشان را فرو می نشانیدند تا آنکه بتایید یزدانی دولت سلیمانی کار کرده در آن ولا چندان ولایت و مملکت از آن جزیره کبیر مفتوح گردید و به قبضه تصرف نواب کامیاب رسید که هر ساله سی بار صد هزار اقچه عثمانی از آن محال به بیت المال بحر مثال عاید می گردد و محل اقامت قامت شش هفت لوای معتبر است.

نظم

815	تا	رایت	مظفر	سلطان	خاوری	
			هر	شام	عزم	مملکت
					باختر	کند
816	باد	از	قدر	رایت	چنانکه	او
			هر	روز	فتح	عرصه
					ملکی	دگر
					کند	

و چون سیر آن جزیره پر دیر منتهی شد به محلی کرده روزه راه از محلی که مقابل شهر وسک باشد دورتر بود و بعد ازان کلاهای پر بیم و حلاهای عظیم پش می آمد که اگر فی المثال مرغ آبی بر آنها نشستنی مانند مکس در جلاب فرو رفتی و کذار آن عساکر بی حد و شمار بران محال دران مجال معتذر بلکه محال می نمود لاجرم آن محل را برابر سرحد [A 154b] ممالک سلطانی و محل اقامت امرای ثغر اسلامی تعیین فرمودند و مقر نمودند که از جزیره مزبوره به حسب طول از ساحل نهر طونه تا این محل فرسوده حوافر نوافر غزات گردید و بحسب عرض ما بین دوآب صاوه و دراوه داخل یار اسلامی و ممالک محمدیه قابل یاشد جسر به بندند و طریق عبور بگشایند و وزیر بران آب جبری بردوازه قطعه کشتی بزرگ بستند که مجره کهکشان نسبت بآن نا تمام می نمود و یوم الاثنین رابع شهر ذی الحجة الحرام رایات ظفر ارتسام مانند خورشید جهان خرام که در خانهای بروج دوازه کانه روانه گردد بدان معبر معتبر رسید و ساحل آب طونه غرق دریای لشکر بی انتها گردید و بعد از عبور همان زمان بموجب امر قدر مکان چاوشان و یساقچیان به اطراف و اقطار دوانیدند و جار و یساق

رسانیدند که هیچ فرد از عساکر صولت شعار و غزات ظفر آثار بساکنان و مقیمان این دیار که از نهر طونه است تا دار الملک بدون به هیچ وجه تعرض و آزار نرسانند که من بعد داخل ممالک سلطانیه است و با وجود آنچنان عساکر خونخوار بی حد و شمار آسیبی بسیار بر عایای آن دیار نرسید و بر خلاف سابق زیانی معتد به ایشان لاحق نکردید [A 155a] و چون ایام عید سعید رسید بر ساحل نهر طونه بحر نمونه اقامت مراسم عید الخیر نمودند و جمیع وزرا اوامر و اعیان و عظما به تقبیل پایه سریر فلک عدیل رتبه قدر خود را افزودند و سباط ها موان بسات نعم آن روز فرخنده شیم را در صحن آن صحرا کشیدند و قبل ازین چند بار فریتاده های یانوش قرال به خدمت وزرای آصف مثال آمده بودند که در کدام مقام اهنگ نحصیل سعادت نموده به عزم تقبیل سده فلک ارتسام بر سم بندگی بر هم و نواب جواب داده بودند که چون محل آن برسد اخبار خواهیم نمود بنابر آن مواعده به همان روز که از آب دراوه عبور به ظهور رسید بعضی ایلچیان قرال را که حاضر بودند به صوب مشار الیه فرستاده رخصت نمودند که بعد ازین متوجه درگاه فلک آیین گردد و در صحرای مهاج به شرف آن دولت با ابتهاج برسد و در تعیین آن مقام اتفاقا لطیفه غریب ار لطایف ربانیه و سری عجیب ار بدایع سبحانیه مندرج بود و آن چنان بود که چون بتاریخ سنه ثلث و ثلثین و تسعمایه بر وجهی که سابقه مفصلا و انفا مجملا مذکور و مسطور کردید فتحی که سر آمد فتوحات اسلامیه است در همان دشت دست داده بود و بنیاد قصر دولت بی دینان در آن مکان بر زمین مذلت و هوان فتاده و زیاده بر چهل [A 155b] هزار نفر از اهل سقر که به تیغ جوشن شکاف غزات حیدر مصاف کشته کشته اجساد بی سجود ایشان پشته پشته بر هم چیده بود و برای اعلام اعلای دین سید المرسلین صلوات الله و سلامه علیه چندین مناره از سرهای آن کردنکشان در آن سر زمین سر به چرخ برین کشیده بود و هنوز آثار آن حال عظیم الاعتبار آشکار بود حکمت الهیه افتضای ان فرمود که در همان مقام قهر و انتقام آثار لطف و انعام به ظهور رسد و یانوش از نوش داروی الطاف سلطان کریم الاوصاف بهره مند گردد تا بر طبق مفهوم احسن القول که شدید العقاب ذی الطور آثار لطف [S 31b,32a] و قهر اله جلت ذاته عن الاشباه از مظهر خورشید اشتباه السلطان ظل الله در یک محل سمت ظهور یافته باشد و انوار وضوح کمال صفت ظلیت در ذات این پادشاه عالی¹⁶⁵⁷ صفات بر ضمائر اهل بصائر با وضع¹⁶⁵⁸ وجهی تافته گردد.

نظم

در منزلی که چون دم روح القدس روان

817

زین بیش تیغش از سر بی مغز دشمنان

S: و...سکندر A و...عالی¹⁶⁵⁷

S: بروشن تر A با وضع¹⁶⁵⁸

نسرین چرخ را چو همای استخوان بداد

ذکر آمدن¹⁶⁵⁹ یانوش قرال و رسیدن به التثام سده سدره مثال¹⁶⁶⁰

یوم الاربعی چهاردهم ذی الحجه حجه مذکوره که دشت مهاج ظفر منهاج مخیم سرادقان عظمت امارات سلطانی و مضرب اتاق گردون مساق خانی کردید [A 156a] و اطناب خیام عساکر انجم احتشام مانند اشعه کواکب از مشارق تا مغارب رسید نواب درگاه رفعت مقام برای اظهار حشمت دین اسلام از پایه سریر سلطنت مصیر استیزان نموده وضع ترتیبی نمودند و طرح تزیینی افزودند که دیده دور بینان انجم نزدیک بود که از مشاهده لعان آن رونق بران نسق خیره شود و چشمه آفتاب سمین حباب دور نمی نمود که از رشک صفای ان زینت و بها بران و تیره تیره گردد اولاً محل قناق یانوش قرال را از مقام خرگاه سعادت قیام مسافه پنج فرسخ تمام دورتر تعیین نمودند.

بیت

819 دو منزل کم و بیش نزدیک شاه تیره فرو بست وزد بارگاه

و سرا پرده سر به فلک کرده شاهی را مانند دایره محیط چرخ خرگاهی در نزهتکای که چون قلوب کرام فتحی تمام داشت بر پای داشتند و باز مرتبه دیگر در درون آن سرا پرده سرادقات خاص سلطان سکندر خواص را بر افراشتند چنانچه خط مستقیم و اصل در میان آن دو سرا پرده فلک اصطناع زیاده بر پانصد ذراع بود.

بیت

820 سرای پرده قوس و قزح فراز افق

نشان ز پرده و خرگاه شهریار دهد

و در میان آن مسکن به سان دل در وسط بدن قلعه بارگاه و قبه خرگاه رزین شاهی را بقیه چرخ برین خرگاهی رسانیدند و چترهای زرین رنگین طناب حشمت نصاب را [A 156b] مانند طبقه زجاجیه دیده که با طناب نور بر طبقه ملتحمه کشیده اند بر فرق آنها منبسط گردانیدند و در میان آن دو سرا پرده که یکی محیط بود بران دیگری سایبانهای زر دوز و کند لانهای زر بفت عالم افروز از هر طرف بر افراشته چنان در هم بافتند که مقدار

S: گفتار چهارم در آمدن A ذکر آمد¹⁶⁵⁹

S: سعادت تقبیل... مثال A التثام... مثال¹⁶⁶⁰

در همی آفتاب را دراز مکان فلک جناب نیافتند بلکه از کمال آن زینت و رونق لعان شمسه ایوان ازرق را لایق ندیده در آن میان را ندادند و در عقب آن سایبانهاش باز داشتند.

لمؤلفه

821 آنجا که بر کشتند برای توسایان

خورشید کیست تا که در آید دران میان

822 کردم کمان که ماه زند خرکهست ولی

باشد مکان جاه تو برتر ازان کمان

و عسکر ظفر پیکر نکيچری خیام کواکب انتظام خود را که غیر محصورست و نا معدود به دستور معهود یک میدان وار دورتر از اطراف و حوالی سرادقات جلالی یسان دایرة البروج که بر کرد قطب فلک عروج در آید نصب نمودند و درین دایره مقالی درگاه خرگاه فلک جاه دروازه بلند اوازه که عرض آن صد کز بوده باشد گذاشتند و از دو جانب آن خیام آغای عسکر مزبور محمد آغا و صنادید آن قوم مسفور را بر افراشتند و بر سم و قانون آل ظفر مآل عثمانی در صحرای که پش روی این نزهتگاه بود مابل بدست راست خرگاه وزیر اول و بر تلو او سایر وزرای معمول هر یک در محل و مقام مرسوم بر طبق [A 157a] فرموده و ما منا الا له مقام معلوم سرادقات و خیام رفعت را بر افراشتند و هر کدام جداگانه اردویی عظیمی مرتب داشتند و باز همچنین سایر امرا و عظمای درگاه و سرداران افواج عساکر بحر اشتباه در اطراف و جوانب وزرای کامل السعود به دستوری که همیشه مقرر است و معهود جای گزیده و سرادقات و خیام را بر کشیده بودند و در منتهای این وفود بی انتها امرای سرحداتی ممالک و سه سالاران اطراف و مسالک که باوج به کاری معروفند و به کثرت لشکر و بعدت وافر بی مکنّت و حشمت موصوف هر یکی با توابع و لواحق خود اردویی عظیمی مرتب داشته و سرادقات و خیام بر افراشته گویدا که کواکب چرخ برین بر بسیط روی زمین نزول نموده بود بلکه کره خاک کوکبه خود را بر افلاک افزوده الحاصل منازل عساکر عالم شمول به حسب طول تا قرب منزل یانوش بلکه با او دوش بر دوش بود و به حسب عرض چند آنکه خطوط شعاعیه با صره از هر طرف به منتهای اطناب خیام کواکب ارتسام ایشان نمی رسد برین وجه طول و عرض کوه و هامون آن ارض را فرو گرفته بودند و اوتاد قرار در مقار خود فرو برده.

لمؤلفه

823 ز بسیاری لشکر آن مرز و بوم

شده موج زن مثل دریای روم

نهنکان او کشته مردان کار

[A 157b] و بر ضمائر اهل بصایر مخفی نماند که این ترتیب و این منوال در هر سفر و ترحال عادت و قانون این درگاه ظفر مآلست نه آنکه مخصوص این روز بوده باشد اما درین مقام به تقریب معلوم شهه در حیر تقریر اقلام اعلام رسوم در آمد القصه صبحه یوم الخمیس پانزدهم شهر مزبور میمنت تاسیس که دم از مفس اهل تقدیس می زد چون زرین نای شعاع را به دم صبح لماع نواختند و خرگاه نور را بر نزهتگان سرور بر افراختند خورشید جمشید آهنگ آهنگ اورنگ فیروزه رنگ فرمود و سطح هوا را نوریز و نطع زمین را کلریزه کرده کمال جمال خود را باهل زمین و زمان ممود نواب کامیاب بترتیب صفوف صنوف عساکر بی پایان و تزیین دیوان حضرت سلیمان زمان صاحب قران فریدون نشان بسط الله بسط الارض انوار معدلته و خلد ظلال سلطنته اشارت نمودند اول فرقه صولاقان و یایا به ایشان مکمل و مرتب همه متوج به تاجهای سفید بلند مذهب و مقلد به کمر شمشیرهای زرین و سیمین که به دولت بندگی سلطان دولت قرین سر بلندی یافته اند و از فریهای تاجهای ایشان کویدا طیور هوای سرور بر درگاه سلیمانی پر درپر بافته اند.

لمؤلفه

825

گروهی کز کمال جان سپاری

ز لطف شاه بر خور دار باشند

826

برای نصرت دین چون ملایک

همه پرادر و فر آثار باشند

[A 158a] از دو جانب درگاه رفعت دستگاه به قدام عبودیت بر خاستند و صفهای بر آراستند و بر تلو ایشان دوازده هزار عسکر آتش بار کینه گذار نکیحچری مجموع مزین و متوج به تاجهای هند سفید زردوز و مسلح به تفنگهای عدو سوز و اقواس و سهام دشمن دوز غرق آلات و اسلحه حدید که مظاهر مؤدای عباد النآ اولی باس شدید ند دوریه استادند و به حسن ترتیب و تزیین داد شوکت دادند اما شش هزار نفر ازین جمله که قواسان فتنه نشاند و علی الدوام به عصبیت دین اسلام ار کمال توانایی و اقدام سهلم آلام را بر بوته قلب اعدا می اندازند و هدف تیر محن از صندوقه سینه دشمن می سازند مانند غمزه خوبان و مژگان محبوبان صف کشیده تیرهای در کمان حاضر و یک اشارت را ناظر ایستاده بودند.

لمؤلفه

827

صفی همچو مژگان خوبان مست

که هر طرفه آلعین بقلبی شکست

و شش هزار دیگر که تفنگچیان شهاب کردند مجموع تفنگهای صاعقه بار ثعبان آثار را بر سر دشت آماده و مهیا داشته و بازی بازی آتش خصم کدازی بران گماشته همه با حربه های ثعبان آیین که از هر طرف به اهدا دندان کمین می نمود صف آراسته بودند.

مؤلفه

828 بر اعدای چوری زند رویین تکرک

ز بستان عمرش نمانند برک

و درفتهای ایشان جماعت طوپچیان بودند که پانصد عرابه طوپهای رعاده را [A 158b] که هر یک ازدهائی بود دهان گشاده و آتش در جان اعدای ظلمت نهاد نهاده از هر سو رو درو باز داشته بودند و از برای اعلام اعدا نیران آن را به قلک اثیر بر افراشته.

مؤلفه

829 مگو طوپها هر یکی اژدری

فشانده ثریا بروی ثری

و در عقیب این دو صف بی انتهای پیاده از ده هزار زیاده فارسان میدان دلاوری و حارسان درگاه عدل و داوری یعنی عساکر برقی موسوم به بوک خلقی باز دور و تیه صف کشیده بودند و به نهایت نسق رونق رسیده جلگی معمم به عمایم شوکت اساس و معلوم به فرر پر ابلق و بحری قطاس هر یکی صورت مانند طاوس زرین و به صولت مثل شر عرین همه ملبس با لبسه پر تزیین و منلح به اسلحه مهابت قرین بر اسبان صرصر خرام عقاب اندام سوار . با ارماع خارا گذار مصدوقه کلام صدق اجبار فجاسر اخلا لالدیار و هر بلوکی از فرق هفتگانه مخصوص به علامتی و ممتاز به نشانه بودند.

مؤلفه

830 هر جوانی بچابکی چون برق

کشته اندر لباس برقی غرق

831 بر میان بسته تیغ آتش بار

بر نوندی سحاب وار سوار

و متصل به ایشان از دو جانب امرای الویه عساکر مصابر روم ایلی و سو بایشان و اعیان ایشان بودند از هفتاد هشتاد هزار نفر بیشتر هر میر سنجقی رایت خود را به چرخ [A 159a] صاحب درایت بر افراشته بود و توابع انجم لوا معش را مانند امواج بحر مترام و متعاقب باز داشته و نیزه های نیازل نظیر را به فلک آخته و بیرق و لوا را برنیک و طرزی مخصوص ساخته.

لمؤلفه

832 مگو لشکر که بحری بود جوشان

پر از ماهی ز جوش درع پوشان

انتهای ایشان پیوسته بود بابتدای صفوف امرای ثغر اسلامیة عساکر سرحدهای ممالک محمیة که زیاده بر چهل هزار سوار نیزه گذار دشمن شکار کوه پیکر شکوه منظرند و اکثر ایشان بر سم و قانون روم ایلی متوجند بنمد تاجهای سرخ زردوز و مسلحند به اسلحه معرکه افروز که هنگام ایلغار بر دیار کفار اشرار شراره های نار که از نعال خیول صرصر رفتار ایشان می جهد آتش در خرمن عافیت اعدای بی عاقبت در می نهد و باد حمله جمله ایشان دیوار قرار اعدای را مانند اجساد قوم عادی بر می کند.

لمؤلفه

833 به دستی عنان و بدستی سنان

بدستان ز اعدای دین جان ستان

و نهایت این قوم ظفر مآل بقرب خیمه قرال رسیده بود و بعد از ترتیب این صفوف برین طرز موصوف قبایل عساکر ابر رفتار ببر هنجار آفتنجی زیاده بر صد هزار نبرد شعار که هنگام ایلغار بر ملک دشمن بی فرتکاور صرصر برای اظهار چابکی خود را برد بنال صرصر تکاور ایشان می بندد و برق تیغ بی دریغشان بر تیغ برق می خندد از عقب لشکر روم ایلی [A 159b] و وفود عساکر ثغر اسلامی از هر طرف صف در صف کشیده بودند و سبب استظهار افزونی ایشان گردیده.

لمؤلفه

834 به تیزی و رفتار برق و سحاب

بکثرت چو باران برون از حساب

و باز حکام و سرداران و امرای الویه ظفر تلویه اناطولی با عساکر آن حوالی زیاده برده هزار سوار شجاعت سوار از جانب یسار خیل خانه سعادت آثار سلطانی به صوف علالی متعاقب و مثالی ایستاده بودند و سنجقهای با رونق و پرقهای طیور نسق را بر فرق هر فرق گشاده داده.

بیت

835 یکی لشکری تند با ترک و تیغ

فرزنده بر قش بغرنده میغ

و متصل به ایشان از عقب مردم بلوک خلقی خدام آخور شاهی و معتکفان خزاین عامره نامتناهی و خد متکاران جبه خانه و طوبخانه برق لوامع و سایر ارباب حریف و صنایع در خلال خیام هامون ستوده گروه گروه قریب به پست هزار سوار شوکت شعار ایستاده بودند و داد خود نمائی داده.

بیت

836 خیلش که هست در عدد از ذره بیشتر

از شرق تا بغرب گرفت آفتاب وار

و باز بندگان و علوفه چیان وزرای حشمت افزا و ممالک قضاة عساکر شریعت انما و غلامان دفترداران و ظغرا کشان ممالک آرا و خدمه سایر آغایان و عظما بشماره ستاره و مهابت شیران خونخواره که اکثر ایشان زرین تاج شوکت از دواج سیمین کمر شیر سیر زربفت پوش پلنک خورشید با نیزه های شهاب گردار و تیغهای [A 160a] برق آثار.

لمولفه

837 جنگ جوی و پلنک خوی همه

بر گروه عدو چو کرک و رمه

که یمین دولت سلطان عالیمقام اینها را هم نه آغاز بود و نه انجام خلال خیام و روی آن دشت و هامون را چنان ملو و مشحون ساخته بودند و علم زینت و شوکت بر افراخته که پرتو آفتاب جوال از اتصال اضلال فوارس و رجال بران زمین نیفتادی و فی المثال اگر سوزن ادريس عليه السلام بجانب آن سر زمین نیفتادی بر سر نیزه به ایستادی.

بیت

کاو زمین آمدش چون شتر اندر حنین

القصه بعد از تسویه و ترتیب صفهای امواج آساگر نشان از صورت با صفای و الملک صفا صفا میدان چاوشان بارگاه جلال به یانوش قرال رسیده اذن سوار شدن رسانیدند و مومی الیه را سوار ساخته روانه کردانیدند اول امرای سرحد ها که نزدیک بودند پیش آمده استقبال نمودند و وظایف ترحیب را مودا فرمودند چون یانوش به مقدمه و ابتدای آن جیش بحر جوش رسید از غایت آن شوکت بی نهایت متحیر گردید.

نظم

839	چو	یانوش	در	لشکر	شاه	دید
	جهان	در	جهان	خیل	و	خرگاه
840	چنان	کز	بسی	رونق	و	زور
	و	تاب				
	شدی	چشم	بیننده	راز	هره	آب
841	ز	بس	بر	نیاخای	زرین	در
	فش					
	موا	بود	کلکون	و	صحرا	بنفش

[A 160b] چون امرای مومی الیهم مشار الیه را به ابتدای صفوف کوه و قوف روم ایلی رسانیدند باز به محل آرام خود باز کردیدند بعد از آن امرای الویه عساگر منصوره مذکوره استقبال نمودند و هر دو میر سنجق صاحب اعتبار که از حانییی یمین و یسار به دومیر سنجقی دیگر می رسانیدند عذر خوا می نموده باز می کردیدند تا آنکه باین اسلوب با فواج دریا امواج بلوک خلقی رسید باز در آن مجال آغایان و سرداران آن وفود انجم مثال با مجموع اعیان فرقه متفرقه که مخصوصان رکاب سعادت محرابند و جماعت چاوشان که معنمدان درگاه گردون جنا بند پیش آمده قوانین استقبال را لقامت نمودند بعد از آن آغای لشکر اختر سیر نکیچری با اعیان آن عسکر عبقری پیش آمده لوازم مراعات را مؤدا کردانیدند و برین منوال قرال قریب به درگاه عز و جلال رسانیدند چون بسرا پرده نخستین که آستانه اش بوسه گاه شاهان فرخ جبین است نزدیک رسید حجاب بارگاه عظمت احتجاب که روسای فرقه بوا بانند و آغاز آن قوم انجم تاب با نوابع ستاره لوامع خود استقبال نمودند و باب ترحیب و ترحیب را گشودند در آن مجال قرال از اسب رفعت و جلال پیلده شده فرزین منوال به جانبی و شمال کج می شد و با پهلوانان ملتن که بر اطراف آن محل و مسکن داشتند تواضع و شکستگی می نمود و رخ نیاز [A 161a] و و داد بر شاه راه بندگی و انقیاد می سود و از ملاحظه آن حشمت و مشاهده آن مکتت حیرتش می افزود.

842 ز بس نو بئیهای زرین نکار

نمی برد ره برد شهر یار

در آن اوان بی شکستی که از اوانی و ظروف سیم و زر و درجهای پر لعل و گوهر و دیگر سنگ پاره های کران بها و جواهری در کمال حسن و بها احضار نموده بود و خدامش دست بچمل آن کشوده به محافظ خزاین بحر قراین تسلیم نمود و زبان اعتذار به مضمون این گفتار بگشود که:

843 به خاک در که تو کر هزار جان آرند

محقر است نشاید که در میان آرند

بعد از آنکه از درگاه بارگاه اول در آمد آغایان درگاه سرای سلطنت و خادمان ملایک صفت که محرمان حریم شاهی و جلالت و معتکفان آن شانه عصمت و عقتند با جمعهم پیش آمده وظیفه لطیفه تکریم را بجای آوردند مشار الیه چون بر اطراف و اکناف ان فضای بهشتی اوصاف بدیده امعان نظر کرد.

844 سران جهان دید در بارگاه

سر افکنده در سایه یک کلاه

845 همه کشته با نقش دیوار جفن

نه یارای جنبش نه آوای گفت

در آن ان سلطان صاحب قران از خرگاه ثانی که اتاق خاص سلطنتیست به خرگاه اولین [A 161b] که دیوانخانه خشت قرینست فرموده بودند و بر تحت عالی بخت زرین مرصع که رشک فیروزه سقف است تمکن نموده.

846 نشست از بر تخت کی خسروی

جهان را به بخشنده عدلش نوی

847 نمایان شده زان رخ تابناک

بعد از آنکه قرال از عاکفان عتبه عظمت و جلال بار یافته از در سرا پرده ثانی در آمد نژرای عالیجاه تا در خرگاه پش رفتند و مرحبا گفتند و از جمله ظرف تحف قرال دانه یاقوتی بود خورشید مثال که نظر در وی قوت ناظره مینمود یاقوت باصره بود پرتو سرخی او کلکونه رخسار در خوشاب خورشید را می شایید و آتش سر چشمه تاب آفتاب می کردید بلکه یاقوت کان فیروزه فام که هر بام از هندوستان ظلامبیرون می آید با وجود آن همه تاب نسبت بآن بی آب می نمود و از آتش رشک آن جوهر درهای انجم از هر رایزان سرخ بر آمده سوزان و کباب بود فی الجملة آن دانه را که از روی رونق بها هم سنگ لالی دریا بود خدام عالیمقام بر کف گرفته پش از قرال در آوردند و در معرض نظر مهر تاب بر کرسی که قریب نهاده بود بر آوردند اما حقیقت آنکه:

ملوفه

848 آنجا که فرش ایوان خورشید و بدریا شد

یک سنگ پاره را آنجا چه قدر باشد

[A 162a] و چون مشار الیه در آمد سلطان صاحب قران بر حشب فرموده سلطان مرد و سرا که اگر موا الضیف و لوکان کافرا از او رنگ چرخ آهنگ اقدام جوزا مقام را ارسال فرموده قیام نمودند و قرال به قصد دریافت سعادت چنانچه نزد آن طایفه رسمیت و عادت کلاه جاه را از سر بر داشته و دیده ادب بر مقام اقدام سلطانی گماشته مکشوف الراس گوشه ذیل سلطان ملک خیل را بوسیده باز گشت و دست ادب بر هم نهاد و بر سر پا ایستاد.

نظم

849 هر کجا کردن کشتیکز جاه کاید سر بمه

می نهد سر چون برین درگاه اعلا می رسد

850 ابر میخیز ز دریا کوه کوه اما ز شرم

آب می گردد سراپا چون بدریا میرسد

کرسی های زرین و سیمین که مقابل شمال و یمن سلطن صاحب تمکین نهاده بود اشارت عالی بشارت به جانب قرال صادر کردید که بر یکی از آنها بنشندند مشار الیه رعایت ادب نموده نشست تا وزرا بر کرسیهایی که مقابل یمن بود نشستند قرال هم بر آنچه مقابل شمال بود نشست و انمودج آیه کریمه و عد قرین و اصحاب

الیمن ما أصحاب الیمین و آیه وعید اشتغال و اصحاب الشمال ما اصحاب الشمال بر منصبه مثال صورت بست بعد ازان سلطان صاحب قران مودای خیر مقدم را با ان مقدم صنادید اهل ذمم تقدیم فرمودند مشار الیه بر خاسته و کلاه سروری [A 162b] را باز از سر بر داشته تجدید و طیفه تعظیم نمود دیگر باره درج عنایت و دلجوئی را گشوده به لسان بلاغت بیان فرمودند که خاطر از حوادث گذشته پریشان و خسته نباید داشت و نظر بر ظهور عنایت الهی باید گماشت که بر حسب کلام بلاغت منوال الحرب سجال هر بنده را گاه غالبیت و گاه مغلوبیت دست می دهد و تغیر اوضاع این جهان نا پایدار و به تدل ظلمت و نور لیل و نهار خبر از نمیانی می دهد چون بی تعلل دست توسل بد امان عنایت مادر زده می باید که در اقامت اطاعت اهل ایمان تزلزل را به خود راه ندهی و زلال اخلاص و ولا را به لای پر بلای انهم لا ایمان لهم ؟ مکدر و تیره نسازی و از روی یک جهتی و اعتماد رسوم اطاعت و انقیاد را طریق مهتاد خود کردانی تا ما هم به موجب مروت شاهانه و به مقتضای غیرت پادشاهانه به قوت و قدرتی که خالق بی عیب از خزانه غیب بما ؟ عطا فرموده لوازم معاونت و مراسم مراقبت را درشان تو ظاهر کردانیم و بر حسب امر واجب الاطلاعه ثم الغه ما منه به مقصد مرغوب و مقام مطلوبت رسانیم چون قرال آثار لطف بر کمال را نسبت به حال خود مشاهده نمود دیگر باره کلاه سر افزای را از سر بر داشته بر سر پای عنایت سلطان صاحب قران مرا از زمین مذلت و هوان به هوای رفعت [A 163a] بر آورد اما خصم من فرندوش قرال مردی به غایت مزور است و محتال و به درجه قصوی سخن دان و زبان آور و اکثر امرای انکروس با او یار و یاور می ترسم که در حق من خدعه اینکخته و مهره شعوه فرو ریخته افتزائی کند و سخنان غیر واقع به سماع بندگان درگاه سعادات مجامع رساند و عیاذا بالله ضمیر نهر تنویر ها برین بنده حقیر متغیر کرداند سلطان صاحب تنکین با الفاط تمکین آن محور تب و تاب نار اضطراب را چنین جواب دادند که مرآت دل پادشاهان عادل که با آئینه سکندری معادلست به نفس بد مفسان صاحب غرض زنگ نمی پذیرد و در آستان ما که مقام راستانست تا امری ثابت و لایح نمی گردد لوح خاطر خطر با ازان نمی گردد چون تو در مقام هوا خواهی مانند کوه ثابت قدم و مثل آب صافی شیم بایسی هزانیه خاک حساد بر رخسار سر کشان آتش شعار باشی و شعله فتنه ایشان را به آب صفای و لای ما فرو نشانی.

بیت

کرت هواست که معشوق نکسلد پیوند 851

نکاه دار سر رشته تا نکهدارد

بعد از آن از روی نصیحت فصلی چند در باب رعایت رعایا و حسن معاشرت با بایا و اقامت لوازم مملکت داری و ادامت مزاسم معدلت گذاری بیان فرمودند و مفهوم این درر منظوم نظامی را باز نمودند که:

A	163b	عدل بشیرست خرد شاد کن	852
		کار کن و مملکت آباد کن	
		هر چه نه عدلست چه دادست دهد	853
		و آنچه نه دادست با بادت دهد	
		شهر و سپه را چو شوی نیکخواه	854
		نیک تو خواهد همه شهر و سپاه	

یانوش چون اصداف گوش را ازین درر غرر بحر دانش و هوش پر ساخت سر عبودیت بر زمین مسکنت نهاده بر خاکست و ازین کامات حیات بخش روان یافته روانه کردید بدر سرا پرده خاص که رسید بر حسب فرموده سلطان دوست نواز دشمن سوز دو ثوب خلعت زر بفت و زر دوز احضار نموده بودند خدام خزانه بحر نشانه پیش برده در مشار الیه در پوشانیدند مشار الیه هم باز بوسیله پاشایان صاحب جاه بدرون خرگاه در آمد و مجدداً به تقبیل انامل سلطان کامل فرق مباحاتش باوج سموات بر آمد چون دیگر باره باز گشت و بمقام رکوب رسید دو سراب صرصر قرین بازین و زنجیر زرین که بر سم انعام او نعین نموده بودند پیش کسیدند یکی را سوار شده و دیگری را در جنیت کشیده با مجموع آغایان روان گردیدند و بهمان اسلوب که آورده بودند فوج فوج . گروه گروه همراه می گردیدند و به مقام معلوم می رسانیدند و باز می کشتند تا آنکه محل شام بمقام خیام خود رسید و در محل آرام جایگزید و همان شب رخصت رخت یافت [A 164a] و عنان عزم براهی غیر طریق سلطانی بر تافت مقرر برآنکه باز در نواحی شهر بدون به مواکب همایون ملحق و مقرون گردد.

ملؤلفه

855	ز راهی که آمد روان کشت باز
	ولی باشه آمد و کشت باز

گفتار پنجم در توجه رایات سلطانی به عزم فتح بدون حصانت مبانی¹⁶⁶¹

A,S گفتار...مبانی¹⁶⁶¹

جاء يوم الجمعة شانزدهم شهر مشهور مذکور که کوکبه نور از مطلع ظهور مانند ما هجه رایت سلطان صاحب قران منصور شارق شد و انوار بیاض شکوفه ریاض صبح صاحب اتباه یسان لمعه شمشیر شاه میان ظلمت کفر سان و روشنائی ایمان نشان فاصل و فارق گردید.

لمؤلفه

856	بر	آمد	دکر	باره	آواز	کوس			
				نفیری	بزد	بر	لب	نای	بوس
857	لواها	بشد	با	فلک	هم	عنان			
				بجنبش	در	آمد	زمین	و	زمان
858	ز	مردان	زرین	کلاه	و	کمر			
				شد	آن	عرصه	از	چرخ	رخشنده
859	ز	ستم	نوندان	صحرا	انورد				
				دران	دشت	نمی	خارماند	و	نه

چون رایات سدره عروج ازان منزل کوچ فرمود دران مجال باغهای مهنیان صادق المقال خبر رسید که فرندوش چون خبر قرب رایات خورشید پوش را شنیده دار الملک بدون و حصار حصانت مقرون انرا بمردان کار از مبارزان کفار [A 164b] به کمال استحکام رسانیده است و به طوپ و تفنگ و سایر آلات قلعه جنگ مملو و مشحون گردانیده و محافظت آن را به کافری بد فرجام نترشبان نام رجوع نموده و خود که با جمعی کثیر از عساکر کسیر از عساکر به جانب برادر بر آذرش پادشاه اسپانیه فرنگ برای استمداد و استعانت رفته بود الان مراجعت نموده است و اعوان و انصارش افزوده و در پنج منزلی بدون جنود مردود را باز داشته است و دیده انتظار بر اخبار این طرف گماشته. درین ولا که خبر عبور عسکر منصور از نهر صاوه نزد او مذکور و مشهور گردید باز جمعی دیگر را به معاونت بتحنطان بدون فرستاده است و ایشان را انواع استمالت داده که اینک من باسی چهل هزار سوار حاضر و از برادر پادشاه اسپانیه استمداد نموده ام و زنگ ممال را از روی تیغ تیز استعجال زدوده عن قریب بی درنگ عساکر فرنگ و دیلر نمیسه و المان میرسند و در مقام معاونت و مناصرت دین نصرانیند باید که در حفظ شهر و حصار مردانه وار بکوشید و چهره ولاوری و شجاعت را به غبار بد دلی و شناعت نوشید چون این اخبار معروض پایه سریر عالم مدار کردید از غایت میل و شغف بامر جهاد فرمان قدر نهاد صادر شد که منازل را دورتر تعیین نمایند و وزیر اعظم که امیر الامرای [A 165a] روم ایلی بود باعساکری که همراه مشار الیهند پش رفته کلابها و خلایهای عمیق که دران مسالک و صحرای بود عسکریان روم ایلی نی و ساز بسیار از اطراف و اقطار کشیده بران محل کل و وحل بریزند بر وجهی که مرور عساکر سیل

عبور بران میسر باشد حسب الامر المسطور هر فردی از افراد عسکر منصور مذکور یک حمل و جمل نی و ساز می آوردند و اصلاح ان طرق می نمودند و چون از عبور طایفه کل زیاده می شد باز مردان کار ساز آهنگ نی و ساز کرده آن مقام را راست کرده تجدید و اصلاح می نمودند و برای مرور مواکب بحر مراتب سلطانی مهیا و آماده می ساختند تا رایات فلک مساق بدین سباق بهشت قنق به یک منزلی بدون که آن محل را نزار می کویند نزول ممینت شمول فرمود.

بیت

860 دو روزه مسافت همه کوه و دشت

پر ار خیهه و اسب و پر مرد کشت

در آن منزل از امرای کفار خروات میری که او را دسبوت اوغلی می گفتند و قبل ازین فرندوش بیهوش ویرا گرفته حبس نموده بود درین محل بلطایف الحیل خلاص یافته از روی اخلاص با دو سر میری دیگر از امرای کفار به آستان عالم مدار رسیدند و جبین ضراعت بر زمین اطاعت مالیدند و هم دران مقام دزدار و مردم قلعه استرغون باب اطاعت را گشودند و امان نامه ستاده ادای جزیه نمودند.

[A 165b] ذکر ارسال و اجرای سفاین شاهلی به عون الهی¹⁶⁶²

قبل از خروج رایات فتح آیات سلطانی از دار السلطنة حشمت مبانی یردار جماعت چاوشان درگاه فلک نشانرا با جمعی از خدام مقدم و چهار پاره کشتی نهنگ سیما که مشحون بود بدویست عدد طوپ قلعه کشا از راه قره دکر روانه گردانیده بودند و باز حکم جها نطاع با سم بعضی امرای الویه و حکام قلاعی که بر سواحل بحر مذکور و نهر مسطور واقعند شرف اصدار یافته بود که سفاین و جوارری را که قبل ازین بموجب امر قدر مجاری برای تکمیل مصالح این سفر حجسته اثر احضار نموده باشند مصحوب چاوش باشی مسار الیه روانه صوب دار الملک بدون گردانند چون آغای مومی الیه بتولجه وکیلی و آق کرمن و سلسره رسید صد و پنجاه عدد کشتی درین مواضع احضار یافته بود آنچه از اسباب اصناف حروبت ؟ و جبه خانه و انواع طوب در کار بود از قلاع مذکوره ستادند و آن سفاین را بعضی برادر و زواده و بعضی باسباب حرب و طوبهای رعاده با ده هزار پار و کش و مرد جنگی مملو و مشحون گردانیدند و در نیکه بولی هم پنجاه پاره کشتی در پای قلعه لاونیک و پیر کوکی احضار یافته بود و پنجاه کشتی جنگی دیگر که در ویدین مهیا کرده بودند [A 166a] مصحوب سایر سفاین شده اکثر آنها را از شهر ویدین و ولایات ان پر ذخیره و زاد و آلات حرب و جهاد گردانیدند چون بقلعه فتح الاسلام که از جمله ابنیه زمان ابدی همان این سلطان صاحب قرانست رسیدند

S - A: ذکر... الهی¹⁶⁶²

چنانچه در مضیقوادی عالم سفلی جسمانی که متحضر حوادث زمانیت اثمار اعمال چنان تند و سریع الجریانیت که سفاین امل را دروی عمل نه در حیز امکانست.

لمؤلفه

- 861 سخت به تندی کزرد آب عمر
کشتی تن را نبود تاب عمر
- 862 دامن دل را گر ازین کل کشی
کشتی ازین و ربطه به ساحل کشی

همچنین بالاتر از حصار مذکور دو کوه تنگ پر سنگ از دو جانب نهر طونه دو روزه راه کشیده و ممتد است و به واسطه تنگی مجال آن آب دریا مثال دران محال چنان بسرعت شدت است که اجرای سفاین از آنجا باعمال قذافه و پار و به هیچ زو ممکن¹⁶⁶³ نیست بنابراین عزم رعایت حزم نمودن طوپیهای بزرگ بی بدل را به صد جهد و حیل از کشتیهای بیرون کشیدند و از راه بر به عرابه های کردون اثر به صوب قلعه کوکر چنلک گشانیدند و لمرای الویه سلسره و ویدین و سمندره که به معاونت در ارسال و ایصال آنها مامور بودند ده هزار مرد از رعایا و اهالی آن حوالی اختیار نموده بر ساحل نهر مذکور احضار نمودند و آن مردان بر ساحل مانند نهری دیگر روان شده بقوت و قهر مجموع آن کشتیهای جبال مثال را به حبال سلاسل منوال در آن دو روزه راه [A 166b] به مدت یک ماه کشیدند چراکه جر آنها بر خلاف سمت جریان آن نهر پر طغیان بود و چون بقاعه کوکرچنلک رسیدند باز طوبها را در سفاین در آوردند و در کوکرچنلک و سمندره هم کشتیهای آزق که احضار یافته بود . پانزده پاره کشتی باره مثال دیگر که برای جنگ و قتال دران مقام آتمام پذیرفته بود و در هر یک از آنها ده عدد طوپ پر آش.ب نهاده با سفاین سنجق از ورنیق که از قغا آمده بر فعا رسیدند همه بیکبار پر قها افراخته و غلغله صدای طوپ در کنبد نه آشکوب انداخته به موجب فرمان همایون بصوب شهر بدون روان گردیدند و همان روز که خیام و خرکاه فلک جاه را در حوالی بدون بر افراختند سفاین مذکور هم در نهر مسطور مقابل شهر مسفور لنگر توقف انداختند.

لمؤلفه

- 863 رسیدند لشکر ز بحر و زبر

کشتی ازین و ربطه بساحل کشتی
همچنین بالاتر از حصار مذکور دو کوه تنک پر سنک از دو جانب نهر طونه دو روزه راه کشیده و ممتد است و بواسطه تنگی مجال آن
S-: آب دریا مثال دران محال چنان بسرعت شدت است که اجرای سفاین از آنجا باعمال قذافه و پار و بهیچ زو ممکن
دامن دل را کرازین کل کشتی¹⁶⁶³

ذکر وصول رایات سعادت شمول همایون به حوالی شهر بدون¹⁶⁶⁴

یوم الاحد غره محرم الحرام سنه ست و ثلثین و تسعمایه رایات جهانگشا و افواج عساکر بی انتها کوه و هامون اطراف شهر بدون را مملو و مشحون گردانیدند. و صیب و صدای طوپ رعد خروش را به گوش کفار بی هوش رسانیدند. همان زمان دزدار و حضار حصار او رخت که از توابع آن شهرست به درگاه عالمپناه آمدند [A 167a] و قبول خزیه نموده حکم امان نامه ستادند. و نواب واجب الاتباع حسب الامر المطاع برای تالیف قلوب اهالی سایر قلاع محافظت خدمت آن حصار را هم بدان کفار رجوع نمودند و همان روز از بانان و امرای انکروس پرتی پری بان نامه که کوچک بالی بیک باوردن او رفته بود ربقه نذل و انقیاد در ربقه اطاعت و اعتماد انداخته به درگاه ظفر دستگاه رسید و در سلک سایر عظمای اهل ذمه که ملازم مواکب انجم مراتب بودند منخرط گردید و امر قدر امتا با سم محمد بیک یچی پاشا که امیر لوای سمندره و بلغراد بود صادر گردید که بر سم قراولی و زبان کیری پش رود و غازیان شیر جنگ پلنک چنک از جانب خشک و تر شهر بدون را احاطه نمایند و بستند سید ابرار علیه الصلوة و السلام من الملک الجبار اول سکان آن حصار را با سلام و تسلیم و استخلاص نفوس خود از رطه بیم دعوت کنند. بعد از امتناع و ابا و اصرار بر کفر و عما بی تسويف و تاخیر بر می تفنگ و تیر و ضرب ضر بزهای قلعه کیر مشغول کردند غزات ظفر مال هم امر قضا مثال را مشال نمودند چون کفار بی آرم بی رو بر طبق فرموده و استغشوا اثیابهم و اصروا باستحکام برج و بارو پشت داده در امساع افزودند و طریق عناد را بر وجه معتاد اظهار نمودند غزات مجاهدت آیین طوبهای آتشین را بران حصار متین حواله ساختند و سنگهای کوه شکوه را [A 167b] بر باروی روین آیین آن انداختند سفیر تیر راست تقریر از هر طرف بنیاد آمد شند گرفت و پیام گذار بندقه تفنگ رعد آهنگ مانند تکرک بی درنگ بنیاد باریدن نهاد اما دران روز تقریر این سفیر که در راست کوئی بی نظیرند هر چند که در قلوب اهل سعیر جای کیر می کردید باز سنگ دلی حصار استوار کفار را از قبول ان کفار باز می کردانید و به هیچ باب باب فتح و ظفر از نهانخانه قضا و قدر روی نمی نمود امر قضا آثار شرف اصدار یافت که طوبهای کبار آتش یار را که از حصار سمندره از راه آب طونه آورده بودند بیرون کشند و بر ان حصار حصابت مدار کمارند و مترس های سور آسادر پش آنها باز دارند چون غزات مبارزت سمات بموجب فرموده عمل نمودند خورشید عالی منصب در خرگاه ز رحل کاری مغرب آرمیدو دست و پنجه اهتمام از تعرض بحصار لاجوردی فام باز کشید امر او آغان مقدم و سایر غازیان مجاهدت مقام هم بجانب منازل و خیام خود باز کشته دست از محاربه و مضاربه باز داشتند و قرا ولان آهن پوش و حارسان تیز هوش را بر اطراف و اکناف معسکر بحر اوصاف گماشتند.

S - A: ذکر... بدون¹⁶⁶⁴

روز دیگر هنگام سحر که هنوز صبح پرده در پرده از روی کار شب تار شعوده باز [A 168a] سحر پرداز بر نداشته بود و سنجق سنجری لیل حجاب آسا بر حسب فرموده *وجعلنا الليل لباسا* در فصای هوا بر افراشته بود جمعی از مبارزان معرکه کارزار و دلیران شیر شکار بر حسب گفتار الحرب خدعته طریق عیاری پیش گرفته و لباس نورانی اسلامی را به پلاس ظلمانی نصرانی تبدیل نموده به جانب دروازه حصار رفته بودند و در بعضی بناهای ویران که در باغستان حوالی شهر بود نمان گشته چون سلطان خجسته ظهور پر سرور لشکر نور را بر سور ظلمت شب دیخور گماشت و رایت خجسته انتعاش آیت و النهار معاشا را بر افراشت رجال ابطال و غازیان ضرغام مثال در مقابل سور صف کشیده بنیاد شود نمودند مبارزی چندی آگاه از زمره جند الله دست سجاعت کشوده و سیر جلادت در سر کشیده پای پیش نهاده بجانب دروازه متوجه گردیدند چون رفقا را در قفا گذاشته پیش گذاشتند و از وفود عساکر منصوره دور شده قریب به سور رسیدند کفار مغرور از نیمی مسرور شدند و اسرار کم فکرت این صورت را فرصت پنداشتند و مغازه دروازه را گشاده از مبارزان متهور ایشان جمعی بسیار روتبه وار روبه بیرون نهادند غازیان هم بر سم حيله سازی اندک دست باز می کرده صورت فرار را اظهار نمودند و جنگ کنان و چنگ در دامن استخلاص زنان بر وفق مقال واجب الاجلال که الا متحرفا لقتال باز کشتند چندانکه کافران بی شعور از پای حصار و سور دور گردیدند [A 168b] غازیان شیر سیر که هنگام سحر در آن بنیان پنهان کشته بودند مانند برق تیز تاب که از حجاب سحاب پرون جهد با رعد غریو تکبیر از عتب ان اهل سعیر در رسیدند و تیغهای صاعقه انتساب را از میغ قراب بقصد رقاب اعدای منبر و محراب پرون کشیدند و بر سر آن سر بر کشتگان دویدند کر بزانی که خود را کریزان می نمودند باز گردیدند و به اتفاق از مخالفان بی دفاق قریب بدویست نفر را بوادی سقر دوانیدند و بعضی دیگر را دستگیر و اسیر کرده با سرهای مقتولان به آستان عظمت آشیان رسانیدند.

بتقیه السفی که صد تاسف و حیف سر را خلاص ساختند سر امیهه وار خود را بدرون حصار انداختند کفار شقاوت مآل چون حال قتال را بران منوال مشاهده نمودند در دروازه را به قفل نا امیدی بسته سنگ و خاک در عقب آن انباشتند و بر حسب بیان احسن زبر که لا یقاتلونکم خموما الا فی قری محصنة او من وراء جدر

امر مدافعه و مقاتله را منحصر در جنگ حصار و بارو داشتند و آن روز تا شب ارکان مقاتله قایم و ارسال طوپ و تفنگ دایم بود وزرای صاحب ندیر بعضی اسیر آن را که دران روز دستگیر شده بودند احضار نموده احوال حصار و کیفیت و کمیت مردان کار آن را استفسار نمودند ایشان چنین تقریر کردند که حافظ و حکام این مقام [A 169a] کافرست نترشان نام که امیر الامرای فرندوش و مردمی که در تخت حکم او به مراقبت و محافظت این حصار موسومند دو گروهند. اکثر ایشان که از س هزار مرد متجاوزند از کفره نمچه و الماند و قاعه ناری این شهر که سرای پادشاهی در آنست به تصرف ایشانست و گروهی دیگر از اشرار کفار غدار انکروند از زمره که سابقا از یانوش قرال بر گردیده فرندوش را به پادشاهی بر کزیده بودند و ایشان تخمینا هفتصد هشتصد مرد مبارزند که مقر ایشان شهرست و بنابر عدم اعتماد ایشان را در محفظت قلعه بالا دخل نمی دهند وزرا هم مجموع این مسموع را معروض و مرفوع پایه رفیع سلطنت گردانیدند از جمله سهام تدبیر که از کمان تقدیر بر هدف مراد مرد میرسد آن بود که دران شب مکتوبی بر پر تیری بسته بی آنکه رامی آن معلوم باشد از جانب ساحل آب طونه بدرون قلعه انداخته شد مضمون آنکه دانسته و آگاه یاشید که بنابر آنکه یانوش قرال بشرف الشام اقدام پادشاه اسلام رسید و آن حضرت داغ قبول غلامی بر جبین حال او کشید و چنین معلوم میشد که حکونت ممالک انکروس را بقرال مشار الیه عطا خواهند فرمود جماعت انکرویان که از وی بر کشته و با فرندوش پیوسته بودند از کرده خود پیشمان و نادمند و در مقام استعفا و اعتذار قایم و هر روز مکتوبی مصحوب سفیر تیر به معسکر وزیر [A 169b] می اندازند و می خواهند که به تلافی گناه خود از جانی که به قبضه نصرف ایشانست دروازه را بگشایند و شهر را به مسلمانان سپارند و همان شب آن مکتوب به دست یکی از خواص نترشبان بی ایمان افتاده به مشار الیه رسانید چون آن مغبون بر مضمون آن مکنون مطلع گردید هواص و اعیان المانیان را بر آن حال مطلع گردانید و همان زمان آثار مخالفت و ترقه در میان آن دو فرقه ظاهر گردید انکروسیان هم چون از المانیان علایم عداوت و مخالفت مشاهده نمودند بر کمان شده تغییر اسلوب یکجتهی گردید و رنگ وفاق را به زنک نفاق تبدل نمودند این صورت هم مؤکد سؤطن المانیان گردید و مضمون قول صدق ادای تحسبهم جمیعا و قلوبهم شتی ظهور رسید.

بیت

866 چو در لشکر دشمن افتد خلاف

تو شمشیر کین بر مکش از غلاف

روز دیگر که دیگر باره شهنسوار مضمار چرخ دواد به عزم فتح بدون کرون بر باره جنگ رنگ بر آمد.

بیت

867 در آمد ز هر سوسه فوج فوح

امرای شجاعت صفات و غزات کمات بر حسب امر قدر سمات ساز محاربه و جنگ را آهنگ داده بمقام مقاتله آمدند و مجاهدان کاردان آب پیکان چنان شانرا در جوی ابدان آن بدان روانه می ساختند و طوبهای قلعه کوب را بر برج و باروی [A 170a] آن شهر پر آشوب می انداختند تا آنکه به اندک زمانی به طرد تیر و تفنگ و ضرب طوبهای رعد آهنگ از جند محل آن چنان حصار حصین را کنگره کنگره ساختند و بروج فلک عروجش را پنجره پنجره گردانیدند و چون ظلام مشام برده استراحت و آرام فرو گذاشت. غزات مقدم به جانب خیام خود شتافتند و قرار یافتند و دران روز طایفه کفره انکروس که موافقت المانیان مایوس گشته بودند مکتوبی بر تیری بسته بیرون انداختند. شخصی که آن را دید همچنان سر بسته به خدمت وزرا رسانید مضمون آنکه مابا شمال سر مخالفت و منازعت نداریم و دست از محاربه باز میداریم. اگر جمعی به چاره از رخنه باره که به قبضه تصرف ماست بر آیند. هیچ کس را ممانعتی و مدافعتی نخواهد بود. چون این مضمون معروض پایه سریر همایون گردید به موجب کلام حکمت انتظام که اذا کدرت عدوک فاخذ من کیده و اذا طلعت الجبل فصعد علی ریده. سلطان صاحب قران از آنجا که کمال دها و خرم آنحضرتست ملتفت آن نامه خام خانه نگردیدند و اعتماد بران نفرموده فرمودند که فردا در امر یوریش و اقدام اهتمام تمام به ظهور رسانند و جهد نموده غایت جهد را مبذول گردانند. روز دیگر صباح را [A 170b] به مفتاح بال مرغ زرین جناح گشادند. غازیان پلنک خور و به سوی برج و بارو نهادند. غوغای کره نار نار و غا می افروخت و کرمی شعله آن مشغله خاشاک افکار کفار ناپاک را می سوخت. جوانان مهره نیکچری مهره تفنگ مار سیرت را در حدقه آن قوم بی بصیرت جای می دادند و بازوی سعی و اهتمام را به ضرب و طرد کفار لیام می گشادند.

نظم

868	هنر	مند	مردان	با	برک	و	ساز
				سر	جعبها	را	کشادند
869	ز	باریدن	تیر	و	کرد	و	غبار
				هوا	کشته	چون	ابر
						پولاد	بار

چون کفار فجار را طاقت مقاومت با غزات کرار نماید، به یکبار خود را باز پس کشیدند بعضی غزات دلاور به عزم دخول و ظفر سیرهای شجاعت در سر کشیده و تیغهای جلادت را از نیام اقدام بر کشیده. پش دویدند و برخه که از ضرب طوب شده بود رسیدند فی الحال قطع احجار و پاره های دیوار ویران را دور کرده راه را گشادند و باقی سبک بلا را یعنی دیگر مردان میدان هیجار را به سوی اعدا سر دادند کفار مرحوم که

اقدام و هجوم غازيان نجوم رسوم را ديدند، دانستند كه من بعد كار طوپ و تفنگ به نار تيغ بي درنگ انجاميد.

بيت

870 ز هر سو چو بستست راه گريز

عدو را راهي نيست جز تيغ تيز

از ترس موج خيز آب شمشير پر بلا بر طبق ساوي الي جبل يعصمني من الماء مردم [A 171a] المان و نمجه به قلعه ناري كه آن را بنوسيه هم مي كویند بر آمدند و قبل ازین وافقه اموال و امتعه را بالا كشيده بودند و در احكام آن گوشيده اما لشكريان انكروس را به واسطه سؤظني كه از مكسوب مزبور در شن آن طايفه حاصل شده بود به قلعه راه ندادند ايشان هم با صد پريشاني مجتمع شده در جانب خالي از جوانب آن شهر ايستادند و دل بر هلاك نهادند.

بيت

871 نيست دشمن را تقاعد جز كه از بي قوتي

نيست مستوري بد كاره جز از هچادري ؟

و جمع غازيان كه در آمده بودند چون مقام را به كام خود يافتند پش شتافتند و به طمع انكه خوان يغما مخصوص ايشان و عموم غزات را دران شركت نيفتد ملتفت كشودن دروازه نگشتند بعضي از وزراي نيك راي مه حاضر بودند از غدر دشمنان انديشيده هم ازان رخنه در آمده بگشودن در و راه دادن عامه عسکر اشارت نمودند غلزيان هم شيرانه و از پنجه در خاك و سنك عقب دروازه نهادند و بھر دستي كه بود در را گشادند و لشكر را در آن شهر سر دادند و رايث فتح فلک عروج را بر قلل بروج آن بر افراختند.

بيت

872 بر هر دردی كه تيغ تو دم زد گشاده كشت

فرخ دمس كه قفل گشای مغالقست

كفار انكروس چون وفود نعمت و بوس را متوه خود يافتند بجانب مغر شتافتند [A 171b] و مانند روباه پر حيل بزير زميني پر وحل كه دران محل بود و كنجايش هزار مرد نيش داشت تحصن نمودند بعضي از دهات غزات تيغ زبان را كار فرموده بي جنگ و جدل بلظايف الحيل ان طايفه دون را از آن مغاره بيرون آوردند غازيان هم ازدهاي صمصام را از غار نيام بيرون كشيده و بر حسب امر رب صمد كه و افعودوا لهم كل مرصد همه را

طعمه آن ثعبان جان ستان کردانیدند و بزیر زمین اسفل السافلین رسانیدند حضار حصار بالا چون نزول بلاد بدان هنجار دیدند از مشاهده آن اسلوب قرار از قلوب ایشان مسلوب گردیده صبر ازیشان روی بر تافت و خوف و دهشتی تمام بر ایشان استیلا یافت.

بیت

چندان بریخت خجر تو خون کافران 873

کز روی خاک تا بثری جمله در نمست

بعد از آن غزات فتح آیات سایر ابواب مغلقه آنرا هم کشودند و از هر طرفی در آمده مالکانه تصرف نمودند اگرچه سابقا که فتح آن شهر نموده بودند مجاهدان مقدم آتش انتقام در آن مقام در زده سوی سرای فلک آسای که آب مرجمت سلطان صاحب قران جماعت آن فرموده بود جایی دیگر نمانده بود غرق طوفان حرق نگشته باشد اما درین یکدو سال که به تصرف فرندوش قرال ضال در آمده بود ابنیه آن را بر آورده بودند و فی الجمله به حال عمارت در آورده درین زمان بر حسب [A 172a] امر قدر مکان یساقچیان تعیین نمودند که اصلا کسی از آحاد و از وجوه بوجهی از وجوه به مردم شهری که در شهر مانده باشد و به قلعه برنیامده تعدض نرساند و شهر را از حرق و حرق محافظت نمایند الحاصل شهری چنین حصین بتایید و عون ماک قدیر از یمن اقبال سلطان عالم کیر در مدت سه روز و نیم بدین سهولت مفتوح کردید چنانچه از غازیان ظفر فرجام در آن ایام پیش از ده نفر کسی دیگر مترتب شهادت نجشید و ایشان هم از مردم متعین نبودند.

بیت

ای جهانگیر آسمان پشت زمین باید گرفت 874

ملک کیرد کر کسی باری چنین باید گرفت

روز دیگر:

بیت

سر زلف شب را چو بر تافت روز 875

کلید در بسته را یافت روز

غازیان ظفر فر غضنفر سیر قلعه بالاتر را محاصره نمودند و کمر اهتمام بر میان اقدام بسه دست به اعمال آلات تسخیر حصار و تدمیر کفار گشودند و آن حصاریست بر یک جانب آن شهر ارم نمونه و از یک طرف محمود

به نهر طونه و بر بلندی واقعست در غایت ارتفاع چنانچه توان گفتن که حاسه باصره بی کمند خطوط شعاعیه بر بروجش عروج نماید و قوه و ایه لمعان مخجوق قبه قلعه اش را با چراغ لامع پاسبان قصر سابع یکی داند.

لمؤلفه

A

172b

حصاری که از رفعت و بس نکوئی

876

ثری با ثریا کی بوده کوئی

چون باز غازیان پلنک آهنک آغاز قلعه جنگ و ارسال احجار طوپ و تفنگ نمودند و کار را بر کفار بی فرنک تنگ گرفتند معاندان اشرار ئ مستحفظان حصار که کمال اهتمام و غایت جرات و اقدام بندگان درگاه سعادت مقام را دیده بودند و کیفیت فتح قلاع میشده و حصون محصنه را که ببازوی قوت و مردی و پنجه قدرت وزیر دستی ایشان به عون رب شکور میسر و مقدور گردیده بود شنیده و معلوم نموده یقین نمودند که نجات ایشانرا از آن و رطه پر بیم سپردن قلعه و تسلیم طرقی دیگر نیست و معلوم نمودند که جام غروری که از گفتار خام فرزندش نوش کرده اند عاقبت سر در سر خمار آن خواهد رفت لاجرم ملجا بتسلیم ملجا خود شده و قطع نظر از مظاهرت لشکر المان نموده فریاد الامان بر آوردند و شخصی زبان دان بخدمت پاشایان فرستاده ایستمان عرض کردند و در امر تسلیم حصار آن شب مهلت طلبیدند که شب نزدیک بود و دور نمی نمود که بعضی غزات شیر مثال تعرضی بعیال و اموال ایشان نمایند نواب کامیاب درگاه فلک جناب قضیه مرضیه را معروض سده سنیه گردانیدند و بمعرض قبول رسانیدند اما مشروط بر آنکه همان شب دویست نفر از غزات ظفر اثر [A 173a] به درون حصار راه دهند و بعد از در آمدن آن جماعت اگر خواهند باز در را به بندند و صباح پایین آمده قلعه را تسلیم نمایند کفار هم از غایت اضطراب و باز اعتماد بر کثرت اعوان و انصار خود نموده شرط را قبول کردند هنگام شام که محل آرام سلطان بام بود چون عساکر نورانی چهر سپهر برای دیده بانی بر بروج شیده المبانی اسمانی با لا دویدند و تفنگ بی درنگ شهب مفرقه را به قصد رجم شیاطین مسترقه بر سر پنجه اشعه مهیا و حاضر گردانیدند حسب الشرط دئیست نفر از دلاوران عسکر نیکچری که بمار مهره بندقه دفع زهر اعادی می نمایند برای در آمدن به حصار احضار شده بود متوکلا علی الباری بر آمدند و از دروازه قلعه ناری در آمدند و به یک طرفه آلعین مانند مژگان محبوب قتان بدو بخش راست شده بی تحاشی برد و قلعه بلندی که بر طرفین دروازه واقعست بر آمدند و حارسان آنها را دور کردند چنانچه حقیقتا همان شب آن مقام بتصرف اهل اسلام در آمد و کفار لیام را اصلا مجال تعییر عهد و مقال نماند و اگرچه این حال پریشان بریشان به غایت صعب مینمود اما بفراز صبر چاره نبود.

بیت

چو هیبت بعد و راه چاره تنگ گرفت

877

الحاصل آن شب آن دو قلعه کیوان کله را ضبط نمودند و به هیچ رو فوج عدو را بران [A 173b] برج و بارو راه ندادند هنگام صبحا پر افراخ که به مفتاح حی علی الفلاح دروازه دل هر غافل را گشادند و کافر شعار آن لشکر ظلم را به بیان عدم سر دادند مترشبان که حاکم آن شهر بود باد زدار که مسمی بود به تا دازدی تماش و سر خیل تفنگ چبان عسکر نمچه که او را به اصطلاح آن طایفه نمچه معاد ناکی گویند با جمعی کثیر ار اعیان آن قوم شیاطین نظیر از قلعه پایین آمدند و بدیوان اعلی حاضر شده دست وزرا را بوسیدند و جامه امان پوشیدند و التماس نمودند که چون عفو و امان سلطان اهل ایمان شامل حال ایشان کشته چند نفر از جماعت چاوشان همراه نمایند تا بدرقه شده ایشانرا از صولت عساکر غضنفری مآثر محافظت نموده بسرحد رسانند حسب المسؤل نواب بی راهان کردانیدند آن محاذیل هم باتمائی اتباع و اشیاع روانه شده بعد ازان که پیاده های نمچه با عرابهایی که اسباب و اموال خود را بران تحمیل نموده بودند از دور و قصور خارج حصار یک میدان وار دور کردیدند یک دو کس از اهل اسلام که بر سر راه آن لیام بودند چنانچه در امثال ان مجال عادت لشکریانست قصد تعرض به بعضی اسباب ایشان نمودند و خواستند که از گفتار و شان کفار کرک ربانی کنند بعضی از اشار کفار [A 174a] از غایت تالم بی تامل مانند زنبور زرد که از مقام خودش منع و طرد کرده باشند نیش کین را تیز کردانیدند و آن از غایت تالم بی تامل مانند زنبور رد که از مقام خودش منع و طرد کرده باشند نیش کین را تیز کردامیدند و آن دو کس را شهد شهادت چشانید بعضی از مردم میخال لوکه خیام ایشان بآن مقام قریب بود چون این حال غریب را مشاهده نمودند تیغ خون آشام را از نیام انتقام آختند و چوندین بی دین را در یک زمان بر زمین انداختند چاوشان حامی شمشیر ها کشیدند و از جارسو بر مردم خود دوانیدند و غزات را از اضرار آن اشرار منع می نمودند که سلطان اهل ایمان این طایفه را امان داده و مارا برای محافظت فرستاده چندان توقف نماید که صورت واقعه را معروض سامعه نواب کامیاب نماییم و امر خون آن دو مسلم و حکم قاتلان ایشانرا بمقطع رسانیم درین گفت و گو بودند که سواری چند بر باد پایان صبا مانند پیش تاختند و آوازه انداختند که سلطان صاحب قران امانرا ازین قوم بی عهد و پیمان رفع نمود و بقتل اینها رخصت فرمود غزات غضنفر سمات که تشنه خون آن قوم دون بودند تیغها کشیده بر سر آن بی دینان که شجره خلاف بودند دوانیدند و اکثر را مصدوقه آیته خاویه کانهم اعجاز نخل خاویه ساخته براه هاویه روانه کردانیدند و سر چند چاوشان و بعضی اعیان که حاضر شده بودند منع نمودند مفید نیفتاد و به یکدم چندان شمشیر برق آیین درآن دشت ستیز وکین [A 174b] درخشیده گرفت که پرنو تیغ خورشید درخشان دران میان نا بدید کردید و از خونریز میغ تیغ تیز دمدام سیل دم چنان بالا گرفت که گفתי مکر موج خیزش به چرخ پر ستیز رسید.

ز خون آهنین نعلها کشت لعل

879 فناده سر و مغز ها وا شده

چو پسه در و مغزییدا شده

الحاصل شکسته دیوار اعمار آن قوم مخذول بسیول سیوف مسلول مصقول بالتمام منهدم گردید و کسی از آن لیام از ضرب حسام حسام غازیان ننگ انتقام نهجید مکر معدودی مردودی چند که به بند کمند اسیری در قید حیوة ماندند و از جمله غرایب این واقعه آنکه بعد از قتل آن کفار اشرار چون نیک دیدند همه با خود اسلحه پنهان داشتند و حال آنکه از جمله شرایط امان آن بود که اصلا اسلحه با خود بر ندارند و تمام را باهل اسلام سپارند.

نظم

880 تیغ زبان آورت در سخنش راست بود

کرد عدو کج روی تیغ توش زان شکست

881 دولت تو کار کرد لیک تحقیق من

با تو بگویم که کار از چه بریشان شکست

882 مرحمت و عفو را قدر چو نشناختند

کردن آن کافران علت کفران شکش

القصه بعد از اتمام امر تسخیر آن شهر شهر و ان قلعه بی نظیر رایات ظفر غایات [A 175a] سلطانی بعزم تماشای آن مقام ارم مبانی خرامید و امر قضا جیبیان به انعقاد دیوان و جمعیت ارکان صادر گردید بعد از آنکه وزرای صواب پایه او رنگ فلک سیما حاضر گردیدند به مسامع جلال معروض گردانیدند که احوال فرندوش قرال را منہیان اخبار درین مجال مختلف باز می نمایند بعضی می گویند که از خمر قرب رایات مهر تاب مانند سیماب بی صبر و تاب شده بشهر لنچه رفته است که ده روزه راه اسب تیز پوی ازان سوی شهر سچست ؟ و بعضی دیگر می نمایند که باسی هزار عسکر پیاده و سوار هیچ را پناه ساخته و از هم قهر نهر تیغ سلطانی متحصن بآن شهر گردیده و اقدام قرار را استوار گردانیده دیده انتظار بر رسیدن سایر عساکر ضلالت آهنک المان و فرنک نهاده سلطان صاحب قران بلسان بلاغت نشان فرمود که چون فرندوش دم از مقام جوش و خروش زده بود و نام مقابله و مقتل بر زبان رانده واجب می نماید که تا آنجا که جواز عساکر ظفر مآثر میسر است و راه را گنجایش این لشکر بی حدود منصور رایات ظفر غایان ما تا آن نهایات سیر نماید اگر مشار

الیه را غیرتی باشد و جراتی نماید و پیش آید فهو القصود و الا آنجا مناسب غیرت پادشاهانست ازین جانب به ظهور آمده باشد.

مؤلفه

A
175b 883 باز بان تیز هر کو دم زنداز کوهرش

می شود روشن چو تیغ آندم که آید در میان

884 وانکه پرانید لاف خود ستایی همچو تیر

عاقبت افتد بروی خاک زار و نا توان

گفتار ششم در توجه رایات چرخ¹⁶⁶⁵ نشان به عزم قهر و استیصال فرندوش قرال¹⁶⁶⁶ به صوب مملکت المان¹⁶⁶⁷

بامداد مبارک امداد یوم السبت سادس محرم معظم که فراشان عرش سایبان بنیزه اشعه خورشید تابان شقه پوشش زر بفت سنجرى را از روی لاجوردی خرگاه ششدری رفع نمودند و بند سرا پرده مسکین فام را به سر چنجه مهر سپهر مقام باز گشودند.

مؤلفه

885 گشت عیان ز روم صبح آینه سکندری

پنجه خور فرو کشید اطلس چرخ سنجرى

886 نقد روان چرخ را بود غش از ظلام شب

صبح دمید و کوره را تافت برای زر کیری

887 داد کداز جمله را کرد ز غل و غش جدا

قرص بکرد و شوشها پاک چو زر جعفری

فرمان قدر قرین سلطان صاحب قران بتوجه صوب ممالک صادر کردید و آهنگ زنگ کوچ به کوش طیور فلک عروج رسید دریایی انتهای آن عسکری انحصار از بخار تف دلهای غازیان شیر شعار باز در جوش آمد و روی مروینیه خم دشمن نفر و دم صور اهنک شیبور دیگر باره در خروش بر حسب فرمان جلی افواج عساکر روم

S: گفتار...ظفر A گفتار...چرخ¹⁶⁶⁵

S - A: به عزم...قرال¹⁶⁶⁶

S,A به صوب...المان¹⁶⁶⁷

ایلی مصحوب وزیر اعظم ابراهیم پاشا از پیش روانه شده آن روز [A 176a] نواحی قلعه وشغراد مورد مواکب سلطانی و مضرب رایات خاقانی گردید و چنانچه سابقا در داستان سفر بدون قضیه تاج قرونه مرقوم و مسطور گردیده قرالان انکروس را هم بر همان منوال تاجی بوده مسمی بقرونه که از قرون ماضیه باز هر کدام از حکام آن ممالک که به کمال پادشاهی و وفور جاه و غایت کثرت لشکر و وسعت دستکگه می رسیده اند برای سر افزای و تفوق بر سایر روسا و حکام آنرا بر سریر نخوت می نهاده اند و بدان قرال یعنی پادشاه بزرگ می ردیده و بعد از چند روزی که خواص و عوام انام آن ملک بران مطلع می شده اند و اقامت مراسم تهنیت می نموده باز آن افسر را از سر برداشته بامیر و حاکم قلعه وشغراد مذکور می سپرده اند و نزد ایشان آنست که مادام که آن پادشاه در قید حیاتست سپرن آن تاج بد کیری اعظم جنایاتست و نزد آن طایفه خذلهم الله تعالی چنان مشهور و معروفست که آن تاج با رواج از استنبویانو که بانی اول دار السلطنه قسطنطنیه است مانده است و بسیار سرها در هوای آن افسر باد پای سعی را یکسر تا بیابان عدم رانده.

ملوفه

888 که داند آنکه چه شد سر نوشت تاج قباد

که آکه است که چون رفت تخت جم بر باد

دران ایام که فرندوش بر یانوش غالب شده و دار الملک بدون را از دست تصرف او سالب آمده بود چون به خیال محال خود را بر تخت انکروس قرال تصرر نمود [A 176b] او هم آن تاج را پوشیده بود و باز بوسیده بر اسلوب رعادت بهمان قلعه را عادت نموده درین ولا که رایات کشور کشا بقرب آن قلعه نزول اجلال فرمود به موجب فرمان قضا جریان نواب سلطنت کسی فرستاده آن تاج را از دزدان آن حصار با مفتاح آن طلب نمودند . با نواع رعد و وعیدش هم و امید دادند چون مهابت این پادشاه اسلام آرام از قلوب سلاطین و حکام ربوده است و لرزه براند اعلام رایات افزان هر مقام افزوده.

بیت

889 شکوه شوکت شاهین رایتش بشکست

دل عقاب فلک را بکاه پروازی

و صیت و صدای قلعه گشایی و ملک افزایی بندگان درگاهش قارع اسماع متحصان قلعه فلک گردیده.

بیت

890 سنان و چرچم رحمش یکی بسر تیزی

گرفت قلعه کردون یکی بسر بازی

حافظ آن حصار حصین که کافری پیش بین بود از واقعه نترشبان اندیشیده و مجال مخالفت را محال دانسته فی الحال فرستاده وزرا بدئی رسید سر براه آورده تاج را با باج بر سر گرفته به درگاه عالمپناه رسانید و مفتاح آن حصار را هم برای فتح باب یسار خود سرباز آن تحفه گردانید عنایت شاهانه هم شامل حال او شده و بخلعت امانش سر بلند گردانیده داخل زمره سایر غلامان ذمی شعارش ساختند [A 177a] و رایت اسلام را بر فراز قلعه بر افراختند و تا یوم الاربعای دهم ماه دران منزلگاه توقف فرمودند و دران مجال یانوش قرال را که ملازم درگاه سلاطین پناه بود بصوب دار الملک بدون رخصت انصرافش دادند و ضبط و حفظ آن ممالک و مسالک را برای او باز گذاشتند و امر عالی صادر شد که مشار الیه باید که خدمت غزات را همیشه پیشه خود سازد و راه آمد شد ایشان را به معسکر سلطان اسلام مفتوح دارد چنانچه عقب عسکر اسلام و غزات مجاهدت مقام که هنوز می رسند فازغ البال به معسکر بحر مثال توانند ملتحق شدن و الاغاز که برای عرض مصالح ممالک محمیه بدرگاه عالمپناه آمد و شد کنند دو نفر و سه نفر بی تردد دو خطر توانند تردد نمود چرا که بعد از بعد رایات سلطانیه از ممالک اسلامی در مسالک دار الحرب تردد نمودن بی بزرزکی و معاونت مردم آن دیار متهدر بود قرال مشار الیه هم متکفل اقامت خدمات مذکوره شده و تقبیل انامل بحر شمایل نموده به شهر بدون مراجعت نمود و دو هزار نفر از عساکر اسلام با سکبان باشی برای اجلاس و تمکین او همراه فرستادند و بانی را که مسمی بود به پرتی پری چنانچه ذکر آوردن او قبل ازین گذشت در قله از قله های بدون حبس کردند و مرضا و صهفای لشکر را هم همانجا باز داشتند و بنابر آنکه عمق آب طونه هر چند که بالاتر میرفت [A 177b] مانند دل کم همان تنگ تر می شد و طاقت تحمل سفاین پر تحمل شاهی که مشحون بود به طوبهای عظیم شهنشاهی نداشت لاجرم آنچه از آنها ضروری آن سفر می نمود با بعضی اسباب جبه خانه در هشتاد پاره کشتی کوچکتر نهادند و محمد آغای چاوش باشی را بر آنها گماشته با دیگر کشتیهای آرزق وزاد بی انتها آب بالا با خود هوراه ساختند و بعضی دیگر را ازان آلات قلعه گشائی و اسباب دشمن زدائی در عرابه های سلطانی نهاده از طریق خشک مصحوب خود گردانیدند و پنجاه پاره کشتی بزرگ را که هر یک مانند پاره بود بزو آید اسباب طوب خانه و جبه خانه و باز آنچه ازین مقوله احوال و اثقال از قلعه بدون و سایر حصون بدست آمده بود مملو و مشحون گردانیده با دیگر کشتیهای که از اسیران شکسته موی مسکین خال و سایر امتعه و اموال مالا مال بود هم از آب طونه و قرهدکز بصوب دار السلطنه قسطنطنیه روانه گردانیدند و سوی اینها زیاده بر صد پاره کشتی کوه لنکر نهنک پیکر دیگر را بر ساحل آب طونه در بدون گذاشتند و حفظ و حراست و خدمت مرمت آنها را هم بعهد یانوش قرال باز داشتند و فی الواقع مشار الیه هم در جمیع این خدمات که بدو مرجوع شده بود دران ولا آنچه شرط خدمت و بندگی بود بتقدیم رسانید و دقیقه کم نگردانید.

لمؤلفه

چون بر آرد بحر شاهی موج حشمت بر فلک

891

ماه نو بر کشتی او پاسبانی میکند

گر شنیدی در مثل اما حقیقت بین کنون

892

کرک مردم خوار در دورش شبانی میکند

بعد از اتمام آن مهام یوم الخمیس حادی عشر شهر مذکور هنگامی که:

نظم

یک یک ز هم خنجر خورشید اختران

893

مثل مخالفان شهنشه شدند کم

در روی آسمان اثر تیرکی نماد

894

الا ز کرد موکب شاه ملک حشم

[S 58b-59a] رایت منصور را بهوای سرور بر افراختند و کوس کوچ را نواختند و آنروز به حوالی حصار او شتر عزم که مفتاح ممالک المانست نزول میمنت شمول واقع شد و همان لحظه بامر قضا مبانی سلطانی استادان طوب کش طوبهای اژدهاوش را که هر یک ننگ دریای جنگست¹⁶⁶⁸ در اطراف آن¹⁶⁶⁹ حصار احضار نمودند و دندان کین آن ننگان¹⁶⁷⁰ را بر سنگ طوب متین سودند حضار حصار و مستحفظان آن دیار¹⁶⁷¹ چون آوازه مرحمت¹⁶⁷² و عفو پادشاهی¹⁶⁷³ را درباره کسانی که مفاتیح باره و حصار¹⁶⁷⁴ را پیش بردند¹⁶⁷⁵ و راه اطاعت سپردند شنیده و معلوم نموده¹⁶⁷⁶ بودند و دانسته که باروی رویین نزد بازوی قدرت مکین¹⁶⁷⁷ غلامان

S: آتش است A جنگست¹⁶⁶⁸

S - A: آن¹⁶⁶⁹

S: نهنک رویین A نهنکان¹⁶⁷⁰

S - A: مستحفظان آن دیار¹⁶⁷¹

S: لطف مرحمت A مرحمت¹⁶⁷²

S: وزیر آصف مکت A و عفو پادشاهی¹⁶⁷³

S: قصور A باره و حصار¹⁶⁷⁴

S: بودند A بردند¹⁶⁷⁵

S: کرده A نموده¹⁶⁷⁶

S: قوت تمکین A قدرت مکین¹⁶⁷⁷

این سلطان سلاطین حکم در¹⁶⁷⁸ خیر دارد نزد پنجه حیدر ایشان هم بالضروره طریقه انقیاد پیش گرفته با مفتاح باب بخاک بوئسی آن جناب رسیدند و قلعه را [A 178b] ا مافیها تسلیم نواب کامیاب نمودند و کتاب عطار انتساب با مرقضا مآب عهد نامه معهود را قلمی نموده به ایشان عطا نمودند و حسب الامر النافذ کوتوالی آن مقام را همان به عهده ایشان گذاشتند.

نظم

895 چو کاری بر آید به لطف و خوشی

چه حاجت به تندی و آتش وشی

896 ولی کر ندارد عدو جز ستیز

به تیزی بکش تیغ و خوش بریز

و یوم الجمعة قرب قریه نوه سلو مضرب او تا دخیام اجناد ظفر نهاد کردید و یوم السبت قرب قلعه قومران محط رحال مواکب نصرت مآل شد دزدار و مستفظان آن حصار و حصار کوهم که قریب به آنست فرار نموده بودند. و چون روباه پر حیل به سغوله های جبل نمان گشته غازیان آتش قهر در خان و مان و حصار و دیار اهل ادبار در نهادند و به یکدم تمام برج و باروی هر دو را باروی زمین برابر ساختند و یوم الاحد چهاردهم مقابل شهر و قلعه پوژون منزل سعادت محمل کردید و چون قلعه بر دیگر جانب آب طونه واقع بود متعرض آن نگردیدند و سفاین پادشاهس که بعضی به اسباب طوب خانه و جبه خانه و بعضی بزد و زواده مشحون بود چنانچه حالیا ذکر آن گذشت به شب از پای قلعه مرور نمودند و نرضی از هیچ جانب به یکدیگر واقع نشد و یوم الاثنين نواحی حصار کوژ نام را مقام قیام [A 179a] خیام انجم ارتسام گردانیدند و سکان آن مکان هم مانند سکان که از شیران گریزند فرار نموده بودند و معدودی مردودی چند بر جا مانده بعضی غازیان که از حرص بی کار بی کار نمی توانستند بالا دویدند. و مانند قلعه قومران آن را هم ویران گردانیدند و در تمام مقر و ممر آن سفر به همین اسلوب و همین طریق. مستحفظان و اهالی هر حصار و دیار را کع توفیق خلاص رفیق شده سر انقیاد و اطاعت بر آستان تسلیم و ضراعت می نهادند و باب قبول خراج و جزیه را می گشادند به هیچ باب به ایشان ضرری لاحق نمی گردید و آنها که تمرد می نمودند یا آنکه امتعه و اتباع را بر داشته به سرحدات دور فرار می نمودند دور و قصور و بقاع و قلاع ایشان را قلع نموده و آتش در زده به باد فنا می دادند و بعضی گریخته ها را در هر جا که به دست می آوردند از پای در آورده به راه عدم می فرستادند و یوم الثلاثاء شانزدهم محرم الحرام که در نواحی قلعه استارغراد نام که از حصون معبره کفار لیامست و به زبان ترک

S: آن حفر حکم در A غلامان این سلطان سلاطین حکم در¹⁶⁷⁸

اسکی حصار گویند مقام فرمودند دزدار و سکنه آن محل اظهار ترس و وجل نموده کس پایین فرستادند و معروض داشتند مه ما را رای مخالفت م سرکشی از امر سلطان اسلام نیست اما با وجود این چنین عساکر کرار کافر شکار که در قرب این حصار باشند یا رای در گشودن نداریم نه آنکه رای اطاعت [A 179b] نمودن نداشته باشیم. انشا الله در منزلی دیگر به آستانه بوسی می رسیم و ادای جزیه و خراج می نماییم روز دیگر که از آجاکوچ نمودند دزدار قلعه مزبوره امادیوشته نام و از طایفه کفره چه هم سر خیل تفنمچیان آنجا که موسوم و معروف بود به رنکمودت و دو میر قاپو دان یعنی حاکم سفاین آن کافران یکی یانوووانک و دیگری ها ینوش نام مجموع به یک بار به خدمت وزرای عالمقدار آمدند و مفاتیح قلعه مزبوره و بعضی قلاع دیگر را که بران گذر بود با انواع تحف و اصناف ظرف پیشکش آوردند و سر اطاعت بر زمین مذلت نهادند و امرای مذکوره در سلک سایر بندگان ذمی منسلک گردیدند و حصون خود را تسلیم اهل اسلام نمودند.

بیت

897 هر جا که سر کشیست در آفاق پش تو

چون سرو ایستاده به پا دست بر همست

و سلطان آفاق یک روز او تراق فرموده صبحه یوم الجمعة که از آن منزل عقده کسل روان گردیدند امیر سنجق سمندره و بلغراد که بر هم زبان گیری پش تاخته بود و تا حوالی هیچ رفته هفت نفر کافر جبه پوش دنونکیز و به هیچ سر آورده بر سر راه سلطان عالمپناه باز داشته معروض گردانید و در منزلی دیگر که قریب به حصاری بوده که موسوبست به انجتو افتور فیشه نزول همایون واقع شد دزدار آن حصار که او را نیکلووش سر تینور می گفتند به خدمت وزیر اعظم رسیده مفتاح حصار [A 180a] دست آویز کرده در زمره اطاعت کنندگان مفسلک گردید و در پناه قبول جزیه و عطای امان نامه خزید و یوم الاحد حوالی قصبه اشکو کسخت که به زبان اسلامیان به قزل حصار اشتهار یافت و از آنجا تا شهر نچ مسافه یک منزل قصیرست مضرب قباب خرگاه و خیام سلطان اسلام و محط رجال رجال ابطال و غزات کرام کردید و همچنان دزدان آن مقام هم مفتاح را به خدمت نواب عالی جناب آورده تسلیم نمود و قبول جزیه را کردن نهاد باب اطاعت را گشود الحاصل که به اندک نحوضی که رایات همایون از دار الملک بدون تا این مقام فرمود چندین حصون کفار ار هم تیغ آبدار سلطان فریدون شعار گشود و الحمد لله الودود.

نظم

898 شکر این دولت عالی که سپاهی بی جنگ

چون نواهای مخالف همه آورد به چنگ

899 رایت دولت اخیار بر آمد به فلک

سر آن نیزه مگر بر در فتح اسب مدنک¹⁶⁷⁹

گفتار در صدور امر قدر آثار به تاخت و تخریب دیار کفار اشرار

سرور مجاهدان و سلطان صاحب قران در آن مقام وزرای عظام را در پایه سریر فلک ارتسام احضار نموده تیر تدبیر و رای به اسداد را به هدف مراد رسانیدند. چون احوال فرندوش قرال و مقر و مفرآن کافر ضال به هیچ حال هنوز [A 180b] معلوم نبود. رامی عالم آرای سلطانی بران یافت که برای تحریک و تحریض او بر پیش آمدن و مقابله نمودن عساکر آقنچی روی بحر سو نهاده. ده روزه راه ممالک بد خواه را بتازند و مال و منال و عیال و اطفال کفار شقاوت مآل را طعه اژدهای اسر و یغما سازند و چون هنوز محتمل بود که قرال مشار الیه در آن شهر بوده باشد امرای عساکر روم ایلی و بعضی ولات سرحداتی اسلامی را امر فرمودند که قریب به آن شهر فرود آیند و به ضرب طوب و تفنگ بی درنگ تعرض به حصار آن بنمایند. اگر چنانچه قرال مذکور آنجا باشد باشد که به حکم جمیت جاهلیت غیرتی نموده به قصد مقاتله بیرون آید و سر پنجه قوت خود را با غلامان این درگاه ظفر پناه بیازماید. بناء علی ذلک اطراف و مسالک آن را بر امرای مذکور منصور تقسیم نمودند و مانند دوایر فلکی که احاطه کره خاکی نموده جوانب آن را به قبایل مردان مقاتل بستند و طوبهای آتش بار را بر باره و برج آن حصار می انداختند بعضی مبارزان لشکر المان که در آن مکان بودند، گاهی اظهار جلادتی نموده بیرون می آمدند و دست و پایی می افشاندند. اما هر بار که شرری از آن اشرار ظاهر می گردید غازیان نبرد آزما مانند کوه ربا پیش می دویدند و نایره سورت ایشان را به زلال آب تیغ بی دریغ اطفای می نمودند و مردم چندی را [A 181a] به وادی عدم می فرستادند و پیوسته سرهای آن قوم شکسته به خدمت وزرا و امرای مشار الیه می رسید. لکن این جرات و سر بازی ایشان مرجح احتمال بودن قرال در آن شهر می گردید که گفته اند.

بیت

چو شاه را بنود بر مبارزانش نظر

901

برای او یل جنگی چگونه بازد سر

A.d یعنی مفتاح¹⁶⁷⁹

همآنکه شب سیم صفر ختم با ظفر هنگام سحر که علم صبح کاذب از شهرستان ظلمت بنیان بر آمده بود و عیار مکار نعاس مسکی لباس اهل حراست و پاس از راه خار بست اجفان در آمده.

لمؤلفه

902 بر آسوده دماغ از شور و غوغا

جوارح داده شغل خود به یغما

کفار غدار حصار آن هنگام را وقت حصول مراد و کام پنداشته و غازیان صمصام ارتسام را نیام انگاشته با خود مقرر داشتند که پاسبانان که انجم وار همه شب بیدار بوده اند، درین اوان بی گمان گمان طاقت ایشان از چله شب زنده داری پشت بر تافته و یر تدبیرشان از تردد فکر به شخون در جمعه آرام و سکون قرار یافته. به این تصور باطل و بدین خیال بی حاصل دو هزار سوار از مبارزان المان و زیاده بر هزار پیاده از کفره چه دروازه نهانی را گشودند و عزم رزم بیرون نمودند. اتفاقا در آن جانب امیر لوای کوستندیل با عسکر بی عدیل خود منزل گزیده بودند [A 181b] و آرمیده قبل از وصول کفار بی اصول عنایت ملک علام اهل اسلام را تنبیه و اعلام فرموده خبردار گردیدند و به قوت به نخت بیدار دین سید مختار تیغهای برق ابتسام را از غمام نیام بیرون کشیدند. و به یک جا جمع شده چندان آرمیدند که آن قوم مرید نزدیک رسیدند و بعضی رؤسای وفود نکیچری با توابع خود و دیگر غزات هم که به ایشان قریب بودند برین حال مطلع گردیدند و با تیغهای آخته و حربهای افراخته بر سر اعدای سریر برگشته دویدند.

لمؤلفه

903 سر حربه شد سوی قصر کبود

کواکب دو چندان نمودی که بود

چون در آن دم صبح خجسته ظهور دو لشکر ظلمت و نور در هم آمیختند. مؤمنان مهر نشان به تیغهای اشعه سان در یکدم خون چندین کافر ظلمت نسق را مانند حمزه فلق ریختند و بر طبق فرموده فحسونا آیه اللیل شکست و ویل بر خیل کفار افتاد چون آن مخاذیل غلط پندار هوای کار را بر خلاف هوای خود یافتند روی از جنگ بر تافتند و غزات شیر سمات در عقب شتافته بازوی جلادا را به ضرب اهل ضلالت بر گشادند و تیغ بران را در آن مدبران نهادند و داد مردانگی دادند به تخصیص تفنگ اندازان ماهر نیکچری که به شب تار مهره مار را یعنی بندقه خارا گذار را در دیده مورجا می کنند در آن شب هم آثار دلاوری به جای آوردند [A 182a] و کفار حصار چون حال را برین منوال دیدند از هم با شکستگان در حصار در نیایند در دروازه را مانند ابواب قلوب مکروب خود بستند و آن بخت بر کشتگان را به درون حصار راه ندادند و بیان اعجاز

بنیان و لین قوتولا ینصرونهم ظاهر گردید و اکثر پیاده های ایشان و بعضس سواران هم پیاده شده جمعی در بی غوله های خندق هر بعضی در وادیهای که در اطراف آن شهر بود، مخفی شدند. چنانچه بعضی از غایت اضطرار در درون طوبهای بزرگ که غزات به پای حصار آورده بودند در آمده و پنهان شده بودند و تا آن زمان که:

بیت

904 تیغ خورشید روشنایی داد
چرخ بر خون شب گواهی داد

غزات دشمن شکار در اطراف حصار و درون خندق تفحص به قیته السیف مین نمودند و هر که را می گرفتند بر موجب امر واجب الاذعان فاضربو افوق الا عناق و اضربوا منهم کل بنان عمل می نمودند.

ملوفه { فعولن فعولن فعل }

905 ز رخشیدن تیغ اختر قرین
شد آن شب زمین مثل چرخ برین

906 ز کرمی چو آن تیغها یافت تاب
به خون عدو باز دادند آب

907 بگشتند ز اعدا فراوان به تیغ
یکی را نیامد به یک تن دریغ

908 چنین گفت آن گشته آفاق را
که دانسته بد زهر و تریاق را

A
182b 909 چو بیرون بیاید ز سوراخ مار
بکش زینهارش مده زینهار

چون روس آن قوم منحوس را جدا کرده شمرند صد و نوزده سر جمع شده بود و شش نفر زنده گرفته بودند. همه را به درگاه عالمپناه و حضور وزرای صاحب جاه آورده. خبر رفتن فرزندش ضال را در آن حال از گرفته ایشان تحقیق نمودند و باز در آن ولا امیر سنجد ولایت بوسنه خسرو بیک که به امر قاهر در آن اطراف سایر و دایر بود به جمعی از ابطال کفار که به قصد تحقیق اخبار پیش آمده بوده اند باز خورده و جنگ کرده بود. و اکثر ایشان را به قتل آورده و بعضی اسیر کرده از آن جمله فرستاد نواب کامیاب چون اسیران استکشاف حال

قرال فرندوش نمودند ایشان چنین باز نمودند که مشار الیه الآن با بعضی امرای المان در شهر لنجه است و از خوف و دهشت توجه رایات اسلام آیات به غایت پریشان و مضطربست. و انتظار آن دارد که از جانب برادرش پادشاه اسپانیه فرنگ امداد و معامنتی ظاهر شود. چون امر استعلام به اتمام رسید بعد از دعوت بدین اسلام و امتناع آن لیام شعله مشغله حیات ایشان را هم به آب تیغ پرتاب فرو نشانیدند و همه را در دم به یاران رسانید و باز در همان ایام محمد بیک [A 183a] یحیی پاشا اوغلی که با جمعی از مردان میدان پر دلی به خدمت قرا ولی رفته بودند به جمعی کثیر از اهل سعیر که فرندوش ایشان را انتخاب و اختیار نموده برای تحقیق اخبار فرستاده بود رسیده بودند و تنور حرب و وغا در میان کرم گردیده و چون نصرت الهی همیشه شامل حال عساکر شاهیست بران قوم ظفر یافته بعد از کوشش بسیار کشش بی شمار کرده بودند. از آن جمله صد و پنجاه و شش سر کافر بی فر و از نیم زنده ها نه نفر کافر جبه پوش را به درگاه فلک جاه رسانیدند بعد از ایتخبار و استفسار این کافران هم خبر را نرفتند و سخن را مطابق پشینیان گفتند به سیلاب صمصام آتش تاب اینها هم بر قفای خود ملحق گردیدند.

بیت { مفاعلهن فاعلهن مفاعلهن } فعلا

910 گشاد زاغ و زغن را در جبه روزی

کمینه بنده تو چون کلید تیغ گرفت

و هم در آن ولا بعضی وفود با سعود عسکر آقنجی که به جانب اطراف و نواحی شهر لنجه تاخته بودند و کار آن دیار را ساخته باز آمدند و اسیر و زواده زیاده از حد و اندازه آوردند و خبر بودن فرندوش در شهر لنجه به اخبار رؤسای اسرا به حد صحت رسید و نمودند که از قرب عساکر آقنجی و تاخت آن اطراف بر حسب بیان بی اشتباه محسوب کل صیخته علیهم هم العدو فاحذر هم قاتلهم الله فرندوش قرال را دیوار قرار متزلزل شده ظن نموده که مگر رایات ظفر غایات متوجه شهر لنجه [A 183b] گردیده است و بنابراین کمان عزم نموده که از آنجا با قاضی ممالک فرنگ متوجه شده هیچ جا درنگ ننماید.

بیت

911 هر که بیرون نهد از دایره حکم تو پای

بس که سر گشته دود کرد جهان چون پر کار

چون نبودن فرندوش در بچ به صحت پیوست بعد از آن رای خورشید ارتسام سلطانی به تعرض آن شهر و فتح آن چندانی ملتفت نکردید با وجود آنکه در آن چند روز که بعضی عساکر محاصره آن نموده بودند از چند محل به ضرب طوپ و حفر نقب راه ها گشوده و از چند جا بروج آن را ویران ساخته بودند و غزات اقدام

سمات هم به واسطه یورش و اخذ اسرا و سایر نعمات بر فتح آن به غایت حریص بودند. اما عدم التفات سلطان صاحب قران را و رخصت ندادن را به یورش و تعرض آن ظاهرا چند سبب می نمود از جمله آنکه همت عالی تمام بر مقابله و قتال با قرال و استیصال او معطوف بود به ملاحظه آنکه مبادا تعرض به این امر که از روی نفع حقیرست موجب مکث و تاخیر گردد و زمان خول فصل شتا قریب بود و باز نمی خواستند که علاقه مشار الیه ازین جانب منقطع و رجاش مرتفع گردد و دیگر با نهای منهیان و بعض مردم که از شهر بیرون گریخته به معسکر نصرت مقرر می آمدند معلوم شده بود و به صحت رسیده که از نقود و اموال معتد بها چیزی در آن شهر [A 184a] نگذاشته اند. و با خود بر داشته به جانب لنچه و اقاصی مملکت المان برده اند و به غیر از اسیر چیزی دیگر به دست نهب غزات کشور گیر نمی رسد. و حال آن که در اردوی ظفر خوی چندان اسیر جمع شده بود که توان گفتن که از روی عدد پیش از عساکر منصوره بی حد بودند و از بسیاری از ثقات مسموع شد که بعضی سپاهیان را چندان اسیر به دست آمده بود که از مؤنت ماکول و ملبوس و مرکوب آنها عاجز آمده به صد اقچه و پنجاه اقچه و کمتر هم می فروختند و بسیار بودی که از سوق آنها دسن باز داشته بعضی را انتخاب می نمودند و بر باقی باب اطلاق می گشودند بناء علی ذلک رای اشرف همایون همان به توجه جانب شهر لنچه و اتمام کار و بار کارزار با فرندوش عازم کردید که اکثر اثقال و احمال را با بعضی از عساکر نصرت آمال به جانب بدون باز فرستند و خود با وفود سعادت و ظفر و جمعی منتخب از غزات دلاور و مبارزان میدان کر و فر متوجه آن سفر گردند.

بیت

912 عنان تاب شد شاه فیروز جنگ

میان بست بر کین بد خواه تنگ

و وزرای صاحب رایی را امر فرمودند که در زمان تهیه مراسم این عزم و احضار لوازم آن نموده مردم راه دان را طلب دارند و کیفیت راه لنچه و عدد قناق و منازل آن را تحقیق نمایند نواب کامیاب چون از پایه سریر گردون جناب بر خاسته بیرون آمدند. قلاوزان آن ممالک و واقفان آن مسالک را احضار [A 184b] کرده تحقیق چگونگی آن طریق نمودند ایشان چنین باز نمودند که ازینجا تا شهر لنچه ده روزه را با اسب سؤ بایست اما مسالک آن مانند قلوب گرفتاران به مرتبه تنگست که پیش از دو سوار و سه سوار را در عرض آن مجال گنجایش و عبور نیست و باز پشتر ان طریق منیع کوه های رفیع و وهاد سحیق و دره های عمیق است به مرتبه که سمحاق سحاب فلک مآب با وجود قوت صعود نزدیکست که به قلال آن جبال راه نیافته باشد و اشعه نظر خورشید با آن نفوذ و تعمق دور نمی نماید که بر عمق وهاد آن نتافته.

لمؤلفه { فعولن فعولن فعل }

و در هر یک از آن اودیه و وهاد مهابت نهاد انهار تیز جریان تند سیلان روانست و درین اوان که زمان هجوم امطار و از دیار انهار بحر آثارست آن اودیه هاویه نشان که پر سنگ طغیانست به مرتبه در جریان در می آید که نه امکان گذشتن دارد و نه قابلیت جسر بستن و تخمین نمودند که آلات و اسباب قلعه گشائی را که از ضروریات آن سفر بود مثل عرابهای طوپ و رعاده های قلعه کوب از آن راههای تنگ و آبهای پر آشوب به مدت در ماه همان می توان گذرانیدن و به مقصد رسانیدن و با آنکه وزرا اوضاع و احوال مذکوره را در پایه سریر اعلیٰ عرض نمودند سلطان صاحب قران که نزد همت خورشید سیاقش [A 185a] در مساق غزا و جهاد تحمل مشاق به محبتیست؟ مرغوب و مباشرت ضروب حروب در خدمتش ضریست از معظمت مطلوب همان با تمام مهام آن عزم متوجه بودند. و نواب کامیاب به انتخاب عساکر نصرت نصاب اشتغال داشتند درین اثنا جمعی دیگر از عساکر آقنجی که با سرداران خود برای افساد و اتلاف ملک و مال عدوی پر لاف به اطراف و اکناف رفته بودند بعضی از آن ولایات را تاخته و چندین بلاد معموره آن را معموره طوفان اسر و نهب ساخته مراجعت نموده رسیدند. الحاصل چندان غنایم و سوایب و اسیر و برده آوردند که از ضرب حوافر و اقدام ایشان زمین انین و فریاد می گرد و هر که آن کثرت سوایب را می دید از روز پر هیبت و اذا الوحوش حشرت یاد می کرد و قضیه نقود و زیور و سیم و زر خود سری بود به حبل حیل سر بسته و سودی بود به سوهان دهان نا سوده اما از اسرا آنچه اسرار آن ممکن نبود و چنبه امنای پنج یک حمر آن را قبض می نمود توان گفتن که غلامان غنجه دهان سرو قد کل رخسار از سبزه و ازهار بها را فزونتر می نمودند و جواری چشم خسته زلف شکسته دلپسند که بسته کمند تصرف غازیان زور مند بودند بر او تار کیسوی سمن بویان زنجیر موی می افزودند.

لمؤلفه

914

گر چه در هر بند زلفش صد دل آوازه بود

خویش هم در بند و قید دیگری سچاره بود

A

185b

915

گر چه یغما شد به دست ترک مست فتنه جو

چشم او هم در درون ملک دل آن کاره بود

و از جمله امرای آقنجی بعضی که اقدام تام نموده نزدیک به شهر لنجه رفته بودند و بعضی کفار را برای تحقیق اخبار به دست آورده چنین باز نمودند که از خبر قرب آقنجیان عساکر بحر قیاس نرس و هراس تمام بر فرزندوش

استیلا یافته مانند ظلمت شب نار که پیش از طلوع و ظهور مهر تیغ گذار بر مد از لنچه هم بیرون رفته با قاصی ممالک المان شتافته.

بیت

916 آنکه از سایه اقبال تو بر تافته روی

شده سرگشته تراز ذره و در خور شده است

و هم در آن ولا بعضی امرای سرحد مثل محمد بیک میخال اوغلی و محمد بیک یچی پاشا که مراقبت آن مسلم می نمودند و طلایع عسکر بودند چند نفر را از کفار که برای تحقیق اخبار پیش آمده بودند گرفته به خدمت وزرا فرستادند بعد از استفسار جنین اخبار نمودند که پادشاه اسپایه از معاونت و امداد برادرش فرزندش اعتذار نمود که مرا درین مجال با پادشاه فرنسه محاصه و جدالست و اگر به معاونت متوجه می شوم، ملکم در معرض زوالست بھر نوع که می نوانی چاره سر خود بساز و سرمایہ حیوة را به امید امداد من در مبارز.

بیت

917 در سر افزای بدخواه تو کس سعی نکرد

به جز از نیزه که بر جان و تنش می لرزید

چون قرال ضال کیفیت حال را برین منوال دید و تمثال مقال هظیم التنبیه یوم یفر [A 186a] المر من اخیه مشاهدش کردید هول قیامت بروی افتاده طاقت اقامت نیاورد و به صوب اقصی ء آن مملکت فرار نمود.

بیت

918 از هم سطوت که عدو جست نست عیب

و روباه را چه طاقت زور غضنفر است

گفتار¹⁶⁸⁰ در مراجعت رایات فتح آیات¹⁶⁸¹ سلطانی به صوب دار السلطنه اسلام مبانی¹⁶⁸²

در آن ایام که اخبار فرار فرزندش بی قرار به سرحد تواتر رسید و در پایه سریر اعلی مکر را معروض گردید و استشمام آثار مراجعت از آن مقام نمود می شد ملحوظ ضمائر اکثر افراد عساکر مجاهدت مآثر آن بود که

S گفتار هفتم : A گفتار¹⁶⁸⁰

S غایات A آیات¹⁶⁸¹

S: دار الملک...مبانی A دار...مبانی¹⁶⁸²

اشارتی در باب یورش و هجوم بر شهر پنج از جانب سلطان عالی مراتب صادر گردد و عامه غزات هر روز طلب طلب به طلب رخصت آن امر بر اقدام عبودیت ایستاده و دیده انتظار بر تحصیل منافع و یسار نهاده بودند.

مؤلفه

919

همه چون شیر شر زه وقت ستیز

کرده بر خون رنگ دندان تیز

اما سلطان صاحب قران وزرا و ارکان را احضار فرموده فرمودند که مقصود ما از تسییر رایات کشور گشا و آمدن تا اینجا بعد از اقامت وظایف غزا و جهاد و تقویت دین با رشاد آن بود که چون فرندوش بر قله کوه لاق و جزاف بر آمد و در معرض خود نمایی در آمد و دم از مقام مقابله و مقاتله زد. گفتیم که مگر زوری [A 186b] در بازو و یاسنکی در ترازو داشته باشد که در میدان موازنه در آید و خود را در سر پنجه مردانگی با بعضی غلامان ما بیازماید ع شد. و معلوم کار هر کسی چون وقت کار آید اکنون که ان بی عار از تشریف غیرت عاری شده لباس شناعت اساس جبین را تلبس نمود و باب عجز و تذلل را بر خود گشود و در هیچ مقام توقف ننمود با آنکه نام بر فرجامش در میان سلاطین و حکام در آمده و بدین فرار صورت عجز و افتقار خود باز نموده مقتضای مروت شاهانه آنست که آثار انتقام و انعام را هر دو در آینه حسام دو رو بدو همهم و کمال لطف و غف را که حضرت خالق همچون ؟ به دولت همایون ما عطا فرموده به روی ظاهر گردانیم و علاقه او را ازی جانب مقطع نگردانیم و این یک مسکن را برای سکون آن مسکین گذاشته باشیم و این منزل را در منزله عدم انگاشته.

مؤلفه { فعولن فعولن فعل }

920

ز شاهان که ظل اله آمدند

بود قهر و هم لطف هر دو پسند

921

بگیریم کین یک کف خاک ریز

گرفتیم و دادیم بر باد تیر

این فرمودند. و امر به کوچ نمودند صبحه روز دیگر که خیام رفعت نصاب زرین طناب کواکب را از صحرای سطح فلک بلند مناقب بر چیدند. و رایت عظمت آیت جمشید خورشید را در هوای ظهور برای نشر مناشیر نور روانه گردانیدند. رایات [A 187a] فتح آیات سلطانی را به جنبش در آوردند و زمزمه کوچ را به گوش قدسیان سدره عروج بر آورد.

ملؤلفه { فعولن فعولن فعل }

922	دگر	موج	زد	ان	یم	پیکران
				تو	گفتی	مگر
					شد	قیامت
						عیان
923	دم	نای	چون	صور	افغان	گرفت
						جمادات
						کوی
						همه
						جان
						گرفت

اگرچه خواص اعیان و ارکان را بر فرموده سلطان صاحب قران اطلاع بود. اما اکثر عامه عسکر را از سبب آن نقل و حرکت خبری نبود. و حمل بر تحویل بورت و مقام می نمودند چرا که از ضرب حوافر خیول و امتداد زمان نزول با وجود کثرت امطار خریفی در آن محل کل و وحل بسیار شده بود و قابلیست اقامت نمانده بعد از آنکه از مقابل شهر مزبور دو سهمیل راه دور گشتند. نزد علمه عسکر که همیشه تیغ کین و ستیز را بر سر مشرکین خونریز و دندان طبع را به تحمل اساری و سایر نعمات تیز کرده بودند از سر لقهه حاضری چنان در گذشتن. و بساط طمع را از جلب مال و منال در نوشتن به غایت امری مستبعد می نمود هر کس را از روی گمان و ریب بر حسب رجما بالعیب سببی به خاطر می رسید. بعضی می گفتند که روبه سیرتان حصار را خوب خرلوش می دهند جمعی دیگر می گفتند که حدعه نموده اند که شاید فرندوش به مکان خود [A 187b] باز گردد. بعد از آن غزات شیر سمیا به زبان تیغ برا مضمون کلام معجز ادای و ان عدم عدنا را بروی بخوند و سزای لاف او را بدو رسانند و آنانکه فی الجمله سهم ظن ایشان از هدف و نشان پر هم دور نمی افتاد بران بودند که از مشاهده ویرانی و خرابی که نوبت اول از تخریب و احراقی غزات سیل نیل برق سمات به شهر ارم نمون بدون رسیده و حالیا داخل ممالک محمدیه کردید غالباً رقتی به خاطر معدلت ماثر سلطانی رسیده بنابراین داعیه که شاید باز بدین جانب سفری دیگر فرمایند و این محل را هم در سلک دار الملک بدون منخرط سازند به تخریب و نهب آن رخصت نفرمودند. چراکه تسخیر آن را بر وجه استعجال که مقتضای قرب فصل شتا بود به غیر از رخصت یغما و نهب طریقی دیگر نبود و بعد از دخول غازیان غضنفر نشان امر حرق و قتل و تخریب و اسر خود مقرر می نمود. زیرا که شیر را چون بر رمه اهو سر دهند هر چه کند برو آهو نباشد و چون شاهین را بر دراج مسکین اندازند. اگر بنواخت چنگ سینه اش را مانند گریبان مستان چاک سازد، شاه این را برو نگیرد.

ملؤلفه { مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن }

924	چون	شیر	رو	نهاد	به	قصد	شکار	خویش

از آتش زبانه شمشیر کی رمد

الحاصل هر کسی به حسب ادراک و دریافت خود عنان فکر و خیال را به جانی [A 188a] می تافتند و آنچه حقیقت بود در نمی یافتند.

بیت { مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن }

925 چون از درون پرده کسی را وقوف نیست

هر کس حکاتی به تصور چرا کنند

صبحه یوم ثانی که رایات سلطانی از آن منزل روانه شده عساکر دریا امواج کوچ نمودند. به یکبار مقتضای منتهای ایام شریف خریف و ابتدای اوقات شنا شتاب نموده در رسید سورت برودت به درجه استیلا یافت که برای گذر بلقیس ظفر انهار دلپذیر صرح ممد من قواریر کردید و آبهای روان مانند تیغهای غازیان به یکدم به کمال تیزی و برایی رسید برای قبای زمستانی کوههای عالی حرف پنبه برف به کمال قوس و قرخ محلوج کردید. و صراف هوا بر هم نثار غزا بر سر غزات غرا از روی تعظیم خورده سیم پاشید.

نظم { مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فعلن }

926 ز آسیاب فلک بر زمین بریخت دقیق

اگر چه فکر دقیقش بشد چو نقش بر آب

927 ازین دقیق چه حاصل سپهر را چو از آن

نه قرص خور به در آید نه کرده مهتاب

و این سورت برودت و شدت شتا چند روز ز مسمر بود خصوصا در طرفی نهاد به مرتبعت اشتداد می یافت که سوار عنان اختیار را چنان از دست می داد که از گرفتن عنان یکران عاجز می ماند ع تا سنان را در آن میان چه رسد. [A 188b]

بیت { مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فعلن }

928 ز دست برد به جانست یای مرد سوار

که دست برد هوا پای مرد ز رکاب

و به سبب این اشتداد منازل را چندانی امتدا نمی دادند چنانچه مسافه ما بین بدون و هیچ را که در حین ذهاب ظفر نصاب به پانزده منزل قطع نموده بودند. در وقت ایاب سعادت مآب به بیست و یک منزل مقطع دادند.

گفتار در فرستادن احکام مژده آثار به اطراف و اقطار ذکر حوادثی که تا حین وصول رایات سعادت شمول به دار السلطنه صورت حضور یافت¹⁶⁸³

در منزل سیم هنگام به امداد که مداد شب تاری را مفشیان صنایع باری در دوات تواری خالی ساختند و بیاض ورق روز روشن نسق را به مهره مهر صیقلی کرده پرداختند. و اقلام اشعه تیر تاب را به خنجر آفتاب تراشیده آیه با تبصره و جعلنا آیه النهار مبصرة را بران صفحه با صفا نگاشتند.

لمؤلفه {مفتعلن مفاعلن فعلن}

929 گنبد چرخ پر صدای سرور
شد نو راست بر ظلم منصور

مفشیان بلاغت بیان به امر قضا نشان بشارت نامهای مشعر به فتح بودن و سایر حصون که در آن سفر همایون روی نموده بود و مخبز از آوار کی و قرار اعدای دین سید مختار علیه الصلة من الملك الجبار و مراجعت سلطان مظفر لوا به صوب دار السلطنه جنت آسا انشا و املا نمودند و ابواب مسرت و شادمانی را بر مقیمان امصار و بلدان دین مسلمانی و ممالک محمیه سلطانی گشودند. و مصحوب منهیان صبا رفتار [A 189a] و مبلغان صفا اخبار ازسال و ابلاغ فرمودند.

بیت {مفاعلن فعلا تن مفاعلن فعلات}

930 رسید مژده که سلطان دین پناه رسید
ز فتح ما سجه رایش به ماه رسید

و چون از آن منزل کوچ سعادت محمل فرمودند در منزلی دیگر محمد بیک میخال اوغلی را آقنجی باشی کرده با شش هزار سوار سیل رفتار که از غایت کرم روی خنک کاریهای سرمای شتوی ایشان را افسرده نمی ساخت. برای تاخت به دست راست که بلاد غربی دیار اهل ادبارست فرستادند و یساق فرمودند که در آن ولایات که آقن می کنند اصلا متعرض حرق نکردند. و آنچه به دست افتد از زاد و زواده و اسیر نر و ماده ربوده و ستاده پش برند و در منازل پشتر برای محتاجان عسکر مهیا و آماده دارند و امیر مومی الیه هم با عسکر مشار الیها چنانچه باید فراهم آن خدمت قیام نمودند. و در نواحی بدون به مسکر همایون ملحق و مقرون مردیدند. و قلاعی که هنگام رفتن به طریق امان مفتوح شده بود بعضی را که اقتضای آن می نمود که همان به مستحفظان سابق سپارند می سپردند. و جزیه ایشان را مقرر می نمودند که به وسیله یانوش قرال با

S - A: گفتار... یافت¹⁶⁸³

منای خراج آن نواحی برسانند. و بعضی را که تفییر بایست داد به معتمدان به تبدیل می نمودند. و در آن ولا رای اشرف اعلی چنان اقتضا نمود که به اسلوب و طریق سفر سابق در بدون [A 189b] از آب طونه عبور فرمایند و تا آنجا که قلعه بتروارد نیست از ساحل شمالی آن نهر بحر نشانه روانه کردند تا قلاع وار باعی که بران جانب آبست باز به تحت تصرف نواب کامیاب در آید. بنابراین رای رزین امر قضا قرین صادر کردید که جسر عظمی بر سفاین کوه قراین با سلاسل اعمده مماثل در ما بین بدون و شهر پسته که مقابل آنست بسته گردد و برای عظام هم استادان مقدم و امنای صاحب اهتمام را از پنج منزلی بدون فرستادند. و مقرر نمودند که تا رسیدن رایات ظفر آیات می باید که آن معبر اتمام یافته باشد به همین دولت و اقبال سلطانی آنچنان جسر عجیب المانی که در طول که هر ض آبست نحصد و شش ذراع بنائی و در عرض شصت و دو ذراع بود در یک روز و نیم اتمام یافت و یوم الثلاثی بیست و دوم شهر صفر ختم بالظفر پرتو اعلام سلطان اسلام بران معبر تافت و چون از آب مذکور دو بار عبور لازم بود باز همان مردان کار و استادان مهندس شعار را پیش فرستادند تا جبری دیگر مثل این دریای قلعه بترواردین به بندند. و طریق عبور را به جانب جزیره سرم بگشایند و قبل ازین در یک منزلی بودند یانوش قرال استقلال مواکب عظمت و جلال نموده بود. و به شرف دستبوس رسیده و چون شرایط [A 190a] بندگی و انقیاد و رسوم خدمت غزات و اهل جهاد را درین مدت کما ینبغی اقامت نموده بود و آثار اطاعت از و ظاهر گردیده و اوضاع آن مملکت در آن مجال اقتضای آن می نمود که آیات آن ولایت را به قرال مذکور تفویض فرمایند و جزیه او و ممالکش را به مبلغی مقطع نمایند. بنابراین مشار الیه مطرح پرتو انوار عنایت پادشاهی شده بعد از عبور از نهر مذکور قرالی مملکت کفره انکروس را با تاج قرونه که سابقا ذکر آن گذشت بدو عنایت فرمودند.

بیت { فعولن فعولن فعل }

931 به خواهندگان گر کسی زر دهد

به جای زر او شهر و کشور دهد¹⁶⁸⁴

(S 78a) و جزیه¹⁶⁸⁵ آن ممالک را صد هزار فلوریه¹⁶⁸⁶ فرنگی قبول نمود که سال به سال¹⁶⁸⁷ بی تهاون و اهمال¹⁶⁸⁸ با مقدار کثیر¹⁶⁸⁹ از اقمشه و مومنیه¹⁶⁹⁰ و تحف و تبرکات آن ولایات¹⁶⁹¹ به خزانه بحر سمات

¹⁶⁸⁴ بخاوندگان گر کسی زر دهد

-S: به جای زر او شهر و کشور دهد

¹⁶⁸⁵ S: خراج A جزیه

¹⁶⁸⁶ S: فلوری A فلوریه

¹⁶⁸⁷ S: مقرر برآنکه مبلغ مزبور را A که سا بسال

¹⁶⁸⁸ S: تقصیر A اهمال

رساند.¹⁶⁹² و در سلک سایر سلاطین خراج گذار منسلک باشد و از رای و سخن امرای¹⁶⁹³ سرحد بیرون نرود و قاضی و حاکم اسلام تعیین فرمودند و از همانجا مشار الیه را باز گردانیدند. الحاصل به همین بندگی آستان سلطانی از مرتبه امارت و بانی به رتبه مملکت بانی رسید.

نظم { فعولن فعولن فعولن فعل }

932	بزرگیش	بخشید	و	فرمان	دهی				
			به	شاخ	امیدش	بر	آمد	بھی	
933	بکتی	حکایت	شد	این	داستان				A
190b									
			رود	نیک	بخت	از	بی	باستان	

و همچنین سایر حکام و امرای قلاع نواحی بدون که سر اطاعت بر آستان ضراعت نهاده قبول ادای جزیه و خراج نموده بودند جزیه هر یک را به مبلغ معین قرار دادند که به معرف قرال به محصلان وجوه جزای آن دیار تسلیم نمایند و از سطوت تعرض غزات و امرای سرحد در حظیره امان باشند و بعد از کوچ و نهضت همایون ازین منزل که مقابل بدون بود هوا باز به حال اعتدال آمده علی الاتصال نقل و ترحال می فرمودند و اهالی و مقیمان قلاع و بلادی که بران جانب آب طونه بودند. آنانکه در حصار خود تمکن و قرار نموده و روستای ایشان به آستان عالمپناه آمده سر به راه می آوردند و ادای جزیه را کردن نهاده باب سلامت را به اظهار اطاعت بر خود می گودند امان نامه داده و حاکمی بریشان نصب کرده می گذاشتند و می گذشتند. و آنها که از بخت برگشته از سر مقام خود در گذشته بودند و از بیم غزات شیر سمات روبه وار رو به جنبه ها و گریزگاه ها نهاده. بعد از نهب بقیه المال تمام دور و قصور ایشان را می سوختند و برج و سور آن را با روی زمین برابر می ساختند. بلکه اکثر آن بود که غازیان پلنک خوی بھر سوی می تاختند و آن کفار خاکسار را از آن جنبه ها و مفر ها [A 191a] بیرون آورده پایمال قتل و اسر می ساختند.

بیت

S: موازی مبلغ و مقدار غفیری دیگر A مقدار کثیر¹⁶⁸⁹

S: - A مومنیه¹⁶⁹⁰

S: و ظروف سیم و زر سال بسال A آن ولایات¹⁶⁹¹

S: مثال رسانده A سمات رساند¹⁶⁹²

S: - A و از رای و سخن امرای¹⁶⁹³

تا آنکه صباح پر افراح دوم شهر ربیع الاول که خورشید جمشید صفات از ممالک تیره مسالک ظلمات به اقالیم منور جهات خرامید مواکب انجم مناکب سلطان صاحب قران ظفر قرین از جسر بترواردین مانند کواکب اوج عروج که بر دایره منطقه البروج سیر نمایند غانم و منصور مرور و عبور فرمودند. و متوجه صوب با صواب دار السلطنة حشمت نصاب گردیدند.

بیت { فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن }

935 همچو کیخسرو به فر ایزدی بگذشت از آب

در دل آن کس که بودش دشمن آتش در گرفت

و روز دیگر که آن مقام کوچ فرمودند وزیر اعظم را که در آن سفر متکفل خدمت امیر الامرائی روم ایلی بود همانجا گذاشتند که امرای روم ایلی را که خلعت رضا پوشیده و انامل بحر شمایل را بوسیده بودند هر یکی را روانه صوب مقر ایالت و حکومت خود سازد. و دیوان دفتر کرده بعضی مغولان عسکر را با عطای تیمار و الکا مرعی سازد و قوانین معدلت سلطانی را در میان رعایای جزیره سرم شایع گرداند و حکام آن را به بسط مراسم عدالت و نصفیت و صیت نمایند و بعد از آنکه خود با دولت و نشاط قوی بنیاد از جبری که در پای [A 191b] قلعه بلغراد بسته بودند، گذشتند. رایات فتح آیات را با امیر علم آغای عسکر نکى چرى را با سردار ایشان محمد آغا رخصت پش رفتن داده خود هم با سعادت لایزال و اقبال بی زوال هر روزه کوچ و ارنحال می فرمودند تا آنکه یازدهم شهر ربیع الآخر سنه ست و ثلثین و تسعمایه مانند آثار روح قدسی مسکن در مهبط بدن حلول نماید به دار السلطنة همیت شمول نزول و دخول فرمودند. و علما و قضاة و اشراف و خواص و عوام کثیرة الاصناف آن مصر عظمت اوصاف بعضی تا سه منزلی و بعضی تا دو منزلی آن شهر و اکثر در همان روز دخول به هزم در یافت شرف استقبال شنافته بودند و آنانکه رتبه و لیاقت آن داشتند سعادت رکاب بوس در یافتند و الحمد لله على توارد النعم و اصلی على رسوله المبعوث الى كافة الامم.

نظم { فاعلاتن فاعلاتن فاعلن }

S

80b

936 مزده دولت که عالم زینتی از سر گرفت

باز سلطان سلاطین روی تخت زر گرفت

937 زین بشارت در جهان جان ممالک تازه شد

- این نوید از سطح غربا نامه انور گرفت¹⁶⁹⁴
- 938 خصم چون عود اندر آتش بود و چون شکر در آب
- چون ز بحر مقدمش چرخ¹⁶⁹⁵ برین محمر گرفت
- 939 آفتاب از بحر آیین قدوم موکبش
- خواهد اکنون سقف گردون را همه در زر گرفت
- 940 تا جهان باشد¹⁶⁹⁶ به تخت و تاج¹⁶⁹⁷ بادا سر فراز
- کز لوای رای او دین رفعتی دیگر گرفت¹⁶⁹⁸

S: از زمین اوازه آلاحمه انور گرفت A این نوید از سطح غربا نامه انور گرفت¹⁶⁹⁴

S: روح القدس A چرخ¹⁶⁹⁵

S: بادا A باشد¹⁶⁹⁶

S: بکام شاه A به تخت و تاج¹⁶⁹⁷

S: از سر گرفت A دیگر گرفت¹⁶⁹⁸

SONUÇ

Bu çalışmada Osmanlı devletinin yaklaşık yarım asırlık bir zaman diliminde gerek siyasî başarıların gerek edebî eserlerin zenginliği ile adından sıklıkla bahsedilen Kanunî Sultan Süleymân'ın tahta çıkışını ve ilk dönem fetihlerini anlatan Farsça *Süleymânnâme* metni ele alınmıştır. Osmanlı devletinin en uzun süre tahtta kalan padişahı adına yazılmış pek çok *Süleymânâme*'nin varlığı bilinmekle beraber hala anonim *Süleymânnâme* adıyla müellifleri tespit edilememiş *Süleymânnâmeler* de vardır. Bu durum alanda yapılacak diğer çalışmalar ile genişletilmeyi ve bu mirasın ortaya çıkartılmasını gerekli kılmaktadır. Biz de çalışmamızda müellifi hakkında büyük bir karışıklığın hâkim olduğu tabir-i caizse meçhul bir *Süleymânnâme* eserini tanıtmaya çalıştık.

Çalışmanın ilk kısmı bahsi geçen *Süleymânnâme* eserinin müellifi hakkındaki belirsizliklerin giderilmesine ayrılmıştır. Bu sebeple Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya ve Hekim Ali Paşa koleksiyonlarında yer alan nüshalar ile Hacı Selimağa nüshası ve bu eserin bir nüshası olmadığı tespit edilen Manisa-Muradiye koleksiyonuna kayıtlı nüshalar incelenmiştir. Literatürdeki mevcut belirsizlikler bu nüshaların ve müelliflerin çözümü noktasında müşkül durumlar meydana getirmekteydi. Tenkitli çalışmasını yürüttüğümüz nüshalar ikincil kaynakların defalarca zikrettiğinin aksine Abdurrahman Gubârî'ye değil; Çaldıran Savaşı sonrasında Yavuz Sultan Selim'in politikasına uygun olarak Osmanlı topraklarına getirilen şairlerden biri olan Şâh Kâsım Tebrîzî'ye aittir. Birbirini tekrar eden literatürdeki hataların temel sebebinin, aslında çalışmanın konusundan ayrılan ve ikinci bir *Süleymânnâme* metni olan Manisa-Muradiye yazmasında metin içinde geçen Gubârî mahlasından kaynaklandığı aşıkardır. Zikrettiğimiz diğer üç nüsha da kaynaklarda aynı eserin birer parçaları olarak kabul edildiğinden bu nüshaların hepsi 16.yüzyılın ünlü müellifi Abdurrahman Gubârî'nin birincil kaynaklarda sıklıkla geçen *Şahnâme* eseri olarak değerlendirilmiştir. Nitekim metin içerisinde hiçbir noktada Abdurrahman Gubârî'ye nispeti haklı çıkaracak bir karine bulunamamıştır. Bahsi geçen Manisa-Muradiye nüshası Gubârî mahlaslı aynı dönem şairlerinden Kireççizâde Mahmud Gubârî'ye aittir. Aslında bu çalışma nihayetinde literatüre Farsça ikinci bir *Süleymânnâme* de kazandırılmıştır.

Manisa-Muradiye koleksiyonuna kayıtlı Farsça eseri diğer nüshalardan kesin olarak ayırdıktan sonra eserin eldeki üç nüshası incelenmiştir. Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa'ya

kayıtlı nüshalar içerik ve konu bütünlüğü bakımından büyük oranda örtüşmektedir. Ancak Hekimoğlu Ali Paşa nüshası içinde farklı bir yazı tarzı ile yazılmış ve konu bütünlüğünde de tam bu noktada çeşitli sapmaların yaşandığı ayrı bir kısmın mevcudiyeti bu kısmı farklı bir nüsha olarak değerlendirmemizi zorunlu kılmıştır. Aslında Hekimoğlu Paşa nüshası iki ayrı nüshadan müteşekkildir. Bu nüshaların dışında Hacı Selimağa'ya kayıtlı nüsha Ayasofya nüshası ile benzerlik göstermekle beraber, daha geç bir dönemde yazıldığına olan inancımızı ifade ederek metin içinde oldukça farklılıkların olduğunu söylemek durumundayız. Müellif şiirlerinde ve eserin nesir kısmında ciddi benzerlikler bulunan bu nüsha Şâh Kâsım Tebrîzî'ye ait olduğunu düşündüğümüz çalışmamızın konusu olan eserin farklı bir versiyonudur.

Çalışmalarımız dahilinde temin ettiğimiz Konya Kütüphanesi Yusuf Ağa koleksiyonuna kayıtlı Türkçe *Süleymânnâme* metni bulunmaktadır. Zahriye kısmına düşürülen Şâh Kâsım bin Tebrîzî notu bu eserin çalışmanın konusu olan diğer nüshalarla olan bağının incelenmesini gerekli kılmıştır. Yaptığımız incelemeler neticesinde eserin Ayasofya koleksiyonuna kayıtlı Farsça *Süleymânnâme* metni ile gerek şekil gerek içerik bakımından benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Hatta Yusuf Ağa koleksiyonundaki Türkçe yazmada Şâh Kâsım Tebrîzî'nin *Süleymânnâme*'sinde geçen müellif şiirlerinin bazılarının geçiyor olması bu şüpheleri daha da artırmıştır. Çünkü Yusuf Ağa koleksiyonundaki nüshada alıntı şiirler kırmızı mürekkep ya da alından hemen önce üzerine düşürülen "beyit, nazım, şiir" gibi terimlerle şekil olarak da ayrılırken yukarda zikredilen müellif şiirleri metin içerisinde böyle bir ayrıma gidilme gereksinimi duyulmadan yazılmıştır. Aslında çalışmanın sonuçlarından biri de hiç kuşkusuz tez konumuz olan *Süleymânnâme* ile gözle görünür bir bağı bulunan üçüncü bir *Süleymânnâme* metninin ortaya çıkarılması olmuştur. Bu üçüncü *Süleymânnâme* metninin çalışmamızın konusunu teşkil eden *Süleymânnâme* metninin Türkçe bir özeti olduğu düşüncesi araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Tarih ilmi açısından kaynak eser olacak muhtevaya sahip *Süleymânnâme* metni dönemin diğer kaynak eserlerinden de etkilenmiştir. Celalzâde Salih'in *Süleymânnâmesi*, Bostan Çelebi'nin *Süleymânnâmesi* ile benzerlik göstermekte ve kendi döneminden daha önce kaleme alınmış genel dünya tarihleri ve Osmanlı kroniklerinden de istifade etmiştir. Keza eserde geçen iktibas ve alıntılardan bu bilgilere ulaşmaktayız. Ayrıca eser, anlatılan olaylara ilişkin uygun görülen ayet ve hadislerin yanı sıra İran ve cahiliye dönemi Arap şairlerinin şiirleri ile beslenmiştir. Çalışmamızda tüm bu iktibasların tespit edilmesine gayret gösterilmiştir.

Eserin nüsha bilgilerinden hareketle yapmış olduğumuz çalışmalarda tespit edilen Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonlarına kayıtlı nüshalar ile Hacı Selimağa kitaplığına kayıtlı nüsha aynı eserin birer parçalarıdır ve müellifi hakim kanının aksine Şâh Kâsım Tebrîzî'dir. Eksik kısımlarıyla birlikte birbirini tamamlayan bu nüshalar birlikte ele alındığında eserin tam metni ortaya çıkmaktadır. Biz de çalışmamızda Ayasofya ve Hekimoğlu Ali Paşa nüshalarından hareketle eserin tenkitli metin neşrini hazırladık. Çalışmanın tenkit kısmında dört nüshanın da verileri incelenerek değerlendirmelerde bulunulmuş müellifin elinden çıkan *Süleymânnâme* metnine ulaşabilmek adına tenkit çalışmasını yürüttüğümüz nüshalarda geçen farklar dipnotlarla gösterilerek güvenilir bir tahkik oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak çalışmanın hacmini aşan Hacı Selimağa nüshasına sadece başlıkların değerlendirilmesi noktasında başvurulmuştur.

Eserin incelenmesi kısmında da edebî ve tarihî değerinin ortaya konulmasına gayret edilmiştir. Eserin içeriğindeki kişiler, eserler, olaylar ayrı ayrı gösterilmiştir. Eserin tamamen tarihî bir eser olduğu saikiyle hareket edilmiş ve tarihî kaynakları irdelenerek, tarih ilmi için konumlanacağı yer açıklanmaya çalışılmıştır. Metin içindeki diğer iktibasların kaynakları da tespit edilmeye çalışılmıştır. *Süleymânnâme* türüne mütevazı bir katkı sunmayı hedeflediğimiz bu çalışmada *Süleymânnâme* metninin kısa özeti, eserin tamamını okumayacak olanlara kolaylık sağlama amacıyla eklenerek edebiyat ve tarih çalışmaları için bir kaynak eserin ortaya konulmasına gayret edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman bin Ahmed Câmî-yi Horâsânî: **Mesnevi-i heft evrenk**, ed. Âgâ Mürtezâ, 2. bs, Tahran, Ketâbfurûşî Sadî, t.y.
- Abidin Paşa: **Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1324.
- Abul, Yasemin: “Süleymân-Nâme-i Kebir (47.cilt) Metin Tenkidi ve İnceleme”, Manisa, Celal Bayar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Afyoncu, Erhan: **Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi**, 6. bs, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2014.
- Ahdî: **Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâsı (İnceleme-Metin)**, ed. Süleyman Solmaz, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Alan Hayrûnnisa vd., (ed.): **Abdülkdir Özcan’a Armağan Tarihin Peşinde Bir Ömür**, İstanbul, Kronik Yayınları, 2018.
- Ali b. Hasan b. Alî b. Ebi’t-Tayyib el-Bâharzî, Muhammed Abdülfettâh el-Hulv: **Dümyetü’l-kasr ve usratü ehli’l-asr**, Kahire, Dârü’l-Fikri’l-Arabî, 1968.
- Alparslan, Ali: “Gubârî”, **DİA**, C. 14, 1996, s. 167.
- : “Gubârî Abdurrahman”, **DİA**, C. 14, 1996, s. 167-169.
- Alper, Kadir: “Türk Edebiyatında Süleymân-nâmeler”, **International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, No: 9, 2014, s. 147-163.
- Altuntaş, Halil, Muzaffer Şahin: **Kur’an-ı Kerim Meâli**, 12. bs, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Anoushe, Hassan: **Danışnâme-i Edeb-i Farsî Edeb-i Farsî der Anadolu ve Balkan**, C. 6, Tahran, Vezâret-i Ferhenk u İrşad-i İslamî, 1383.
- Argunşah, Dr. Mustafa: “Şükrî-i Bitlisî Selîm-Nâme”, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Aşık Çelebi: **Meşâ’irü’ş-şu’arâ**, 3 cilt, ed. Filiz Kılıç, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Aşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Âşık Paşazâde: **Âşık Paşazâde Tarihi**, İstanbul, Matbaa-ı Amire, 1332.
- Atıl, Esin: **Süleymanname The Illustrated History of Süleyman the Magnificent**, Washington, National Gallery of Art, 1986.

- Babinger, Franz: **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Beyânî Mustafa bin Carullah: **Tezkiretü's-şuara**, ed. İbrahim Kutluk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.
- Bilgin, Orhan: "Yazma", **DİA**, C. 43, 2013, s. 369-373.
- Bilkan, Ali Fuat: "Sebk-i Hindî", **DİA**, C. 36, 2009.
- Bursalı Mehmed Tahir: **Osmanlı Müellifleri**, C. 3, İstanbul, Matbaa-ı Âmire, 1333.
- Canım, Rıdvan: **Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür , Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2000.
- Celâleddîn Muhammed b. Muhammed Movlevî: **Mesnevi-i Manevî**, ed. A. Reynold Nicholson, 6. bs, Tahran, İntişârât-ı Hermes, 1395.
- Celâl-zâde Mustafa: **Selim-nâme**, ed. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Cerrâhî, İsmail bin Muhammed El-Aclûnî el-: **Keşfü'l-hafâ ve muzûlî'l-ilbâs**, C. 1, Kahire, Mektebetü'l-Kudsî, 1351.
- Çelik, Ömer Faruk: "Fethullah Arifi Çelebi'nin 'Şahname-i Al-i Osman'ından' Süleymanname", Ankara, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
- Değirmençay, Veyis: **Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri**, 1. bs, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Edirneli Sehî: **Tezkire-i Sehî**, İstanbul, Kitaphâne-i Amed, 1320.
- Emir Hüsrev: **Ber Gozîdeî ez Gazelhâ ve Terânehâ-yi Emir Hüsrev**, ed. Selîm Neysârî, Tahran, Müesses-e Ferhengî Mıntıkâî, 1349.
- Gelibolulu Mustafa Ali Efendi: **Kühû'l-ahbar**, C. I-II., ed. Ahmet Uğur vd., Kayseri, 1997.
- Genç, Vural: **Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bidlisî (1457-1520)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Gorgânî, Mirzâ Abdulazîmhân: **Ahbâr-i Berâmeki**, Tahran, Matbaa-ı Meclis, 1312.
- Gökmen, Gökhan: "Abdurrahmân Gubârî'nin Şebistân-ı Hayâl Adlı Eseri (Metin-İnceleme-Çeviri)", İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Gül, Âmine: "Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon-Kritik)", İstanbul, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Gül Fidan, Ayşe: "Kenzu'l-Cevahiri's-Seniyye fî Fütuhât-i Süleymaniyye (İnceleme-Metin-Çeviri)", Kırıkkale-Ankara, Kırıkkale Üniversitesi-Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.

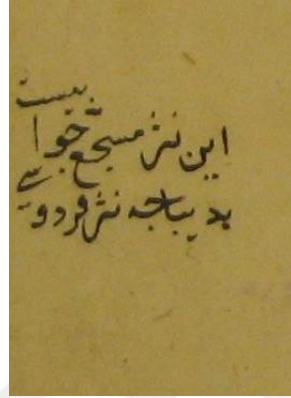
- Habib: **Hat ve Hattatan**, İstanbul, Maarif Umumiye Nezareti, 1306.
- Handmîr: **Tarih-i habîbü's-siyer**, C. 3, ed. Muhammed Debirsiyâkî, Tahran, Ketâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362.
- Hâtîm Tâî: **Divân Hâtîm et-Tâî**, Beyrut, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1986.
- Hayreddin Zirikli: **el-A'lâm**, C. 8, 2. bs, t.y.
- Hekîm Nizâmî Gencevî: **İkbalnâme**, Müessesesi-i Matbûât-ı İlmî, 1317.
- Hekim Nizâmî-i Gencevî: **Leylî u Mecnûn**, ed. Saîd Hamidyân, Tahran, Neşr-i Katre, 1376.
- Hekîm Zahîrüddin Fâryâbî: **Dîvân-ı Hekîm Zahîrüddin Fâryâbî**, t.y.
- Işın, Furkan: "The Politics Of Persian Historiography At The Court Of Süleyman: Shah Qasım And His Kanz Al-Javahir", İstanbul, Sabancı University, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- İbrahim Peçevi: **Tarih-i Peçevi**, C. 1, t.y.
- İpekten, Haluk: **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.
- : **Şair Tezkireleri**, Ankara, Grafiker yayınları, 2002.
- : **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.
- İpşirli, Mehmet: "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Saltanat Değerlendirme Geleneği", **Abdülkadir Özcan'a Armağan Tarihin Peşinde Bir Ömür**, İstanbul, Kronik Yayınları, 2018.
- İsmail Hikmet: **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi İslam'ın Zuhurundan Miladi On Sekizinci Asrına Kadar**, C. 1, Bakü, Azer neşriyat, 1928.
- İsmail Paşa el-Bağdadî: **Hediyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asârü'l-müsannifin**, C. 1, İstanbul, Vekalet-i Maârif-i Celile, 1951.
- Karadağ, Özay: "Gubarî Abdurrahman ve Ka'benâme'si", Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Kemâleddîn Mesûd Hocendî: **Divân-ı Kemâleddîn Mesûd Hocendî**, ed. Azîz Devletâbâdî, Tebriz, Ketâbfurûşî-yi Tahran, 1337.
- Kemalpaşa-zâde: **Kemal Paşa-zâde Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter**, ed. Şefaettin Severcan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- Kerslake, Celia: "Celâlîzâde Mustafa Çelebi", **DİA**, C. 7, 1993.
- Kınalı-zâde Hasan Çelebi: **Tezkiretü's-şuarâ**, C. II, ed. İbrahim Kutluk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.
- : **Tezkiretü's-şuarâ**, C. I, ed. İbrahim Kutluk, 3. bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu

- Yayınları, 2014.
- Kurşun, Kübra Ceren: “Selimnâmeler ve Süleymannâmelerde Kudüs”, İstanbul, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kut, Günay: “Heşt Bihişt”, **DİA**, C. 17, 1998, s. 273-274.
- Kut, Günay, Nimet Bayraktar: **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, ed. Ahmet Çınar, Tenzile Derin Şahal, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Kühü’l-Ahbarın Tezkire Kısım**, Ankara, 1994.
- Latîfî: **Latîfî Tezkiresi**, ed. Mustafa İsen, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Latîfî, Mustafa İsen: **Latîfî Tezkiresi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, t.y.
- Latîfî, Kastamonlu: **Tezkire-i Latîfî**, ed. Ahmed Cevdet, Maarif Nezareti, Kitabhane-i İkdâm, 1314.
- Markiewicz, Christopher: **The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam Persian Emigres and the Making of Ottoman Sovereignty**, New York, Cambridge University Press, 2019.
- Mecdi Muhammed Efendi: **Şakaik-ı Nu’maniye ve Zeyilleri Hadaikü’ş-şakaik**, ed. Abdülkadir Özcan, İstanbul, Çağrı yayınları, 1989.
- Mehmet Nail Tuman: **Tuhfe-i Nâilî**, C. 1, ed. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Muhammed Avfî: **Tezkire-i lübâbü’l-elbâb**, ed. Muhammed Abbasî, Ketâbfurûşi-yi Fehrrâzî, t.y.
- Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî: **Râhatü’s-sudûr ve âyetü’s-sürûr**, 2 cilt, çev. Ahmed Ateş, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957.
- Mulihuddin Lârî, Ârif Nevşâhî: **Mir’âtü’l-edvâr ve mirkâtü’l-ahbâr**, Tahran, Maarif, 1375.
- Musayeva, Azada: **XV-XVI Asırlar Azerbaycan Mühacirat Edebiyatı ve Halili “Firkatname”si (elyazma kaynakları arasında araştırma ve metin)**, Bakü, Elm neşriyat, 2007.
- Müstakîm-zâde Süleyman Sa’deddin Efendi: **Mecelletü’n-nisâb**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn Efendi: **Tuhfe-i Hattatin**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928.
- Nasûhü’s- Silâhî: **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i ’Irâkeyn-i Sultân Süleymân Hân**, ed. Hüseyin G. Yurdaydın, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.
- Nazîf, Süleyman: “Süleymanname”, **Danışnameyi Edeb-i Farsi**, C. 6, 1383.
- Nev’î zâde Atâî: **Zeyl-i Şakayık**, t.y.

- Nişancı Mehmed Paşa: **Nişancı M.Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli Hadisât**, ed. Enver Yaşarbaş, Kamer neşriyat, 1983.
- Özcan, Abdülkadir: “Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, **Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu’na Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006.
- : “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, **FSM İlmi Araştırmalar ve İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, No: 1, 2013, s. 271-293.
- Öztürk, Necdet, Murat Yıldız: **İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri**, 1. bs, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Özyaşamış Şakar, Sezer: “Firdevsi-i Rumi’nin Süleymanname Yazması’nın (81. cilt, 28 yk.) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Parmaksızoğlu, İsmet: “Abdurrahman Gubârî’nin Hayatı ve Eserleri”, **Tarih Dergisi**, No: 23, 2011, s. 347-356.
- Peçevî İbrahim Efendi: **Tarih-i Peçevî**, ed. Fahri Ç. Derin, Vahit Çabuk, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1980.
- Riyahî, Muhammed Emin: **Zeban ve Edeb-i Farsî der Kalemrov-i Osmanî**, Tahran, İntişârât-ı Pajenk, 1369.
- Sa’dî Şîrâzî: **Metn-i Kâmil-i Dîvân-ı Şeyh Ecell Sa’dî Şîrâzî Gülistân ve Bostân ve Mecâlis**, ed. Muhammed Ali Furûgî, Tahran, Kanûn-i Marifet, 1340.
- Sağırlı, Abdurrahman: “Süleymannâme”, **DİA**, C. 38, 2010, s. 124-127.
- Selmân Sâvecî: **Divân-ı Selmân Sâvecî**, ed. Mensûr Müşfik, 1. bs, Bengâh-i Matbûât-ı Safialîşâh, 1336.
- Süleymannâme**, t.y., Konya Yazma Eserler Kütüphanesi: Yusuf Ağa Koleksiyonu, 536.
- Süreyya, Mehmed: **Sicill-i Osmani**, C. 3, İstanbul, Matbaa-ı Âmire, 1311.
- Şâhî, Rıza Hüsrev: **Şiir ve Edeb-i Farsî der Keşverhâ-yi Hemsâye (Asya-yi Sağır) ta Sidde-yi Dehom-i Hicri**, Çâp-i Dovvom., Danişgâh-i Terbiyet-i Muallim, 1354.
- Tarım Ertuğ Zeynep, (ed.): **Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu’na Armağan**, İstanbul, İstanbul Üniveesitesi yayınları, 2006.
- Tarih-i Feth-i Üngürüs**, t.y., Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi: Hacı Selimağa Koleksiyonu, 769.
- Tefsîru sûreti’l-enâm**, t.y., Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi: Esad Efendi Koleksiyonu.
- Terbiyet, Muhammed Ali: **Danişmendân-i Azerbaycan**, 1. bs, Tahran, Merkez Furûş-i

- Tebriz Ketabfurûşi Surûş, 1314.
- Togan, Zeki Velidî: **Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili**, 2. bs, Enderun Yayınları, 1982.
- Toklucu, Ahmet: “Matrakçı Nasuh’un Süleymannâmesi (Beşinci bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b) (Değerlendirme ve Transkripsiyon)”, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Turgut, Kadir: “Ebü’l-Vefâ Muslihuddin Mustafâ’nın Farşça Şiirleri”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ünlü, Osman: “Abdurraman Gubari Efendi ve Kıssa-i Yusuf’u”, **Erciyes**, No: 333, 2005, s. 16-20.
- Veli, Vehhab: **Nigâhî be Revend-i Nufuz u Gosteriş-i Zebân u Edeb-i Farsî der Türkiye**, Tahran, Vezâret-i Ferhenk u İrşad-i İslamî, 1374.
- Yazıcı, Tahsin: “Ârifî Fethullah Çelebi”, **DİA**, C. 3, 1991, s. 371-373.
- Yazıcızâde Ali: **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, ed. Dr. Abdullah Bakır, İstanbul, Çamlıca Basım Yayınları, t.y.
- Yıldız, Hakkı Dursun: “Ca’fer b. Yahyâ el-Bermekî”, **DİA**, C. 7, 1993, s. 4.
- Yılmaz, Ali: “Derviş Şemseddin, Kuşların Münazarası -Deh Murg-”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, No: 4, 2000, s. 294-296.
- T.y., Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi: Ayasofya Koleksiyonu, 3392.
- T.y., Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi: Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu, 764.

EKLER

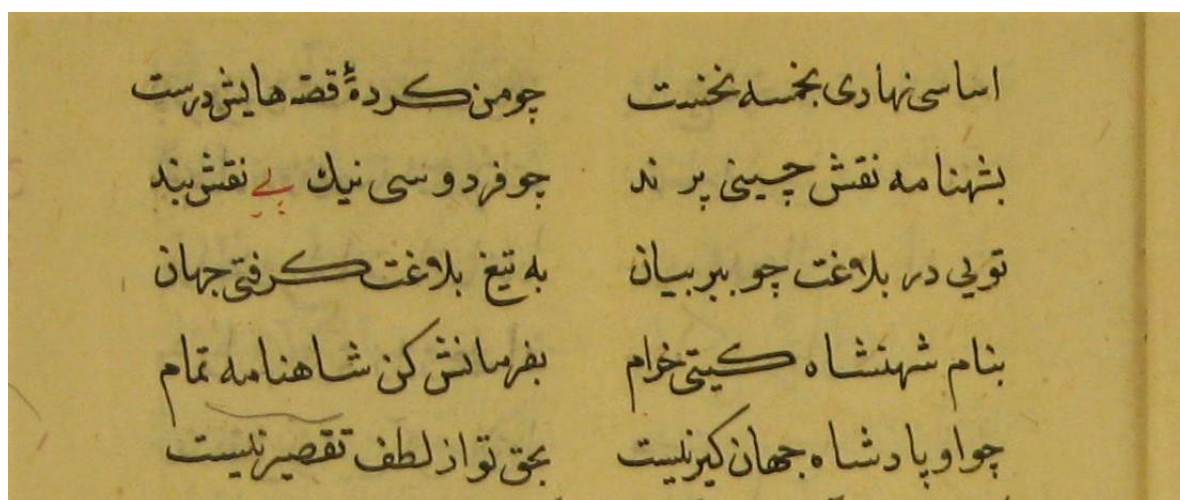
Ek I

ناکه بادریای مدحت آشنایا فتم کوه تا بند ام رشک در عمان شد
 در کستان دعا و مدحت شاه جهان قاضی محمود غباری ببل خوشخوان شد
 دارم امتیاد کرم دست من و دامان چون غبار ره غباری در رهت یکسان
 در تجمیز و تکفین سلطان سلیم خان علیه الرحمة والغفران

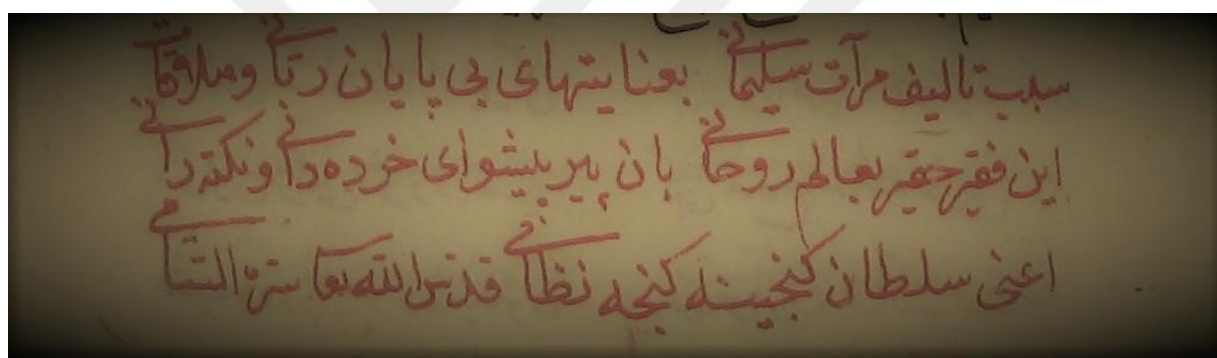
Ek II

بامر هایون شاه سعید بتاریخ فرخنده نزدیک عید
 به پنجاه نه و نه صد از هجرتت بشهر نامه کویش در خدمتت
 جوانخت شاه جهان داور خردمند عالم خردیا و را
 تاریخ
 اندای
 تالیف

Ek III

Ek IV

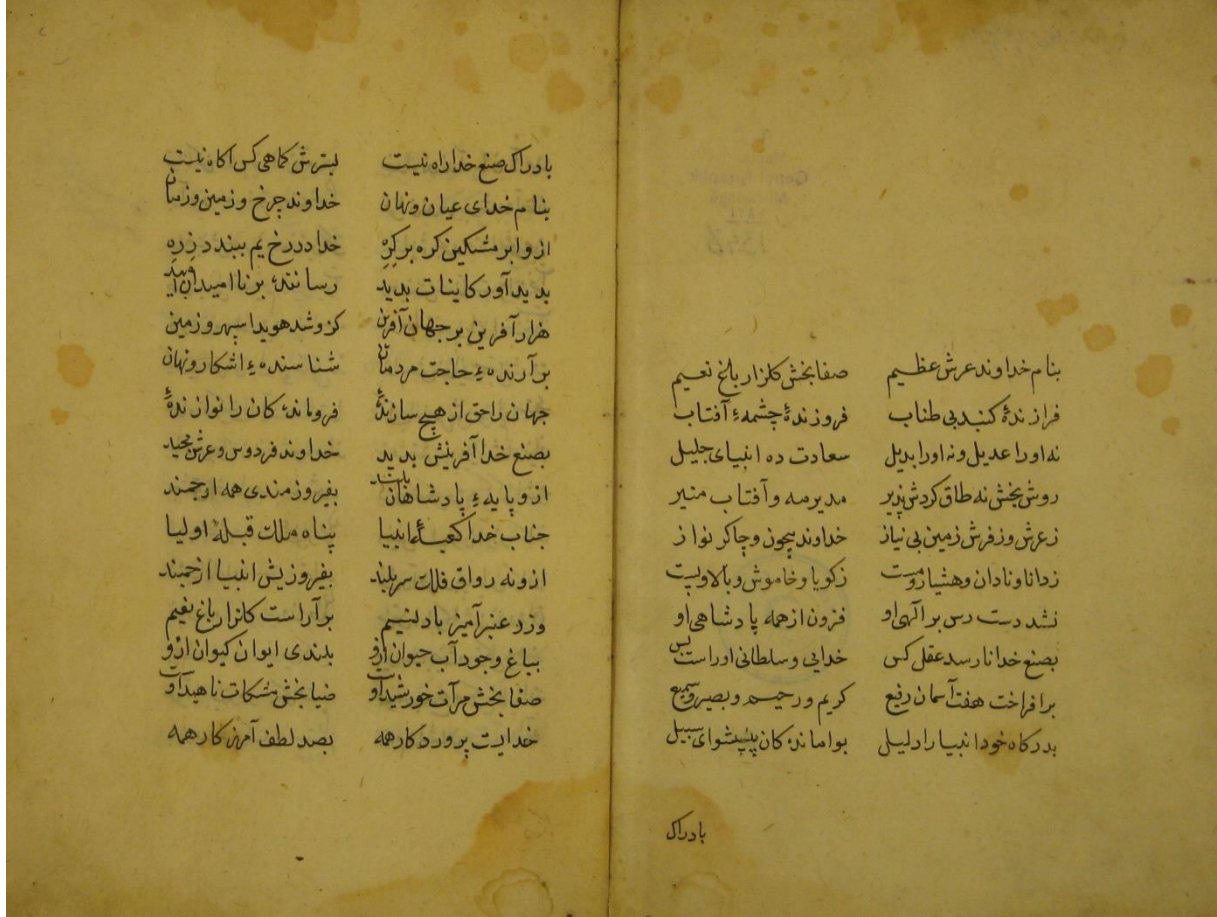
Ek V

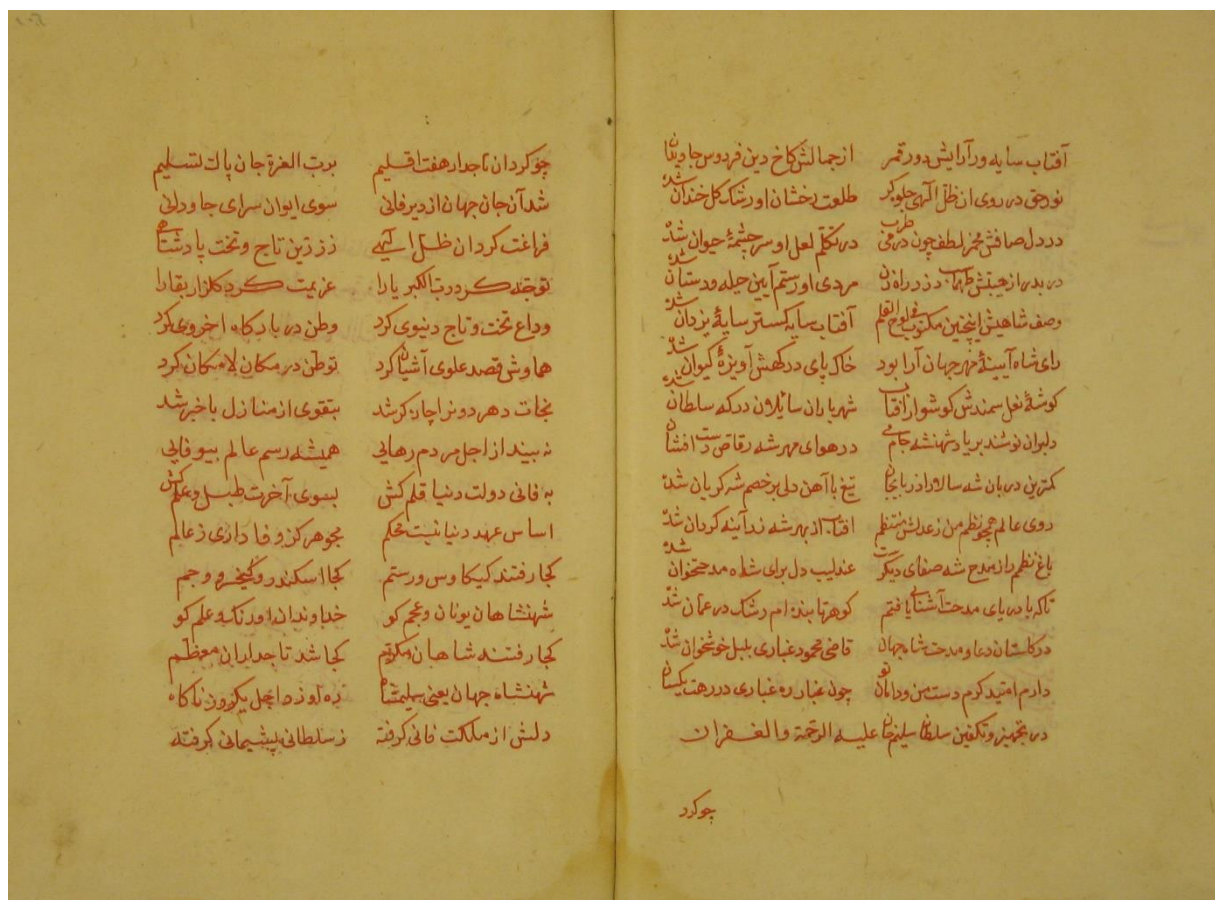
Konya Kütüphanesi Yusuf Ağa Koleksiyonu nr.536

Ek VI

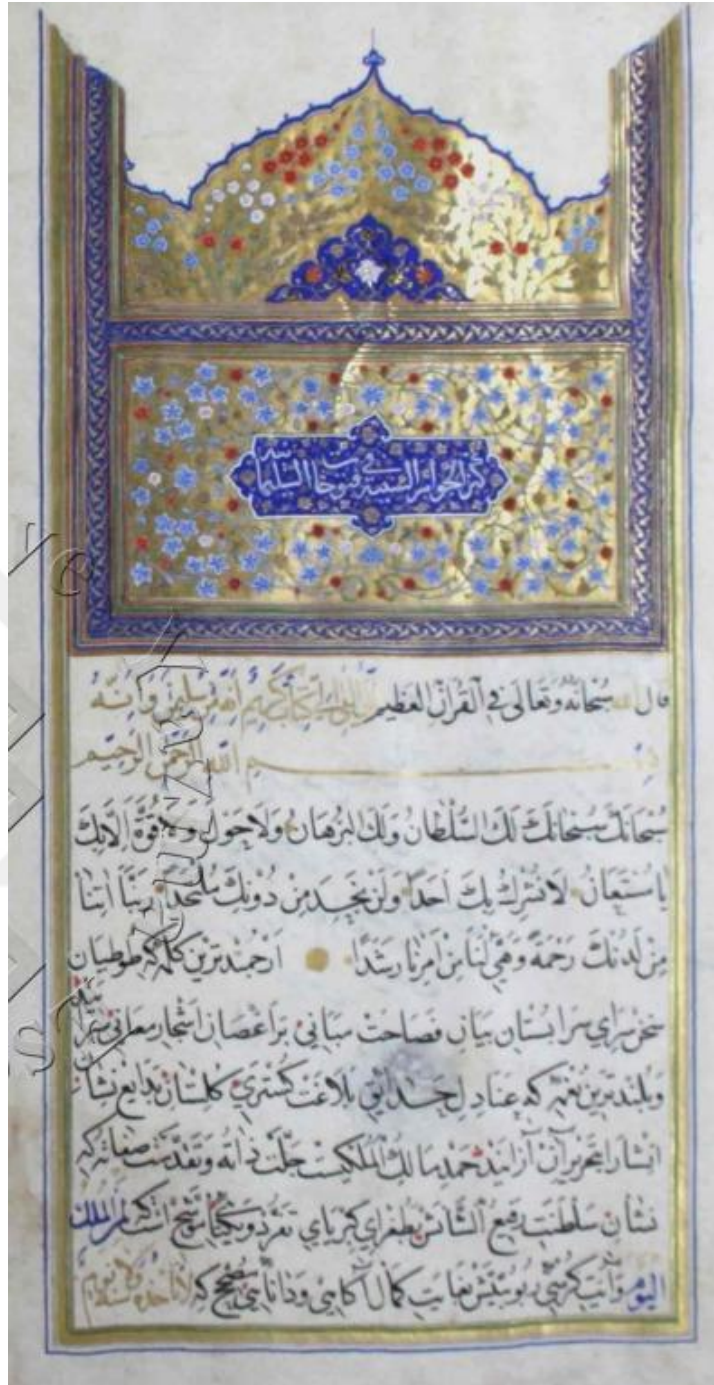
Nüshalardan Örnek Varaklar

Manisa İl Halk Kütüphanesi Muradiye Koleksiyonu nr.1346

Manisa İl Halk Halk Kütüphanesi Muradiye Koleksiyonu nr.1346

Süleymânîye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr.3392

باسمه سبحانه

دستان نصرت مبانی سفر طفر اثر سلطان بزم رزم و تخییر دیار
اکروس نوبت ثانی و درین دستان فتح نشان منت کفزار
سمت استظار می یابد کفزار اول در بواغش این سفر بوجه اجل

مواضع گذارنده دستان جدید	چنین بخت کوسر ز سلک سدید
که چون رخسار دولت متدکام	بکام نخستین رساند بکام
شهی را که دارن یاری کند	فلک نرو او بردباری کند
برش بحر و بر جلد یکان شود	حد مشکل و سرش آسپان شود
چو از قبض تن آورد کعبه چین	بیک جین کند فتح صد ملک چین
و که چون کشاید کف جو دهن	شود جند دریا در موج زن

ارادت سلطان بی زوال و مشیت شان بی مثال بخت و اثره افعال چون آفتاب
یکرد که غنای دیر بقاء سلطنت برگزیده بدولت جهان بانی برتر و فلک زان
قدرت انسانی آشیان گزیند و حمای سما پیمای دولت پسندید بسعادت
سلطانی در اوج موی فرمان روایی و تسلیم کنای طیران پذیرد بستم کنای

قال الله سبحانه وتعالى في القرآن العظيم **التي الى الكتاب**
كرم الله من سلمان وانه **سم الله الرحمن الرحيم**
 سجاك سجاك لك السلطان ولك البرهان ولا حول ولا قوة
 الا بك يا مستعان لا تشرك بك احدا ولا تجدن دوكم لمعدا
 ربنا اتنا من لدنك رجوة وهي لنا من امرنا رشدا **ارحمن**
 ترين كلمة كه طوطيان يحيى سداى سرا بوستان پان كصحت
 مباني براغصان اشجار معالي سرايند و بلند ترين نغمه كه
 عنادل حداثت بباغت كستري گلستان بربيع نشان انشا را
 بحرير آن آرايند حمد مالك الملكيت حلت ذاته و تقدست صفاته
 كه نشان سلطنت رفيع الشان بش بظفر اي كسيه ي تفرد و يكتاي
 موشح است **الملك اليوم** وآيه كرسى ربوبيتش بغايت كمال اكاي
 وداناي مصحح كه احتياج قيام نظام و انتظام مالك روى
 زمين را بمود وجود سلاطين كمين شاه صدق شاه صديقت
 خود سياخت و رايت يكتاي باو شان صاحب قدرت
 و تواناي را براي آيت وحدانيه خود برافراخته **بيت**
 زهر شمع كه چولي روشنايي بوجدانيتش يابي كوايلي

در
 مصحح
 لا تأخذوا بيعة ولا فدية

Süleymâniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Koleksiyonu nr.746

